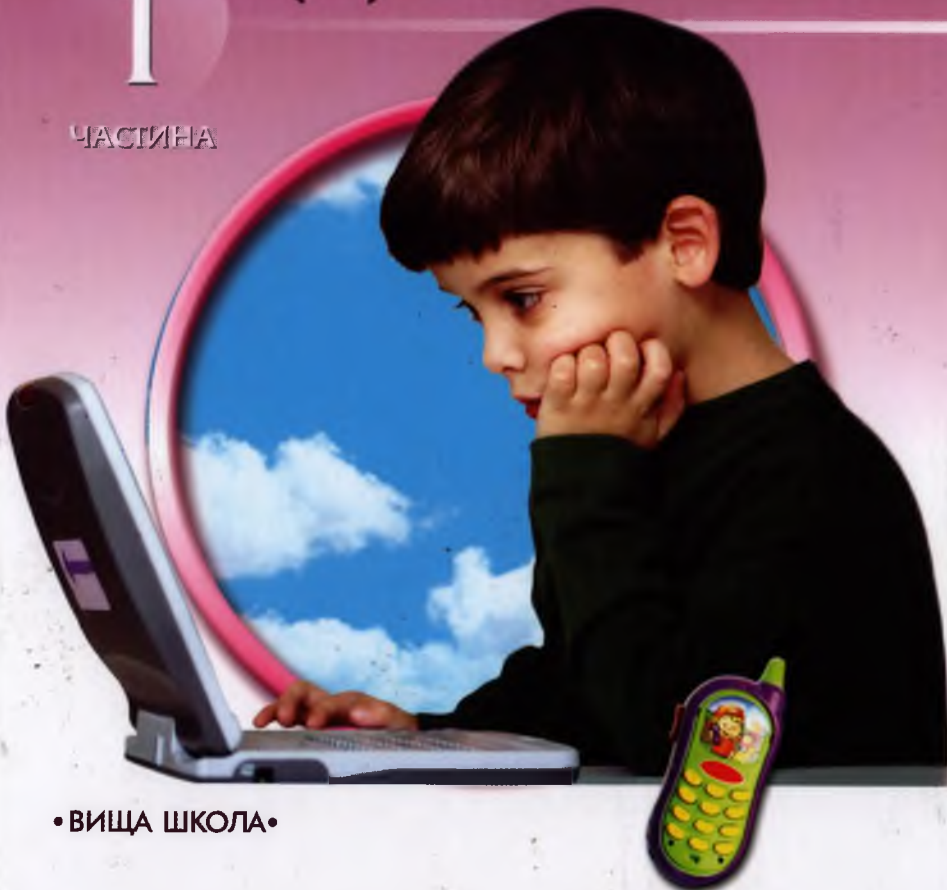

Н. В. Лисенко
Н. Р. Кирста

Педагогіка українського дошкільля

1

ЧАСТИНА

• ВИЩА ШКОЛА •

Н. В. Лисенко
Н. Р. Кирста

Педагогіка українського дошкілля

У ДВОХ ЧАСТИНАХ

ЧАСТИНА 1

*Рекомендовано Міністерством освіти
і науки України*

Навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів,
які навчаються за спеціальністю
«Дошкільне виховання»

НБ ПНУС

713677

КИЇВ
«ВИЩА ШКОЛА»
2006

УДК 373.2.016(075.8)
ББК 74.10я73
Л63

Гриф надано Міністерством освіти
і науки України (лист від 31 травня
2005 р. № 14/18.2-1227)

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Рецензенти: д-р пед. наук, проф. *Л. В. Артемова*
(Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова), канд. пед. наук, доц. *Д. І. Бородій* (Педагогічний коледж Львівського національного університету ім. І. Я. Франка), д-р пед. наук, проф. *Т. К. Завгородня* (Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника)

Редактор *Л. О. Біда*

Лисенко Н. В., Кирста Н. Р.

Л63 Педагогіка українського дошкілля: У 2 ч.: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 2006. — Ч. 1. — 302 с.

ISBN 966-642-254-9 (ч.1)

ISBN 966-642-256-5

Розглянуто історію розвитку педагогіки українського дошкілля та актуальні проблеми функціонування сучасних дошкільних закладів в Україні, їх конституційно-правове забезпечення державними й міжнародними актами та угодами. Проаналізовано освітні програми, особливості їх використання в навчально-виховному процесі на сучасному етапі. Значну увагу приділено організації практичної роботи студентів за тематикою, що охоплює визначальні чинники формування особистості та умови діяльності закладів дошкільної освіти в Україні.

Для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю «Дошкільне виховання». Стане у пригоді вихователям, учителям початкової школи, батькам.

код 02125266 УДК 373.2.016(075.8)
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ББК 74.10я73

ISBN 966-642-254-9 (ч.1)
ISBN 966-642-256-5

© Н. В. Лисенко,
Н. Р. Кирста, 2006

ПЕРЕДМОВА

Система виховання й освіти праукраїнців уже в 4–3 тис. до н. е. мала гуманістичне спрямування і була найпрогресивнішою порівняно з багатьма країнами тогочасного світу. Відображаючи й узагальнюючи народну мудрість, вона стала підвалиною національного виховання дітей з дошкільного віку.

Нині особливо зріс інтерес до української народної педагогіки, до витоків національного дошкілля, праць тих учених, життя й діяльність яких довго замовчувались, а педагогічні здобутки висвітлювалися спотворено або відкидалися.

Залучення майбутніх фахівців з дошкільного виховання до ґрунтовного вивчення витоків української дошкільної педагогіки крізь призму діяльності культурно-освітніх товариств і товариств жіночого руху дасть їм можливість осягнути виховне значення українознавства, зокрема народної педагогіки, у створенні українського національного дошкілля, усвідомити сутність національного виховання.

Специфіка професійної діяльності вихователя потребує від нього ґрунтовних знань про розмаїття підходів до виховання дітей у дошкільних закладах в їх історичному розвитку.

Майбутні педагоги повинні навчитися збагачувати свої теоретичні знання, удосконалювати практичні вміння і навички, засвоїти історичний досвід минулих поколінь, щоб збагнути сучасне й передбачити майбутнє, забезпечити розвиток педагогічної думки в Україні. Цьому сприятиме ознайомлення їх з першими українськими навчальними книжками з дошкільної педагогіки.

Авторами перших підручників з дошкільної педагогіки були С. Русова, Ю. Дзерович, А. Животко. Їхні праці кінця XIX — першої половини XX ст. не тільки увібрали те найкраще, що створила світова педагогічна думка на межі XIX — XX ст., а й окреслили нові, ширші обрії національного виховання з урахуванням самобутності української національної системи виховання, її культурно-історичних традицій. Ці підручники сприяли виробленню оригінальних ознак навчально-виховного процесу з дітьми дошкільного віку. Проте здобутки їхніх авторів ще не вивчені належним чином і не враховуються в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях, хоч становлять предмет національної гордості українців.

Глибоке засвоєння та творче наслідування найкращих традицій українського дошкілля, усвідомлення сутності педагогічних концептів наукових праць, автори яких мали передовий, демократичний світогляд і прагнули слугувати своєму народові, спонукатиме студентів до постійного творчого пошуку. Це сприятиме формуванню у них вміння аналізувати, зіставляти факти і явища, знаходити найефективніші й найраціональніші шляхи оновлення змісту, засобів і форм організації виховання дітей.

Мета посібника — ознайомити майбутніх вихователів із своєрідністю української національної системи виховання дошкільнят, яка відповідає національній вдачі дитини й побудована на засадах народної педагогіки та з урахуванням найпрогресивніших здобутків світової педагогічної думки; прищепити навички і вміння працювати з педагогічними матеріалами, творчо їх застосовувати в практичній роботі.

Маємо також на меті залучення студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності, яка охоплює пошукову роботу з архівними матеріалами, періодикою, літературними текстами, і практично-перетворювальну — написання текстів консультацій, складання анотованих бібліографічних списків, сценаріїв свят і вечорів, присвячених діячам національного дошкілля тощо.

Матеріали посібника викладено у двох частинах. У першій висвітлено витоки дошкільного виховання в Україні, розглянуто програми навчання та виховання дітей у дошкільних закладах, подано практичні й семінарські заняття з курсу «Дошкільна педагогіка» для студентів денної й дистанційних форм навчання.

Кожна тема практичного курсу і спецкурсу охоплює:

- питання для обговорення;
- практичні завдання для індивідуальної та самостійної роботи студентів;
- завдання на педагогічну практику;
- завдання для вироблення вміння й навичок дослідницької діяльності;
- завдання для роботи з текстовими матеріалами.

У другій частині висвітлено актуальні методологічні проблеми, нові напрями в теорії навчання й виховання дошкільників.

Посібник орієнтує викладачів і студентів на використання різних форм навчальної роботи: лекцій, семінарських, практичних занять, науково-практичних конференцій, диспутів, «круглих столів», міждисциплінарних семінарів, екскурсій, педагогічної практики. До кожної теми подано списки рекомендованої літератури.

Викладання курсу «Дошкільна педагогіка» передбачає широке використання наочно-дидактичного, ілюстративного матеріалу та технічних засобів навчання (архівних матеріалів, посібників, програм виховання, спогадів сучасників — видатних діячів і активних учасників творення національного дошкілля тощо).

Студенти відповідно до визначених навчальним планом форм контролю успішності на завершення повинні мати певний методичний арсенал: сценарії вечорів та інших видів дозвілля, конспекти занять, тексти консультацій, інформаційних бюлетенів, картотеку, тлумачні словнички регіональних термінів, набір літературних джерел і листівок.

ВИТОКИ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. ПЕРШІ КРОКИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ДОШКІЛЛЯ

Народ-вихователь, народ-педагог... Завдання виростити собі зміну розумною, працелюбною, доброю життя ставить не лише перед нашим поколінням, а й ставило вже перед дідами наших дідів. У всі часи залишалася актуальною проблема усвідомлення, збереження й передачі наступним поколінням неоціненного надбання народу, того загального, що визначає життя людства, і часткового, що становить неповторне явище українського етносу.

Українська національна педагогіка сягає своїм корінням дофеодального періоду. Згодом такі явища, як, наприклад, удосконалення військової техніки, розвиток релігійного культу з його обрядами, як результати духовної діяльності, вже не могли передаватися нащадкам тільки шляхом наслідування, тому постала потреба систематичного навчання людей. Отже, починаючи з XVII ст., можна говорити про виховання як об'єктивну національну функцію. Народна педагогічна термінологія, яка тоді вже почасти виокремилась із побутової лексики, набула педагогічного значення. Досвід родинного виховання, розвиток гри та поліфункціональність іграшки, казки, загадки, прислів'я, приказки, досвід систематичного навчання в будинках молоді, обряди і звичаї дають змогу говорити про притаманну нашим предкам народну педагогіку, що формувалася на слов'янській основі. Виникло й підґрунтя для адекватного сприйняття високої на той час візантійської культури, зокрема й педагогічної думки, з якою могло ознайомитися слов'янство. Ці підвалини східнослов'янської культури

міцніли, поступово склалися у стійкі традиції Київської Русі.

Ідеал виховання, що склався в докиївський період, — ідеал людини-колективіста, працьовитої, чесної, фізично загартованої, хороброї, гуманної та гостинної — за Київської Русі доповнюється новими рисами. Він передбачає цілеспрямоване розумове виховання молоді з усвідомленим ставленням до знань та освіти як до необхідних умов духовного збагачення людини.

Гуманістичне начало давньоруської народної педагогіки позначилось і на тодішній офіційній педагогічній думці, влилося життєдайним струменем у «Повчання» Володимира Мономаха своїм дітям (початок XII ст.). Це був чи не перший вітчизняний педагогічний твір з яскраво вираженим патріотизмом, із закликом до виховання мужності, відваги, з турботою про людей, особливо про сиріт і вдів, з вимогою поваги до старших і ввічливого ставлення до рівних собі. Крізь весь твір проходить ідея глибокого гуманізму і прагнення до освіти, яка, на думку Володимира Мономаха, є одним із головних засобів виховання дітей: «Не забувайте того хорошого, що ви вмієте, а що не вмієте — навчіться... Якщо почнете забувати це, то часто перечитуйте: і мені не буде соромно, і вам буде добре» [23, 29].

Тема виховання притаманна всій культурній спадщині народу: фольклору, живопису, співочому мистецтву, традиціям побуту, звичаям, обрядам. І хоч на той час ще не можна було говорити, наприклад, про дитячу літературу, музику, книжкову графіку, та загальна культура українського народу була доволі високою.

У перших творах про виховання в народній педагогіці велике значення приділяється формуванню таких моральних чеснот, як правдивість, миролюбність, працьовитість, чесність, доброта, повага до дорослих із чітким опертям на християнську мораль.

Історія становлення й розвитку суспільного дошкільного виховання на західноукраїнських землях є неподільною частиною цього процесу в загальнонаціональній культурі українців. Водночас на ній виразно позначилася діяльність західноукраїнських жіночих організацій.

Так, ще у XVIII ст. німецький пастор Ф. Оберлін заснував перші установи для виховання дітей передшкільного віку

під керівництвом кваліфікованих педагогів, так звані захоронки. І лише в 1891 р. з ініціативи жіноцтва Галичини цю ідею вперше вдалося реалізувати Н. Кобринській. На жіночому вічі у Стрию вона оприлюднила свій задум. Ідею Н. Кобринської втілював у житті К. Сілецький, який 1892 р. на власний кошт відкрив першу українську захоронку в с. Жужелі Сокальського повіту. Слід зауважити, що і Н. Кобринська, і К. Сілецький запроваджували свою ініціативу переважно в селах, і тільки через десять років уперше така «захоронка» була організована у Львові. Нею керувала М. Грушевська. У 1902 р. українські жінки, що гуртувалися навколо «Клуба русинок», заснували товариство «Руська охоронка». У Статуті товариства було переконливо сформульовано стратегію його діяльності:

«§ 1. Ціль товариства. Товариство має ціль закласти по цілій Галичині охоронки для дітей, що не ходять до школи, приймати їх в охоронку під догляд і опіку призначених на те відділом товариства жінок, котрі мають тих цілий день відповідно даному їм розпорядку наглядати і дбати про їх умисловий розвій та давати відповідні віку заняття.

§ 2. Місце перебування. Місцем перебування товариства є Львів...» [3].

Чимало важив для налагодження справи виховання маленьких галичан і оприлюднений 1910 р. «Зазив до руського жіноцтва», в якому йшлося про те, що «...виділ Товариства «Жіноча громада» на засіданні 29 червня ц. р. вирішив поробити заходи, щоби на наступне літо, т. є. на рік 1911, позакладати бодай кілька захоронок по наших селах. В цій цілі відзивалося до руського жіноцтва, особливо нашого товариства, щоби вони під час свого вакаційного побуту по селах позбирали відомості, де такі захоронки можна би вигідніше заложити...

Захоронки ці думається уложити на весь час спільних робіт, значить від половини квітня до кінця вересня» [41, 62].

Ці перші на Західній Україні дитячі заклади працювали за методом Ф. Фребеля. Діти в них гралися, пізнавали основи наук, працювали. Згодом зростала кількість батьків, які віддавали своїх дітей до цих закладів. Однак своїх коштів захоронки не мали, тож існували на пожертви багатих людей, церкви, почасти за рахунок податків чи грошей, виручених від влаштування забав, лотерей, вистав, а також за рахунок

окремої допомоги, яку надавало Американське об'єднання українців спочатку через Горожанський український комітет, надалі – й через старство.

Під час Першої світової війни, на відміну від шкіл, захоронки не припиняли своєї роботи з дітьми. Це дало помітні результати. Зокрема, у 1934 р. Товариство утримувало вже сім переддшкіль у Львові, до яких приймали дітей віком від трьох до шести років. Малята перебували там з дев'ятої години ранку до третьої дня. На цей час значно поліпшилося їхнє харчування, гігієнічні умови, змістовнішим стало виховання. Кваліфіковані вихователі стежили за тим, щоб у дітей були відповідні матеріали (вирізки, малюнки і т. ін.), щоб вони не тільки гралися, співали, а й навчалися та тренувалися.

Нині ми із зацікавленням сприймаємо підготовлені піонерами галицького дошкільця «Вказівки для тих, хто береться засновувати захоронку». Зрозуміло, що це були перші, але досить вдалі спроби закласти інструктивно-нормативні підвалини для поліфункціональної діяльності таких установ у Галичині.

Українська захоронка у Львові, – зазначається у «Вказівках...», – може на основі свого статуту закласти захоронки по цілому краю. Те саме право має також УПТ... Якщо в якій громаді нема ще досі ні зав'язку згаданих вище організацій, там треба просто зложити гурток людей доброї волі, рухливих і проворних, які проведуть усю підготовчу працю і дальші формальності.

А підготовча праця ось в чому:

1. Вишукати на приміщення захоронки бодай одну ясну, суху, чисту й простору кімнату з кухнею, по можності також з подвір'ям або городом, де діти могли би літом побавитися.

2. Постаратися о малі лавочки... для дітей, о крісло й столик для учительки, о забавки і матеріал до праць дитячих, о вішалки на річи, о шафу, де б ховати шкільні прибори.

3. Закупити кухонне начиння.

4. Умовитися з родичами дітей, що мають ходити до захоронки, яку оплату можуть вони скласти місячно за свою дитину...

5. Вишукати провідницю захоронки.

6. Прийняти помічницю до ведення кухні й удержання порядку в захоронці. Якщо всі ті підготовчі роботи довершені, комітет основателів... вносить подання до своєї шкільної влади... о дозвіл на відкриття захоронки.

Кожна захоронка повинна також подбати про книжки, підручні для учительки. З українських підручників подаємо наступні:

«Нові дороги в навчання» (Л., 1918), «Українській дитині» (Л., 1921).

Захоронки працювали під керівництвом «Рідної школи» і в 1934 р. в них виховувалося вже понад 400 дітей. Незаможні родини звільнялися від оплати. Поряд із захоронками 1905 р. було започатковано так звані вакаційні оселі, що відкривалися у Львові членами «Товариства охорони дітей», в Остодарі — філією Української державної гімназії, в Ямній — Українською державною гімназією, в Шешорах — Українським гігієнічним товариством, у Сокалі і Коршеві — «Товариством вакаційних осель» [2]. Крім цього, «Українська захоронка» спонукала створення вакаційних півосель, якими керували фахівці, а «Товариство вакаційних осель» заснувало «Товариство пань» у Львові. Опікувався ними митрополит А. Шептицький. Члени товариства займалися добродійною працею, утримували сім першошкіль і три світлиці, в яких виховувалися 379 дітей.

Життя дітей організовувалось відповідно до встановленого розпорядку дня: вставали о сьомій, разом молилися, потім снідали. Харчування було п'ятиразовим, на обід завжди (крім пісних днів) давали м'ясо. Протягом дня діти «мандрували» в межах населеного пункту, тобто міста чи села, влаштовували забави, співи, займалися ручною працею тощо. Вихователі пильно стежили за здоров'ям дітей. Зранку по приїзді і перед від'їздом додому їх зважували і давали батькам поради.

Наведемо розпорядок дня дітей за «Правильником дитячого садка»:

1. год 7—8 рано: збірка дітей;	7. год 14.00—15.00: загальний відпочинок;
2. год 9 рано: перше снідання;	8. год 15.00—16.00: прогулянка на майдан;
3. год 9.30—10.30: забави;	9. год 18.00—19.00: санітарна перевірка;
4. год 10.30—12.00: загальна забава;	10. год 19.00—20.00: підвечірок
5. год 12.00-13.00: спільний обід;	
6. год 12.00—13.00: відпочинок;	

На відміну від захоронок вакаційні оселі під час війни 1914—1918 рр. припинили своє існування, втративши обладнання та майно, але вже у 1918—1922 рр. знову почали ство-

рюватися подекуди невеличкі оселі, а з 1925—1926 рр. почалося збирання обладнання та відродження змісту роботи.

У 1931 р. при господарській школі «Сільський господар» в Коршеві було відкрито дівочу оселю (починаючи з 1927 р. організовується два типи осель — дівоче і хлоп'яча).

Для того щоб підтримати національне виховання, 23—27 червня 1934 р. у Станіславові (Івано-Франківськ) на Конгресі українського жіноцтва було ухвалено: 1) поширити в усіх містах і селах мережу дошкільних установ (ясла для немовлят, дитячі садки, захоронки, дошкільця, вакаційні оселі та півоселі), які давали б змогу користуватися ними всім українським дітям; 2) подбати, щоб дошкільні установи відповідали вимогам сучасної педагогіки та гігієни.

У зв'язку з цим Конгрес українського жіноцтва висунув вимогу і до «Рідної школи» про заснування семінарій для підготовки фахівців-дошкільників (садівничок). Отже, на початку ХХ ст. (1913—1938 рр.) спостерігався активний розвиток українських захоронок у системі дошкільця Галичини. В українських сезонних дитячих садках Східної Галичини в 1924 р. виховувалося 205 дітей, у 1938 р. — 22 094 дітей.

Таким чином, подолавши шлях від перших примітивних захоронок до організованих дошкільних закладів, від елементарної фізичної опіки до формування національної самосвідомості в дітей, західноукраїнське дошкільця на кінець 30-х років увібрало в себе традиції народної педагогіки і стало сполучною ланкою між українською родиною і національною школою.

Нині великий інтерес викликають окремі положення резолюцій та постанов Першого українського педагогічного конгресу (Л., 1935). Зокрема, під рубрикою «Шкільна політика» чітко сформульовано вимогу Верховного політичного проводу українського народу до польського уряду щодо структури шкільної системи: її необхідно створювати, починаючи з установ дошкільного виховання, і завершувати університетами та школами академічного рівня. На наш погляд, є всі підстави вважати, що саме ці заклики, як і наполягання Конгресу на розширенні (а в окремих населених пунктах і на створенні) мережі закладів дошкільного виховання на базі існуючих виховних, освітніх і господарських установ, уклалися пізніше в цілісну систему поглядів щодо структурно-функціонального та освітнього потенціалу дитячих садків. Важливо зауважити, що започаткована в Західній Україні

методологія освітньої галузі періоду 30—40-х років в усій повноті може бути використана і нині, коли реформа освіти набуває високих темпів.

Певні зрушення спостерігаємо в тодішній практиці підготовки спеціалістів дошкільного виховання. Аналіз джерельної бази зазначеного періоду засвідчує, що особливо активно така підготовка здійснювалася за визнаннями в тодішній європейській освітній школі методами Ф. Фребеля та М. Монтесорі. Фінансову підтримку в розвитку цієї справи, зокрема для створення постійно діючих педагогічних курсів, надавали товариства «Рідна школа». Виховательки ґрунтовно вивчали психологію дошкільного виховання, методику релігійного та фізичного виховання, гігієну й ручну працю на курсах, створених «Комісією для дошкільного виховання» при «Рідній школі». Згодом це стало надійним підґрунтям для заснування першого в Західній Україні часопису — фахового журналу з проблем виховання «Українське дошкілля». На його сторінках упродовж 1938—1939 рр. було обговорено широкий спектр організаційно-інструктивних і теоретико-методичних питань.

У другій половині XIX — на початку XX ст. побачили світ перші підручники для дітей, вихователів і батьків. Передусім це: «Руська читанка для вищих клас середніх шкіл» О. Барвінського (1870), «Руська читанка для гімназій і учительських семінарій» О. Партицького (1866), «Перша читанка» (Буквар) для народних шкіл А. Крушельницького (1918), «Рухові забави й гри з мелодіями й примовками» (1924), «Світ дитини», «Альманах для дітей. Річник XVI» (1935).

Слід зауважити, що усталене бачення дошкілля як спеціального інституту формування національно свідомої особистості, представника української нації наприкінці 40-х років у Західній Україні хоча і було позначене певним консерватизмом, та за змістом свого цілепокладання було прогресивним, перспективним і зорієнтованим на європейську освітню систему. Незважаючи на те що дошкільне виховання не набуло ще масового характеру, здійснювалося лише на опікунському, благочинному та релігійному рівнях, заснування дитячих дошкільних закладів, як і підготовка для них педагогічних кадрів, сприяли зародженню й розвитку національної теорії і практики в царині дитинства. Ціла плеяда педагогів — А. Жи-

вотко, С. Русова, С. Сірополко, Ю. Дзерович та інші — активно розробляли методологію національної системи дошкільного виховання. Накопичені ними матеріали сьогодні варто розглядати як вихідні положення для національної концепції дошкільного виховання в Україні.

Такий підхід до використання спадщини уможлиблюється ще й тим, що в освітніх ідеях західноукраїнських педагогів знаходимо доволі чітке відображення не тільки західноєвропейських традицій, а й теоретичних положень учених східних областей України.

У класичному українському варіанті дошкільна освіта проіснувала зовсім недовго: у східних областях України — до 1930 р., а у західних — до 1939 р. [5; 6].

Наприкінці 40-х — на початку 50-х років вона була знівельована на засадах марксистсько-ленінської теорії. З утворенням Української Народної Республіки було відкрито Департамент дошкільної роботи, який очолила С. Русова. Вона започаткувала українізацію існуючих та сприяла бурхливому розвитку мережі національних дошкільних закладів.

Із 1922/23 навчального року дитячі садки Радянської України вже розпочинають свою діяльність відповідно до «Положення про роботу дитячого садка», розробленого Наркомосом УРСР. У квітні 1930 р. було затверджено нову, єдину для всього СРСР, систему педагогічної освіти і запроваджено в Україні як обов'язкову на підставі відповідної постанови Раднаркому УРСР від 11 травня 1930 р. «Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти» [6].

Фактично до кінця 30-х років ще не було визначено сутності змісту дошкільної освіти й напрямів спеціальної підготовки фахівців для дошкільних закладів, а вже з початку 40-х років Наркомос УРСР цілком підпорядкувався Наркомосу СРСР.

На заклади дошкільної освіти, що організовувались, утримувались і керувались винятково державними органами, покладалася відповідальність за всебічний та гармонійний розвиток дітей, їхню підготовку до навчання в школі. В цей час було створено типові проекти дошкільних закладів, розроблено документи щодо їхньої діяльності, укладено нову єдину типову програму виховання дітей переддошкільного і дошкільного віку, що пройшла в Україні успішну апробацію. З 1962 р. її зміст постійно вдосконалювався.

Слід наголосити на позитивних зрушеннях у кількісній характеристиці закладів дошкільної освіти не лише загалом в Україні, а й зокрема на Прикарпатті. Щорічно їх кількість збільшувалася на 40—45 %. Статистичні зведення цього періоду свідчать, що кількість дошкільних закладів в Україні зросла від 16,5 тис. у 1970 р. до 23,1 тис. у 1987 р. і до 24 тис. у 1990 р.

Найпоширенішим типом стали дитячі ясла-садки з різним терміном перебування дітей, а визначальним стилем їх діяльності — комплексне розв'язання освітніх завдань спільно з родиною, школою та громадськістю.

Зрозуміло, що головні завдання дошкільного виховного закладу впродовж 40—90-х років полягали в реалізації політики тодішньої держави в галузі освіти.

Нині суспільний та економічний розвиток України як самостійної держави передбачає докорінно відмінний підхід до освіти. Вона стає справою народу України і спрямовується на відтворення його інтелектуального й духовного потенціалу, етнічної пам'яті.

Цілком закономірно, що сучасний етап потребує створення нових програм, адекватних вимогам часу, перегляду і вдосконалення навчальних планів підготовки фахівців дошкільного профілю з чіткою орієнтацією їх змісту на природну, історико-культурну й національну своєрідність, а також на здобутки світової практики в царині дошкільля.

Логічним продовженням загальнодержавної політики в галузі освіти була «Концепція національного дошкільного виховання» (1993), в якій чітко окреслено місце й роль дошкільного виховання в системі безперервної освіти. Воно ґрунтується на засадах родинного виховання, народної педагогіки, національної культури, надбань світового педагогічного досвіду.

Сьогодні для кожного українця незмінними стають засади розвитку й виховання своєї дитини, що визначаються «суверенним правом кожного народу дбати про своє майбутнє та своє відтворення» [14, 4]. Отже, актуалізується формування гармонійно розвиненої особистості завдяки прищепленню їй змалку загальнолюдських морально-етичних цінностей шляхом розвитку її індивідуальних задатків і нахилів.

При такому підході реально реформувати сучасне українське дошкільля й домогтися того, щоб, як зазначено в держав-

ній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), духовність дитини стала її домінуючим началом, а інтеграція родинного та суспільного дошкільного виховання спрямовувалась на вдосконалення навчально-виховного процесу й забезпечення розвитку обдарованих дітей [5, 2—3].

Нині на українській землі живуть представники понад 120 національностей, тому актуальною проблемою є відродження культури кожного народу як основи духовності нащадків.

Нинішні складні соціальні обставини позначаються на всіх сферах життя, зокрема й на суспільному вихованні, актуалізуючи таким чином один з найважливіших принципів дошкільної педагогіки — тісний зв'язок виховання із сучасністю. Вихователь дошкільного закладу не може не пояснити дітям суспільні події, про які вони дізнаються із засобів масової інформації, від батьків. Тож звернення до національних скарбів — рідної мови, етнопедагогіки, народної медицини — має принципове значення для будь-якого національного дитячого садка. Подані нижче концептуальні положення стосуються корінної нації — української.

Провідними засадами діяльності сучасного національного дошкільного закладу є: національна психологія, культура, історія; загальнолюдські духовні надбання, здобутки культури й науки. Розуміння психології народу, що складалась упродовж століть, дає змогу адекватно формувати особистість дитини. Так, українцям від природи властиві доброта, гостинність, щедрість, мудрість, ліризм, почуття гумору. Отже, відповідні моральні категорії мають знайти належне місце у виховній роботі педагогів з дошкільниками.

Становлення людської особистості відбувається на ґрунті генетичних національних якостей. Джерелом пізнання цих якостей є національна культура, адже саме в ній відображено інтереси, мрії, уподобання народу, його духовне, трудове, політичне життя. Відповідаючи психологічним особливостям дитини, вона може спонукати розвиток її природних нахилів. Людство виробило спільну для всіх народів форму духовності — національну культуру. Як одухотворена особистість дитина пробуджується разом із відкриттям культурної спадщини рідного народу.

Сьогодні у переважній більшості сімей втрачено національні традиції, звичаї, тож для багатьох малюків дитячий садок

стає першим осередком залучення до духовних скарбів своєї нації. Національний садок забезпечує етнізацію особистості, тобто природне входження дитини в духовний світ і традиційне життя народу, в загальнолюдську культуру.

Українська культура, як і будь-яка інша, — це певна система, всі складові якої взаємопов'язані і формують у свідомості людини цілісну картину світу. Тому помилково було б виховувати дитину, використовуючи лише окремі компоненти рідної культури. Так формується еkleктичне світобачення, що стає на заваді гармонійному розвитку внутрішнього світу особистості.

Звичайно, не слід залишати поза увагою культурні надбання світу, і насамперед близькоспоріднених — російської й білоруської культур.

Творення для дитини національно визначеної картини світу не тягне за собою формування національної обмеженості. Розвиненість фольклорного мислення на основі засвоєної культурної спадщини народу тільки сприятиме пізнанню надбань інших народів.

Таким чином, специфіку українського національного дитячого садка на сучасному етапі вбачаємо у пріоритеті в системі виховання і розвитку дітей власне українського: мови, фольклору, художньої літератури, образотворчого мистецтва, музики, народних звичаїв, норм і способів поведінки. Це формуватиме у дітей національну психологію, самосвідомість і гідність — обов'язкові чинники духовно розвиненої особистості.

Розширення національних культурних обріїв у дитини (а це є запорукою успадкування традицій) передбачає ознайомлення із творчістю дорослих. За відсутності такої традиції в сім'ї, найближчому оточенні певну ініціативу мають виявляти працівники дитячих садків, наприклад готувати фольклорно-етнографічні свята і дійства та брати в них участь, залучати до цього батьків, що надає безпосередності та емоційності таким заходам.

Творчі спроби практичних працівників наближають надбання української культури до дітей: у багатьох садках обладнано кімнати національного побуту, музеї — віконця в історію рідного народу, які доступно і правдиво розказують, як жили, працювали наші предки: дітям кортить торкнутися череп'яної ринки, глечика, груботканого килима. Згодом це

допомагає зрозуміти, як можна зварити борщ чи спекти хліб у великій і загадковій печі, якщо користуватися рогачами та горщиками. Пізнання дітьми народного побуту доречно здійснювати, організовуючи їхню практичну діяльність із характерними предметами. Для цього потрібні не лише народні іграшки-забави, а й реальні речі вжитку, з якими малята гралися б, відтворювали те, що дізналися про народний побут. Цьому сприяє організація таких цікавих фольклорних свят, як «Веснянки», «Свято Івана Купала», «Обжинки» тощо.

Гра в широкому її розумінні є чудовим засобом прилучення дошкільника до національних традицій, адже будь-який народний обряд ґрунтується на ігровому дійстві. Тут доречні гумор, загадки, прислів'я і приказки, потішки і небилиці. Зрозумілими і близькими стають дитині народні пісні, хороводи. В її активний словник входять призабуті слова і вирази, що доносять думки, мрії і сподівання попередніх поколінь.

Формування духовності передбачає становлення національної самосвідомості особистості, як основи патріотизму, запоруки формування інтернаціоналізму.

Народне — це детермінація дошкільного виховання буттям і свідомістю народу; національне зумовлене життям нації, своєрідністю її історичного шляху; інтернаціональне синтезує внесок багатьох націй у загальнолюдську культуру. Народне, національне та інтернаціональне у педагогіці є конкретно-історичними формами втілення загальнолюдського. Вони, власне, і є провідними чинниками виховання національної свідомості та інтернаціональних почуттів у дошкільників. Головний механізм їх реалізації — в єдності й органічній взаємодії усіх цих чинників. Без народного, національного виховання не може бути виховання інтернаціонального, бо інтернаціоналізм — це вищий ступінь вияву національного почуття і національної свідомості, вищий щабель людського прогресу.

Забезпечення синтезу національного з народним, загальнолюдським дає можливість використати для дошкільного виховання те цінне у нашій культурі, що має гуманістичний характер, велике духовне та пізнавальне значення. Створений на таких засадах дитячий заклад формуватиме не абстрактну людину, а представника української нації, носія народної моралі і національної культури, майбутнього твор-

ця народовладдя, громадянина суверенної демократичної держави.

Старші дошкільники здатні сприймати певні «історичні знання». У період відродження національної самосвідомості доцільно говорити з ними про витоки Давньої Русі, заснування Київської держави русичів, пращурів українців, боротьбу проти татаро-монгольського поневолення, національно-визвольний рух українського козацтва, трагедію Січових стрільців, українського селянства та ін.

Дохідливі розповіді про доленосні віхи на шляху розвитку рідного народу, про його боротьбу, спроби відродитися й стати врівень з іншими народами збуджуватимуть зацікавленість дошкільників, сприйматимуться з розумінням. Адже коли кобзарі співали про сиву бувальщину, то слухати їх сходилися і малі, й старі. Зерна народної мудрості падали на благодатний ґрунт дитячої душі. Як розвиток цих подій можуть сприйматися і минулі революційні, і сучасні соціальні процеси. Так з'явиться логічний зв'язок між історією та сучасністю, виявиться ще один вагомий аспект суспільних подій. У нерозривній єдності з історією народу стануть зрозумілими образи історичних осіб, які відіграли важливу роль у долі українців. Історичний підхід зумовить потребу ознайомлення дітей з національною символікою.

Психолого-педагогічні передумови виховання патріотичних та інтернаціональних почуттів у дітей дошкільного віку визначаються і сензитивністю малят щодо сприймання рідної мови, їхнім інтересом до малих форм усної народної творчості, здатністю до моральних переживань, прагненням прилучитися до сучасних суспільних подій, до трудової діяльності дорослих, зацікавленістю щодо історичного минулого своєї Батьківщини. Мова — найяскравіший вияв національного буття народу, його головна духовна скарбниця. У ній концентрується культурно-історичний досвід нації, вона є могутнім природним засобом об'єднання людей.

Мова — наша жива історія. Через неї можна простежити віковий шлях: у ній збереглися слова й вирази, що з глибини століть доносять думки і сподівання народу, злети й падіння, пережиті українською нацією під впливом різних чинників. Саме завдяки мові сприймаємо усну народну творчість, осягаємо сутність творів ужиткового мистецтва, історію творення їх. Отже, мова відображує етнічну культуру народу — його

побут, звичаї, вона є засобом виховання національної самосвідомості, громадянськості, патріотичних почуттів.

Перше слово дитина має почути і сказати рідною мовою. Рідна мова зумовлює її психічний розвиток, сприяє усвідомленню себе як представника української нації. Любов до мови свого народу можна сформувати, використовуючи її в повсякденному довірчому спілкуванні дитини з рідними в сім'ї, з шанованими людьми в дитячому садку. Тепло взаємин з цими дорослими сприяє прилученню малюка до їхніх духовних цінностей, спонукає наслідувати їхню мову, ставлення до оточення. У малих формах усної творчості українського народу — потішках, забавлянках, піснях — відобразилося дбайливе, чуйне ставлення дорослих до дітей.

Очевидно, народна педагогіка, цей синтез любові й мудрості старших поколінь щодо молодших, і породила особливо захоплюючу форму збагачення життєвого досвіду дитини — гру. Полегшуючи в такий спосіб оволодіння рідним словом, традиціями, що склались історично, народна педагогіка дає змогу легко й природно ввести гру у повсякдення дітей, зробити її життєво необхідною. Лише це живе джерело донесе до малят мелодику української мови, елементи історії, етнографії. Роль гри особливо велика на початковому етапі соціального виховання.

На ґрунті поваги до рідного слова, мудрості, творчості свого народу розвиватимуться інтернаціональні почуття дітей, формуватиметься розуміння інтересів і потреб інших народів, шанобливе ставлення до їхньої мови, культури. Розвиток національної самосвідомості знову відкриває незаслужено забуту впродовж останніх десятиріч можливість використання з виховною метою найближчого оточення дошкільників — повсякденного спілкування у віковій групі дітей різних національностей. Саме це слід робити на другому етапі формування в дітей інтернаціоналізму. І лише на третьому етапі варто підводити їх до таких відкриттів, як життя, побут, праця, певні особливості інших народів нашої країни. Очевидно, й вибір конкретних (двох-трьох) націй для ознайомлення з ними дошкільників потрібно пов'язувати з представниками цих націй — дітьми, які відвідують садок, або дорослими, які працюють у ньому.

Завдання і запитання для повторення

1. Схарактеризуйте основи української національної педагогіки.
2. З якими творами зі спадщини офіційної педагогічної думки України пов'язане гуманістичне начало народної педагогіки?
3. Опишіть діяльність «Руської охоронки».
4. Визначте роль «Вказівок для тих, хто береться засновувати захоронку». Які положення цього документа є актуальними в наш час?
5. У чому полягає вплив Конгресу українського жіноцтва на українське дошкілля?
6. У чому принципова відмінність українського національного дошкілля і практики дошкільного виховання в Україні за радянських часів?
7. Схарактеризуйте сучасний національний дитячий садок в Україні.

1.2. УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ДОШКІЛЛЯ: ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА (Спецкурс)

Необхідною передумовою успішної підготовки спеціалістів з дошкільного виховання до роботи є продумане і зважене використання здобутків педагогів минулщини. Спецкурс розроблено з метою якомога повнішої реалізації прогресивних ідей національного дошкілля під час вивчення курсу «Дошкільна педагогіка». Засвоєння запропонованих тем сприятиме ґрунтовному ознайомленню студентів із витоками українського дошкілля, з його теоретико-методологічними засадами, історією, а також зосередженню на національній ідеї у вихованні як на визначальній проблемі формування громадян України.

Спецкурс рекомендується викладати на денному і заочному відділеннях у традиційних формах навчання.

Орієнтовний розподіл годин за темами програми спецкурсу:

№ пор.	Зміст курсу	Усього годин	Лекції	Практичні
1	Роль «Союзу українок» у підвищенні освітнього рівня населення Галичини та створенні українського національного дошкілля	4	2	2

№ пор.	Зміст курсу	Усього годин	Лекції	Практичні
2	Діяльність товариств «Просвіта» і «Рідна школа» в боротьбі за національне дошкілля наприкінці XIX — на початку XX ст.	6	2	4
3	Педагогічні ідеї С. Русової	8	2	6
4	Педагогічні погляди Ю. Дзеровича	4	2	2
5	Педагогічні погляди А. Животка	4	2	2
Усього:		26	10	16

ПРОГРАМА

ТЕМА 1. Роль «Союзу українок» у підвищенні освітнього рівня населення Галичини та створенні українського національного дошкілля

Поняття і чинники національного виховання дітей в діяльності жіночого руху і жіночих товариств України наприкінці XIX — на початку XX ст. Н. Кобринська — сподвижниця й організатор жіночого руху в Галичині. Ідеї національного виховання в літературній і видавничій діяльності Н. Кобринської. Організація перших дошкільних установ, особливості матеріального й методичного оснащення навчально-виховної роботи. Сучасні принципи й напрями розбудови національного дошкілля за державною програмою «Освіта» (Україна XXI століття).

Основні поняття: народ, народність, етнос, нація, народний, національний, етнічний, національна свідомість, національна самосвідомість, національні ідеали, національний дух, сади ангелів, захоронка, передшкілля, дошкілля, охоронка, прихисток, захист, світличка, дитячий огородець.

Міжпредметні зв'язки

Історія України. Теми: «Київська Русь», «Культура Київської Русі», «Розвиток культури», «Україна в першій половині XIX ст.», «Розвиток культури в другій половині XIX ст.».

Педагогіка. Теми: «Принципи виховання», «Принципи навчання», «Методи наукового дослідження».

Історія педагогіки. Теми: «Дохристиянський період», «Виховання, школа і педагогічна думка з найдавніших часів і в період феодалізму», «Освітні реформи на початку XVIII ст.», «Школа і педагогіка в період 60–90-х років XIX ст.».

Семінарське заняття

1. Жіночий рух в Україні — організована суспільна активність жіноцтва наприкінці XIX — на початку XX ст. Історичні віхи жіночого руху.

2. Жіночий рух на західноукраїнських землях.

3. Основні педагогічні ідеї і напрями діяльності жіночих товариств і «Союзу українок» на ниві національного дошкілля.

4. Чинники національного виховання дітей. Основні принципи і напрями розбудови національного дошкільного виховання в Україні за Державною програмою «Освіта» (Україна XXI століття).

ТЕМА 2. Діяльність товариств «Просвіта» і «Рідна школа» в боротьбі за національне дошкілля наприкінці XIX — на початку XX ст.

Активізація й загострення боротьби за українське національне дошкільне виховання. Ідеї національного дошкілля в діяльності товариства «Просвіта», їх популяризація провітньою секцією товариства. «Вказівки, як основувати заборонки для дітей у переддошкільному віці» (Л., 1927) — перші практичні поради для українського дошкільного виховання. Внесок К. Малицької, М. Грушевської, Н. Кобринської, Г. Шухевич у розвиток національного дошкілля. Перші підручники О. Барвінського, О. Партицького, А. Крушельницького. Дитячі клуби «Просвіти» та основні напрями утвердження національного виховання дошкільнят. Підготовка провідниць і садівниць для клубів, дитячих садків і заборонок. Об'єктивні й суб'єктивні перешкоди на шляху створення цілісної системи дошкільного національного виховання в Україні. Видавнича діяльність «Рідної школи». Перший підручник з дошкільної педагогіки «Українське дошкілля» (Л., 1936).

Міжпредметні зв'язки

Історія педагогіки. Теми: «Педагогічні ідеї Г. Сковороди», «Педагогічні погляди Т. Г. Шевченка», «Педагогічна діяльність О. В. Духновича», «Педагогічні ідеї І. Я. Франка», «Український педагог С. Ф. Русова», «Педагогічні погляди М. Грушевського», «Народна педагогіка — праматір теорії і практики дошкільного виховання».

Семінарське заняття 1

1. Активізація боротьби за національне українське дошкілля і діяльності товариств «Просвіта» та «Рідна школа».

2. Основні напрями діяльності товариств «Просвіта» і «Рідна школа». Статут товариства «Просвіта» про створення дитячих заборонки і «огорідів» для дітей дошкільного віку.

3. Видавнича й методична діяльність товариства «Рідна школа». Популяризація ідей національного виховання.

4. Ідеї національного виховання дітей дошкільного віку у спадщині Л. Ясінчук, І. Блажкевич, Н. Селезінкової, П. Білаюка та ін.

Семінарське заняття 2

1. Організація закладів дошкільного виховання на основі «Вказівок, як основувати заборонки для дітей у переддошкільному віці» (Л., 1927).

2. Зміст і основні напрями діяльності дошкільних установ різного типу з національного виховання дітей.

3. Підручник «Українське дошкілля» (Л., 1936). Доцільність і підпорядкованість його структури і змісту ідеям національного виховання.

4. Перший український конгрес (Л., 1935) і визначення сутності поняття «національне дошкілля» у працях Я. Кузьміва, В. Пачовського, П. Холодного та ін.

Завдання для індивідуальної роботи

1. Скласти картотеку наукових праць та методичної літератури з питань українського національного дошкілля, виданих до 1939 р.
2. Написати анотацію до праці Я. Кузьміва «Напрямки національного виховання».

ТЕМА 3. Педагогічні ідеї С. Русової

Роль С. Русової в розвитку педагогічної освіти Західної України, її погляди на теорію і практику дошкільного виховання. Популяризація національного дошкільного виховання у працях «Націоналізація дошкільного виховання», «Дошкільне виховання», «Теорія і практика дошкільного виховання», «Нові методи дошкільного виховання».

Погляди С. Русової на дошкільний ступінь навчання і виховання, значення дошкільного виховання для педагогічної корекції особистості дитини. Внесок у розвиток практики дошкільного виховання крізь призму синтезу здобутків вітчизняної та зарубіжної педагогіки у галузі індивідуалізації та диференціації навчання. Головні принципи організації і керівництва українським національним дитячим садком. Напрями зближення суспільного й родинного виховання у спадщині С. Русової.

Концепція підготовки кадрів для національного дошкільця С. Русової. Актуальність її професіограми дошкільного спеціаліста на сучасному етапі; структура кваліфікаційної характеристики дошкільного працівника С. Русової і перспективи професійної підготовки кадрів у програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття).

Педагогічна, видавнича та літературна діяльність С. Русової; С. Русова — організатор українського національного дошкільця.

Міжпредметні зв'язки

Педагогіка. Теми: «Принципи навчання», «Принципи виховання».

Історія педагогіки. Теми: «Український педагог С. Русова», «Народна педагогіка — праматір теорії і практики дошкільного виховання», «Прогресивні діячі педагогіки кінця ХІХ — початку ХХ ст.» та ін.

Семінарське заняття 1

1. Основні напрями створення українського національного дошкільця у працях С. Русової «Націоналізація дошкільного виховання», «Теорія і практика дошкільного виховання», «Дошкільне виховання».

2. Система принципів організації і керівництва українським дитячим садком у педагогічній спадщині С. Русової.

3. Умови організації навчально-виховного процесу національного дитячого садка в психолого-методичній реформі дошкільного виховання С. Русової.

4. Засоби навчання й виховання дітей. Основні вимоги С. Русової до їх змісту і форм використання.

Семінарське заняття 2

1. Значення дошкільного ступеня навчання й виховання для педагогічної корекції особистості дитини.

2. Принципи індивідуалізації та диференціації змісту навчання дошкільників у працях С. Русової.

3. Поняття соціалізації дошкільника у педагогічній спадщині С. Русової.

4. Головні вимоги до змісту різних видів діяльності дітей у працях «Нові методи дошкільного виховання», «Дошкільне виховання».

Семінарське заняття 3

1. Актуальність концепції підготовки кадрів для національного дитячого садка С. Русової у світлі положень Державної національної програми України «Освіта» (Україна ХХІ століття).

2. Питання професійної підготовки працівників системи дошкільного виховання у праці С. Русової «Нові методи дошкільного виховання» (посібник для тих, хто здобуває професію дошкільного працівника).

3. Програма С. Русової з підготовки кадрів. Кваліфікаційна характеристика дошкільного працівника, розроблена С. Русовою.

4. Значення педагогічної та видавничої діяльності С. Русової для підвищення рівня підготовки спеціалістів з дошкільного виховання.

Завдання для індивідуальної роботи

1. Підготувати картотеку праць С. Русової з проблем українського національного дошкільця.
2. Написати короткі анотації на праці С. Русової «Дошкільне виховання», «Нова школа соціального виховання», «Український буквар. По підручнику О. Потебні уложила С. Русова».
3. Скласти картотеку праць про життя і педагогічну діяльність С. Русової.

ТЕМА 4. Педагогічні погляди

Ю. Дзеровича

Ідеї виховання особистості з дошкільного віку у педагогічній спадщині Ю. Дзеровича. Принципи народності, демократичності, гуманізації та етнізації в педагогіці Ю. Дзеровича. Популяризація ідей національного дошкільня у праці «Педагогіка» (Л., 1937).

Проблеми духовності й реабілітації душі людини як всеосяжної інстанції в поясненні її особистості; індивідуалізація та диференціація педагогічного впливу; двосторонність процесу виховання та вплив його чинників у працях Ю. Дзеровича.

Ю. Дзерович про особу педагога: професіограма спеціаліста дошкільного виховання та головні вимоги до підготовки кадрів для українського національного дошкільня.

Семінарське заняття

1. Оригінальність положень концепції Ю. Дзеровича про формування особистості з дошкільного віку.

2. Принципи народності, демократичності, гуманізації та етнізації в педагогічній спадщині Ю. Дзеровича.

3. Зміст і основні чинники навчально-виховного процесу українського національного дошкільного закладу.

4. Проблеми підготовки спеціалістів у праці «Педагогіка». Актуальність професіограми вихователя у світлі програми «Освіта» (Україна XXI століття).

Завдання для індивідуальної роботи

1. Підготувати картотеку праць Ю. Дзеровича.
2. Скласти анотацію до праці Ю. Дзеровича «Педагогіка».
3. Зробити порівняльний аналіз сучасної професіограми вихователя з професіограмою Ю. Дзеровича.

ТЕМА 5. Педагогічні погляди А. Животка

А. Животко — організатор дошкільного виховання в Україні. Теоретичне обґрунтування доцільності створення дошкільних закладів різного типу у працях «Освітнє діло на Україні» та «Два моменти, які характеризують освітнє діло».

Ідея єдності й неподільності процесів навчання й виховання. Види і зміст спеціально організованої діяльності дітей у закладах дошкільного виховання. Актуальність оригінальної концепції педагогічного процесу національного дошкільного виховання, розробленої А. Животком, на сучасному етапі.

А. Животко про підготовку кадрів для дошкільних закладів у праці «Дошкільна педагогіка» (Прага, 1926). Етнопедagogічні основи навчання і професіональної підготовки спеціалістів.

Семінарське заняття

1. А. Животко — організатор дошкільного виховання в Україні. Будинки дитячих розваг, денні притулки, цілодобові притулки, їх призначення і зміст роботи.

2. Принципи демократичності, народності і етнізації змісту роботи дошкільних закладів різного типу.

3. Основні умови організації навчально-виховного процесу в національному дошкільному закладі.

4. Засоби формування національної свідомості особистості у праці А. Животка «Дошкільне виховання».

5. А. Животко про підготовку спеціалістів для дошкільних закладів.

Завдання для індивідуальної роботи

1. Підготувати картотеку праць А. Животка.
2. Скласти короткі анотації до праць А. Животка «Освітнє діло на Україні» і «Два моменти, які характеризують освітнє діло».
3. Зробити порівняльний аналіз типів дошкільних закладів, запропонованих А. Животком, із сучасними дошкільними закладами.

ТЕМИ ДЛЯ РЕФЕРАТІВ

1. Історико-педагогічні аспекти розвитку дошкільного виховання в Україні.

2. Становлення педагогічної думки в діяльності громадських жіночих товариств України кінця XIX — початку XX ст.

3. Педагогічні погляди Н. Кобринської, творчий розвиток їх у сучасній концепції про національний дошкільний заклад.

4. Діяльність «Товариства руських жінок», «Жіночої громади», «Клубу русинок», «Кружка українських дівчат» та «Руської захо-

ронки» у боротьбі за утвердження ідеї про українське національне дошкілля.

5. Діяльність «Союзу українок» на освітній ниві.

6. Внесок М. Білецької, О. Кобилянської, У. Кравченко, М. Рудницької у розвиток національного дошкілля в Україні.

7. Перші українські підручники О. Барвінського та А. Крушельницького про виховання у дітей національної гідності й свідомості.

8. Роль товариства «Просвіта» у розвитку національного дошкілля.

9. Вплив діяльності товариства «Рідна школа» на організацію українського національного дошкілля.

10. «Українське дошкілля» — перший підручник з дошкільної педагогіки в Україні.

11. У. Стешенко — виразник прагнень прогресивних діячів українського дошкілля у праці «Про українську національну школу».

12. Вплив Першого Українського Конгресу на створення українського національного дошкілля.

13. Педагогічні погляди Я. Кузьміва, В. Пачовського. Творчий розвиток їхніх ідей про напрями національного виховання в програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття).

14. С. Русова про значення дошкільного віку для формування особистості.

15. Український дитячий садок у педагогічній концепції С. Русової.

16. С. Русова про родинне виховання.

17. С. Русова про вплив жінки-матері на формування духовності дитини.

18. Проблеми української ментальності в психолого-педагогічних концептах С. Русової.

19. Всебічне виховання особистості в педагогічній спадщині С. Русової.

20. Естетична творчість народу як найважливіший засіб навчання і виховання національної свідомості дітей.

21. Особа вихователя у працях С. Русової.

22. «Нічого так не потребує дитина, як можливості вільно гратися» (С. Русова).

23. «Прийдіть, будемо жити задля наших дітей» (С. Русова).

24. Ю. Дзерович про основні ідеї виховання особистості.

25. Оригінальна концепція національного виховання дітей Ю. Дзеровича.

26. Етичні норми виховання дошкільників у педагогіці Ю. Дзеровича.

Роль «Союзу українок» у підвищенні освітнього рівня населення Галичини та створенні українського національного дошкілля

Практичні завдання і запитання для самостійного опрацювання

1. Прочитайте подані нижче самобутні назви різних установ для дітей дошкільного віку. Як у них, на вашу думку, відобразилися зміст і спрямованість навчально-виховної роботи?

сади ангелів; захоронки; переддошкілля; дошкілля; охоронка; прихисток; захист; світличка; дитячий притулок; дитячий огородець.

2. Доведіть, що оригінальність українського національного дошкільного виховання цілковито відповідає національній вдачі української дитини і ґрунтується на мудрості народної педагогіки та здобутках європейських країн у галузі дошкільного виховання.

3. Прочитайте подані нижче визначення поняття *національне виховання*. Яке з цих визначень, на вашу думку, є найголовнішим? Чому?

Яке визначення цього поняття, на вашу думку, має посісти чільне місце в концепції відродження національного виховання?

«Головне гасло української педагогіки — національне виховання» (Дорошкевич О. Огляд життя середньої школи // Вільна укр. шк. — 1918. — № 5-6. — С. 48).

«Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а навпаки, дадуть нові, оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через пошану до свого народу виховає в дітей пошану до других народів і тим самим приведе нас не до вузького відокремлення, а до широкого єднання й світового порозуміння між народами і націями» (Русова С. Ф. Дошкільне виховання. — Катеринослав: Укр. вид-во, 1918. — С. 13).

«Сучасне українське життя відкриває тільки очі, дивитись тепер на національне виховання як на щось дійсно святе для нашого народу та його синів, завданням якого є дійсно врятувати незалежність українського генія від різного бруду перевертнів і зайдів» (Невеселий І. Для себе і через себе // Вільна укр. шк. — 1918. — № 2. — С. 73—74).

«Національне виховання таке ж старе, як старе поняття нація. Для існування нації необхідні три головні засоби, які треба підтримувати й розвивати, а саме: мова, культура, державність. Мова — знаряддя духу. Дух же нації виявляється в її культурі, яку захищає нація... Прийняття через школу рідної культури — це не тільки освіта, а й виховання».

«Не візьмемося ми за національне виховання нашого народу, виховають його чужі люди, але на користь не Україні, а собі. На-

ціональне виховання народу — це наше право і наш обов'язок» (*Островський Б.* Національне виховання // Вільна укр. шк. — 1918—1919. — № 3. — С. 139—141).

4. Якими поняттями, крім наведених нижче, варто доповнити зміст інтегрованого поняття *національне виховання*?

Національна свідомість, національна самосвідомість, національні ідеали, національний дух...

5. Прочитайте фрагмент із збірника концепцій «Основи національного виховання»:

«Національне виховання — це виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній мудрості, духовності. Національне виховання є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання. Таке виховання забезпечує етнізацію дітей як необхідний складник їх соціалізації» (*Основи національного виховання* / За заг. ред. В. Г. Кузя та ін. — Умань, 1993. — С. 64).

Яким принципам та напрямам розбудови дошкільця в Україні за державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ століття) співзвучні головні положення наведеного фрагмента? Випишіть із програми положення, в яких реалізуються основні чинники національного виховання.

6. Порівняйте і проаналізуйте визначення національного виховання у жіночій пресі, що постала в Україні з потреб жіночого руху (альманахи «Перший вінок» (Л., 1887); «Наша доля» (Стрий, 1893, 1895, 1896); «Мета» (Л., 1908); «Наше діло» (Л., 1912); «Жіночий вісник» (Л., 1921); «Жіноча доля» (Коломия, 1925); «Жіноча воля» (1932), «Нова хата» (Л., 1925—1939) з аналогічними визначеннями в сучасній педагогічній літературі.

Назвіть істотні ознаки поняття *національне виховання*, покладені в основу його визначень. Які з визначень, на вашу думку, є найповнішими? Чому? Зробіть спробу сформулювати своє визначення поняття *українське національне дошкільця*.

7. У чому полягає різниця в поняттях *народ*, *народність*, *етнос*, *нація*, *народний*, *національний*, *етнічний*? Випишіть визначення цих понять із тлумачних словників.

8. У чому різниця тлумачення понять *український дитячий садок* та *національний дитячий садок*? Визначте істотні ознаки кожного з цих понять. Для цього використайте такі уривки зі статті М. Стельмаховича:

«...Головна суть нашого концептуального підходу до вирішення проблеми створення національної дошкільньої установи полягає в тому, що традиційну родинну педагогіку розглядаємо як першоджерело збагачення сучасної наукової теорії і практики дошкільнього

виховання, без використання якої неможливо отримати повноцінні наукові знання про виховання дошкільнят...

Це означає, що наукова теорія і практика дитсадівського виховання лише тоді буде по-справжньому сприйматися батьківською громадськістю і стане дійовим інструментом формування справжньої людини, коли його ідеї будуть поєднуватися з ідеями сімейної етнопедагогіки, коли в дошкільній професійній педагогіці будуть реалізовані принципи історизму і втілені близькі народові думки, адекватні його емпіричним уявленням про виховання, погляди про життя загалом.

Національним є той дитячий садок, що забезпечує етнічну соціалізацію особистості, тобто природне входження дитини у світ духовності, в традиційне життя рідного народу, нації, в культуру людства, завдяки чому кожні батько й мати, кожний народ відтворює і продовжує себе у своїх дітях» (*Стельмахович М. Г.* Український дитсадок // Поліття. — 1993. — № 24-25. — С. 2).

9. Назвіть методи дослідження, якими послуговується історія педагогіки.

Завдання на педагогічну практику

1. Підготуйте картотеку педагогічної літератури (до 10 назв), у якій подається визначення поняття *національне виховання*.
2. Визначте роль національного чинника в оформленні інтер'єру дошкільнього закладу. Опишіть оформлення основних приміщень для дітей.

Визначте роль національного чинника у змісті навчально-виховних заходів на один квартал у дошкільньому закладі за такою схемою:

№ пор.	Вікова група	Зміст роботи				
		Заняття	Повсякденне життя	Свята, дозволя	Робота з педагогічним колективом	Робота з батьками

Дослідницька діяльність

Тема: *Народ, який не має рідної школи, може бути лише пасербом чужих народів.*

Мета: з'ясувати вплив жіночого руху на центральних і східних землях, а також європейського жіночого руху на рух жінок Західної України у другій половині ХІХ ст.

Хід роботи. 1. Проаналізувати зміст роботи жіночих товариств і гуртків з національної освіти на українських землях, що входили до складу Росії, Австрії, Польщі; встано-

вити спільне й відмінне у їхній діяльності із західноєвропейським жіночим рухом, обґрунтувати пріоритети в діяльності на освітянській ниві другої половини XIX — першої третини XX ст.

2. Описати боротьбу жіночого руху за національне виховання дітей за такими періодами: початок українського жіночого руху (1868—1914); жіночий рух під час Першої світової війни і українських національно-визвольних змагань; між двома світовими війнами; жіночий рух українок в еміграції; жіночий рух під час Другої світової війни та після 1945 р.; жіночий рух на сучасному етапі (роль «Союзу українок» за матеріалами Всесвітнього конгресу «Союзу українок», Івано-Франківськ, 7—12 лип. 1994 р.).

3. Опрацювати матеріали періодичних педагогічних видань України кінця XIX — початку XX ст., зокрема такі, як «Буковина» (Чернівці 1885—1916), «Записки наукового товариства імені Шевченка у Львові» (1893—1918), «Літературно-науковий вісник» (Л., 1893—1906; К., 1906—1914), «Наша школа» (Л., 1909—1914), «Письмо з Просвіти» (Л., 1907—1916), «Учитель» (Л., 1889—1917), «Учительське слово» (Л., 1913—1914), в яких широко й різнобічно висвітлювалися педагогічні погляди та концепції, що виникали і побутували серед прогресивно налаштованої інтелігенції з питань національного виховання.

4. Підготувати анотовану картотеку творів Н. Кобринської за такими темами: «Н. Кобринська — організатор «Товариства руських жінок», «Н. Кобринська і питання жіночої освіти», «Видавнича діяльність Н. Кобринської», «Н. Кобринська — письменниця», «Н. Кобринська — активна діячка «Союзу українок» (на вибір).

5. Описати внесок М. Білецької, О. Кобилянської, І. Кравченко, М. Рудницької в становлення і розвиток українського дошкілля в Галичині.

Діяльність товариств «Просвіта» і «Рідна школа» в боротьбі за національне дошкілля наприкінці XIX — на початку XX ст.

Практичні завдання і запитання для самостійного опрацювання

1. Коли і з чийої ініціативи створено товариство «Просвіта»? Дайте характеристику мети його діяльності.

2. Ким і в якому році укладено перший Статут товариства? Яке місце в ньому посідала ідея українського дошкілля?

3. Де, коли і ким було офіційно виголошено ідею заборонки для дошкільнят? Визначте, якою була перша й основна праця методично-інструктивного змісту для української заборонки.

4. Прочитайте положення 6 «Вказівки, як оснóвувати заборонки для дітей у переддошкільному віці». Що ви знаєте про діяльність зазначених освітянських товариств?

5. Ознайомтеся зі спогадами К. Малицької про життя дітей у заборонці:

«Першою головою заборонки стала М. Грушевська, по ній кілька літ проводила товариством М. Коцовська, людина, яка цілим серцем віддалася заборонковій дітворі.

Українці спершу не радо посилали дітей до заборонки. Бували випадки, що мати відбирала дитину від нас, пояснюючи це тим, що сусіди сміються з неї, що її дитина навчилася говорити і співати по «gusku».

Так було в початках існування заборонки. Але згодом наші люди освоїлися зі своєю «шкілкою». Матері відчули шире тепло й дбайливість, якою старшина товариства й учительки оточили їх дітвору, а діти залюбки виучували свою мову, свою молитву, свою пісню.

Тяжко приходилося з фондами. Вік дітей 3—5 літ. Діти перебувають у заборонці від 9 год ранку до 3 дня. День переводять діти в заборонці у забавах, співих, гутірках.

Кожна заборонка має відповідні забавки для дітей, вишиванки, образки, малюнки і т. д. Крім того, учительки проводять з дітьми рахункові вправи і забави, вчать їх пісень і віршиків, ведуть з ними гуртки на різні теми. Літом ходять на прохід і на вільному воздуху бавляться. Кожна заборонка щороку улаштовує у себе кілька вистав чи концертів (Шевченкове свято). Щороку до кожної заборонки загощує св. Миколай з ласощами і дарунками, а на Різдво, на ялинку дістають діти звичайно ще й теплу одіжку».

Що є спільним у діяльності сучасного дошкільного закладу та української заборонки?

6. Визначте, чому опікунство над дітьми було провідною ідеєю існування перших жіночих гуртків українок та як воно впливало на теорію і практику національного дошкілля.

7. Хто був організатором (першим) «дитячого садка» під керівництвом «Просвіти»? Окресліть характерні ознаки дитячих установ такого типу.

8. Доведіть взаємозв'язок між клубами «Дитяче коло», «Дитячі клуби товариства ім. Песталоцці», «Клуби початкової праці» і різними типами закладів українського дошкілля.

9. Поясніть причини заснування товариства «Рідна школа». Які типи дошкільних закладів започатковані з перших років діяльності «Рідної школи»?

10. Ознайомтеся з описом української захоронки К. Малицької: «Історія української захоронки — це історія тих найменших, які вона пригортає до себе. Її існування значиться глибокою бороздою в житті українського громадянства. Її роль зростає по мірі того, як росте розуміння ваги переддошкільного виховання у культурному світі. Наша українська жінка — з гордістю можемо це сказати — була майже перша, що зрозуміла значення захоронки не тільки для жіночої справи, але й для нації» (Малицька К. В. Ювілейне свято української захоронки. — Л., 1927).

Які характерологічні особливості сучасного родинного виховання можна пояснити на прикладі цього тексту?

11. Обдумайте пояснення поданих нижче спогадів К. Малицької: «Нарід не міг вгамувати своєї радості, коли бачив, як його рідні діти набули всяких відомостей, як вони виспівують, як бравурно виступають у ролі козаків, хоч з дерев'яними крісиками чи паперовими шабельками. Бадьора дефімеда, щибетливий спів, рівномірні рухи вправляючих дітей захоплювали молодого і старого. Плили материнські сльози, коли та малеча складала їй привіти у свято в її честь, а уста шепотом благословили дітей та установу, що їх на дорогу добра наставляє» (Рідна шк. — 1938. — Ч. 23-24. — С. 373).

Як змінилося розуміння значущості мети, завдання і призначення дошкільця в широких колах населення?

12. З'ясуйте, чому один із перших підручників «Рідної школи» назвали «Українське дошкільця», хто його автори, як зміст цього підручника слугував меті всебічного розвитку особистості, в чому полягає доцільність рекомендованих авторами чинників навчання і виховання.

13. Зробіть порівняльний аналіз принципів народності, природо-відповідності, демократизації та етнізації навчально-виховного процесу національного дошкільця, виголошених у підручнику «Українське дошкільця», програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) та в альтернативних програмах дошкільного закладу «Дитина», «Малютко».

14. На підставі сучасних психолого-педагогічних досліджень поясніть своє розуміння таких положень підручника:

«...Основа дитячого садка — самостійна активність дитини. Опікунка є тільки глядачем дитячих занять, забав, які тут використовуються як важливий засіб духовного і тілесного розвитку дитини» (Українське дошкільця: Підруч. для провідниць укр. дитячих садків. — Л., 1936. — С. 56).

«Своєю вродженою ніжною жіночістю садівничка повинна була замінити дитині матір» (Там само. — С. 59).

«1) кожне заняття, що його доручаємо дітям, буде відповідним і доцільним, якщо воно не перечитиме загальній меті дитячого садка; 2) кожне заняття, якщо воно має бути виховне й залишити слід у дитячій психіці, не може бути суперечне з дотеперішнім життям дитини; 3) поодинокі заняття повинні бути вміло розділені на весь час тривку дитячого садка й на кожний день зокрема. На добір занять в дитячому садку впливають ряд чинників: виховна мета, умовний рівень і вік дітей, природа, пора року, випадкові події і явища і т. д.

Щоденні заняття в дитячому садку включають:

1) збірка дітей у домівці садка, розміщення речей; 2) рання молитва і пісня; 3) миття рук перед сніданком (обідом, підвечірком); 4) сніданок (обід, підвечірок); 5) приведення до ладу стола, домівки, відпочинок; 6) приведення до ладу домівки перед відходом домів*; 7) вечірня молитва, пісня.

Групи занять: 1) хатні; 2) рухові; 3) ручні; 4) мовні; 5) співанки.

I. Хатні заняття (вони дітям найближчі і найбільш знані. Але це не зменшує їх значення. Вони привчають дитину виконувати в культурний спосіб щоденні чинності, виробляють найнеобхідніші звички культури і культури будня).

II. Рухові заняття (руханка, забави, ігри, прогулянки).

Роди й наступництво вправ: вступні, дисциплінуючі, випрямні, різнозначні, вправи тулуба, вправи смислові, підскоки, успокоюючі вправи, віддихові, рухова забава або гра... Виховні ігри, методи їх проведення. Прогулянки, їх гігієна.

III. Ручні заняття.

Гігієна.

Роди ручних занять: будівництва, моделювання, ліпка, шарпанка, мозаїка, укладання патичками, складанки і перегинанки, роботи з різного матеріалу, рисунок і малювання)...

Прилюдний показ, його значення.

IV. Мовні заняття.

Розмови. Оповідання. З старшими дітьми релігійні оповідання й розмови; суспільні, історичні, географічні оповідання й розмови; природні й технологічні; на гігієнічні теми; на гумористичні теми: з життя дітей, байки та казки; поуки, вірші» (Там само. — С. 186–296).

«В дитячому садку дитина набирає замилювання до праці, точності при виконанні обов'язків, певності та рішучості. Саме тут на неї вперше засвітить перший у житті промінчик національної свідомості і гордості за свій народ. А батькам неодмінно слід розуміти, що дитина найкраще почуває себе в цьому власному середовищі (в дитячому світі)» (Там само. — С. 56).

* додому.

«Слід якнайкраще повести людину, щоби вона рівномірно розвивала і розум і тіло. А таке зробити може лише матір. Але вона при своїх щоденних справах не має на це часу, щоби присвятити його дитині так, як цього потрібно» (*Там само.* — С. 49).

«Суспільна опіка над дітьми — нове соціальне явище, яке потребує всебічного осмислення й аналізу. Це явище — результат суспільно-економічного розвитку, який вимагає широкого відкриття навчальних закладів для дітей, активної просвітницької роботи серед населення» (*Там само.* — С. 373).

15. Як ви поясните вимогу прогресивно налаштованих діячів українського дошкілля щодо негайної українізації всіх дошкільних закладів, керуючись метою діяльності «Рідної школи»: «Рідній школі» належить якнайбільше на тому, щоби дитина носила в своїй груді любов до рідних звичаїв, до рідних установ, словом, до рідної культури, всього, що надбали й збудували попередні покоління» (*До чого змагає сучасна школа взагалі і «Рідна школа» зокрема // Рідна шк. — 1938. — Ч. 23-24. — С. 382*).

16. Напишіть реферат на тему «Українське національне дошкілля: витоки становлення».

17. Ознайомтеся з фрагментом виступу І. Я. Франка перед галицькою молоддю: «Здобуйте знання теоретичне і практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і статочних мужів, повних любові до свого народу і здібних виявити ту любов не потоками шумних фраз, а невтомно, тихою працею. Таких мужів потребує кожна нація і кожна історична доба, коли всій нашій Україні перший раз у її історичнім житті всміхнеться хоч трохи повна горожанська і політична свобода» (*Франко І. Я. Збір. творів: У 50 т. — К.: Наук. думка, 1986. — Т. 45. — С. 402*). Як цей фрагмент можна використати для пояснення мети і завдань діяльності культурно-освітніх товариств?

18. Зробіть аналіз впливу товариства «Просвіта» на становлення національного дошкілля в Україні і у вашому регіоні, користуючись наведеним нижче зразком:

«На підставі Статуту Товариство «Просвіта» ставить своїм обов'язком працювати для розвитку просвіти і добробуту українського народу, а також для його політичного виховання і взагалі для розвитку української національної культури... І найбільш тут, в Олександрійську, котрий стоїть якраз на тім місці, де була перша Запорозька Січ на острові Хортиця і котрий відомий всякому українцю... (*Борисенко О. Діяльність товариства «Просвіта» на Запоріжжі (1917–1922 рр.) // Просвіта. — 1992. — № 24. — С. 7*). Про які напрями діяльності йдеться у цитаті?

19. «Просвіти» істотно впливали на освітню діяльність серед населення. Свідченням цього є увага до товариств з боку офіцій-

ної влади, організація з'їздів представників «Просвіти», спеціальних курсів інструкторів, видання «Порадника діячам позашкільної освіти і дошкільного виховання» (К., 1918), організація постійного інституту позашкільної освіти при Педагогічній академії (*Сирополко С. Історія освіти на Україні. — Л., 1937. — С. 155*). Поясніть на підставі наведеної вище цитати дії реакційного уряду Столипіна та його наказ від 20 січня 1910 р., в якому міністр внутрішніх справ заборонив губернаторам давати дозвіл на утворення «іпородчеських» товариств, бо вони, мовляв, загрожують громадському спокою.

20. Дослідник історії України професор В. Грабовецький викремлює 4 етапи діяльності Товариства «Рідна школа». На першому етапі, що охоплює 1881–1906 рр., Товариство розв'язувало матеріальні проблеми вчительства, вживало заходів до залучення жіноцтва до виховання свідомої української молоді. На другому етапі роботи (1907–1914) «Руське педагогічне товариство» створювало філії, пропагувало свою діяльність, займалося пожертвами, бурсами тощо. В 1910 р. було сформовано Краєвий шкільний союз із центром у Львові. На третьому етапі (1914–1919) стався занепад діяльності Товариства, спричинений воєнними подіями. Четвертий етап (1920–1939) був насичений різними нелегкими випробуваннями в умовах польської окупації галицьких земель (*Смугарик Б. М. Національна школа: витоки становлення. — Івано-Франківськ, 1992. — С. 121–122*).

Яку періодизацію роботи культурно-освітніх товариств вашого регіону описують учені? Поясніть основні положення її і логіку поділу на етапи.

21. Ознайомтеся з фрагментом аналізу діяльності «Рідної школи» Л. Ясінчук із книжки «50 літ «Рідної школи» (Л., 1931): «...Там найкраще розвивається характер дитини, де вона виховується у почуттєвому наставленні до рідної культури і рідної історії, де вона зростає з любові до свого народу і власної землі...» і визначте головні принципи національного виховання дітей, що їх популяризувала «Рідна школа».

Завдання на педагогічну практику

1. Складіть картотеку літератури, в якій розкрито ідеї українського національного дошкілля в діяльності товариств «Просвіта» і «Рідна школа».
2. Визначте головні засади відродження національного дошкілля у змісті роботи педагогічного колективу дошкільного закладу. Проаналізуйте виконану роботу з вихователями і батьками.

Дослідницька діяльність

Тема: Діячі «Просвіти» і «Рідної школи» в боротьбі за національне українське дошкілля.

Мета: з'ясувати внесок видатних діячів культурно-освітніх товариств у створення національного дошкілля і шляхи можливого перенесення його в сьогодення.

Хід роботи. **Завдання 1.** Точне число «Просвіт», які діяли в Україні, встановити важко. За відомостями Д. Дорошенка в 1918 р. в Україні діяло 952 осередки товариства «Просвіта».

За відомостями О. Борисенко на Запоріжжі в 1917–1918 рр. діяло 68 товариств (без урахування єврейських, караїмських, німецьких), з них 22 українських, 11 російських (Борисенко О. Діяльність Товариства «Просвіта» на Запоріжжі (1917–1922 рр.) // Просвіта. — 1992. — № 24. — С. 7).

З'ясуйте кількість товариств «Просвіта» у вашому регіоні і на фактологічному матеріалі висвітліть зміст їхньої роботи. Яку роль відігравали в їх діяльності ідеї українського національного дошкілля? В чому полягає їх сутність і можливість застосування на сучасному етапі?

Завдання 2. Підготуйте повідомлення про педагогічних діячів минулого вашого регіону, висвітліть їхній внесок у розвиток національного виховання дітей дошкільного віку.

Завдання 3. Які праці І. Огієнка ви знаєте? Опишіть внесок цього вченого і громадського діяча в розроблення концепції національної освіти, в утвердження статусу української мови як державної. Як реалізуються положення першої концепції національної освіти України, створеної у 20-х роках, в програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття)? Які головні напрями здійснення розбудови національного дошкілля у вашому регіоні ви можете окреслити. Доведіть свою позицію.

Педагогічні ідеї С. Ф. Русової

Практичні завдання для самостійного опрацювання

1. Ознайомтеся з поданим нижче фрагментом статті «Націоналізація дитячих садків»:

«Коли звичайної нормальної школи не можна собі уявити без рідної мови учнів, то ще більше такій елементарній педагогічній

вимозі підлягає перший так званий дошкільний ступінь виховання й навчання» (Русова С. Націоналізація дитячих садків // Світло. — 1910. — № 4. — С. 3).

Доведіть актуальність цієї думки на сучасному етапі розвитку українського національного дошкілля.

2. Серед завдань навчання й виховання дітей у дошкільному навчальному закладі особливої значущості набули завдання виховання громадянськості і патріотизму. Ознайомтеся з поданими нижче висловлюваннями С. Русової:

«Найдорожчий скарб у кожного народу — його діти, його молодь, й що свідоміше робиться громадянство, то з більшою увагою ставиться воно до виховання дітей, до забезпечення їм найкращих умов життя. Коли дитячий «ранок» проходить у несприятливих обставинах, дитина виростає слабою, з хиткою волею й з небезпечними нахилами» (Русова С. Дошкільне виховання. — Катеринослав, 1918. — С. 16).

Які ще проблеми сучасного дошкілля окреслила Русова у наведеному міркуванні?

3. Прочитайте подані нижче висловлювання С. Русової про українське національне дошкільне виховання, виголошені нею в різних працях:

«Основна мета дитячого виховання є розвиток суспільного, громадянського індивідуалізму дитини, бо індивідуалізм, що ґрунтується на найкращих здібностях дитини, впливаючись у соціальний колектив, яким є суспільство, додає до гармонійного життя його свій властивий тон. І тим тільки збільшує творчі змагання й вияви соціального колективу. Цим він глибоко відрізняється від індивідуалізму звірячого, властиво, від егоїзму особи, що своїм дисонансом роз'єднує громаду й розкладає її життя. Єдиний засіб вилікуватися від такого індивідуалізму є закладання підвалин творчого, продуктивного суспільного життя ще з дошкільного віку дитини, коли егоїзм її ще спить, альтруїзм визначається яскраво».

«Національне виховання — це в справі зміцнення душі народу (воно не стискає думку дитини, дитина звикає кохатися в народних скарбницях)» (Русова С. Дошкільне виховання. — Катеринослав, 1918. — С. 22).

«...Виховання індивідуальне, пристосоване до природи дитини, виховання національне, виховання відповідне соціально-культурним вимогам часу; виховання вільне, незалежне від урядових вимог, а на ґрунті громадської організації» (Там само. — С. 23). «Національне виховання є певний ґрунт в справі зміцнення моральних сил дитини і оновлення відродження душі народу» (Там само. — С. 12);

«Кожний дитячий садок повинен стати першою лабораторією для розвитку свідомого національного патріотизму. Дитячий садок є

не лише педагогічною, а й соціально-національною установою. Отож на нього не потрібно дивитися як на підготовку до школи. Завдання його інше — дати дітям найкращі засоби прожити вік у найбільш сприяючих їх розвиткові умовах, прожити радісно, набираючися цікавого знання й непомітно дисциплінуючи свою вдачу, навчаючись шанувати громадянство» (Русова С. Нові методи дошкільного виховання. — Катеринослав, 1918. — С. 86).

Яке з цих визначень, на вашу думку, є найповнішим? Аргументуйте своє міркування.

4. На основі поданих нижче положень С. Русової змодельуйте зразок сучасного національного дитячого садка:

«...Він має бути весь пройнятий національним духом народу і закладатися на демократичному ґрунті (дітей виховувати якомога більше поза містами, на фермах, по селах)»;

«...Слід виховувати естетичну творчість народу, яка є що не найбагатшою серед усіх. Вона протягом віків виявлялася і в словесних творах, і в пісні, і в орнаменті, і в будівництві»;

«...З перших років направляти дитину до громадянства, до спільної праці, до широкого товариства. Це можна досягти лише тоді, коли будуть організовані дитячі гуртки відповідно до їх нахилів, розвитку»;

«...В дошкільному вихованні не зрікатися релігійних настроїв і не нехтувати ними. Церкву відвідувати без примусу: звичаї, традиції народу, оскільки вони справді виявляють красу і етичну, і поетичну, а також вони близькі до народного світогляду. Діти повинні багато малювати, вишивати, співати — все це сприяє розвитку їх творчих сил. Усе в дитячому садку має проходити вільно, помалу, не насилуючи душі дитини, а тільки відповідаючи на її вимоги» (Русова С. Дошкільне виховання. — Катеринослав, 1918. — С. 348).

Чим думки С. Русової є актуальними для духовного відродження в Україні і поліпшення культурологічної праці на національних засадах?

5. Ознайомтеся з принципами побудови національного дитячого садка С. Русової: актуалізація новітніх положень психології й педагогіки про закономірності та умови розвитку дитини, методи, прийоми й організаційні форми її діяльності. Це — основа всієї системи дошкільної, пріоритетність національного духу, організація всієї справи навчання й виховання на демократичному ґрунті — в традиціях XVI ст., коли закладались основи української національної школи; формування основних рис української духовності через максимальне наближення дітей до природного довкілля, естетичної творчості народу, музикування на різних інструментах, зокрема й народних, залучення до різних видів творчої праці тощо; орієнтація морального виховання на національні риси, зумовлені фізичним ото-

ченням (географічним положенням, кліматом, природою та історією краю, українського народу); український індивідуалізм і шляхи застереження від його переростання в абстенізм, тобто морально-громадський сепаратизм через спрямування дітей від свідомих кроків до... громадянства, спільної праці, до широкого товариства; морально-релігійне виховання, що покликане допомогти дитині пізнати зміст релігійних постулатів, а доцільність їх використання в роботі з дітьми визначається лише остільки, оскільки вони справді виявляють красу етичну або поетичну, оскільки вони безпосередньо близькі народному світогляду; спрямованість усіх засобів національного матеріалу, рідної мови й народної пісні на розвиток творчих здібностей дитини: «В такій атмосфері рідного життя, ласки і праці, в обставинах, цілком сприяючих для розвитку творчих сил і міцного громадського свідомого робітника, українські діти несело й розумно будуть виховуватися під великим рідним гаслом:

Свою Україну любіть,
Любіть її во время люте,
В останню страшну годину
За неї Господа моліть».

«Дитина — це продукт об'єднаного біологічного й антропологічного. Тому:

— виховання повинно відповідати своїми засобами, системою індивідуальності кожної дитини;

— виховання має здійснюватись в якнайближчому напрямі до шляху виховання культурного розвитку людства;

— якнайкраще використання філогенетичної і онтогенетичної спадщини» (Русова С. Дошкільне виховання. — Катеринослав, 1918. — С. 158, 163, 164).

Випишіть із програми «Освіта» (Україна XXI століття) основні положення, в яких реалізовані принципи навчання і виховання С. Русової. У чому ви вбачаєте перспективу їх розвитку?

6. З огляду на сучасні засади відродження національного виховання, його демократизацію, гуманізацію, етнізацію велике значення має позиція С. Русової, що педагог повинен забезпечити дитині «...самостійність у навчанні, творчість у праці, пошану до дитини, доступність покарання, повагу до вихователя» (Русова С. Дошкільне виховання. — Катеринослав, 1918. — С. 16).

«...Виховання ніколи не повинно переходити в муштру чи дресировку, і вихователю не слід робити з дитини той зразок, який він має в уяві, виховання бажано поставити до природних нахилів дитини і до вимог життя; вихователь має збудити в дитині бажання до самонавчання...» (Там само. — С. 22).

Порівняйте і проаналізуйте ці погляди С. Русової із сучасною концепцією дитячого національного садка. Які практичні пропозиції щодо сучасної концепції ви пропонуєте?

7. С. Русова закликає дорослих звернути якнайпильнішу увагу на перше дитинство — до 8 років і особливо наголошує на врахуванні індивідуальних властивостей кожної дитини.

Доберіть актуальні для цього положення педагога висловлювання відомих учених, письменників про значення виховання особистості в період дошкільного дитинства. Складіть аналогічний опис з власного досвіду.

8. С. Русова заклала основи дошкільного виховання в Україні. Принципово новою була психолого-методична реформа дошкільного виховання, що висувала на перше місце «...відсутність кари, пошану одної дитини до другої й до вихователя» (Русова С. Дошкільне виховання. — Катеринослав, 1918. — С. 71), заперечувала схоластику, муштру, деспотизм і педантизм. Доведіть це положення конкретними прикладами з праць С. Русової.

9. Як ви уявляєте образ жінки-матері, педагога, наставниці на основі праць С. Русової? Напишіть твір на тему «С. Русова про призначення жінки в суспільстві».

10. У педагогічній спадщині С. Русової ми знаходимо оригінальну модель педагогічного процесу національного дитячого садка, в якій гармонійно поєднуються різні види діяльності вихованців. Порівняйте її з сучасною моделлю педагогічного процесу. Які принципи розбіжності ви бачите? У чому полягає їх позитивний чи негативний вплив на особистість, яка формується? Аргументуйте свої міркування конкретними прикладами.

11. Розгляньте запропоновані С. Русовою «предметні лекції». Моделлю якої сучасної форми організації навчання й виховання дітей вони є? В чому полягає їх відмінність від сучасних занять?

12. Зробіть письмовий аналіз «Кодексу інтелектуальних й соціальних добродійностей та культурних звичок», укладеного С. Русовою для дітей. Як у ньому відображено чинники національного виховання? Яким чинникам виховання етики С. Русова відводила провідну роль? Складіть таблицю ранжування чинників на підставі порівняльного аналізу «Кодексу» С. Русової із змістом морального виховання дітей за програмами «Малютко» (К., 1999), «Дитина» (К., 1993).

13. Визначте основні тематичні блоки знань, запропоновані С. Русовою для національного українського дошкільця. В чому ви вбачаєте їх доцільність?

14. Випишіть висловлювання С. Русової про гру. В чому, на вашу думку, полягає доцільність запропонованої нею класифікації? У чому виявилася її неспроможність? Чиїми дослідженнями у своїх доведеннях ви будете послуговуватися?

15. Які типи навчальних закладів в Україні готують нині спеціалістів з дошкільного виховання? Які навчальні заклади функціонують у вашому місті (районі, області)? Яку перспективу їх розвитку ви передбачаєте на найближчі десятиліття у зв'язку з докорінними змінами в системі дошкільного виховання? Які питання підготовки фахівців порушувала С. Русова?

16. Підготуйте письмову характеристику концепції підготовки кадрів для національного дитячого садка С. Русової. Що було основною спонукою для її розроблення? Чому педагог критично сприймала перших «провідниць», «садівничок» — випускниць Фребелівського інституту в Петербурзі чи Києві? Наведіть конкретні приклади з її праць?

17. Як ви розумієте таку думку С. Русової «...Самі садки є занадто поважними установами, щоб їх можна довірити кому-небудь». Які основні вимоги вона висувала до абітурієнтів.

18. Ознайомтеся з кваліфікаційною характеристикою спеціаліста національного дошкільного закладу С. Русової:

«Він повинен мати якнайширшу професійну й загальну освіту, матеріальну незалежність; повні політичні права; належну пошану в громадянстві.

Володіти такими рисами: любити дітей; з особливою увагою ставитись до своїх обов'язків педагога, бути готовим пожертвувати своїм спокоєм для своїх вихованців; бути фізично здоровим, мати спокійний, веселий настрій; ніколи не втрачати рівноваги у відносинах з дітьми; мати високу загальну й фахову освіту; вміти співати народні пісні; вміти малювати; мати чималі знання з літератури, своєї рідної й світової; мати високе розуміння життя й добра, чуле до добра й краси серце; вміти встановити рідне між рідною хатою дитини й дитячою установою (Русова С. Нові методи дошкільного виховання. — Прага: Сіач, 1927. — С. 58).

Порівняйте її з сучасною характеристикою спеціаліста дошкільного виховання. Назвіть, які положення характеристик мають принципові розбіжності. У чому ви вбачаєте причини таких розбіжностей? Напишіть твір на одну з тем: «Чому я обрала професію вихователя», «Моя перша вихователька», «Мої спогади про дитячий садок», «Як я уявляю свою педагогічну діяльність».

Дослідницька діяльність

Тема: С. Русова і основні проблеми сучасного українського національного дошкільця.

Мета: з'ясувати актуальність ідей С. Русової для відродження українського національного дитячого садка.

Хід роботи: **Завдання 1.** У працях С. Русової ми знаходимо струнку й оригінальну модель розпорядку дня, розподіл часу для різних видів діяльності.

На підставі розпорядку дня дошкільного закладу визначте час для різних видів діяльності, проведення їх упродовж дня, індивідуально-групові й фронтальні форми роботи з дітьми в різних вікових групах. На підставі порівняльного аналізу заповніть наведену таблицю:

Вікова група	Види діяльності за С. Русовою			Види діяльності за програмами «Малютко», «Дитина»		
	Назва	Форма організації	Тривалість	Назва	Форма організації	Тривалість
II молодша	Ручна праця загальнокорисна (вигирати меблі від пилу)	Індивідуальна, групова	Щоденно	Ручна праця (такий зміст відсутній)		

Завдання 2. У працях С. Русової постає струнка і цілісна програма формування особистості дитини на основі виваженої психологізації процесів навчання і процесів виховання. На конкретних прикладах обраних видів діяльності (за погодженням із викладачем) доведіть єдність навчання й виховання, визначте, як відображено питання психологізації в програмних завданнях для дітей у календарних планах виховання для однієї вікової групи.

Під час виконання роботи використайте таку схему:

Види діяльності	Програмні завдання			Обґрунтування змісту	Психологічний аспект
	навчальні	виховні	розвивальні		

Завдання 3. Зробіть аналіз змісту психологізації одного з видів діяльності в різних вікових групах за такою схемою:

Види діяльності	Психологічний аспект		
	II молодша	Середня	Старша

Зробіть узагальнення.

Завдання 4. Розробіть словник педагогічних термінів, що вжиті у творах С. Русової і є актуальними для сучасної теорії та практики дошкільного виховання. Розробіть класифікаційну таблицю за такою схемою:

№ пор.	Терміни	
	Авторське тлумачення	Сучасне тлумачення
1	садівничка, провідниця	вихователь, педагог

Педагогічні погляди Ю. Дзеровича

Практичні завдання для самостійного опрацювання

1. Ознайомтеся із проблемами дошкільних закладів і початкової школи щодо підготовки дитини до життя в суспільстві, які порушував у серії статей «Завдання нової школи» референт секретаріату Міністра освіти України С. Сірополко в 1919 р.

«Для сучасного життя необхідні самодіяльні, настирливі в досягненні своєї мети, шануючі працю, розумово та морально розвинені працівники як безпосередні учасники родинного, громадського та державного життя.

Підготовка до такого життя — самостійного та трудового, розумного та морального, особистого та громадського й ставить основне завдання сучасній школі. Школу потрібно розуміти, як самодіяльну трудову дитячу громаду, як знамено майбутнього ідеального, суспільного устрою... Щоб навчання було дійсно виховуючим і формуючим розум та волю дітей, необхідно сполучити шкільний матеріал з особистими враженнями дітей, зв'язати його з певною місцевістю, зі студіюванням тієї місцевості в різних відношеннях...»

«Народна школа, відкрита для всіх, не може залежати від якогось одного релігійного погляду, не може бути релігійною або нерелігійною, себто вона повинна бути світсько нейтральною школою...»

Основний педагогічний принцип — школа на рідній мові учеників — вимагає, аби для кожної національності була забезпечена своя школа...

Держава повинна зробити всі заходи, щоби державну мову мали змогу вивчати ті меншості, які живуть в державі. Таким чином, виникає необхідність навчання державної мови в школах кожної національності, що перебуває в державі...

Перше місце має посісти в програмі початкової школи рідна мова, бо вона має з природи річі [мови] більше виховуючої сили, ніж які інші предмети.

Учитель повинен розвинути в дітях не тільки любов до рідної нації, але й розумову свідомість вартості своєї нації.

Звичайно, в школі не повинно бути ніякої політики — ні урядової, ні протилежної. В школі повинні бути лише наука та мистецтво, принципи та інтереси яких повинні визначати увесь устрій школи — від головних підвалів її до найдрібніших подробиць.

Рівне право громадян на освіту вимагає також необхідність об'єднання загальноосвітніх шкіл у спільну шкільну систему, себто признання принципу єдиної школи (*Сірополко С.* Завдання нової школи // Республіка. — 1919. — Ч. 73, 76, 78, 81, 82).

Як бачимо, педагоги, працівники Міністерства освіти, видатні політичні діячі на початку ХХ ст. розробили концепцію національної освіти. Назвіть причини, що спонукали Ю. Дзеровича до такої характеристики ситуації в Україні: «Ненавість до давніх власницьких класів поступово посунули більшовики так далеко, що виключили від науки дітей непролетарів. Лишенці — це діти духовенства, аристократії, заможних селян, т. зв. кулаків і купців — не мали права вчитися в пролетарських школах. Освіта повинна служити лиш інтересам пролетаріату й навчати комуністичної ідеології... Але найважливішим предметом для всіх учнів є політична освіта під кутом зору матеріалістичного комунізму (*Дзерович Ю.* Педагогіка. — Л., 1937. — С. 38).

2. Прочитайте визначення національного виховання, подане Ю. Дзеровичем: «Вселюдна школа повинна бути також національною школою, себто виховувати дітей в любові до своєї нації в усіх її проявах; отже, школа повинна навчити дитвору любити і свою рідну мову, свою історію, свою бувальщину, знати про багатство і красу своєї землі, пізнати свої звичаї й обичаї, свою пісню, своє мистецтво, одним словом любити все своє, своєрідне. А це все цінити, любити навчить тільки своя школа і про цю рідну школу дбають усі народи» (*Там само.* — С. 57). Назвіть основні положення сучасної теорії й практики дошкільного виховання, співзвучні з наведеними вище. Які, на вашу думку, реалії сучасного етапу українського національного дошкільня доводять слушність висловлювання Ю. Дзеровича?

3. Ознайомтеся з визначенням процесу виховання, яке дає Ю. Дзерович: «Виховання — це практична чинність, але воно повинно опиратися на теорію і тому вимагає великого теоретичного знання від людини, що хоче їй віддатися» (*Там само.* — С. 9). Порівняйте визначення Ю. Дзеровича з визначеннями, що подаються у сучасній педагогічній літературі. У чому ви бачаєте відмінності? Подібність? Доведіть можливість використання в наш час визначення Ю. Дзеровича.

4. Ю. Дзерович на підставі глибокого аналізу наукових джерел дійшов висновку, що педагогіку як науку створив Й. Ф. Герbart. Чи погоджуєтесь ви з таким висновком? Доведіть вашу позицію.

5. Найближчою до педагогіки наукою Ю. Дзерович вважав психологію. Він писав: «Розуміється, педагогіка опирається на психологію, бо психологія — це наука про душу, а без знання головних законів і фактів психічного розвитку дитини вихователь у багатьох випадках не зрозумів би вихованця, не знав би, що зробити, щоб доцільно покерувати повіреною собі дитиною, а навіть, що гірше, міг би вчинити хибно, невластиво, та, незважаючи на свої найкращі наміри, заподіяв би шкоду своєму вихованцеві» (*Там само.* — С. 18).

Доведіть, що для відродження національної системи українського дошкільного виховання велике значення мають знання з етнопсихології. Праці яких учених підтверджують цю тезу? Хто із сучасних психологів досліджує проблеми української етнопсихології, що мають важливе значення для дошкільного виховання?

6. У розробці своєї теорії національного виховання найбільшу увагу Ю. Дзерович приділив педології. «Душею дитини, як взагалі всім, що відноситься до дитини, — наголошував він, — займається педологія. Вчений дійшов думки про те, що «саме... наукові висліди педології, дають наукову підставу прийняти до уваги індивідуальність». Ю. Дзерович зауважує, що педологія дає педагогові змогу працювати творчо, спонукає його до самостійної роботи з дитиною і підносить загальний настрій. Ю. Дзерович не пішов далі своїх сучасників у сприйнятті педології як науки.

За допомогою яких аргументів ви можете довести доцільність або недоречність застосування педології як науки на шляху відродження національного дошкільня. Чи доцільно, на вашу думку, «реабілітувати» педологію і повертати її в систему педагогічних наук?

7. Виховання — це двосторонній процес. Ю. Дзерович аналізує з боку вихователя і з боку вихованця такі чинники виховання: домашнє оточення і місце першого побуту дитини; заможність і освіту батьків; національну належність; як дитина вживається в

атмосферу, в якій доводиться їй жити і живе цим у старшому віці; сучасні обставини; історію минулого, яка творить світогляд людини; політичні відносини, лектуру, яка є засобом самоосвіти й самовиховання; релігія.

Визначте актуальні для сучасного етапу чинники розвитку дошкільного виховання і формування особистості дитини. Чим ви доповнили б запропонований педагогом перелік? З чим ви не погоджуєтеся категорично? Які чинники розглядаєте як компромісні?

8. Найбільший вплив, як пише Ю. Дзерович, має надприродна таємна Божа ласка, що впливає на душу дитини. Бог — Найвищий Учитель і Вихователь. Цей висновок Ю. Дзеровича викликав упродовж багатьох десятиріч заперечення, підлягав осуду, а подекуди й забороні. Нині ми схильні брати його до уваги і вбачати в ньому головним чином настійну вимогу автора здійснювати виховання дитини на основах християнської моралі, яка зосереджує в собі якнайвищі надбання людства в теорії і практиці виховання за всю історію його існування. Саме цьому підпорядкована вся система виховних чинників Ю. Дзеровича. Цим вона цінна і оригінальна.

Випишіть і проаналізуйте міркування Януша Корчака з цього приводу. Що спільного у поглядах Ю. Дзеровича і Я. Корчака на душу дитини?

9. Ю. Дзерович стверджує, що для забезпечення дітям відповідного виховання вихователь має чітко уявляти мету і будувати свою роботу так, щоб її досягти. Мета виховання — триєдина, неподільна єдність: індивідуальність — основа виховання, суспільна мета, релігійна мета. Особистість дитини — діяльна сутність, тобто вона виступає і як суб'єкт, і як об'єкт виховання. У зв'язку з цим дитині і в сім'ї, і в дитячому садку потрібно забезпечити належні матеріальні й духовні умови, задовольнити її життєво важливі потреби.

Виховання — не ремесло. Це мистецтво. Здійснювати його може тільки «правдивий артист», тому завдання вихователя залежить від рис учителя та від поглиблення і совісного виконання обов'язків (Там само. — С. 309).

Зробіть порівняльний аналіз мети виховання в альтернативних програмах дошкільного виховання з визначенням Ю. Дзеровича. Що, на ваш погляд, поєднує їх? У чому їхні розбіжності? Чи можлива їх інтеграція? Хто з відомих учених, педагогів, діячів культури називав виховання мистецтвом? Випишіть і прокоментуйте їхні міркування.

10. Ю. Дзерович розробив практичні поради щодо використання засобів виховання дитини. Поділ темпераментів і визначення типів їх ознак, показників рівня розумового й морального розвитку

(неширий, амбітний, добродушний, розпещений, зухвалий і дикий), дали йому можливість виокремити засоби виховання: «...карність, самоуправа, приклад, живе слово, звичка й приклад, наказ й наказ, нагляд, прохання, заохота, похвала, нагана, погроза, кара, нагорода» (Там само. — С. 281—283). Доповніть перелік засобами, що є актуальними і широко використовуються в педагогічному процесі сучасного дошкільного закладу. Розробіть їх класифікацію за сферами впливу.

11. Ю. Дзерович вважав, що вихователь бачить душу дитини і самостійно, творчо добирає потрібні засоби, але при цьому використовує різні підходи до виховання хлопчиків і дівчаток. «Виховання дівчат важніше за виховання хлопців, бо його занедбання грозить більшим нещастям людству, ніж занедбання хлопців» (Там само. — С. 161). Спільне виховання хлопчиків і дівчаток (коєдукацію. — Авт.) він розглядав як природне й максимально наближене до родинного. Дзерович дійшов висновку, що вивчити всі найменші відмінності темпераментів, характерів дітей обох статей, просто неможливо. Отже, створювати цілісну натуру кожної дитини потрібно лише за допомогою виховання. Це можливо тоді, коли в основу виховання буде покладено християнські виховні засади. Проте сила виховання не безмежна. Важливо враховувати спадковість.

Які принципи побудови сучасного українського національного дошкільного виховання, на вашу думку, можна пояснити на прикладі цього висновку педагога?

12. З поглядами яких педагогів солідаризується Ю. Дзерович у міркуваннях про важливість дошкільного віку для формування особистості: «Від 5 до 7 років — це переходова доба, в якій помітна повільна зміна зацікавлень дитини; це доба звільнення темпу в розвитку, або доба першого застою». От чому дуже важливо виховувати дитину з раннього дитинства (до 5 років), розвивати її волю, не перешкоджати самостійності й активності, залучити її до серйозних занять, запобігти виникненню огиди до навчання та іншої праці (Там само. — С. 218—223).

Зробіть порівняльний аналіз розуміння значущості дошкільного віку в педагогічній теорії Ю. Дзеровича та інших видатних учених — педагогів, психологів, фізіологів. У чому їхні погляди на особистість перегукуються з тезами програми «Освіта» (Україна XXI століття).

13. Ю. Дзерович так глумачить світські й релігійні засоби національного виховання дітей: «Людина, що не знає своєї минувшини, своєї історії — це неначе дитина, що не знає про себе нічого, хто і звідки вона. Треба знати теперішнє життя своєї країни, свого народу, а щоб зрозуміти, як воно склалося і як треба народ далі вести, необхідно освіченій людині знати минувшину свого народу...

Якщо українські юнаки не глянуть у минувшину, не будуть мати

основних знань про зусилля й змагання своїх батьків, якщо не будуть знати їх чеснот і похибок — то легко можуть зірвати нитку, яка їх лучить* з попередніми поколіннями, можуть зійти на цілі, незгідні з загальним добром народу. А є світлі, але й сумні картини з нашої історії. Перші треба наслідувати, другі — оминати» (*Там само.* — С. 54–60).

«Мова — це немов кров, що оббігає тіло нації. Виточи з людини кров, а втече життя; відбери народові його мову, а він помре. Тому першим обов'язком рідної школи є впоїти пошану і замилювання до рідної мови» (*Там само.* — С. 58). Щодо навчання релігії, молитви, розважання, сповіді, Святого причастя, участі у Службі Божій, реколекції (дотримання посту) тощо, то Ю. Дзерович зауважує, що за умов їх успішного використання у вихованні дітей можна досягти неабияких результатів, зміцнити зв'язок педагогіки, психології з практикою формування особистості дитини. Крізь його оригінальну концепцію виховання проходить думка про те, що християнське вчення є вищою основою і критерієм моральності.

У чому актуальність поглядів Дзеровича? Які засоби розглядаються на сучасному етапі творення національного дошкілля як надважливі? Доведіть практичну значущість рекомендацій Ю. Дзеровича для сьогодення, відображення його поглядів у програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), альтернативних програмах виховання в дошкільних закладах України.

14. Ознайомтеся з професіограмою спеціаліста дошкільного виховання, яку сформульовано за рекомендаціями Ю. Дзеровича: для професії педагога на перший план потрібно винести педагогічний хист або звання, а також педагогічні знання. Крім цього, вихователь повинен: виявляти чуйність, терпеливість, лагідність, працелюбність, любов до батьківщини, вихователі повинні любити й поважати вихованців, любити їх по-батьківському; вихователь повинен бути зрілою людиною, мати вдачу вихователя і морально-релігійний характер, досвід роботи з дітьми; теоретичну освіту; до праці повинні допускатися лише найкращі з них, яким притаманні висока моральність, любов до дітей, приклад їхнього життя міг би слугувати дітям за взірець для наслідування.

У цій своєрідній професіограмі, за винятком деяких положень, ми знаходимо те, що свого часу втратив спеціаліст із дошкільного виховання і що потребує якнайшвидшого відновлення в сучасній теорії та практиці дитячого садка.

Віддані головним засадам відродження національного дошкілля, ми, як ніколи раніше, гостро відчуваємо дефіцит того, про що писав Ю. Дзерович, — можливості любити і поважати дитину по-бать-

ківськи, виявляти чуйність, лагідність і терпеливість у вихованні. Як нині на це спрямовані основні курси гуманітарних дисциплін з підготовки вихователя дошкільного закладу? Зробіть письмовий аналіз публікацій з досвіду працівника дошкільного закладу і сім'ї з журналу «Дошкільне виховання» за 1999–2004 рр. визначте головні напрями гуманізації стосунків педагога, дітей і батьків.

Завдання на педагогічну практику

1. Вивчіть стан навчально-виховного процесу закладу, в якому перебуваєте на практиці, і визначте його зміст і питому вагу матеріалу релігійного змісту.
2. Розробіть для батьків і педагогів інформаційні тематичні бюлетені на актуальні теми світського й релігійного виховання дітей дошкільного віку.
3. Зробіть добірку цікавих висловлювань про особу педагога та її вплив на особистість дитини.
4. Складіть словничок термінів, що їх містять висловлювання Ю. Дзеровича.

Дослідницька діяльність

Тема: *Ідеї виховання особистості і проблеми національного дошкілля у спадщині Ю. Дзеровича.*

Мета: довести, що основою етичних норм Ю. Дзеровича є Біблія, Святе Письмо, народна педагогіка та антична філософія.

Завдання 1. Випишіть поради для вихователя, які розробив Ю. Дзерович, і доведіть, що для підкреслення їх вагомості педагог вдавався до тлумачень Біблії і Святого Письма.

Завдання 2. Використання релігії в педагогічних поглядах Ю. Дзеровича має чітко виражений український національний характер. Доведіть цю думку на підставі письмового аналізу змісту етичних норм для педагогів і дітей.

Завдання 3. Ю. Дзерович писав, що «...виховувати може лише старша людина, яка має життєвий досвід, уроджену любов до дитини й приказ зайнятися долею дитини; виховувати треба доцільно, бо хоч би який був корисний вплив виховника або інших чинників (наприклад, звичай, національний характер), він сам собою ще не впливає; виховати дитину треба так, щоб їй, як одиниці, було добре на світі, щоб вона

*поєднує.

вміла серед суспільності жити. Тут саме важне: навчити одиницю жити дружньо з іншими; морально виховувати треба змалку; ціллю виховання є ціла людина, цебто всі її фізичні й умовні сили, а головню її естетичний і моральний характер, що відносини до Бога треба приймати на увагу при вихованні, а навіть уважати їх за вихідну точку і ціль» (*Там само.* — С. 12).

Отже, піднесення результативності всіх етапів такої роботи можливе лише за умови консолідації педагогів і сім'ї. Саме в родинному середовищі дитина вбирає мораль конкретного соціального оточення, а найменший дисонанс у ставленні рідних і дитячого садка призводить до значних втрат у вихованні. Родина має великі можливості щодо власного тлумачення подій соціального життя, їй належить значна роль у здійсненні індивідуального впливу.

Демократичні перетворення, що їх нині переживає людство, мають позначитися й на педагогічному процесі дошкільного закладу. Починати мають завідувач з удосконалення власного стилю спілкування з педагогічним колективом, а вихователі — із спілкування з дітьми. Орієнтація на демократичні стосунки з вихованцями — крок до оволодіння здобутками світової суспільної та сімейної педагогіки.

1.3. ТИПИ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Втілення в життя вимог Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття) та Національної програми «Діти України» потребує від Української держави невідкладних заходів, спрямованих на реорганізацію існуючих і створення нового типу освітньо-виховних закладів.

Для того щоб зорієнтувати освіту на задоволення потреб сім'ї, слід забезпечити становлення й розвиток багатофункціональної системи суспільного дошкільного виховання. Це дасть можливість батькам вибирати дошкільний заклад залежно від оплати, тривалості перебування дитини (кілька годин на день, упродовж дня, доби), її психофізичного стану, стану здоров'я тощо.

Створення дошкільних закладів (груп) різних типів і профілів забезпечить охоплення дітей різного контингенту з урахуванням соціально-економічного стану сім'ї.

Дошкільні заклади освіти різних типів у своїй діяльності керуються Законом України «Про освіту», «Положенням про дошкільний виховний заклад України», власним статутом, інструктивно-методичними листами, іншими нормативними документами, що регламентують роботу освітніх закладів [1; 5; 14; 19; 39].

Відповідно до чинного законодавства дошкільні заклади створюються органами державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємствами, організаціями незалежно від форм власності; громадянами, згідно із соціально-економічними, національними, культурно-освітніми потребами в них за наявності необхідної матеріально-технічної, науково-методичної бази і педагогічних кадрів.

Потреба в дошкільних закладах, заснованих на комунальній власності, визначається місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Порядок створення, реорганізації і ліквідації дошкільних закладів встановлюється Кабінетом Міністрів України [39].

Діяльність дошкільного закладу, що надає освітні послуги, розпочинається за наявності ліцензії на здійснення діяльності.

Дошкільні заклади всіх організаційно-правових форм діють на підставі власних статутів, затверджених місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Мова навчання і виховання дітей у дошкільних закладах та групах різних типів визначається відповідно до Закону України «Про мови».

Зміст освітньо-виховного процесу в дошкільних закладах (групах) різних типів визначається чинною програмою виховання й навчання дітей дошкільного віку, що реалізується в конкретному дошкільному закладі. Такі дошкільні заклади можуть вибирати програму виховання і навчання дітей з комплексу варіантних програм, затверджених Міністерством освіти і науки України, а також розробляти власну програму, впроваджувати нові технології, альтернативні програми, якщо вони пройшли відповідну методичну експертизу і мають дозвіл науково-методичної ради, яка створюється відповід-

ним органом управління освітою та затверджені Статутом закладу [39].

Зміст освітньо-виховної діяльності дошкільного закладу відповідно до його типу затверджується його педагогічною радою.

Вибір змісту й методів роботи з дітьми визначається типом дошкільного закладу відповідно до регіональної і національної специфіки, запитів батьків, професійною творчістю педагогів.

Дошкільні заклади освіти можуть надавати додаткові платні освітні послуги понад основні з урахуванням потреб сім'ї на підставі договору, укладеного між дошкільним закладом і батьками або особами, які їх замінюють.

Платні освітні послуги не можуть надаватися замість і в межах основної освітньої діяльності, яка фінансується засновником.

За бажанням батьків додаткові освітні послуги можуть надаватися дітям, які виховуються в сім'ї і не відвідують дошкільні заклади.

Розпорядок роботи дошкільних закладів (груп) різних типів, тривалість перебування в них дітей визначаються «Статутом дошкільного закладу» [39].

Наповнюваність виховних груп у дошкільних закладах різних типів визначається нормативами граничної наповнюваності виховних груп, затвердженими Міністерством освіти і науки України. Групи можуть комплектуватися з дітей одного чи різного віку, за сімейним та іншими принципами.

Допускається менша, ніж визначено нормативами, наповнюваність виховних груп за умови виділення додаткових коштів засновниками.

Прийом дітей у дошкільні заклади (групи) різних типів здійснюється з урахуванням побажань батьків або осіб, які їх замінюють, з урахуванням особистісних якостей і психофізичних можливостей кожної дитини.

Стосунки вихованця і персоналу дошкільного закладу ґрунтуються на співробітництві, повазі до особистості дитини й наданні можливості свободи в розвитку відповідно до її індивідуальних особливостей.

Дошкільні заклади (групи) забезпечуються приміщенням і обладнанням для організації освітньо-виховного процесу, харчування, медичного, санітарно-гігієнічного обслуговування, відпочинку вихованців згідно з усталеними норматива-

ми. Вони мають бути укомплектовані кваліфікованими й досвідченими педагогічними та медичними кадрами.

Керівництво та контроль за діяльністю дошкільних закладів (груп) різних типів, незалежно від форм власності, здійснюють органи управління освітою.

КЛАСИФІКАЦІЯ ТИПІВ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (ГРУП)

Дошкільні заклади за організаційно-правовими формами поділяються на:

- державні (загальнодержавна чи комунальна власність);
- кооперативні (кооперативна власність);
- суспільні (суспільна власність);
- приватні (засновані на приватній власності);
- змішані (державно-кооперативні, державно-суспільні та ін.).

Загальна орієнтація дошкільного закладу, його тип визначаються залежно від змісту основних освітніх послуг.

Дошкільні заклади всіх типів забезпечують догляд, розвиток, виховання та навчання дітей.

Розгляньмо диференційовану систему типів дошкільних закладів залежно від їх призначення (функції).

I. Дошкільні заклади загальнорозвивального типу

Такі заклади покликані забезпечити повноцінний різнобічний розвиток особистості дитини, збереження та зміцнення її здоров'я, опанування дитиною навичками здорового, активного способу життя.

До таких закладів належать:

- я с л а - с а д о к — забезпечує догляд, оздоровлення, виховання та навчання дітей віком від 2 місяців до 7 (6) років;
- д и т я ч и й с а д о к — забезпечує здобуття дошкільної освіти дітьми дошкільного віку від 3 до 7 років;
- дошкільний заклад із пріоритетним здійсненням одного або кількох напрямів розвитку дитини (художньо-естетичного, фізкультурно-оздоровчого, музичного, гуманітарного з вивченням іноземних мов тощо);

- **дитячий будинок** — заклад інтернатного типу, в якому на повному державному утриманні перебувають дітисироти та діти, які залишилися без піклування батьків, від 3 до 7 років.

II. Дошкільні заклади компенсаторного типу

Такі заклади створюються для дітей із вадами слуху, мови, зору, опорно-рухового апарату, з дефектами інтелекту або з ослабленим здоров'ям, які не можуть на загальних підставах здобувати дошкільну освіту, відвідуючи інші дошкільні заклади.

До них належать:

- дошкільний заклад спеціального призначення із здійсненням кваліфікаційної корекції вад у фізичному чи психічному розвитку дітей;
- санаторний дошкільний заклад з пріоритетним здійсненням санітарно-гігієнічних, профілактичних та оздоровчих заходів і процедур.

III. Дошкільні заклади освіти комбінованого типу

До їх складу можна віднести загальнорозвивальні, компенсаторні, оздоровчі групи, заклади короткочасного догляду, прогулянкові тощо.

IV. Дошкільні заклади інноваційного, альтернативного типу

Головними принципами таких закладів є новітність, альтернативність підходів щодо форм, методів, засобів, змісту виховання та навчання дітей.

До закладів цього типу належать:

- авторський дошкільний заклад реалізації ідей видатних педагогів (С. Русової, М. Монтессорі, В. Сухомлинського та ін.);
- центр розвитку дитини — дошкільний заклад із здійсненням психофізичного розвитку, корекції і оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома;

- **дитячий садок** — початкова школа — освітній заклад, що забезпечує наступність, реалізацію загальноосвітніх програм дошкільної початкової загальної освіти або наскрізної освітньої програми.

Завдання і функції зазначених дошкільних закладів визначаються стосовно до регіональних, національних, економічних, культурних та інших умов і конкретизуються залежно від типу дошкільного закладу, його Статуту і договору між дошкільним закладом та батьками кожної дитини чи особою, що їх замінюють.

Орієнтуючись на запропоновану вище загальну класифікацію типів, зупинімося на характеристиці інноваційних дошкільних закладів та окремих груп, що перебувають у стадії становлення й розвитку.

Дошкільні заклади з пріоритетним здійсненням одного чи кількох напрямів розвитку дітей

Такі заклади створюються з метою пріоритетного спрямування змісту освітньо-виховного процесу, забезпечення умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей та інтересів дітей, вчасного виявлення, забезпечення підтримки та розвитку ранньої обдарованості.

У них можуть бути створені такі профільні групи: художньо-естетичного, фізкультурно-оздоровчого, музичного, гуманітарного спрямування з вивченням іноземних мов тощо.

Організовувати профільні групи доцільно з дітьми старшого дошкільного віку. До цих груп приймають усіх без винятку дітей за бажанням батьків. Об'єднувати дітей у групи можна за віком, статтю, здібностями.

Створення дошкільних закладів з пріоритетним здійсненням певних напрямів розвитку, профільних груп у них дозволяється за умов:

- а) наявності належної навчально-матеріальної бази, устаткування, методичних посібників і літератури, спеціально обладнаних приміщень; наявності музично-хореографічного, спортивного залів, басейну, зображальної студії, комп'ютерної кімнати, зимового саду, прогулянкового майданчика (лоджії) тощо;

б) наявності кваліфікованих фахівців різних професій: педагогів, вихователів, які мають додаткову кваліфікацію: організатор образотворчого мистецтва дітей дошкільного віку; організатор музичного виховання дітей дошкільного віку; організатор дитячого хореографічного колективу; інструктор з фізичного виховання дітей дошкільного віку; вихователь з правом проведення занять іноземною мовою; лікарів, практичних психологів, логопедів або вчителів з іноземних мов, плавання, музики, малювання, керівників різних студій та гуртків;

в) високого рівня виховної роботи відповідно до програми дошкільного закладу; наявності спеціалізованих науково обґрунтованих програм, методичних рекомендацій художньо-естетичного, оздоровчого, гуманітарного спрямування, які є доповненням до державних загальнорозвивальних програм виховання і навчання дошкільників;

г) продуманого, гнучкого режиму організації життя дітей (не допускаються порушення режиму за рахунок надмірного навантаження дітей). Засвоєння додаткового спрямування освітньо-виховного процесу відбувається не за рахунок скорочення програмного (базового) матеріалу;

д) наявності в певному районі відповідних профільних класів у середній загальноосвітній школі з метою продовження пріоритетного розвитку дітей з переходом до школи.

Освітньо-виховний процес у дошкільних закладах з пріоритетним здійсненням одного чи кількох напрямів розвитку може відбуватися за принципами тематичності, циклічності або комплексності, інтеграції.

Педагоги мають спрямувати зусилля на використання різних видів дитячої діяльності, засобів навчання й виховання. Не слід віддавати перевагу одному виду, поставлені завдання потрібно розв'язувати, застосовуючи комплексний підхід.

У дошкільних закладах такого типу дітей можна об'єднувати в гуртки. Заняття в гуртках проводяться у другій половині дня, кількість їх визначається і затверджується педагогічною радою дошкільного закладу.

Робота дітей у гуртках забезпечує розвиток їхніх здібностей, задовольняє прагнення до різноманітної діяльності.

Для запобігання надмірному навантаженню дітей, гуманізації педагогічної роботи вихователям потрібно у денному

розпорядку передбачити час на самостійну ігрову, рухову, художню діяльність дітей та власні спостереження.

*Дошкільний заклад (група)
з пріоритетним художньо-естетичним
спрямуванням освітньо-виховного процесу*

Такий дошкільний заклад має на меті надання оптимальних можливостей для реалізації художньо-творчих здібностей дітей: зображальних, хореографічних, вокальних тощо; створення умов для поглибленого ознайомлення їх зі світом природи й мистецтва. Головними завданнями дошкільних закладів (групи) з пріоритетним художньо-естетичним спрямуванням освітньо-виховного процесу є:

— забезпечення художньо-естетичної освіченості й вихованості, емоційного сприйняття прекрасного в природі, навколишній дійсності, стосунках між людьми; формування здатності естетичного сприймання вітчизняної та світової культури, творів мистецтва і літератури;

— формування високої духовності особистості, сприяння культурному розвитку вихованців;

— формування національної свідомості.

Значне місце у виховному процесі мають посісти систематизоване оволодіння знаннями про природу, ознайомлення з художніми творами, навчання малювання, аплікації, співу, танців (ритміки, балету), ручної праці та конструювання, світської поведінки.

Діяльність педагога спрямовується на розвиток у дітей інтересу і здібностей до естетичного сприймання дійсності, творів мистецтва, художнього смаку, творчої уяви; на передання елементарних знань про види образотворчого мистецтва: живопис, графіку, скульптуру, архітектуру, декоративно-ужиткове мистецтво: кераміку, вишивку, розпис по дереву тощо.

Успіх роботи залежить від:

— спеціального оснащення приміщень необхідним матеріалом; добору наочних посібників;

— належного рівня підготовки кваліфікованих кадрів, їх особистої зацікавленості; піклування про забезпечення емоційного комфорту кожної дитини;

— створення належних умов для творчого навчання і виховання дітей.

*Дошкільний заклад (група)
з пріоритетним фізкультурно-оздоровчим
спрямуванням освітньо-виховного процесу*

Заклад такого типу має на меті задоволення потреб батьків у оздоровленні, фізичному розвитку та вихованні дітей з пріоритетним здійсненням санітарно-гігієнічних, профілактичних та оздоровчих заходів і процедур. Фізкультурно-оздоровчий дошкільний заклад (група) організується:

— для спортивно обдарованих дітей з нахилами фізичного характеру (швидкі, спритні тощо);

— для дітей з ослабленим здоров'ям. У такому закладі може бути організована група реабілітації для дітей, що мають порушення постави та рухового апарату, з метою їх корекції.

Під час прийому до фізкультурно-оздоровчої групи необхідна медична довідка про стан здоров'я дитини.

Головними завданнями виховного процесу є:

— забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей, зміцнення їхнього здоров'я, удосконалення функцій організму загартуванням;

— виявлення та розвиток спортивних здібностей у дітей, фізичне удосконалення;

— створення належних умов для нормального фізичного розвитку, загартування організму ослаблених, хворобливих дітей;

— забезпечення валеологічного виховання, розвиток кругозору, мислення дитини, любові та відкритості щодо природи, людини, суспільства;

— виховання у дитини бережливого ставлення до свого здоров'я, емоційного сприйняття прекрасного в спорті.

Робота з дітьми передбачає їхню рухову активність упродовж дня, спрямовану на охорону життя та зміцнення здоров'я шляхом загартування, виконання загальнорозвивальних вправ, рухливих і спортивних ігор та ігрових вправ; використання комплексу фізіотерапевтичних методів як лікувально-профілактичного засобу.

Значне місце слід відвести проведенню спортивних розваг і свят, плаванню, аеробіці, лікувальній гімнастиці, заняттям, іграм і вправам на повітрі, індивідуальній роботі з дитиною, різними методами загартовування, зокрема й народним.

Дошкільний заклад чи група фізкультурно-оздоровчого профілю створюється за умов:

обов'язкової наявності кваліфікованих медичних та педагогічних кадрів, медико-педагогічного контролю за фізичним вихованням дітей, відповідності матеріально-технічного оснащення сучасним вимогам (забезпеченість технологічним обладнанням, меблями, інвентарем, спортивним, медичним та фізіотерапевтичним обладнанням).

*Дошкільний заклад (група)
з пріоритетним музичним спрямуванням
освітньо-виховного процесу*

До такого дошкільного закладу (групи) приймають музично обдарованих дітей дошкільного віку за бажанням сім'ї.

Дошкільний заклад (група) музичного профілю забезпечує розвиток творчих здібностей, природних обдаровань дітей засобами музики, здійснення диференційованого музичного розвитку дошкільнят.

Виховний процес у профільній групі має на меті широке і повсякденне залучення дітей до музики, органічне поєднання таких доступних дітям видів музичної діяльності, як слухання музики, співу, рухи під музику та гра на дитячих інструментах.

Розкладом такого дошкільного закладу мають бути передбачені хореографія або ритміка. В роботі слід використовувати музично-дидактичні ігри, музичні загадки, розваги, театралізовані вистави з музичним супроводом тощо.

Музичний керівник має здійснювати комплексний підхід до організації та проведення музичних ігор-занять, раціонально комбінувати різні складові музично-розвивального комплексу, будувати роботу за основними напрямками музичного виховання: фольклорного та класично-традиційного.

Зміст роботи з дітьми залежить від їхніх інтересів та нахилів, їх виявлення та розвитку. Тож значна увага зосереджується на індивідуальній роботі.

Поглиблена робота з музичного виховання систематизує й розширює життєвий і музичний досвід дитини, сприяє формуванню моральності, виробленню вміння співпереживати, розвиває музичний слух, дає можливість для самовиявлення у співі, готує до сприймання художнього образу в музиці. Такий

дитячий музичний досвід, здобутий у дошкільному закладі (групі) музичного спрямування, дає широку міцну основу для музичних занять у майбутньому (навчання в музичній школі, студії тощо).

*Дошкільний заклад (група)
з пріоритетним гуманітарним спрямуванням
освітньо-виховного процесу*

У таких закладах створено умови для реалізації дошкільної освіти з пріоритетним вивченням рідної та іноземних мов.

Зміст освітньо-виховного процесу передбачає:

— формування уявлень про навколишній світ, ознайомлення з культурною спадщиною народу, з його традиціями, звичаями, національною обрядовістю народів, що населяють Україну;

— поглиблену роботу з оволодіння рідною мовою: виховання культури і етики спілкування (формування навичок спілкування, вільного висловлювання думок, впевненості у собі), збагачення та активізацію словника, виховання звуковимови, формування граматично правильної мови, діалогічного й монологічного мовлення, навчання елементів грамоти, підготовки руки дитини до письма, роботу з книжкою, ознайомлення з художньою літературою;

— вивчення іноземних мов, формування елементарних навичок усного мовлення іноземною мовою, введення дитини в нове мовне середовище.

Слід зауважити, що в дошкільному закладі (групі) такого профілю бажано вивчати ті іноземні мови, які вивчаються в найближчій школі.

Профільним завданням у гуманітарній групі є соціалізація особистості, організація спілкування як особливого виду діяльності дітей. Важливим завданням педагогічного колективу є забезпечення належних умов для емоційного сприйняття дітьми прекрасного у стосунках між ними.

Неабияке місце посідає також робота з виховання культури поведінки, формування правової, економічної культури, ознайомлення з правилами дорожнього руху тощо.

У такій групі за потреби з дітьми може працювати логопед.

Освітньо-виховний процес гуманітарної групи слід спланувати і підготувати так, щоб викликати в дітей інтерес до його

змісту. Він має бути цікавим, захоплюючим. Водночас потрібно запобігати їх перевтомлюваності. Тут доцільне проведення літературних вікторин, фольклорних свят, ігор-драматизацій, театралізованих ігор, інсценівок, відгадування мовних ребусів, головоломок, загадок, вирішення мовних ігрових завдань тощо.

*Дошкільний заклад (група)
підготовки дітей
до навчання в гімназії*

Створюються такі заклади для старших дошкільників з метою задоволення потреб у підготовці дітей до успішного навчання в альтернативних середніх навчальних закладах (гімназіях, колегіумах, ліцеях).

Такі заклади органічно доповнюють масові дошкільні заклади, дають можливість перетворення їх на експериментальні майданчики, де апробуватимуться новий зміст і нові технології дошкільної освіти.

Провідним напрямом їх діяльності є навчання і виховання дітей, які за своїм інтелектуальним розвитком випереджають однолітків, дітей, здатних самостійно діяти в нестандартних ситуаціях, їх підготовка до самоосвіти і саморозвитку.

Дошкільні заклади (групи) цього профілю забезпечують здобуття дошкільної освіти понад державний мінімум, пріоритетне розв'язання навчальних завдань із поглибленою увагою до вивчення рідної та іноземних мов, математичного розвитку, підготовки руки дитини до письма, забезпечення елементарної комп'ютерної грамотності. Крім того, належне значення надається шахам, образотворчому мистецтву, музиці, художній праці, фізкультурі, ритміці, хореографії.

Водночас фахівці мають розуміти, що ці заклади (групи) повинні забезпечувати цілісність системи дошкільної освіти.

Групи прогімназійного і проліцейного типу можуть створюватися в дошкільних закладах загального розвитку чи комбінованого типу й бути самооплатними. Їх варто організувати за умови наявності в мікрорайоні ліцею чи гімназії.

Створення й організація дошкільних закладів (груп) з пріоритетним спрямуванням змісту забезпечить наступність в освітньому процесі між дошкільною і загальноосвітньою підготовкою. Після випуску з дошкільного закладу здібні

діти можуть продовжити профільне навчання в спеціалізованих навчальних закладах: музичній, художній, хореографічній школах, спортивних комплексах та інтернатах, зображальних студіях тощо.

Органи управління освітою на місцях мають сприяти якомога повнішому задоволенню потреб населення в закладах такого типу.

Проте, як засвідчує практика, надмірне захоплення зазначеними профільними напрямками, спрощене розуміння їх призначення не забезпечує вибору для дітей та їхніх батьків і спричинює зниження якості освіти.

У зв'язку з цим фахівцям насамперед потрібно враховувати в роботі «базовий компонент дошкільної освіти» (обов'язковий мінімум змісту), а поглиблене спрямування освітньо-виховного процесу здійснювати за додатковою, спеціально розробленою концептуальною програмою пріоритетного розвитку [1].

Групи з короткочасним перебуванням дітей

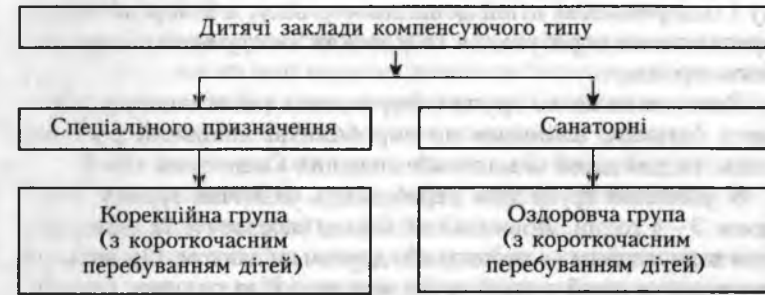
Нині спостерігається дедалі більша диспропорція між традиційними усталеними типами дошкільних закладів та потребами й можливостями суспільства. Погіршення соціально-економічного стану родини, неспроможність її оплатити перебування дитини в дошкільному закладі, зниження рівня зайнятості населення у суспільному виробництві загострює проблему створення й організації дошкільних закладів чи окремих груп з короткочасним перебуванням дітей.

Такі групи організуються при постійних дошкільних закладах, виходячи з потреб населення і незалежно від відомчої належності та форми власності. Тривалість перебування в них дітей — від двох до шести годин з організацією харчування чи без нього. Кількість харчувань у таких групах, фінансування визначається засновником.

Число груп із короткочасним перебуванням дітей, режим їх роботи залежать від потреб населення.

Такі групи можуть працювати будь-яку кількість днів на тиждень (від 2 до 5). Допускається вільне відвідування дітьми групи.

Схема 1

Комплектуються групи за одновіковим чи різновіковим принципом, відповідно до нормативів, визначених чинним законодавством.

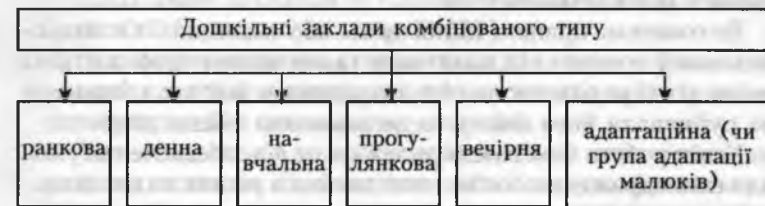
Групи з короткочасним перебуванням дітей можуть входити до складу дошкільних закладів різних типів, зокрема компенсуючого та комбінованого типів.

Так, у дошкільному закладі компенсуючого типу крім традиційних груп може функціонувати корекційна чи оздоровча група з короткочасним перебуванням з метою надання корекційної та лікувально-профілактичної допомоги дітям, що не відвідують дошкільних закладів (див. схему 1). Тривалість перебування дітей у групі 2—3 години.

За наявності відповідних умов можливе відкриття таких груп і в дошкільних закладах загальнорозвивального типу.

До складу дошкільних закладів такого типу можуть входити: ранкова, денна, цілоденна, навчальна, прогулянкова, вечірня, ясельна (чи група адаптації малюків) групи тощо (див. схему 2).

Схема 2

Примітка. Назви груп орієнтовні.

Зазначені групи не тільки спрямовані на поліпшення догляду і оздоровлення дітей дошкільного віку, а й передбачають організоване перебування їх у межах змісту освітньо-виховного процесу.

Ранкова та *денна* групи створюються задля надання допомоги батькам, зайнятим на виробництві неповний робочий день, та для дітей із малозабезпечених і неповних сімей.

У ранковій групі діти перебувають зазвичай зранку впродовж 3–4 годин. Дошкільний заклад забезпечує їх одноразовим харчуванням — першим або другим сніданком. Організація харчування дітей в такій групі можлива й за рахунок батьків. Тоді дошкільний заклад доповнює його легким сніданком.

У денній групі діти перебувають з 13 до 17(18) години з одноразовим харчуванням (обідом чи полуденком за домовленістю з батьками) та денним відпочинком.

Цілоденна група функціонує зранку до вечора з поточним способом зміни дітей. Дитину приводять на 3–4 години у час, зручний для батьків, упродовж дня відповідно до тривалості роботи групи. У зв'язку з відсутністю в такій групі організованого відвідування доцільним буде забезпечення харчуванням дітей за рахунок батьків після погодження з адміністрацією дошкільного закладу та санітарно-епідеміологічними службами.

У майбутньому під час спорудження та реконструкції приміщення дошкільних закладів і проведення капітальних ремонтів слід враховувати необхідність окремого спеціального приміщення (міні-кухонь) у груповому приміщенні зі спеціальним обладнанням (відповідно до санітарно-гігієнічних норм, правил пожежної безпеки) для забезпечення розігріву чи приготування їжі.

Час денного відпочинку дітей старшого дошкільного віку використовується для сну або спокійної діяльності з урахуванням їхніх особливостей.

Вихователь працює цілий день або позмінно. Освітньо-виховний процес слід планувати таким чином, щоб постійна зміна дітей упродовж дня і спілкування в цей час з батьками не руйнували його змісту та не заважали іншим дітям.

Успіх роботи вихователя залежатиме від забезпечення умов для самовираження особистості дитини в різних видах діяльності, створення розвивального середовища, а також від дидактичного наповнення. Проводити навчальну роботу слід

у формі ігор і розваг, щоб викликати в дітей, які щойно прийшли, бажання взяти участь та виявити ініціативу.

Навчальна група створюється для дітей старшого дошкільного віку, має на меті надання допомоги батькам, які самостійно виховують дітей удома, в забезпеченні навчання для підготовки до школи в обсязі вимог дошкільної освіти.

Організація роботи групи не передбачає забезпечення дітей харчуванням. Їх приводять у групу здебільшого на період проведення занять, з 9 до 11 години.

Завідувач дошкільного закладу зобов'язаний укомплектувати цю групу кваліфікованими й досвідченими вихователями, забезпечити належну навчально-матеріальну базу, окреме спеціальне приміщення.

Заняття з дітьми в навчальній групі проводяться за складним розкладом відповідно до програми навчання й виховання дітей, що реалізується у дошкільних закладах України.

Зміст освітньої роботи в такій групі сприяє адаптації дітей до шкільного життя і має не тільки передбачити вироблення вмінь і навичок, необхідних для подальшого навчання в загальноосвітніх закладах різних типів, а й сприяти духовному, морально-етичному розвитку особистості, забезпечувати набуття життєвого досвіду співпраці в колективі, вироблення вміння навчатися, перебувати в колективі.

Дітей навчають правил поведінки в дитячому колективі, користування навчальним приладдям, розвивають їхнє мовлення, увагу, спостережливість, інтерес до навчання. Можливе й навчання комп'ютерної грамотності за умов наявності комп'ютерної техніки та фахівців.

Якщо група здійснюватиме освітні послуги понад вимоги програми, що реалізується в дошкільному закладі (навчання іноземної мови, хореографії тощо), то додаткові освітні послуги можуть бути платними відповідно до угоди між батьками й дошкільним закладом за наявності відповідних фахівців та концепції (програм) діяльності [39].

Прогулянкова група створюється для задоволення потреб родини в догляді та піклуванні про дитину під час нетривалого перебування її в дошкільному закладі.

Діти збираються на прогулянку на 2–3 години від 2 до 5 разів на тиждень. За бажанням батьків група функціонує у вихідні та святкові дні. Прогулянкова група не забезпечує дітей харчуванням.

Передбачається забезпечення умов для фізичного та психічного розвитку дітей, спілкування в дитячому колективі.

У теплу погоду діти проводять час на повітрі, у прохолодну — частково на повітрі, решту часу — в приміщенні групи.

Педагогам слід спрямувати свої зусилля на:

— здійснення особистісно зорієнтованого підходу до кожної дитини;

— організацію різноманітної ігрової діяльності (активної і вільної). Добирати ігри потрібно з урахуванням інтересів дітей, погоди, пори року, специфіки роботи в різновіковій групі дітей. Під час прогулянки треба забезпечити вихованців іграшками, обладнанням для розвитку рухів, інвентарем для трудової діяльності.

Для забезпечення дітям емоційного комфорту слід планувати проведення спостережень, екскурсій, творчих ігор, ігор-забав, відгадування загадок, розповідання казок, заучування скоромовок, створення проблемних ситуацій, організацію пошуково-дослідницької діяльності дітей тощо.

Прогулянковій групі має бути відведено окремий спеціально обладнаний майданчик з верандою та приміщення з ігровою, туалетною й роздягальною кімнатами.

Різновидом прогулянкової є *ігрова група*.

Мета ігрової групи полягає у всебічному вихованні й розвитку дітей засобами гри та різноманітної діяльності з використанням дидактичного матеріалу.

Такі групи можуть створюватися з ініціативи батьків для виховання дітей з 2 до 5 років.

Створення ігрової та прогулянкової груп у дошкільних закладах сприяє вільному вибору сім'єю напряду дошкільної освіти.

Вечірня група створюється для задоволення потреб і запитів сім'ї господарського, суспільного і культурного характеру й необхідності вивільнення для цього вечірніх годин.

Група може мати змінний та різний за віком склад дітей (від 3 до 7 років). Час перебування дітей — з 17 до 21 години.

Харчування в такій групі організовується переважно за рахунок батьків. Дошкільний заклад може доповнити його соками чи фруктами.

Педагог мусить створити в такій групі спокійну, максимально наближену до домашньої обстановку, щоб дитина мала

можливість близького спілкування з дорослим (посидіти з ним поруч, поговорити, поділитися враженнями).

Групова кімната має бути обладнана на зразок домашньої: створення ігрового куточка з різноманітними ігровими секціями (зонами); влаштування місця для організації малювання, конструювання, перегляду книжок тощо.

Велику увагу в своїй роботі вихователь повинен приділяти прищепленню та закріпленню в дітей основних культурно-гігієнічних навичок, формуванню навичок самообслуговування.

Організуючи середовище, вихователь має враховувати психофізичний стан дитини наприкінці дня; інтереси та запити молодших і старших дошкільників; добирати посібники, іграшки і матеріали, які спонукали б дітей до спокійної гри, що не потребує особливого фізичного напруження і не викликає нервового збудження.

В ігровій кімнаті слід створити такі умови, щоб кожна дитина, навіть якщо вона прийшла вперше, знайшла те, що їй найбільше до вподоби: папір та олівці для малювання, глину для ліплення, будівельний матеріал для будівлі, голки, нитки для шиття, лото, настільні ігри, книжки з малюнками тощо.

План роботи вихователя складається на день і має орієнтовний характер з урахуванням умов і можливостей роботи в зимовий, літній, передсвятковий час (це стосується і всіх груп з вільним відвідуванням дітей, окрім навчальної). В основу покладено вільний вибір діяльності і вияв вільної творчості дитини.

Організовані ігри, заняття, розваги, співи і слухання музики плануються на перші 1—1,5 години перебування дітей.

У літній час за сприятливих погодних умов прийом дітей здійснюється на дитячому майданчику. Потім діти переходять до групового приміщення.

Вечірня група може бути тимчасовою, функціонувати в певний період часу.

Такі групи можна організовувати в гуртожитках, при вечірніх відділеннях навчальних закладів, центральних універмагах, інших організаціях та установах. Відповідно до чинного законодавства такі групи фінансуються засновником.

Адаптаційна група (група адаптації малюків) створюється для полегшення і прискорення процесу адаптації малюків до нових умов.

Організується така група за ініціативою батьків для дітей різного віку, передбачає кількогадинне їх перебування з одноразовим харчуванням. Обов'язковою є наявність спеціально обладнаних приміщень з урахуванням особливостей віку та режиму, санітарних норм і правил.

Головні завдання, що їх ставить перед собою вихователь адаптаційної групи: створення для дітей сприятливих умов, атмосфери емоційної захищеності, тепла, любові, умов для розвитку почуттів і сприймань дитини, її самореалізації; забезпечення охорони життя малюка, створення умов для нормального фізичного розвитку, зміцнення здоров'я, виховання культурно-гігієнічних навичок.

Вихователь має допомогти дитині пережити психічне навантаження у зв'язку з першим відвіданням дошкільного закладу.

Існують окремі ясла з короткочасним перебуванням дітей.

Своєрідність змісту роботи в групі — у тісній взаємодії вихователів з батьками. Перші зустрічі з дитиною педагоги проводять удома в оточенні батьків. Для вивчення особливостей розвитку дитини проводять анкетування батьків, що охоплює широке коло питань. Матерям дають змогу перебувати разом із дитиною в групі впродовж перших тижнів відвідування дошкільного закладу.

Активне співробітництво родини з педагогами зводить до мінімуму небажані наслідки адаптації, а також дає батькам можливість спостерігати за успіхами дитини, набувати педагогічних знань та вмінь з допомогою досвідчених фахівців.

Упродовж останніх років великого поширення в Україні набувають такі групи, як оздоровча і сімейна. Їх організують у дошкільних закладах різних організаційно-правових форм.

Оздоровча група створюється для дітей з ослабленим здоров'ям, які часто хворіють на гострі респіраторні та інші хвороби. Має на меті зміцнення здоров'я дітей загартуванням їх організму, забезпечення якісним, вітамінізованим харчуванням, систематичним медичним обслуговуванням із проведенням фізіотерапевтичних процедур.

Створюється на підставі аналізу захворювань дітей у дошкільному закладі впродовж останніх 3 років. Передбачає здійснення виховного процесу з урахуванням стану здоров'я та особистісних якостей. Питання охорони і зміцнення здоров'я дітей, оздоровлення ослаблених дітей засобами фі-

зичного виховання є одним із найважливіших для працівників оздоровчої групи. Вихователям варто виробити індивідуальний підхід до дитини, навчити її дбати про своє здоров'я, фізичний розвиток, формувати в неї валеологічний світогляд.

Для запобігання захворюванню дітей педагогічний і медичний персонал повинен запровадити систему оздоровчих заходів: вправи для регуляції дихання, масаж, лікувальну фізкультуру, полоскання горла лікарськими травами та прохолодною водою, корегуючі вправи, загартування повітрям та водою тощо. Слід активно пропагувати серед батьків методи профілактики захворювання, лікування за допомогою народної медицини, надання першої допомоги.

До оздоровчої групи зараховують дітей за медичною довідкою про стан здоров'я. Такі групи можуть комплектуватися за різновіковим принципом.

Оздоровча група передбачає денне перебування дітей із чітким дотриманням режиму дня, однак можливе створення такої групи з короткочасним перебуванням дітей. У цьому разі дітей приводять тільки на спеціальні корегувальні заняття та оздоровчі процедури.

Сімейну групу побудовано за родинним принципом. До її складу можуть входити діти з однієї чи з кількох багатодітних сімей. У таку групу беруть небагато дітей (до 10 осіб) різного віку.

Педагогічний процес вирізняється не лише відповідальним ставленням до догляду, оздоровлення, виховання і навчання дітей, а й реальною взаємодією з батьками, сприяє вихованню поваги й любові до батьків, братів і сестер, інтегрування сімейного й суспільного дошкільного виховання.

Філіал дошкільного закладу, що діє вдома

На базі дошкільного закладу комбінованого типу в разі потреби можна відкрити філіал.

Філіал дошкільного закладу вдома створюється на підставі договору, укладеного між завідувачем дошкільного закладу та вихователем, у квартирі якого вона організується.

Засновником філіалу є районна державна адміністрація, відділ освіти.

Філіал за дорученням дошкільного закладу може виконувати повністю або частково повноваження юридичної особи, зокрема мати самостійний баланс і особисті рахунки в банкових та інших кредитних закладах.

Філіал дошкільного закладу, що діє вдома, реєструють за фактичною адресою, ліцензування, атестація, акредитація здійснюються в порядку, встановленому для дошкільного закладу.

Філіал може мати характер сімейного або прогулянкового типу, містити групи з денним, цілодобовим, короткочасним перебуванням дітей, а також здійснювати додаткові освітні послуги з підготовки дітей до навчання в школі (гімназії).

Центр розвитку дитини

Це дошкільний заклад чи об'єднання закладів освіти, мета якого — здійснення навчально-виховної роботи за різними профілями з дітьми дошкільного віку.

Цей заклад можуть відвідувати діти з різних дошкільних закладів району, а також ті, що виховуються вдома.

Центр створює сприятливі умови для реалізації творчих суспільно-педагогічних ініціатив та здійснює апробацію варіантних освітніх наскрізних програм, підручників, методик та ін.

Центр розвитку дитини може бути багатокомплектним і зосереджувати різнопрофільні групи загального розвитку, групи компенсуючого спеціального або санаторного типу (корекційні, оздоровчі, реабілітаційні), групи з короткочасним перебуванням дітей, прогулянкові тощо.

Діяльність центру сприяє всебічному розвитку дітей раннього і дошкільного віку, допомагає педагогам і батькам, які виховують дітей, у пізнанні дитини, розкритті її внутрішнього потенціалу, закономірностей зростання й розвитку, пробудженні особистісних задатків і формуванні здібностей.

З метою виховання і розвитку вільної, творчої особистості дитини центр може ставити перед собою такі завдання, як:

- діагностування і розвиток творчих здібностей дітей;
- підготовка дітей старшого дошкільного віку до навчання в загальноосвітній школі;

— забезпечення правильного анатомо-фізіологічного, фізичного та психічного розвитку дітей;

— психолого-педагогічна допомога батькам дітей дошкільного віку.

Головним принципом організації освітньо-виховного процесу в центрі є розвивальний характер виховання і навчання, що потребує створення розвивального середовища, надання пріоритету розвитку в освітньо-виховному процесі, забезпечення вільного розвитку індивідуальних особливостей дітей на основі співробітництва з дорослими, які їх навчають.

Важливе місце має посісти створення повноцінних умов для збереження і зміцнення здоров'я дітей.

Для цього має функціонувати реабілітаційна (міграційна) група, що забезпечує період долікування дитини після перенесеної хвороби. Доцільним буде створення корегувальної та оздоровчої груп з короткочасним перебуванням з метою охоплення дітей, які не відвідують дошкільні заклади, для надання їм кваліфікованої корекційної чи лікувально-профілактичної допомоги.

Для забезпечення лікувально-оздоровчої, корекційно-відновлювальної роботи центр має бути обладнаний фізіотерапевтичним, стоматологічним, офтальмологічним, реабілітаційним, процедурним, ортопедичним кабінетами, мати плавальний басейн та інші приміщення.

Педагогічний і медичний персонал відносить до комплексного оздоровлення дітей особливий режим, раціональне харчування, лікувальну фізкультуру, масаж тощо.

Такий вид закладу набуває поширення в зонах радіаційно-го забруднення та інших екологічно забруднених місцевостях.

Педагогічний процес у центрі розвитку дитини потребує серйозного науково-методичного обґрунтування (наявності певної концепції) і передусім змістовного і методичного забезпечення.

Центр здійснюватиме таку діяльність:

— проведення науково-пошукових робіт, упровадження новітніх (сучасних) психолого-педагогічних технологій, альтернативних програм (досліджень);

— забезпечення педагогічної практики студентів університетів і коледжів;

- підвищення кваліфікації вихователів, організація методичних об'єднань, семінарів, конференцій для різних категорій педагогічних працівників;
- забезпечення навчання батьків;
- надання платних освітніх послуг тощо.

*Дошкільні заклади (центри)
реалізації ідей
видатних педагогів*

Ці дошкільні заклади вирізняються тим, що працюють за певними філософськими і психолого-педагогічними ідеями: С. Русової, М. Монтесорі, В. Сухомлинського, Вальдорфської педагогіки та ін.

Дошкільні заклади такого типу набули великого поширення в Україні. Педагогічні колективи творчо впроваджують у практику ідеї і принципи видатних педагогів, долаючи труднощі та домагаючись значних успіхів.

Практика свідчить, що створення та розвиток дошкільних закладів (центрів) подібного типу є, безперечно, важливою справою.

*«Дитячий садок —
початкова школа»*

«Дитячий садок — початкова школа» — це заклад суспільного виховання та навчання дітей віком від трьох до десяти років, покликаний задовольнити потреби населення в догляді, оздоровленні, розвитку, вихованні та навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Організовується в міській і сільській місцевості з метою створення оптимальних умов для виховання й навчання дошкільників і молодших школярів, забезпечення наступності в змісті й організації освітньо-виховного процесу, ефективного використання вивільнених приміщень, кадрового потенціалу та фінансової спроможності.

Головними завданнями такого закладу є:

- реалізація державної політики в галузі освіти, створення умов для здобуття дошкільної, початкової та середньої освіти на рівні державних стандартів, реалізація наступності між дошкільною і початковою ланками загальноосвітньої підготовки;

- забезпечення фізичного і психічного здоров'я дітей;

— формування у дітей громадянської позиції, власної гідності, готовності до навчальної і трудової діяльності, відповідальності за свої дії; виховання інтелектуально розвиненої особистості;

- розвиток природних нахилів, творчих здібностей та інтересів дітей, формування потреби і вміння самовдосконалюватися.

Свої завдання вихователі реалізують у тісній взаємодії з сім'єю.

Такий заклад створюється залежно від місцевих умов здебільшого на базі дошкільного закладу, до складу якого входять 1–3 (4) класи середньої загальноосвітньої школи I ступеня незалежно від відомчого підпорядкування. Заклад може розміщуватися як в одному, так і в кількох приміщеннях на єдиній території.

Приміщення має складатися з ізольованих блоків з окремими ходами для дітей різних вікових категорій. Групові й класні кімнати, спальні, медичні кабінети, роздягальні, харчові блоки, санітарні вузли та інші приміщення мають відповідати санітарно-гігієнічним вимогам, що забезпечують умови для різних видів рухової, ігрової й розумової активності вихованців та учнів.

Освітньо-виховним процесом передбачено реалізацію наскрізної програми виховання й навчання дітей або загальноосвітніх програм дошкільної та початкової загальної освіти.

Наступність загальноосвітніх програм дошкільної і початкової загальної освіти забезпечується за такими напрямками:

- розвиток у дитини дошкільного віку допитливості як основи розвитку пізнавальних здібностей учня;
- формування творчого уявлення як напряму інтелектуального та особистісного розвитку вихователя й учня;
- розвиток комунікативності — вміння спілкуватися з дорослими й однолітками — як однієї з необхідних умов успішної навчальної діяльності.

Загальноосвітні програми реалізуються в специфічних для кожного віку видах діяльності дошкільників та учнів: гри, ліпленні, конструюванні, малюванні тощо.

До 1 класу початкової школи мають зараховуватися всі вихованці відповідного віку. Внаслідок цього діти не зазнають моральної травми, переходячи з дитячого садка до школи, не порушується цілісність дитячого колективу, встановлюються тісні педагогічні взаємозв'язки, співдружність між педагогічними працівниками й батьками.

Діяльність дошкільнят і учнів у вільний від занять час організовується з урахуванням стану їх здоров'я, інтересів і спрямовується на задоволення потреби у спілкуванні, пізнавальних, творчих і фізіологічних (сон, харчування, перебування на свіжому повітрі тощо) потреб.

Серед нових типів дошкільних закладів набувають поширення і приватні:

- сімейний (приватний) дошкільний заклад;
- прогулянковий (приватний) дошкільний заклад;
- кооперативний дошкільний заклад;
- мале підприємство «Школа розвитку» тощо.

Приватний дошкільний заклад — це заклад освіти, заснований на недержавній формі власності. Він задовольняє потреби громадян, суспільства і держави в дошкільній освіті. Такі дошкільні заклади мають на меті обслуговування дітей забезпечених батьків і організуються за рахунок їхніх коштів. Можуть бути малокомплектними й однокомплектними з різновіковим складом дітей. Кількість дітей у групах може бути менша за визначену нормативами за наявності необхідних умов.

Сімейний (приватний) дошкільний заклад

Створюється вдома у вихователя у звичайній міській квартирі.

Залежно від площі відведених кімнат, наявності спальних місць формується група — від 3 до 10 різновікових або одновікових дітей. Бажано, щоб різниця у вікові дітей становила до одного року. Чим менші діти, тим меншою має бути група.

Організувати такі дошкільні заклади можуть матері за згодою та допомогою членів сім'ї. Час роботи визначається відповідно до потреб батьків (з 9 до 18). Дитина може перебувати в закладі довше за додаткову оплату. Припускається 5-денне перебування дітей.

Освітньо-виховний процес здійснюється за державною програмою дошкільного закладу і може бути доповнений авторськими програмами за згодою батьків.

Заняття проводить вихователь чи запрошені викладачі.

Дошкільний заклад забезпечує дітей харчуванням, яке готує вихователь. Кількість харчувань визначається за домовленістю з батьками. Для сімейних дошкільних закладів характерні сприятливий психологічний клімат та індивідуальний підхід до кожної дитини, можливість тіснішого і неформального спілкування батьків і вихователя.

Сімейний дошкільний заклад рекомендується відвідувати:

- дітям до трьох років з метою підготовки до вступу в державний чи кооперативний дитячий заклад;
- дітям, хворим на алергію, із захворюваннями травного каналу;
- дітям з підвищеною втомлюваністю та іншими психологічними особливостями, яким лікарі не рекомендують відвідування дошкільного закладу;
- дітям, які не змогли адаптуватися в дошкільному закладі.

Прогулянковий (приватний) дошкільний заклад може функціонувати як самостійний (на зразок сімейного приватного дошкільного закладу) чи бути організованим при великих торгових центрах, виставках, музеях, кінотеатрах та існувати за рахунок їхніх коштів. Такий заклад за характером близький до прогулянкової групи з короткочасним перебуванням дітей дошкільного закладу комбінованого типу. За домовленістю з батьками можливе одноразове вітамінізоване харчування. Свої завдання приватні дошкільні заклади реалізують у тісній взаємодії з сім'єю.

Крім розглянутих дошкільних закладів та груп нових типів зберігаються і дошкільні заклади звичних типів: загального розвитку, компенсуючого (спеціальні, санаторні), комбінованого типу з денним та цілодобовим перебуванням дітей; експериментальні, національні та ін.

З метою забезпечення ефективного функціонування дошкільних освітніх закладів чи груп нових типів, якісного оновлення змісту, форм і методів освітньо-виховного процесу науково-методичним центрам доцільно розробити концептуальні засади діяльності дошкільних закладів з пріоритетним розвитком, короткочасним перебуванням дітей.

Міським, районним, обласним відділам освіти, республіканським дошкільним методичним кабінетам, інституту вдосконалення кваліфікації працівників освіти для забезпечення підготовки нового покоління педагогічних кадрів, підвищення їхнього професійного і загальнокультурного рівня потрібно організувати роботу з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів дошкільних закладів (груп) нових типів, а також провести з ними наради, семінари, забезпечити наочними посібниками, обладнанням, методичною літературою.

Планами семінарів і нарад, курсів підвищення кваліфікації слід передбачити розгляд питань, пов'язаних із організацією роботи в різнопрофільних групах, групах із короткочасним перебуванням дітей та ін.

Педагогічні коледжі, педагогічні університети, інститути системи післядипломної освіти мають забезпечувати підготовку педагогічних кадрів для роботи в дошкільних закладах нового покоління, вихователів широкого профілю, методистів.

Запитання і завдання

1. Чим зумовлена поява нових типів закладів дошкільної освіти в Україні? 2. У чому полягають освітні завдання дошкільних закладів з різними пріоритетними напрямками? 3. Назвіть типові адміністративно-юридичні важелі управління різними типами закладів дошкільної освіти. 4. Якими нормативними документами регулюється створення ме-	режі нетипових закладів дошкільної освіти в Україні? 5. Висвітліть актуальні проблеми методики навчання й виховання дітей в дошкільних закладах різного типу. 6. Схарактеризуйте функції Центру розвитку дитини. 7. Розкрийте структурно-функціональні особливості виховних центрів реалізації освітніх ідей видатних педагогів.

Список рекомендованої літератури

1. *Базовий* компонент дошкільної освіти в Україні. — К.: Освіта, 1999.
2. *Борисова З. Н.* Теоретичні основи проблеми підготовки педагогічних кадрів у галузі дошкільного виховання // Удосконалення професійної підготовки спеціалістів дошкільного профілю / За ред. Л. Артемової, Н. Лисенко. — К.: РУМК, 1996. — С. 32–42.
3. *Ващенко Г.* Виховний ідеал. — Торонто, 1976.

4. *Грушевський М.* Про українську мову і українську школу. — К.: Веселка, 1991.
5. *Державна* національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). — К., 1994.
6. *Дзерович Ю.* Педагогіка. — Л., 1937.
7. *Животко А.* Два моменти, які характеризують освітнє діло: Реферат. — Л., 1925.
8. *Животко А.* Дошкільне виховання. — Прага, 1926.
9. *Животко А.* Освітнє діло на Україні. — Л., 1923.
10. *З історії* жіночого руху в Галичині // За вільну Україну. — 1992. — 11 черв.
11. *Історія* української школи і педагогіки: Навч. посіб. / За ред. О. О. Любара. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2003.
12. *Качкан В. А.* Українське народознавство в іменах. — К.: Либідь, 1994.
13. *Козуля О.* Жінки в історії України. — К., 1993.
14. *Концепція* дошкільного виховання в Україні. — К.: Освіта, 1993.
15. *Лук'янович Д.* Два документи до життєпису Наталії Озаркевич-Кобринської. — Л.: Тиктор, 1900.
16. *Любар О. О., Федоренко Т. Д.* Історія педагогічної думки і освіти в Україні. — К.: Наук. думка, 1993.
17. *Маланюк Є.* Нариси з історії нашої культури. — К., 1992.
18. *Нагачевська З. І.* Софія Русова і Галичина: Зб. статей і матеріалів. — Івано-Франківськ: Вік, 1996.
19. *Національна* програма «Діти України» // Виховна робота в закладах освіти України. — К.: Освіта, 1998. — Вип. 2. — С. 116–145.
20. *Організаційно-педагогічні* аспекти діяльності нових типів дошкільних закладів / Уклад.: О. Я. Лобас, Д. П. Лаврентьева, А. П. Бурова. — К.: ВІПОЛ., 1997. — С. 35–37.
21. *Основи* національного виховання / За заг. ред. В. Г. Кузя та ін. — К., 1993.
22. *Підласий І. П.* педагогічні інновації // Рідна шк. — 1998. — № 2. — С. 4–16.
23. *Повчання* князя Володимира Мономаха дітям // Історія дошкільної педагогіки в Росії / За ред. М. Єгорова — К.: Академія, 1999. — С. 29–33.
24. *Русова С.* Вибрані педагогічні твори. — К.: Освіта, 1996.
25. *Русова С. Ф.* Дошкільне виховання. — Катеринослав: Укр. вид-во, 1918.
26. *Русова С. Ф.* Мої спомини. — Катеринослав: Укр. вид-во, 1918.
27. *Русова С. Ф.* Роль жінки у дошкільному вихованні // Рідна шк. — 1936. — № 6. — С. 84–86.
28. *Русова С. Ф.* Теорія і практика дошкільного виховання. — Прага: Сіяч, 1924.
29. *Селезінкова Н.* Дошкільне виховання: Реферат, виголошений на з'їзді Союзу українок 02.04.27. — Л., 1927.

30. *Семчишин Л.* Тисяча років української культури. — К., 1993.
31. *Сірополько С.* Історія освіти на Україні. — Л., 1937.
32. *Скутіна В.* За традиціями української народної педагогіки // Початкова шк. — 1993. — № 7. — С. 22–24.
33. *Стельмахович М. Г.* Народна педагогіка. — К.: Рад. шк., 1985.
34. *Стельмахович М. Г.* Педагогіка народна і наукова // Освіта. — 1992. — № 74-75. — С. 10.
35. *Струманський В. П.* Виховна робота в національній школі. — К.: ІЗМН, 1997. — 179 с.
36. *Струманський В. П.* Концептуально-структурний зміст виховання і виховної роботи в прогностичних проєкціях української наукової педагогіки // Педагогіка і психологія: Вісн. АПН України. — 1994. — № 2(3). — С. 121–127.
37. *Ступарик Б. М.* Національна школа: витоки, становлення. — Івано-Франківськ, 1992.
38. *Сявавко С. І.* Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. — К., 1974.
39. *Типовий статут дошкільного виховного закладу* // Дошк. виховання. — 1994. — № 9. — С. 6–8.
40. *Українське дошкілля: Підруч. для провідниць укр. дитячих садків.* — Л., 1936.
41. *Шляхи виховання і навчання: Пед.-метод. тримісячник.* — 1933. — № 8. — С. 62.

розділ

ПРОГРАМИ НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СУЧАСНИХ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Державні освітні стандарти передбачають оновлення змісту навчання й виховання підростаючих поколінь на засадах гуманізації, диференціації та інтеграції. З дошкільного віку діти мають сприймати науку не як готове знання, а як активну діяльність, як цілеспрямований процес опанування надбаннями людства впродовж усієї історії його поступального розвитку. При такому підході до визначення пріоритетів у діяльності педагога актуальною стає проблема вдосконалення підготовки освітніх працівників, зокрема й вихователів дошкільних закладів. Саме вони, прогнозуючи і координуючи розвиток особистості, забезпечують її гармонійне входження в оновлений освітній простір на засадах загальнолюдських гуманістичних цінностей і національної культури.

Майбутні вихователі дитячих дошкільних закладів мають чітко усвідомити недоліки уніфікованих і відчужених від національної культури програм дошкілля минулих років. Вони мають бути готовими до наукового й методологічного осмислення ідеології освітніх програм для дитячих садків у розвинених державах і раціонального синтезу загальнолюдського з фундаментальними здобутками української народної педагогіки та національної педагогічної науки і практики.

Зміст сучасної дошкільної освіти, яку визнано початковою, вихідною ланкою системи, визначається «Базовим компонентом дошкільної освіти» [1]. Цей документ ухвалено Комісією Міністерства освіти України у 1998 р. У ньому чітко

окреслені вимоги суспільства до вихованості, обізнаності й навченості дошкільника, а також визначено умови й принципи, за яких можна досягти очікуваних результатів. За своєю сутністю і спрямованістю стратегії базовий компонент спирається на фундаментальні засади. Найважливішими серед них є українознавча національна основа й удосконалене науково-методичне забезпечення максимальним добором знань за державною, а не етнічною ознакою.

У такій складній ситуації важливо ознайомити студентів і майбутніх працівників українського дошкільця із сучасними освітніми програмами, навчити їх адекватно визначати сутність й змістове наповнення інформацією тематичних блоків (сфер життєдіяльності), забезпечувати цілісність і комплексність конструювання змісту кожної субсфери, її національну основу, проектувати шляхи оптимізації навчально-виховного процесу зі збереженням наступності між дошкільцем і початковою школою, незалежно від типу навчального закладу.

Засобами реалізації таких завдань є залучення студентів до вивчення програм для дошкільного виховання в обсязі фахових навчальних дисциплін на різних рівнях професійної підготовки. Насамперед це рівень педагогічного коледжу (бакалавр дошкільного виховання), в якому студенти опановують нормативний курс «Дошкільної педагогіки» з доповненням його окремими темами з курсу «Організація і керівництво дошкільним вихованням». Аналогічно нормативний курс викладається й у вищому навчальному закладі. Іншим є обсяг питань з курсу «Організація і керівництво дошкільним вихованням», що подаються вже окремим блоком тем. Водночас вони передбачають інспекторсько-методичну практику, яка зумовлює активну транспозицію теоретичних положень у реальний педагогічний процес дошкільного закладу. На другому рівні освіти (спеціаліст дошкільного виховання) поглиблено вивчається не лише «Дошкільна педагогіка», а й матеріали з курсів «Організація і керівництво дошкільним вихованням» і «Методика викладання педагогічних дисциплін у педагогічному коледжі». Друга дисципліна сукупно відображає зміст і вимоги до загальноосвітньої та професійної підготовки бакалавра дошкільної освіти і передбачає педагогічну практику (мінімальна тривалість — чотири тижні), яка сприяє опануванню технологією професійної підго-

товки вихователів для роботи з дітьми в дитячих садках різного типу.

Підвищенню якості професійної підготовки спеціалістів дошкільного профілю сприяє навчання в магістратурі й здобуття фаху «магістр педагогічної освіти. Викладач педагогіки і психології (дошкільної)». Шляхом викладання нормативних курсів, спецсеминарів і спецкурсів фах істотно еволюціонує й наближається до стандартів світової педагогіки. Отже, аналіз рівневої підготовки фахівців дошкільної освіти підводить до висновку, що завдяки принципу концентричності, на який вона спирається, ми можемо раціонально дозувати обсяг і зміст матеріалів, створювати умови для свідомого опанування ними, а також належно реформувати нормативну й варіативну частини навчальних планів і програм з дотриманням вимог відповідних стандартів.

У курсі «Дошкільна педагогіка» на рівні підготовки бакалавра після того, як студенти засвоять блок певних знань, умінь і навичок, доцільно ознайомити їх із сучасними освітніми програмами українського дошкільця; розглянути розбіжності в підходах до організації та планування педагогічного процесу з урахуванням рекомендацій варіативних та альтернативних програм. Це не лише сприятиме широкій поінформованості студентів, а й стимулюватиме формування в них чітко визначеної професійної орієнтації, розвиток педагогічного мислення, спрямованість на подальше вдосконалення фаху, зосередженість на пошуках творчого підходу до запозичень із надбання світових педагогічних систем.

На лекційних заняттях і під час самостійної роботи студентів ознайомлюють зі змістом і структурою програм для дошкільних закладів України, зокрема тих, що використовуються в різних районах, аналізують методичні рекомендації до них, інструктивно-методичні матеріали, розглядають з подальшим узагальненням роботу за тією чи іншою програмою або кількома чинними для тих дитячих садків, які мають певні здобутки. Важливо навчити студентів правильно аналізувати програми, з'ясувати їх спільні й відмінні ознаки, сутність і зміст, основні педагогічні ідеї, наближеність їх до певної наукової школи чи освітньої системи. Узагальнено всі чинні програми зосереджені на особистості дитини та механізмах її розвитку й різняться залежно від тих пріоритетів, що визначаються як домінуючі. Визнання певної мето-

дології дослідження закономірностей розвитку особистості, чинників і умов його оптимізації та вияв на їх підставі концептуально-філософських основ конкретної програми зумовлює класифікацію їх за найтипівішими групами (варіативні й альтернативні) та видами (комплексні й парціальні).

Розгляньмо принципи, що мають стати визначальними під час оцінювання чинних програм дошкільного виховання. Насамперед слід встановити їх статус із освітнього документа, що окреслює зміст навчально-виховної роботи з дітьми в перші шість-сім років життя та його адміністративно-територіальну супідрядність, а також особливості поширення в Україні. Отже, за змістовим значенням це можуть бути базові державні, регіональні чи колективні (авторські) програми.

Щодо культурологічного принципу, то слід зважувати, якою мірою програма сприяє реалізації загальної мети й конкретних цілей навчання, що перетинаються з вихованням і розвитком особистості загалом. Адже культура ґрунтується не лише на надбаннях людства, його знаннях, досвіді та способах діяльності, а й на здатності кожної людини створювати нове. Тож кожна програма насамперед має бути спрямована на культивування і стимулювання прагнення особистості до всього нового, що відповідає різнобічним запитам людини ХХІ ст.

Окремо слід розглянути структурно-інформативний принцип. Безумовно, для оперування його змістом слід ґрунтовно ознайомитися з усім арсеналом інструктивно-методичного забезпечення програми, осягнути зміст і спрямованість програмних матеріалів на допомогу вихователям і методичних посібників для студентів. Важливо встановити наявність концептуальних підходів, чіткість установок щодо педагогічної стратегії, логічність структурних і компонентних горизонтальних і вертикальних зв'язків у межах «сфер» і «субсфер», наявність якісно-кількісних показників у діагностуванні поведінки й діяльності кожного вихованця, визначеність загальнопізнавальних і загальнорозвивальних пріоритетів з урахуванням принципу незавершеності виховання.

Незавершеність зумовлена мобільністю виховання і засвідчує незавершеність розвитку особистості на кожному віковому етапі. Цей принцип передбачає визнання кожного життєвого періоду в розвитку людини як самодостатнього і самоцінного, а не лише як періоду підготовки до подальшого

життя. Принцип незавершеності виховання передбачає визнання того, що кожній дитині притаманна незавершеність і незавершене. Перебуваючи в діалектичних відносинах зі світом і з собою, дитина зберігає потенційну можливість і властивість самозмінюватися. Отже, аналізуючи програму з так званого принципу незавершеності виховання, доцільно брати до уваги те, як її зміст забезпечує на кожному віковому етапі розвиток і реалізацію можливостей кожного вихованця і проектує сфери для його самоутвердження в реальному майбутньому. Варто зауважити, що в експертному оцінюванні чинних програм дошкільно важливим є принцип відкритості — закритості їх змісту. Рівень урахування цього принципу свідчить про готовність її авторів (укладачів) до модернізації викладу, його доповнення новачіями, змін з урахуванням регіональних, етносоціокультурних компонентів. Саме це дає можливість відкривати різні альтернативні типи дошкільних закладів, створювати варіантні програми та методики навчання й виховання дітей. В цілому зазначений принцип не обмежує внесення змін у зміст програми та в добір педагогічних технологій його реалізації.

Аналіз змістових і нормативно-правових засад сучасних програм дошкільного виховання раціонально викладати за такими тематичними параметрами:

- концепція програми й основні положення (завдання розвитку, навчання, виховання);
- принципи побудови програми;
- структура програми, логіка єдності її основних компонентів;
- особливості програми, її відмінності щодо чинних програм;
- суб'єктивна оцінка позитивних рис та дискусійних положень програми, сприйнятливості до альтернатив;
- оцінка оригінальності змісту та його спрямованості на розвиток;
- характеристика типу дошкільного закладу, за місцем апробації програми;
- синтез ідей вітчизняної та зарубіжної освітніх систем;
- проектування можливих утруднень в апробації програми;
- відповідність професіограми вихователів-практиків стосовно роботи за новою програмою.

Подібному аналізу підлягають не лише комплексні, а й парціальні програми, які дедалі ширше практикуються в дитячих садках різного типу, зокрема в центрах реалізації наукових ідей відомих педагогів минулого й сучасності.

Аналітико-порівняльний аналіз кожної освітньої програми уможлиблює впровадження педагогічних інноваційних технологій, появу оригінальних підходів до організації педагогічного процесу з дітьми різних вікових груп. Адже цілком зрозуміло, що формальне перенесення навіть універсальної програми в реальний педагогічний процес не забезпечить очікуваних результатів. Отже, володіння ситуацією в конкретному закладі дошкільної освіти і раціональне проектування напрямів його подальшого розвитку спирається на творчість і новаторство вихователів. Проблеми навчання й виховання дітей дошкільного віку за оновленими освітніми програмами стали актуальними в останні роки.

У 1993 р. було ухвалено «Концепцію дошкільного виховання в Україні» [9]. Ключові позиції з оновлення системи дошкільного виховання в Україні чітко виписані і в Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття).

Права та обов'язки дошкільних закладів закріплені й у «Положенні про дитячий садок». Педагогічна наука українського дошкілля на цьому етапі відчутно наблизилася до здобутків світової співдружності в царині охорони дитинства й материнства, закріплених у «Декларації прав дитини» (1959) та в «Конвенції про права дитини» (1989). Держави, які приєднуються до Конвенції, є юридично відповідальними перед людством за свої дії щодо дітей. Таким чином, згідно з Декларацією та її основним положенням про те, що «людство зобов'язане дати дитині найкраще з того, що воно має, законодавчо визнано необхідність створювати для дітей умови, достатні для розвитку їх самодостатньої особистості, вільної від будь-яких форм насильства і меншовартості» [5, 10]. У Конвенції, яку ухвалено в Україні, вже не просто проголошено, а й на підставі юридичних норм виписано конкретні заходи із захисту прав дитини. Таким чином, у ній розвиваються і конкретизуються положення Декларації. В основній ідеї Конвенції наголошено, що обов'язком світового співтовариства є забезпечення інтересів і прав дітей, створення необхідних заходів для виживання, розвитку, захисту й забез-

печення активної участі підростаючих поколінь у житті суспільства.

Головною ідеєю Конвенції є визнання дитини повноцінною і самодостатньою особистістю як самостійного суб'єкта суспільства. Освіта має якомога повніше відображати всі соціально-економічні та ідеологічні зміни в суспільстві.

Багатовіковий досвід розвитку освіти в Україні, як і в усьому світі, засвідчує, що гарантом реалізації всіх прав і свобод особистості є їх діалектична єдність з дотриманням права на освіту. Відповідно до Конституції України вони представлені як конституційно-правові норми. Впродовж кількох років в Україні функціонує крім державних понад 20 альтернативних освітніх програм з дошкільного виховання. Вони різняться переважно структурними й організаційно-функціональними підходами. Отже, вибір програми — за педагогами.

Стратегія й тактика створення нових типів закладів дошкільної освіти в Україні зумовлена розвитком суспільства. Система дошкільного виховання, як і система освіти загалом, зазнає істотних змін. Передбачається розвиток різних типів освітніх закладів не лише за формою власності, а й за змістом і профілем роботи: дитячі садки-школи, дитячі садки з профільними групами (художньо-естетичні, музичні, образотворчі, фольклорно-літературні, фізкультурно-оздоровчі, природничо-дослідницькі та поглибленого розумового розвитку), з групами гуманітарного виховання (поглиблене вивчення іноземних мов), заклади з поглибленою реалізацією освітніх концептів С. Русової, В. Сухомлинського та ін.

Отже, замість однієї обов'язкової програми для всіх дошкільних закладів поширюються й авторські програми, що пройшли наукову експертизу й рекомендовані до впровадження. Це передусім «Дитина в дошкільні роки», «Українське дошкілля», «Надія» та ін. Педагогам надається право не тільки вибирати програму, а й здійснювати певне корегування та адаптацію її змісту з урахуванням умов реального педагогічного процесу конкретного дитячого садка. Зрозуміло, що в умовах, які склалися в сучасному дошкіллі, надзвичайно важливим є дотримання цивілізованого контролю за рівнем освіти дітей у різних типах дошкільних закладів. Контроль, який може захистити дитину від некомпетентного педагогічно-

го впливу, від непрофесіоналізму, має забезпечити документ «Базовий компонент дошкільної освіти» з уведенням державних освітніх стандартів. Вони поширюються не тільки на зміст програм дошкільного виховання, педагогічні технології їх впровадження, а й на стиль взаємин, що формуються між учасниками педагогічного процесу на засадах особистісно зорієнтованих пріоритетів.

Розроблення нових програм, до якого нині активно долучилися не лише авторські колективи, а й окремі педагоги, потребує передусім чіткого визначення таких понять, як становлення й розвиток особистості, історико-педагогічна ерудиція, наукова підготовка, методична досконалість, особиста творчість.

Багаторічний досвід переконує, що у створенні нових програм опертям мають слугувати і теоретичні знахідки, і наукові прогнози вчених, а також традиційні педагогічні технології, що випробувані роками й дали очікувані результати.

Важливими залишаються ґрунтовні розвідки корифеїв педагогіки та їхні здобутки в царині національного виховання особистості. Таким чином, сучасні програми для дошкільних навчальних закладів України правомірно розглядати з різних позицій: державницького статусу (державні, регіональні); авторських новаційних доробок (альтернативні, авторські).

2.1. ДЕРЖАВНІ ОСВІТНІ ПРОГРАМИ

ПРОГРАМА «МАЛЯТКО»

Науковий керівник *З. Плохій*.

Автори: *С. Кулачківська, Т. Кіндратенко, С. Тищенко, С. Ладивір, Ж. Юзвак, Е. Шийко, Є. Вільчковський, Л. Артемова, Т. Поніманська, З. Плохій, А. Богуш* та ін.

«Малятко» — державна програма виховання дітей дошкільного віку в дитячому закладі — створювалась як програма цілеспрямованого всебічного глибинного розвитку, виховання і навчання дошкільників. В основу програми покладено ідеї, що відображають погляди авторів на психічний і фізичний розвиток дитини, формування її особистості в дошкільному дитинстві [13].

Цей період розвитку дитини автори програми розглядають як: а) першу ланку всієї системи народної освіти; б) унікальний період її життя; в) етап бурхливого психічного й фізичного розвитку; г) час формування основ особистості дитини; д) період забезпечення дитині загального розвитку; е) створення підґрунтя для набуття дитиною на подальших вікових етапах спеціальних знань, умінь і навичок, формування стійких особистісних якостей.

У програмі визначено основні завдання дошкільного закладу: забезпечити сприятливі умови для змістовного, цікавого, щасливого, багатогранного і радісного життя; забезпечити дбайливе ставлення до зміцнення і збереження фізичного і психічного здоров'я дітей; забезпечити єдність педагогів і батьків у впливі на дитину як на творчу особистість; створити умови всебічного розвитку дитини; створити сприятливі умови формування її світогляду, емоційно-вольової сфери; дбати про виховання патріота своєї держави, прилучення дитини до соціальної, психологічної, духовної культури своєї країни і людства загалом; виховувати пізнавальне, естетичне, екологічне та діяльнісне ставлення й інтерес до навколишньої дійсності.

Творчий колектив підготував програму «Малятко» на принципах: гуманізації та демократизації; народності й національної самобутності; природовідповідності; систематичності, системності й послідовності в побудові навчально-виховного процесу. Автори спираються на принципи «концентричності» — від найменшого і найпростішого до найглибшого і найскладнішого в засвоєнні нових знань, формуванні вмінь і навичок, вихованні стійких позитивних якостей особистості; гармонійності в поєднанні індивідуальних і колективних форм і методів навчально-виховної роботи з дітьми. У програмі враховано сучасні досягнення вітчизняної, зарубіжної психології та педагогіки. Упорядники зосереджують увагу на взаємозв'язку наукової та народної педагогіки; надбаннях класичної та сучасної літератури й музики, їх зв'язках із фольклором. Набули подальшого розвитку принципи комплексності, цілісності, творчості в доборі форм, методів і прийомів, змісту програми. Вибір матеріально-технічного забезпечення вихователями узгоджено з плануванням навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку, орієнтацією на зону найближчого розвитку кожної дитини в її навчанні й вихованні.

Зміст і завдання навчально-виховної роботи з дітьми подано за розділами: «Сенсорне виховання»; «Виховуємо здорову дитину»; «Гра»; «Дитина і навколишній світ»; «Рідна природа»; «Мовленнєве спілкування»; «Художня література»; «Цікава математика»; «Образотворче мистецтво»; «Конструювання»; «У світі музики»; «Праця»; «Разом із сім'єю».

У програмі розкрито цілісну психологічну картину (психологічну характеристику) дитини конкретного вікового етапу. Увагу зосереджено не лише на розвиткові психічно-пізнавальних процесів, творчих можливостях дитини, а й на формуванні її вміння спілкуватися з однолітками та дорослими в різних видах діяльності.

У кожному розділі подано розподіл змісту й завдань освітньої роботи за віковими групами, в конкретних рубриках конкретизовано зміст і завдання.

Програму «Малятко» апробовано в дитячих садках України та рекомендовано колегією Міністерства освіти і науки України, Науково-дослідним інститутом педагогіки України до широкого впровадження.

Для реалізації змісту програми для розв'язання завдань дошкільної освіти автори рекомендують виявляти творчий підхід до вибору методів, форм, засобів реалізації навчально-виховної роботи в дошкільному закладі.

Методичні рекомендації та два додатки (орієнтований перелік художньої літератури; орієнтований розподіл занять на тиждень) допоможуть педагогічним працівникам уникнути труднощів у роботі за програмою.

Працюючи за програмою «Малятко», вихователі мають виявляти педагогічну толерантність, витримку, компетентність, професійність, творчість і самостійність [14].

Педагогічна діяльність вихователів за змістом програми спирається на визнання провідної функції діяльності як чинника психічного розвитку особистості. Відтак актуалізовано завдання розвитку активності, самостійності, творчості; окреслено низку спеціальних умов, необхідних для успішного виховання й навчання дітей: цілепокладання різних видів діяльності на опанування знаннями, вміннями, способами встановлення стосунків із дорослими й однолітками; вільний стиль поведінки та максимальна самоорганізація.

ПРОГРАМА «ДИТИНА»

Науковий керівник *О. Проскура*.

Автори: *Є. Белкіна, Н. Бібік, М. Вашуленко, Е. Вільчковський, Н. Дзюбішина, Т. Жук, О. Кириченко, Н. Коваль, О. Кононко, Л. Кочіна та ін.*

«Дитина» — програма виховання дошкільнят у дитячому садку — передбачає всебічний розвиток і виховання дитини в різних видах діяльності. Автори програми розглядають дошкільне дитинство як: а) самоцінний етап життя людини; б) етап підготовки до наступного періоду — шкільного дитинства; в) період, упродовж якого формуються не тільки передумови, а й провідні риси особистості, що визначатимуть її спрямованість, поведінку й діяльність.

У програмі висвітлено головні завдання дошкільного закладу: забезпечити умови для радісного, змістовного, цікавого, щасливого життя; дбати про зміцнення і збереження фізичного і психічного здоров'я дітей, про те, щоб кожна дитина виростала культурною та інтелігентною, поважала батьків, любила свою країну; створити умови для всебічного розвитку дитини, її творчих здібностей, виховання ініціативності; формувати пізнавальне, моральне, етичне ставлення до навколишнього світу; прилучити дітей до надбань культури.

Програму побудовано за принципами: гуманізації; узгодження колективних та індивідуальних форм і методів роботи з дітьми; орієнтації на основні сфери соціальної дійсності; опертя на здобутки психологічної науки. Нею передбачено розкриття зв'язку дошкільного виховання з традиціями народної педагогіки, фольклором, різними видами національного та світового мистецтва; забезпечення умов для формування творчої особистості; національної самобутності; враховано принципи інтеграції, систематичності, комплексності у визначенні змісту розділів та національного й загальнолюдського в плануванні й здійсненні виховної роботи.

Завдання і зміст виховної роботи з дітьми подано за розділами: «Зростаємо дружними»; «Мова рідна, слово рідне»; «Граючись, зростаємо»; «Віконечко в природу»; «Чарівні фарби й талановиті пальчики»; «Будуємо, майструємо, творимо»; «Прилучаємось до музичної скарбниці»; «Привчаємось працювати»; «Діти, що потребують допомоги батьків та вихователів»; «Разом співаємо»; «Художня праця» (починаючи з середньої групи); «Гуртки».

Особливо цікавими є розділи з математики: для дітей молодшої групи — «Математичний дзвіночок»; середньої — «Математичний віночок»; старшої — «Математична райдуга»; підготовчої групи — «Математична скарбничка».

Матеріал для кожної вікової групи подано за назвами, що характеризують конкретний вік: молодша група — «Наші малюки»; середня — «Дослідники чомусики»; старша — «Наша старша група»; підготовча група — «Від гри до навчання».

Програма охоплює низку структурних одиниць: «Сім'я і дитячий садок»; «Зростає особистість»; «Організація групи».

Зміст роботи конкретизується в певних підрозділах.

Програма містить методичні рекомендації і поради, які подано окремою книжкою.

Програму для типових дошкільних закладів рекомендовано Міністерством освіти і науки України та Київським міжрегіональним інститутом удосконалення вчителів.

До реалізації змісту програми автори радять підходити творчо і водночас уважно, адже внесення невиважених корективів може спричинити утруднення в роботі.

Педагоги, які працюють за цією програмою, повинні мати ґрунтовну професійну підготовку, досвід праці з дітьми, а також виявляти в роботі творчу ініціативу й самостійність.

У програмі рекомендується для реалізації низка нових завдань за змістом кожної структурної одиниці. Їх сукупність зводиться до забезпечення кожному вихованцеві умов для вияву індивідуальності, самостійного пошуку способів розумової, зображальної, природоохоронної діяльності тощо.

Автори радять здійснювати періодичне діагностування рівня розвитку дітей, виявлення якісних змін у діяльності, що розглядаються як кінцевий результат спільних зусиль педагогів, дітей та їхніх батьків.

2.2. РЕГІОНАЛЬНІ ОСВІТНІ ПРОГРАМИ

ПРОГРАМА «ДИТИНА В ДОШКІЛЬНІ РОКИ»

Автори: А. Богуш, О. Амацьєва, О. Байєр, Е. Вільчковський, Н. Гавриш, Г. Григоренко, О. Дронова, З. Дорошенко, Н. Денисенко, О. Каплуновська та ін.

Це програма нового типу, яку може використовувати будь-який дошкільний заклад. Її зміст спроектовано на цінності та інтереси дитини з урахуванням її вікових можливостей і потреб відповідно до процесів та індивідуальних особливостей розвитку, на виховання здорової, духовно багатой, прагматично підприємливої, поінформованої особистості.

Мета програми: забезпечити повноцінний фізичний, соціальний, пізнавальний, естетичний розвиток зростаючого покоління, полегшити входження дитини в широкий світ, розкрити її внутрішній потенціал.

Головне завдання програми — опанування дитиною науки життя, формування її базисних характеристик: компетентності, креативності, ініціативності, самостійності, відповідальності, самосвідомості, здатності до самооцінювання.

Вчасне становлення базисних характеристик автори програми розглядають як необхідність реалізації стандартів, визначених «Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні», виконання обов'язків держави перед дитиною, родиною, суспільством загалом, зумовлених різними стартовими можливостями для розвитку дитини.

Науково-теоретичним підґрунтям програми є досягнення вітчизняної та світової психолого-педагогічної науки, сучасні дослідження з розвитку дитини, в яких визнаються своєрідність, унікальність дошкільного дитинства у становленні особистості. У програмі враховується сензитивність зазначеного періоду в становленні первинного схематичного світогляду, внутрішніх етичних інстанцій, самосвідомості.

В основу програми покладено концепцію психологічного віку як етапу в дитячому розвитку, що характеризується певною структурою та динамікою. Цей психологічний вік охоплює:

— особливі, якісно специфічні стосунки між дитиною та дорослим (створення фонду «Хочу»), тобто залучення дитини до вироблених людством цінностей, організацію умов для її духовного зростання, формування основ ціннісного ставлення до дійсності; фонд «Хочу» визначає завдання для вихователів щодо розвитку, навчання й виховання кожної дитини;

— певну ієрархію видів діяльності та провідні їх типи (створення фонду «Можу»), тобто засвоєння дитиною знань, оволодіння вміннями та навичками, формування культури

пізнання, здатність практичного використання набутого в житті досвіду; фонд «Можу» окреслює межі використання дитиною набутих знань;

— основні психологічні досягнення дитини, що свідчать про розвиток її психіки, самосвідомості («Показники компетенції дитини»), а саме — обов'язковий мінімум елементарних знань, уявлень, практичних умінь і навичок, що гарантують дитині адаптацію до життя, здатність орієнтуватися в ньому, адекватно реагувати на явища, події, людей.

Програма розвитку, навчання та виховання «Дитина в дошкільні роки» складається з двох частин: програми для дітей раннього та переддошкільного віку («Малюточко») та програми для дітей дошкільного віку («Дитина в дошкільні роки»).

Програма «Малюточко», власне, є складовою частиною програми «Дитина в дошкільні роки».

Враховуючи, що ранній і переддошкільний вік — це унікальний період, позначений високою сензитивністю щодо формування більшості специфічних людських якостей і здібностей, автори програми окреслили такі завдання цього етапу:

— від народження і до 1 року — формування у дитини засобів та способів спілкування з дорослою людиною;

— від 1 до 3 років — засвоєння суспільно вироблених засобів використання предметів, розвиток емоційного та мовленнєвого спілкування.

Пріоритетами в ранньому та переддошкільному віці є засвоєння способів використання предметів та розвиток мовлення.

Зміст програми «Малюточко» систематизовано за чотирма розділами: «Фізичний розвиток: здоровий малюк»; «Когнітивний розвиток»; «Розвиток особистості»; «Естетичний розвиток».

У програмі «Малюточко» змістові зазначених розділів передують психолого-педагогічна характеристика дітей з чітким визначенням можливих кризових періодів і якісних новоутворень психіки.

У розділі «Фізичний розвиток: здоровий малюк» сформульовано вимоги до розвитку рухів дитини, посилено оздоровчу спрямованість програми.

Розділ «Когнітивний розвиток» охоплює такі напрями: предметний світ, сенсорний розвиток, формування чуттєвого досвіду, світ природи.

Когнітивний розвиток дитини подано як неперервну і незмінну послідовність стадій, кожна з яких готує попередню. Власне, це положення використане для побудови розділу та програми загалом.

Розділ «Розвиток особистості» втілює провідну ідею спілкування дитини з дорослими та однолітками як основу її соціального розвитку та розвитку її особистості. Розділ містить підрозділи, в яких розглянуто:

— соціалізацію, де увагу зосереджено на формуванні гуманістичної спрямованості стосунків дітей із дорослими та однолітками;

— норми та правила поведінки, особливості виховання бажання та потреби діяти відповідно до цих норм;

— мовленнєву діяльність, мовленнєве спілкування, особливості розвитку мовлення. Розвитку мовлення дітей раннього та переддошкільного віку надано особливого значення, оскільки автори вважають, що саме мовлення є тим засобом, за допомогою якого встановлюються контакти, стосунки між дитиною та дорослим, дитиною та іншою дитиною;

— гру; увагу зосереджено на формуванні способів ігрової діяльності, найпростіших форм рольової поведінки, а також виробленні вміння гратися не тільки поруч, а й разом з іншою дитиною.

Завдання розділу «Естетичний розвиток» сформульовано з урахуванням вимог до естетичного сприйняття малюком довкілля. Для першого та другого років життя зміст розділу викладено в підрозділі «Музика». Наголошено на розвитку вміння вслухатися в музику, розуміти її образний зміст, вчити розрізняти контрастні елементи її звучання, узгоджувати рухи з музикою, виховувати емоційний відгук на музику.

Для дітей третього року життя в розділі передбачено матеріали про світ мистецтва (теорія мистецтва, практичні вміння); образотворчу діяльність (малювання, ліплення, аплікація); музику (слухання, співи, музично-ритмічні рухи).

Подано також тематичний перелік свят, проведення дозволів для дітей та разом із дітьми третього року життя.

У другій частині програми «Дитина в дошкільні роки» наведено психолого-педагогічну характеристику дітей дошкільного віку за такими критеріями: провідна діяльність, види продуктивної діяльності, розвиток пізнавальної сфери,

емоційний розвиток, розвиток вольової сфери, розвиток особистості, новоутворення, а також визначено завдання з розвитку дошкільників кожного вікового періоду.

Цю частину побудовано за віковим принципом: молодший дошкільний вік; середній дошкільний вік; старший дошкільний вік (6–7 роки життя).

Завдання навчання й виховання дітей кожного вікового періоду подано за чотирма розділами, в яких ідеться про фізичний, соціальний, пізнавальний та естетичний розвиток.

Підґрунтям для розділу «Фізичний розвиток: здоровий малюк» є формування в дошкільників системи знань про здоровий спосіб життя, виховання потреби в фізичному самовдосконаленні тощо. Програмою передбачено чітку систему роботи дорослого з дитиною за такими напрямками:

1. Фізичний розвиток: образ тіла, будова тіла, призначення та дія органів, розвиток організму, умови його розвитку, гігієна тіла, догляд за тілом, користування гігієнічними засобами, здоров'я, хвороби. Загартування організму, здоровий спосіб життя. Дефекти (фізичні та психічні), основні рухи, гімнастичні вправи, рухливі ігри та ігрові вправи, вправи спортивного характеру.

2. Статеворольове виховання: поведінка хлопчиків, поведінка дівчаток, хлопчики й дівчатка у спільній діяльності.

3. Основи безпеки життєдіяльності: безпека в побуті, безпека під час перебування на вулиці, безпека на ігрових, спортивних майданчиках, під час перебування в групі, безпека під час перебування біля водоймищ, під час грози, повені та інших стихійних лих, пожежна безпека, електротравматизм, особиста гігієна та здоровий спосіб життя.

У розділі «Розвиток особистості» увагу зосереджено на соціальній компетентності дитини, що виявляється в необхідності сприймати себе в контексті стосунків з іншими людьми, в розвиненій потребі контактів з однолітками та дорослими, соціальних мотивах спільної діяльності, регуляції поведінки і діяльності, моральних почуттів.

Розділ складається з таких блоків:

1. Гра (сюжетно-рольові ігри, ігри з правилами).

2. Мовленнєва діяльність, мовленнєве спілкування, навчання рідного мовлення. Охоплює завдання із словникової роботи, звукової культури мовлення, граматично правильної мови, зв'язного мовлення, монологічного мовлення, мовленнєво-

го етикету, художньо-мовленнєвої діяльності. Художньо-мовленнєва діяльність передбачає формування у дітей знань про усну народну творчість, ознайомлення з творами українських і зарубіжних письменників, роботу з книгою, розповіді вихователя за ілюстрованим матеріалом, виразне читання дітей, театралізовано-ігрову діяльність та інсценування.

3. Соціалізація, що виражається в спілкуванні, вияві емоцій, самопізнанні, формуванні оцінно-контрольних дій.

Для дітей старшого дошкільного віку автори програми передбачили навчання грамоти (6 років). Особливу увагу приділено роботі з реченням і словом, пропедевтичному курсу фонетики рідного мовлення, формуванню вміння читати, підготовці руки дитини до письма. Програмою (розділ «Розвиток особистості») передбачено також навчання дітей другої мови – російської. Ця робота охоплює такі завдання: навчання, виховання і загальний розвиток дітей (виховання інтернаціональних почуттів, ознайомлення з життям людей і природою іншої країни тощо); навчання фонетики російської мови; навчання лексики російської мови; навчання граматики російської мови.

Поряд із навчанням російської мови програма пропонує навчання дітей іноземної мови, спрямоване на розуміння ними мови дорослого та інших дітей, на формування вміння ставити запитання, відповідати на них, коротко описувати предмети, читати напам'ять вірші, лічилки, співати пісні тощо.

Розділ «Розвиток пізнавальної сфери» присвячено формуванню у дітей пізнавальних здібностей, які ґрунтуються на сенсорних, інтелектуальних і творчих здібностях. Розвиток у дітей словесно-логічного мислення, формування навичок наочного моделювання, вироблення вміння користуватися словесно-логічними прийомами та операціями є найважливішим завданням дошкільних закладів.

У структурі розділу простежуємо такі напрями:

1. Введення дитини у світ кількості, логіки, простору та часу.

Дітей навчають шляхом перетворень розв'язувати завдання на побудову та перебудову геометричних фігур. Автори програми радять використовувати в роботі головоломки, нестандартні задачі, творчі завдання, пропонують ознайомити дітей старшого дошкільного віку з мікрокалькуляторами та

вчити виконувати арифметичні дії й обчислення простих арифметичних виразів.

2. Конструювання.

3. Економічна освіта, що передбачає формування в дітей знання щодо простих економічних понять, практичного вміння здійснити просту купівлю в магазині, бути ощадливим і хазяйновитим.

4. Комп'ютер у дошкільному закладі. Цей напрям, як і економічна освіта, вводиться для дітей старшого дошкільного віку.

5. Ознайомлення з предметним довкіллям відбувається в такій послідовності: житло (рідна домівка, предмети домашнього вжитку), за межами житла (дитячий садок, вулиця, місто (село), область (край)), засоби пересування та зв'язку, предметний світ довкілля; практична діяльність (праця дорослих, праця дітей, самообслуговування, господарсько-побутова праця, праця в природі, ручна праця).

6. Екологічна освіта. Вступ до природознавства. У цьому напрямі програми запропоновано таку схему роботи: а) світ неживої природи; б) природа Космосу; в) світ живої природи.

Автори програми наголошують на формуванні в дітей цільної поведінки. Особливу увагу звертають на усвідомлення ними необхідності збереження природи, виконання правил природокористування, вміння доглядати за тваринами і рослинами, допомагати дорослим в очищенні природного довкілля.

7. Елементарні історико-географічні уявлення: рідний край, Україна. Цей напрям роботи передбачає формування систематизованих знань про державну символіку України, її кордони, склад населення тощо.

У заключному розділі «Естетичний розвиток дитини» накреслено шляхи формування естетичного ставлення дитини до навколишньої дійсності, художньо-естетичного розвитку самого дошкільника.

Основою естетичного розвитку є формування в дитини музичних, літературних здібностей, а також здібностей до зображальної діяльності.

Цей розділ передбачає такі напрями роботи:

1. Світ мистецтва: дитину вчать досягти образно-естетичної виразності у власній художній діяльності, виховують і

стимулюють потребу в осмисленні краси навколишнього життя, формують і збагачують знання про види і жанри образотворчого мистецтва.

2. Театральне мистецтво: формують уявлення про театр, актора, глядача для вироблення вміння опанувувати пластикою, мімікою, жестами, художньо-мовленнєвими виконавчими здібностями творчого перевтілення тощо.

3. Образотворче мистецтво. Передбачено ознайомлення з такими видами та жанрами мистецтва, як графіка, живопис, скульптура, архітектура, декоративно-ужиткове мистецтво. Для кожної вікової категорії дітей рекомендовано твори мистецтва для ознайомлення, окреслено завдання власне дитячої образотворчої діяльності: малювання, ліплення, аплікації.

4. Музична діяльність. Це слухання музики, власне співи, музично-ритмічні рухи, елементи музичної грамоти для дітей старшого дошкільного віку.

Програма нового типу охоплює різні види творчої діяльності дітей, дає їм можливість опанувати навичками образотворчого мистецтва. Її зміст передбачає залучення дітей до різних об'єднань поза заняттями — гуртків, студій, творчих груп. Автори програми пропонують певну послідовність в опануванні різними видами діяльності, дотримання принципів систематичності й послідовності, наступності, ідейності. З опертям на твори національної української культури в дітей формують почуття поваги, любові й дбайливого ставлення до народних традицій. Педагоги мають змогу добирати засоби розвитку особистості з урахуванням полікультурності й поліетнічності конкретного регіону України.

ПРОГРАМА «УКРАЇНСЬКЕ ДОШКІЛЛЯ»

Програма виховання та навчання дітей в дошкільних закладах. Укладачі: *О. В. Дідух, О. І. Білан.*

Істотні зміни, що відбуваються в нашій державі, зумовлюють необхідність розуміння гармонії світу, законів моралі, досягнення високого інтелектуального розвитку. Гуманізація навчально-виховного процесу в системі освіти потребує перегляду змісту, форм, методів формування морально-психологічних якостей особистості дитини, зміни стратегії виховання на особистісно зорієнтовану.

З урахуванням цих потреб створено нову програму навчання й виховання дітей у дошкільних закладах. Програма «Українське дошкілля» ґрунтується на: державних документах (Концепції дошкільного виховання в Україні, Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), Законі України «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні); наукових засадах реалізації особистісно зорієнтованої моралі дошкільної освіти (забезпеченні гармонійного та всебічного розвитку особистості, здійсненні цілісного підходу до організації змісту дошкільної освіти, забезпеченні наступності між дошкільною та початковою загальноосвітньою підготовкою); головних принципах побудови навчально-виховного процесу (гуманізації, єдності національного й загальнолюдського, розвивального навчання, індивідуалізації навчально-виховного процесу, оптимізації, творчого розвитку); нових досягненнях теорії та передової практики дошкільної освіти.

Програмою визначено завдання, зміст виховання та навчання дітей віком від трьох до семи років. Відповідно до цього програма охоплює 5 вікових груп: I молодша група, II молодша, середня, старша, група підготовки до школи. Навчально-виховний матеріал розподілено за розділами: «Психолого-педагогічна характеристика дітей»; «Співробітництво з сім'єю»; «Рідний край»; «Розвиток мовлення»; «Підготовка руки до письма»; «Природа»; «Фізична культура»; «Ігри»; «Виховання основ культури поведінки та взаємин»; «Образотворча діяльність»; «Конструювання»; «Літературна діяльність»; «Музична діяльність»; «Театральна діяльність»; «Математика»; «Праця»; «Валеологія»; «Економічне виховання»; «Безпека життя».

Зміст кожного розділу закріплюється та розширюється в програмному матеріалі для наступних вікових груп. У розділі «Психолого-педагогічна характеристика дітей» проаналізовано вікові особливості дошкільників, спрямовано вихователя на їх вивчення та вмале використання у педагогічному процесі, визначено завдання виховання.

У розділі «Співробітництво з сім'єю» вказано напрями спільної діяльності педагогів і батьків з метою повноцінного розвитку особистості.

Своєрідність програми полягає в тому, що вона ґрунтується на народознавчому матеріалі, етнопедагогіці, елементах національної культури, що сприяє вихованню національно свідомих громадян.

Розділ «Рідний край» ознайомлює дітей з історичним минулим та сьогоденням українського народу, його звичаями, традиціями, берегами. Розділ має такі підрозділи: «Я сама»; «Рідний дім, сім'я, родинні стосунки»; «Дитячий садок, місто (село), країна»; «Предмети домашнього вжитку»; «Праця дорослих»; «Транспорт і зв'язок»; «Школа (для підготовчої групи)».

Розділ «Природа» складається з двох підрозділів: «Природа Землі» та «Природа Космосу» і має на меті ознайомлення дітей з природою рідного краю (неживою природою, рослинним, тваринним світом, сезонними змінами) та природою космосу і на цій основі забезпечення екологічного виховання дошкільників.

Українська мова (розділ «Розвиток мовлення») розглядається як засіб засвоєння необхідних першоелементів універсуму, самоусвідомлення дитини, як інтерактивна діяльність мовлення, що охоплює лексичну, фонетичну, граматичну, діалогічну, комунікативну компетенцію.

Розділ «Математика» має формувати у дітей уявлення про кількість, просторові, часові відношення, величину, геометричні фігури.

Розділ «Економічне виховання» має на меті ознайомити дошкільників із розмаїттям підприємств, торговельних установ, джерелами реклами, грошовою одиницею. Наголошується на раціональному використанні часу, продуктів харчування, ощадливому використанні електроенергії, води, газу.

У розділі «Фізична культура» уточнено завдання щодо навчання дітей загальнорозвивальних вправ, основних рухів, спортивних вправ, наголошено на необхідності формування правильної поведінки у дітей, загартування їх організму, виховання інтересу до активної рухової діяльності та формування потреби в систематичних заняттях фізичними вправами.

Про вміння зарадити собі в різних непередбачених ситуаціях ідеться у розділі «Безпека життя», про здоров'я дітей та вміння його берегти — у розділі «Валеологія».

Ґрунтовно розкрито зміст наступного розділу, що охоплює сюжетно-рольові, дидактичні, рухливі, будівельно-конструктивні ігри.

До розділу «Виховання основ культури поведінки та взаємин» вміщено такі питання: стосунки в сім'ї, ставлення до ровесників, спілкування, мовленнєвий етикет, ставлення до

об'єктів природи, культура в побуті, поведінка в громадських місцях, формування почуття гумору.

Значне місце посідає матеріал про образотворчу діяльність дитини. У програмі виокремлено завдання з малювання (предметного, сюжетного, декоративного), ліплення, аплікації, розширено добір засобів зображення та матеріалів, введено малюнок на склі, дереві, лінолеумі. Велику увагу приділено ознайомленню дітей з декоративно-ужитковим мистецтвом України.

Завдання навчання дітей конструктивних умінь визначені в розділі «Конструювання».

Розділ «Літературна діяльність» збагачено творами класиків, сучасних і «забутих» українських поетів і письменників, усної народної творчості, з якими потрібно ознайомити дошкільнят.

Завдання розділу «Сенсорне виховання» — збагатити дітей різноманітними сенсорними враженнями, закріпити назви основних кольорів, навчити групувати предмети за формою, розміром, орієнтуватися в просторі.

У розділі «Праця» розглянуто питання самообслуговування дитини, господарсько-побутової та художньої праці, праці в природі, а також конкретизовано завдання щодо виховання у дітей елементів культури трудової діяльності, співробітництва, позитивного ставлення до праці своєї та чужої. Особливо наголошено на значенні розвитку елементів творчості.

Програму зорієнтовано на дотримання державних вимог щодо виховання підростаючого покоління, навчально-методичних потреб педагогічних колективів, запитів і вимог сім'ї та школи [29].

У програмі чітко визначено освітні завдання та умови для опанування кожною дитиною найскладнішими уявленнями й поняттями. Їх подано в певній системі навчального матеріалу для всебічного (фізичного, розумового, морального, естетичного, правового, економічного) виховання й створення передумов успішної навчальної діяльності в школі. Автори вдало реалізують проблему використання різних видів діяльності дітей для виховання в них громадянськості.

2.3. АВТОРСЬКІ ОСВІТНІ ПРОГРАМИ

ПРОГРАМА О. ВИННИЦЬКОЇ «ЛИЦЕМ ДО ДИТИНИ»

Мета програми: сприяння індивідуальному розвитку в дитячому садку та виховання творчої особистості.

Укладачі: Управління освіти Департаменту гуманітарної і соціальної політики Львівського міськвиконкому; Інформаційний методичний центр освіти м. Львова; Світовий конгрес українців (СКВОР); Інститут професійного розвитку вчителів.

Програму «Лицем до дитини» (Торонто; Львів, 1997—1998) укладено для роботи та професійного розвитку вихователів.

Зміст програми ґрунтується на таких принципах:

- світ дитини складається з тем і форм спілкування, а не з абстрактних понять;
- дитина вчиться у спілкуванні;
- життя весь час змінюється, і потрібно бути завжди готовим до нього;
- у сучасному світі грамотність складається із сукупності вмінь;
- батьки мають брати активну участь у роботі дитячих установ;
- оцінювання знань і вмінь — це процес навчання, а не його наслідок;
- навчальний процес — не підготовка до життя, а лише його частина;
- участь у навчальному процесі має давати задоволення.

Зміст програми подано за такими розділами: «Дитячий садочок», «Сприяння естетичному розвитку дитини», «Сприяння морально-соціальному розвитку дитини», «Сприяння фізичному розвитку дитини», «Сприяння розумово-пізнавальному розвитку дитини», «Розвиток грамоти в малих дітей», «Розвиток математичних понять у малих дітей», «Співучасть батьків у програмі дитячого садочка», «Планування в дитячому садочку».

У кожному розділі програми є такі підрозділи: «Дорослий — дитина: вчити — вчитися», «Куточки діяльності», «Спо-

стереження за дітьми», «Міркування вихователів / учителів». У них визначено конкретні завдання навчально-виховної роботи, обсяг знань, умінь і навичок, види діяльності як засобу оволодіння ними. Наведено план спостережень за дитиною в різних тематичних куточках діяльності для забезпечення принципів індивідуалізації та розвитку креативності.

Наведімо фрагменти розділів.

Розділ «Розвиток математичних понять у малих дітей».

Розвиток математичних понять: математика, лічба, поняття суми.

Ці теми розписані, наведено приклади, які можна використати на заняттях з дітьми.

Куточки діяльності (математики).

Міркування вчителів (вихователів).

Розділ «Співучасть батьків у програмі дитячого садка». Дорослий — дитина: вчити — вчитися: подано запитання до вихователів про виховання та навчання дітей. Роль батьків — роль садочка. Вплив сім'ї та родини на дитину. Співучасть батьків у програмі дитячого садка. Вимоги садочка — вимоги батьків. Обмін інформацією між садочком і батьками. Заохочення батьків до співпраці. Збори батьків. Міркування.

Розділ «Планування в дитячому садку. Що це таке «планування»?

Планування режиму дня — проілюстровано на кількох зразках. Міркування вчителів (вихователів).

Планування навчального процесу: навчальна мета, «мозковий штурм», «павутинка».

Отже, програма спрямовує освітню практику не стільки на накопичування знань, скільки на формування вміння аналізувати й застосовувати їх. Навчаючись за програмою «Лицем до дитини», кожний вихованець стає особистістю, першою особою в навчальному процесі.

На підставі теоретичних положень автор програми подає вихователям лише інформацію про можливі варіанти програмно-методичного забезпечення діяльності дітей з урахуванням рівня їхнього розвитку та індивідуальних запитів. Відповідно в основу програми покладено гру — провідний вид діяльності, що забезпечує емоційний комфорт дитини в дошкільному закладі, відчуття спокою й захищеності, нівелює тривожність і невпевненість окремих вихованців. Про-

грама спрямовує вихователів і батьків на забезпечення дітям змістовної участі в різних видах діяльності на принципах паритетності.

ПРОГРАМА «РАННІЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ»

Програму розроблено і систематизовано авторським колективом під керівництвом професора *М. Є. Веракси*.

Гострою проблемою в сучасному дошкільлі є вивчення та виявлення інтелектуального потенціалу дітей дошкільного віку, зокрема створення відповідних педагогічних технологій.

Зміст чинних програм не завжди відповідає вимогам сьогодення, а саме:

а) зміст освіти у дошкільних закладах відірваний від змісту освіти школи;

б) дошкільна освіта не становить реальної цінності для подальшого життя та навчання особистості;

в) низьким є рівень підготовки фахівців з дошкільного виховання;

г) реально існує тільки громадське дошкільне виховання, інші його типи практично не розвинені.

Авторських альтернативних програм недостатньо. Ідея створення такої програми була, власне, першим кроком на шляху виходу з кризової ситуації, першою реальною спробою допомоги найменшим.

Нинішній стан розвитку суспільства потребує виховання всебічно розвинутої творчої особистості, яка може самостійно орієнтуватися в дійсності, знаходити і приймати нестандартні рішення на підставі критичного осмислення здобутої інформації. Освіта має бути зорієнтована на пізнавальний розвиток учнів. Отже, в освітній політиці України пріоритет має належати розвивальному навчанню. Істотним для розуміння проблеми розвитку мислення є питання механізмів утворення випереджального образу. Нині актуальним є створення освітніх програм, що ґрунтуються на нових ідеях, глибшому розумінні розвитку дитини. Однією з них є програма «Ранній інтелектуальний розвиток дитини».

Концепція програми

У психологічній науці питання про діалектичне мислення розглядалося передусім для виявлення суперечностей (М. Вергеймер, Ж. Піаже). Вагомий внесок у розуміння специфіки діалектичного мислення зробив М. Веракса. Він розуміє діалектичне мислення як систему особливих розумових дій, що дає можливість цілеспрямовано застосовувати механізми мислення для розв'язання проблемних ситуацій. Чільне місце в такому процесі посідає створення випереджальної структури (образу), на основі якої будується конкретний образ.

У дошкільному віці створення випереджального образу тісно пов'язане з діалектичними структурами в мисленні дитини і значною мірою залежить від формального інтелекту. Запропонована комплексна методика дає змогу визначити інтелектуальну позицію, яку посідає дитина в суперечливій ситуації.

Система спеціально організованих занять із випереджального розвитку діалектичного мислення може використовуватися як складова частина програми розвивального навчання в дошкільному віці.

На початку нового тисячоліття закономірно постають питання, якою буде освіта, яким буде дошкільний заклад? Бачення образу новітнього дошкільного закладу спонукає педагогів відмовлятися від встановлених стереотипів і підходів, шукати нові цікаві ідеї.

У зв'язку з розробленням розвивального підходу актуальною стає потреба створення програм, побудованих на нових принципах навчання та виховання дошкільника. Саме такою є програма «Ранній інтелектуальний розвиток дітей». Дітям даються знання з фізики, біології, історії, казки, перетворення (конструювання). У навчальних планах враховано дослідження, що спираються на практику навчання й виховання дошкільників разом із сім'ями. Значне місце в них відведено індивідуальним заняттям з кожною дитиною.

Приділяється увага правильному мовленню та логічному мисленню, для цього в роботі з дітьми використовують різноманітні логічні завдання, психологічні ігри. Програмою передбачено навчання дітей зіставлення, аналізу, узагальнення.

У розділі «З історії та історій» подано матеріал, за яким дітей вчать складати цікаві історії про свою сім'ю, улюблені іграшки, тварин, встановлювати збільшення та зменшення ознак за величиною, кольором, визначати місце предмета за двома сусідніми. У дітей формують поняття про два різних значення слова «історія».

За розділом «Казка» один твір вивчається протягом місяця. На першому занятті вихователь читає дітям казку, використовуючи настільний чи пальчиковий театр, на другому діти починають обігрувати або драматизувати казку, на третьому будують її модель за допомогою запитань, на останньому будують узагальнену модель казки спільно з вихователем.

У розділі «Біологія» головну увагу зосереджено на порівняльному аналізі двох-трьох тварин, птахів, рослин та вмінні знаходити спільні й відмінні ознаки і моделювати для них адекватне середовище.

Заняття до розділу «Перетворення» мають певну специфіку. Основна мета його — навчити дитину творчо мислити під час гри, вносити зміни, створювати щось нове, обґрунтовуючи при цьому свої думки.

Програмою передбачено навчання дітей основних занять з фізики за трьома розділами: Симетрія в навчальному світі, Симетрія у просторі й часі, Закони симетрії (з опертям на знання, які дитина поглиблюватиме в школі).

Такі заняття вводяться для дітей середньої групи. Головне завдання полягає в ознайомленні їх зі світом, його багатогранністю. Дітей ознайомлюють з переходом речовин з одного агрегатного стану в інший, у них формують уявлення про атмосферний тиск, силу тертя, дають відомості про молекулярний склад предметів, будову газоподібних речовин, кулеподібність Землі.

У старшій і підготовчій групах вводять поняття тотожності й відмінності за певним параметром, проводячи різноманітні досліди, з'ясовують поняття симетрії.

Програма «Ранній інтелектуальний розвиток» ґрунтується на таких мисленневих операціях:

- порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, умовивід;
- діалектичне мислення, оперте на дії, замикання (дві події можуть відбуватися одночасно), зміна альтернативи (якесь

поняття змінюється на протилежне), протиставлення (дитина засвоює протилежність: великий — малий, білий — чорний), перетворення (якісний перехід одного предмета або явища в інше: дівчина → мама → бабуся), опосередкування (використовується предмет-замінник).

Навчання дітей за допомогою казки, фізики, біології, історії відбувається за принципом серій (розміщення подій у певний ряд), за яким фіксується ідея розвитку. В нових знаннях закріплюються вже відомі, які водночас допомагають засвоювати нове.

Швидкі зміни, що відбуваються в навколишньому світі, зумовлюють необхідність виховувати в дитини бажання вчитися впродовж життя. Щоб виховати внутрішній стимул до навчання, програма створює підґрунтя для формування знань і вмінь, що мають життєво важливе значення.

ПРОГРАМА «ДОШКІЛЬНИК І ЕКОНОМІКА»

Автор А. Шатова.

Становлення ринкового механізму господарювання вимагає від сучасної людини економічних знань, економічного мислення. Наші діти житимуть і працюватимуть у нових умовах, їхня діяльність відбуватиметься в нових сферах. Вони мають оволодівати професіями, що потребують ґрунтовних знань з економіки. Зміна цільових установок, зростання вимог до професійної праці позначаються на економічній культурі суспільства загалом. Отже, видається доцільним введення концепції безперервної економічної освіти в єдину систему, яка охоплюватиме й дошкільний вік.

Програма «Дошкільник і економіка» розрахована на роботу з дітьми старшого дошкільного віку і спрямована на те, щоб дитина могла:

- ◆ навчитися розуміти і цінувати навколишній предметний світ;
- ◆ поважати людей, що вміють добре працювати й чесно заробляти гроші;
- ◆ усвідомити на доступному дошкільникові рівні взаємозв'язок понять «праця — продукт — гроші», те, що вартість продукту залежить від його якості, бачити красу людського витвору;

- ◆ сприяти становленню авторитету якостей людини-господаря, усвідомленню понять, що втратили нині свою етичну й економічну значущість: бережливість, раціональність, обачність, ощадливість, працьовитість, але водночас і щедрість, благородство, чесність, співчуття (прикладі меценатства, матеріальної взаємодопомоги, підтримки);
- ◆ засвоювати з дитинства способи і форми розумної поведінки, виробляти вміння адекватно діяти в реальних життєвих ситуаціях, розвивати розумні потреби.

Реалізація програми передбачає два шляхи: перший — введення запропонованого змісту в різні види дитячої діяльності. Другий шлях локальний: використання програми як фрагмента роботи в будь-якій іншій програмі. Обидва шляхи передбачають ознайомлення дітей з елементами економіки в умовах суспільного дошкільного виховання.

Водночас у програмі наголошено, що перші кроки в «мистецтво господарювання» дитина робить у сім'ї, вона пізнає ціну праці своїх рідних, бере участь у покупках, починає розуміти переваги добробуту чи його відсутність. Треба також враховувати, що ціннісні установки, зокрема економічні, різні в кожній сім'ї. Звідси — необхідність тісного зв'язку сімейного й суспільного виховання у формуванні економічного мислення дітей.

Автор програми застерігає від примусового застосування в роботі елементів економічної освіти. Навчання слід узгоджувати з бажанням батьків і органічно вписуватись в освітній процес дошкільної установи.

Програма ґрунтується на комплексному підході до розвитку особистості дошкільника. Вона передбачає тісний зв'язок етичного, трудового та економічного виховання. У пояснювальній записці до неї розкрито актуальність проблеми. Матеріал програми поділений на чотири розділи — блоки, в кожному з яких розкрито педагогічні завдання і зміст роботи, наведено основні поняття, доступні для засвоєння дітьми. Методичні рекомендації містять конкретні поради зі створення ігрового та предметного середовища.

Кожний блок має свій зміст, однак загалом усі вони спрямовані на розв'язання завдання становлення ціннісних життєвих орієнтацій у дошкільному віці. Автор рекомендує не одночасне, а послідовне освоєння кожного блоку. За потреби можливе вивчення одного з блоків у вигляді міні-програми.

«Праця — продукт» — перший розділ програми. Дітей ознайомлюють із такими новими професіями, як бізнесмен, банкір, менеджер, рекламодавець, рекламний агент тощо. Важливим при цьому є обговорення з дітьми питань про працю і неробство, лінощі й працьовитість, про можливість і необхідність чесно заробляти гроші, про повагу до тих, хто вміє відповідально ставитися до своїх обов'язків, виявляти ініціативу і творчий підхід, вчасно виконувати свою роботу. Діти дізнаються про трудові династії, у них з'являється інтерес до професії батьків, гордість за своїх близьких.

Дошкільнятам пояснюють, що внаслідок праці людей з'являється продукт — річ, предмет, виріб, проект, ідея. Продукти праці іноді можуть жити набагато довше, ніж їхні творці. Одні продукти праці призначені для швидкого використання, інші слугують для естетичного, духовного вдосконалення людини (книжки, музеї, пам'ятники, міста). І ті, й ті продукти праці необхідні для життя і становлять багатство країни.

Діти дізнаються, що за свою працю дорослі одержують гроші, на які можна купити все, необхідне для життя членів сім'ї. Кількість грошей визначає достаток сім'ї.

Педагогічне завдання першого розділу — формувати уявлення про зміст діяльності людей деяких професій, вчити поважати людей, що вміють трудитися й чесно заробляти гроші, заохочувати бажання і прагнення дітей до корисної діяльності, допомагати дорослим, стимулювати діяльність «за інтересами», вияви творчості й винахідливості.

У розділі «Гроші, ціна (вартість)» на доступному для розуміння дошкільника матеріалі формується його уявлення про гроші, їх вартість, зовнішній вигляд, йдеться про різноманітність назв грошей в різних країнах (рублі, гривні, тенге, долари, песети, тугрики тощо).

Дітям пояснюють поняття *бюджет* як відправну точку домашньої економіки; розповідають, як він складається, що таке дохід сім'ї (зарплата, премія батьків, дитяча державна допомога, державна пенсія літнім людям, стипендія студентам) і витрати на певний період часу (квартирна плата, плата за користування телефоном, спожиту електроенергію і газ, за дитячий садок, витрати на одяг, харчування, придбання меблів тощо). Обговорюються питання планування сімейного бюджету, дітям пояснюють, чому неможливо купити відразу все,

що хочеться, витратити гроші на розваги, тобто вводиться поняття *обачності*, необхідності узгоджувати свої бажання, потреби і можливості. Діти поступово починають розуміти, що будь-який товар має свою ціну. Перш ніж витратити гроші, варто подумати, чи вистачить їх на покупку. На дорогі покупки батькам доводиться відкладати гроші потроху із загального бюджету сім'ї. Дошкільники дізнаються, що спеціальні установи — банки допомагають людям зберігати і накопичувати гроші, при цьому одержувати відсотки — частину від загальної суми внеску.

Тут педагогічні завдання полягають у формуванні правильного ставлення до грошей як до предмета життєвої необхідності, виховуванні зачатків розумної поведінки в життєвих ситуаціях, пов'язаних із грошми, уявлення про те, що результати праці людей оплачуються грошима, і до них слід ставитися з повагою.

Відповідно до завдань розділу «Реклама» з дітьми обговорюється нове і водночас відоме соціальне явище — реклама. Розглядаються її особливості (що і як рекламується), необхідність (дає змогу дізнатися про товар, його ціну, місце, де його можна придбати, послуги, яких потребує людина), місце розміщення (на вуличних стендах, у газетах, на радіо, телебаченні тощо). Дошкільнят ознайомлюють із процесом створення реклами, професіями, які потрібно мати для роботи в рекламі. На заняттях з образотворчої діяльності діти випробовують свої можливості у виготовленні реклами.

Педагогічні завдання цього розділу такі:

— розвивати у дітей інтерес і позитивне ставлення до реклами;

— дати уявлення про рекламу та її призначення;

— вчити дітей правильно сприймати рекламу (не все, що рекламується, слід купувати, перед купівлею варто подумати, чи потрібна ця річ, чи вистачить грошей на її придбання);

— виховувати зачатки розумних потреб.

«Корисні навички і звички в побуті» — четвертий розділ програми. Відповідно до висунутих у ньому завдань з дітьми обговорюються питання: хто такий хороший господар, як правильно розподіляти сімейні прибутки, планувати бюджет, передбачати необхідні витрати. У цьому контексті діти по-

чинають розуміти чому потрібно дотримуватися чистоти і порядку, дбайливо користуватися одягом, начинням, приміщенням, ощадливо витрачати воду, світло, матеріали, оскільки все це потребує відновлення або заміни, якщо стає непридатним, і треба робити нові витрати, замість того, щоб використати гроші на інші потреби. Правильне користування в повсякденному житті необхідними речами продовжує їх «життя». Широко використовується в роботі з дітьми народна мудрість: прислів'я, приказки, казки. Вони дають змогу збагатити уявлення дошкільників про явища, які засуджуються в суспільстві (неохайність, марнотратство, жадібність, крадіжка, брехня) або, навпаки, цінуються (гідність, повага, доброта, чесність, добродійність, працьовитість).

Завдання цього розділу такі:

— виховувати у дітей навички і звички культурної поведінки в побуті, при взаємодії з довколишнім «речовим світом», уміння користуватися різними предметами за призначенням, розуміння того, що ламати, псувати речі не можна, що такі вчинки засуджуються оточенням;

— формувати уявлення про предметний світ як світ рукотворний, оскільки в кожному році вкладено людську працю, що заслуговує на повагу.

У рекомендаціях для вихователя автор програми наголошує, що основу економічного навчання дошкільнят становить трудове виховання, методика керівництва, яка відображена в теорії і практиці дошкільного виховання. Цінувати результати чужої праці діти зможуть тоді, коли самі братимуть активну участь у певній трудовій діяльності.

Увагу педагога зосереджено на необхідності його самоосвіти, що дає можливість розширити уявлення про сучасні економічні проблеми, зрозуміти позитивні й негативні сторони ринкових відносин, усвідомити взаємозв'язки економічних понять, щоб доступно для дошкільників мовою обговорювати з ними основи економіки, виховуючи інтерес до цієї сфери життєдіяльності.

Автор програми зауважує, що в дошкільній установі передусім потрібно створити умови для повноцінного виховання і обладнати педагогічний процес так, щоб різноманітний наочний матеріал (альбоми, книжки, предмети, іграшки) ілюстрував економічні питання, що обговорюються з дітьми. Педагог має своїм прикладом показувати дітям зразок поведінки

розумного господаря, що дбайливо ставиться до речей, уміло оцінює пропозиції і вчинки дітей з позиції економічної доцільності [32].

2.4. АЛЬТЕРНАТИВНІ ОСВІТНІ ПРОГРАМИ

Нині можливість альтернативних підходів до організації навчання й виховання дітей викликає велике зацікавлення педагогів і батьків. У нашій країні склався напрям, представники якого докладно вивчають і використовують закордонний досвід організації виховання й навчання дітей. Це так звані Монтессорі-педагогіка, вальдорфський дитячий садок, пілотна школа та ін.

Слід зауважити, що не завжди програми зарубіжних авторів складені в звичному для нас розумінні, коли викладено освітні, виховні, розвивальні завдання, показано специфіку роботи з дітьми різних вікових періодів, подано методичні рекомендації для педагогів. Деякі зарубіжні матеріали мають достатньо виражену структуру, інші — становлять філософію чи педагогічну технологію освіти певної країни. Педагоги, які почали працювати за такими програмами, повинні мати спеціальну підготовку.

ПЕДАГОГІКА МАРІЇ МОНТЕССОРІ

Небагатьом ученим вдавалося здобути визнання і повагу за життя і побачити, як поширюються та реалізуються їхні ідеї і напрями роботи з дітьми. До таких визнаних світом учених належить психіатр і психолог, дитячий лікар і релігійний філософ, дослідник і популяризатор нових гуманістичних ідей, видатний італійський педагог Марія Монтессорі (1870—1952). Світова педагогіка не знає подібного феномену синтезу знань, об'єднаних у педагогічну систему з ґрунтовно розробленим методичним і дидактичним інструментарієм.

У результаті багаторічної творчої діяльності Марія Монтессорі створила гармонійну цілісну освітньо-виховну систему, яка завдяки інваріантності змісту освіти і високому

технологізму може бути використана в інших країнах і школах.

Близько ста років ім'я Монтезорі привертає увагу науковців. Їй присвячено десятки книг і сотні статей різними мовами світу. Педагогікою Монтезорі захоплюються, в ній розчаровуються, її відроджують і занедбують, використовують як цілісну систему або тільки окремі елементи. Вона не залишає байдужим того, хто ознайомився з її ідеями та методикою.

Загальна характеристика системи Монтезорі

Монтезорі-педагогіка є альтернативною системою безперервного навчання дітей від трьох до дванадцяти років.

Близько ста років її з успіхом використовували в практичній роботі з дітьми вихователі та вчителі Австралії, Великої Британії, Німеччини, Індії, Канади, США, Франції, Швейцарії, Японії та інших країн. У Росії дитячі садки Монтезорі виникли в 1910–1920 рр.

Наприкінці 20-х років зі зміною політичної ситуації їх закрили, але до 1942 р. ідеї М. Монтезорі жили в Радянському Союзі завдяки самовідданій праці відомого в Росії теоретика й практика дошкільної освіти першої третини ХХ ст. Ю. Фаусек.

Із 1991 р. почалося відродження цього педагогічного напрямку. Нині в Україні діє кілька десятків Монтезорі-дитсадків і низка експериментальних початкових шкіл.

Монтезорі накреслила шляхи використання свого методу для виховання й навчання дітей від народження і до трьох років і запропонувала план створення шкіл другого ступеня для дітей, старших від дванадцяти років. Ці ідеї були підхоплені й розвинуті її послідовниками в різних країнах. Більшість Монтезорі-шкіл розраховані на дітей від 3–4 до 12 років.

Що таке альтернативна програма?

Вона передбачає:

- 1) наявність у її автора своєї філософії;
- 2) наявність ефективних оригінальних технологій (методик), що адекватно реалізують відповідні філософсько-психологічні принципи;

3) відмову від класно-урочної системи.

Педагогіка Монтезорі відповідає кожному з цих параметрів.

Слід наголосити, що освітня система Монтезорі становить єдність і цілісність на всіх її рівнях: філософському, психологічному, педагогічному й методичному. Головною ознакою цієї системи є нерозривний зв'язок її складових частин, що можуть розглядатися окремо лише з дидактичною метою.

Філософський рівень зумовлений наявністю у М. Монтезорі особистого оригінального погляду на навколишній світ, його походження й розвиток, на роль і місце в ньому людини, зокрема дитини. Вона була впевнена в існуванні «космічного плану» розвитку Всесвіту, де кожен об'єкт чи суб'єкт виконує належну йому функцію. Дитина докорінно відрізняється від дорослого, вона володіє особливою формою розуму — «всмоктувальним мисленням» — і вибудовує свою особистість відповідно до «навколишнього предметного світу й соціального середовища», відповідно до глибоко індивідуальних «будівничих планів».

Психологічний рівень зумовлений поглядом на конкретну людину як індивіда, на закони її онтогенезу — рушійні сили й механізми розвитку. Заслуга М. Монтезорі полягає у відкритті сензитивних періодів розвитку дитини і в складенні нею вікової періодизації.

Педагогічний рівень передбачає тлумачення проблеми взаємодії дорослого й дитини у процесі образотворчої діяльності. Сутність педагогічних поглядів Монтезорі — це вільна й цілеспрямована діяльність дітей з дидактичними матеріалами у створеному педагогом розвивальному предметно-просторовому середовищі (за термінологією Монтезорі — «підготовленому середовищі») з обмеженням безпосереднього впливу вихователя або вчителя на дитину.

На педагогічному рівні розглядаються конкретні прийоми та засоби виховання й навчання дітей. Педагогіка Монтезорі має чітко продуману і багатогранну експериментально апробовану методика роботи з комплексом оригінальних матеріалів («Монтезорі-матеріалів»). Учитель спочатку демонструє дитині раціональний спосіб роботи з матеріалом, а потім дає йому можливість виконувати це самостійно.

Безперервність освіти зумовлена тим, що дитина трьох років зазвичай «приходить до школи» (не в прямому розумінні),

де й продовжує вчитися до 12-річного віку. Завдяки цьому вдається уникнути кризи переходу з дитячого садка в початкову школу і спричиненого цим стресу. З розвитком дитини, здобуттям нею нових знань поступово змінюється навколишнє предметно-просторове середовище, яке організовує педагог (з'являються нові засоби навчання, а матеріали, засвоєні всіма дітьми, вилучаються). Таким чином, зникає необхідність підготовки до школи.

Оскільки Монтессорі-гімназій або Монтессорі-ліцеїв для дітей віком від 12 до 18 років набагато менше, ніж Монтессорі-початкових шкіл, постає проблема відповідності рівня підготовки випускників у Монтессорі-школах вимогам шкіл другого рівня або навчальних закладів іншого профілю для старших дітей.

Слід зазначити, що в умовах реалізації різними школами різних варіативних та альтернативних концепцій освіти така сама проблема може постати у зв'язку з переїздом дитини в інше місце проживання. Зарубіжна практика свідчить, що ця проблема успішно розв'язується в останній рік навчання дитини в Монтессорі-школі шляхом зіставлення рівня її знань і вмінь із змістом програм тих шкіл, де вона збирається навчатися, і подальшого індивідуального корегування (якщо це потрібно).

Монтессорі-школа виховує в учнів гуманістичну орієнтацію і культуру автономії, здатність робити вибір, приймати рішення і відповідати за них, формує у нього вміння самостійно працювати з навчальною і довідниковою літературою, вміння вчитися. Наприклад, у Нідерландах Монтессорі-школи належать до типу HAVO-VWO, тобто дають право на здобуття вищої та університетської освіти. Попри те, що з початку 90-х років ХХ ст. навчання в цих школах стало доступним для більшої кількості юних голландців, вони все-таки вважаються елітними. Популярність таких шкіл зростає. Так, у 1990 р. у Нідерландах Монтессорі-шкіл налічувалося 150, в них навчалися близько 30 тис. учнів.

Термін *освіта* має у Монтессорі свій зміст: це процес самопобудови дитиною своєї особистості з урахуванням власного внутрішнього потенціалу. Монтессорі вважала, що з народження дитина має в собі певну силу і дорослі повинні поважати закони її становлення. Педагог — партнер і помічник дитини в її освіті. На думку Монтессорі, потрібно допомогти

людському індивіду з народження розвинути всю ще не виявлену енергію, досягти яснішого розуму, сильнішого характеру.

Філософські погляди М. Монтессорі

Філософські погляди Монтессорі ґрунтуються на так званій космічній теорії, описаній нею в пізніх роботах, зокрема в доповідях «Місце людини у творчості» (1935) і «Космічне виховання» (1945). Згідно з нею все у світі — рослини, тварини, людина — існують і діють відповідно до космічного плану розвитку Всесвіту. Монтессорі пише, що космічна теорія визнає в усьому творінні єдиний план, від якого залежать не тільки різноманітні форми живих створінь, а й еволюція самої Землі. Життя розвивається відповідно до космічного плану, і зміст життя — не досягти досконалості на безконечному шляху прогресу, а здійснити вплив на довкілля і досягти в цьому певної мети.

Відомо, що біосфера — поширення життя на земній кулі — суходіл і вода перебувають у тісному взаємозв'язку. Так, зазначає Монтессорі, корали, інші морські безхребетні і деякі одноклітинні забезпечують сталість хімічного складу і очищення морської води, необхідної для життя риб. Залишки рослин і живих істот з плином часу перетворюються на кам'яне вугілля, нафту, крейду, мармур та інші породи, що утворюють поверхню Землі. Чистота повітря підтримується численними рослинами, особливо деревами.

Монтессорі наголошує, що всі живі істоти, харчуючись і шукаючи їжу, виконують космічне завдання, що сприяє збереженню природи в гармонійному стані чистоти.

Яке місце людини у Всесвіті? Чи є вона цілісною істотою? Чи люди живуть тільки заради матеріальної підтримки свого існування? Монтессорі переконана у найвищому призначенні людини. Людина виконує у природі перетворювальну функцію, залишаючи на Землі по собі слід. Людина використала енергію корисних копалин, що мільйони років були заховані під Землею; синтезувала нові речовини з уже відомих; побудувала дивовижні архітектурні споруди; винайшла засоби пересування, що допомагають їй за лічені години перетинати континенти. Людський розум став май-

же всемогутнім. Тому людина не паразитує, одержуючи блага з оточення, вона найактивніша дійова сила, призначення якої — зміна та вдосконалення навколишнього середовища.

Майже до ХХ ст., вважає Монтессорі, людина не усвідомлювала цього призначення і виконувала своє космічне завдання несвідомо, як і тварини. Але тепер створена нею «надприрода» може легко вийти з-під контролю і спричинити нові величезні екологічні катастрофи. Людство мусить усвідомити своє космічне завдання, своє призначення і зрозуміти, що перед загрозою соціальних потрясінь і війн воно має виробляти «всесвітню свідомість», шукати шляхів пристосування до сучасних умов і таким чином створити єдине, універсальне, гармонійне суспільство.

Виробити «всесвітню свідомість» і підготувати нове покоління до життя в гармонійному суспільстві можна, переконана Монтессорі, шляхом виховання. Головне завдання науки — вивчати життя людини, тому психологія як наука набуває особливого значення у пізнанні психічних процесів і практичного використання результатів досліджень для допомоги людям. «Стратегія виховання, — наголошує Монтессорі, — має будуватися на законах, що керують людським розвитком, і повинна реалізувати всі потенційні енергії, приховані в людині. Таке виховання має виходити і поширюватися з єдиного центру, космічного плану творення» [38, 25].

Погляди М. Монтессорі на природу дитини, сутність виховання

М. Монтессорі неодноразово критикувала сучасні їй уявлення про виховання дітей. Однією з робіт, у якій стисло викладено її позицію з цього питання, є стаття «Основи моєї педагогіки» (1934). В усіх країнах намагаються поліпшити виховання дітей. Воно є об'єктом вивчення, а результати досліджень залишаються теорією, не використовуються на практиці і не дають користі дітям. Серед педагогів і дітей поширене переконання, що дорослий може й повинен сформулювати характер дитини. На думку Монтессорі, це хибне переконання. Суть її критики щодо таких педагогічних поглядів можна узагальнити так:

— недооцінювання значення дитинства як важливого періоду для розвитку особистості дитини; дитинство розглядається лише як «перехідна стадія щодо дорослості»;

— нерозуміння своєрідності й особливостей природи дитини: вважалося, що діти повинні працювати так само свідомо і цілеспрямовано, як і дорослі; в певні періоди вони мусять досягати певних результатів у навчанні;

— авторитарний характер виховання й освіти: дорослий чітко визначає, чого потребує дитина, які якості (моральні) можна їй прищепити, які слід усунути (аморальні); порядок диктується ззовні, дисципліна і послух — результат тиску дорослих.

Педагогіка Монтессорі має полегшити життя дорослих. Дитина є об'єктом виховання, а результатом реалізації подібних педагогічних установок стала постійна боротьба між дорослим і дитиною, нервозність і агресивність дітей, їхня байдужість до навчання й лінощі.

Які погляди Монтессорі щодо природи дитини? Дитина й дорослий — дві докорінно відмінні за своєю природою істоти. Доросла людина має розвинену силу волі, вміє володіти собою, працює усвідомлено й цілеспрямовано. Мета роботи її зовні, вона змінює і перетворює навколишнє середовище, пристосовуючи до своїх потреб. У дитини сила волі, самовладання, ще не розвинене, вона живе в довіллі, створеному дорослими, мета її життя і роботи — в ній самій, у формуванні своєї особистості, виходячи зі свого внутрішнього потенціалу.

Які задатки має дитина для виконання космічного завдання побудови самої себе і які загальні закони має на увазі Монтессорі? На її думку, дитина має такі особливості психічного розвитку, як «всмоктуюче мислення» і «вікова сензитивність». У розвитку дитини Монтессорі помітила певні закономірності, що відображені в запропонованій нею віковій періодизації. Які ж зв'язки з цим завданням дорослого? Саме дорослий повинен сприяти створенню гармонійних стосунків з дитиною. Він має уважно і з розумінням ставитися до дитини.

Головне завдання дорослого — створити середовище, що забезпечуватиме вільний і повноцінний розвиток дитини. Середовище має уможливлювати вибір самостійної діяльності. Якщо таке середовище створено, дорослому слід не заважати, а тактовно допомагати дитині будувати свою особистість.

Особливо важливо допомагати і співпрацювати з позиції творення, а не Творця. В чому, за Монтессорі, полягає сутність виховання? Під вихованням вона розуміла допомогу в психічному розвитку дитини з самого її народження. Умовою і засобом допомоги саморозвитку є створюване педагогом предметно-просторове довкілля, так зване підготовче середовище.

Необхідною передумовою здійснення такої допомоги є наявність у вихователя або вчителя спеціальної професійної підготовки, володінням методикою роботи з дітьми за системою Монтессорі. Безпосередній вплив педагога на дитину обмежується, як і будь-яка надмірна допомога, що є, за висловом Монтессорі, «перепорою в розвитку природних сил» дитини.

Які очікувані результати виховання й освіти дітей за методом Монтессорі? Головним результатом є «нормалізація», тобто зміна поведінки дитини від девіантної до нормальної. «Нормалізована» дитина розвивається в оптимальному для неї темпі, вона активна, допитлива, соціальна. Розгляньмо докладніше, що розуміє Монтессорі під «нормою» і «відхиленнями» в поведінці.

Виховуюче мислення

Монтессорі зауважує, що дитина володіє іншою формою розвитку, ніж дорослий, і цю відмінність визначає як «всмоктуюче мислення».

Дитина «всмоктує» образи навколишнього світу, які постають внаслідок роботи органів відчуття несвідомо і безупинно [36, 23]. «Просто в той час, коли живе дитина, вона вивчає мову своєї раси», — пише Монтессорі. Справді, в ранньому дитинстві людина легко оволодіває будь-якою мовою, засвоюючи всі її граматичні конструкції, особливості інтонації, вимовляння звуків, якщо постійно перебуває у відповідному мовному середовищі. Хоч би якими складними видавалися нам, наприклад, хінді, суахілі чи японська мова, діти вже на другому році життя розуміють і розмовляють ними.

«Чи не було б чудово, якби знання могли засвоюватися не голою свідомістю без особливих зусиль, а просто в процесі того, що ми живемо, як дихання і їжа» [36, 23].

Мислення дитини Монтессорі порівнює з губкою, що всмоктує воду. Так само, як губка всмоктує будь-яку воду — чисту

чи брудну, прозору чи каламутну або зафарбовану, — дитячий розум абсорбує образи зовнішнього світу, не поділяючи їх на «гарні» й «погані», «корисні» й «непотрібні».

Особливого значення набуває у зв'язку з цим предметне й соціальне середовище, що оточує дитину. Дорослий повинен створити для неї таке середовище, в якому вона могла б знайти все необхідне і корисне для свого розвитку, отримати багато різноманітних сенсорних відчуттів, «всмоктувати» правильну мову, соціально-проблемні способи емоційної реакції, зразки позитивної соціальної поведінки, раціональної діяльності з предметами.

У процесі розвитку розум дитини поступово трансформується в розум дорослого. Стаючи свідомим індивідом, «людиною розумною», дитина втрачає унікальну здатність мислити природно і без зусиль абсорбувати знання про зовнішній світ. «Вона несвідомо вбирає (всмоктує) в себе все і поступово переходить від несвідомого до свідомого шляхом, повним радості й любові», — наголошувала Монтессорі [36, 24].

Сензитивні періоди

Найповнішу характеристику сензитивних періодів розвитку дитини подано у праці М. Монтессорі — «Секрет дитинства». Голландський учений Гуго де Фріз відкрив періоди підвищеної чутливості та сприйняття у тварин, а Монтессорі, за її словами, вдалося констатувати «сензитивні періоди» в розвитку дітей і зробити їх корисними для виховання.

Де Фріз звернув увагу на вигляд гусені, яка в перші дні свого життя живиться лише найгнилішими листочками на кінцях гілок. Метелик відкладає яйця з іншого боку, там, де гілка виростає зі стовбура дерева, — це захищене місце. Молода гусінь особливо чутлива до світла. Воно притягує її, і вона повзе до найсильнішого освітлення в кінці гілки, де зможе ніжними листочками втамувати свій голод. Коли гусінь починає харчуватись іншою їжею, вона втрачає чутливість до світла. Виконавши свою функцію, інстинкт гасне. Це не означає, що гусінь стала нечутливою до світла, просто вона більше не звертає на нього уваги.

Ось як характеризує М. Монтессорі сензитивні періоди дитини: це періоди особливої чутливості, яка спостерігається

в розвитку, в дитячому віці живих істот. На цій основоположній стадії розвитку дорослий не в змозі вплинути ззовні. Якщо в дитини не було можливості діяти відповідно до періодів особливої чутливості, то вона втратила нагоду набутти певну здібність природним шляхом. Її втрачено назавжди.

Сензитивні періоди забезпечують дитині можливість набутти необхідних знань, умінь, засвоїти способи поведінки. Вони проходять назавжди незалежно від того, чи реалізовано їй внутрішній потенціал і використано позитивні умови для розвитку певних психічних процесів. Якщо спробувати розвинути будь-яку здатність дитини поза межами відповідного сензитивного періоду, результату можна досягнути більшою працею чи не досягнути взагалі.

Не впливаючи на початок виникнення і тривалість сензитивного періоду ззовні, дорослий мусить знати про існування цих періодів: помічати й спостерігати вияви, характерні для найінтенсивніших етапів перебігу, і використовувати результати спостережень для оцінювання актуального рівня розвитку дитини, передбачати початок сензитивного періоду і підготувати середовище з тих засобів навчання, яких дитина потребує на певний момент.

Сензитивні періоди є універсальними, тобто виникають упродовж розвитку всіх дітей, незалежно від раси, національності, соціального походження, геополітичних і культурних відмінностей. Вони індивідуальні, термін їх виявлення, тривалість і динаміка перебігу можуть бути різними в різних дітей. Водночас є і приблизні середньостатистичні межі різних сензитивних періодів. Кожний такий період характеризується повільним початком, етапом максимальної інтенсивності й поступовим зменшенням відповідної чутливості.

До основних сензитивних періодів належать: сензитивний період розвитку мови (0–6 років), сензитивний період сприймання порядку (0–3), сензитивний період сенсорного розвитку (0–близько 5,5), сензитивний період сприймання маленьких предметів (1,5–2,5), сензитивний період розвитку рухів і дій (1–4), сензитивний період розвитку соціальних навичок (2,5–6 років). У своїх працях Монтессорі докладно характеризує кожний із цих періодів.

«Поляризація уваги» і нормалізація поведінки дитини

На підставі спостережень за дітьми 3–6 років в умовах їх вільної діяльності в підготовленому середовищі педагог дійшла висновку, що організація психічного життя починається з характерного феномену уваги.

Монтессорі наводить приклад, що став хрестоматійним: у своєму першому будинку дитини в Римі вона спостерігала за діяльністю трирічної дівчинки, зайнятої циліндрами-вкладками. Вона витягувала циліндри, перемішувала і вставляла в отвори. Дівчинка так захопилася цією роботою, що не помічала нічого довкола. Монтессорі згадує: «... Дотепер мені не доводилося спостерігати в дітей такої зосередженості, і я навіть була впевнена, що увага дитини характеризується не стійкістю, а постійним перестрибуванням з одного предмета на інший, тому ця дівчинка викликала в мене особливу цікавість» [15, 41]. Помітивши, що дитина не збирається завершувати роботу, Монтессорі поставила кріселко поряд із нею за стіл. Дівчинка підхопила циліндри і блок, поклала блок на бильця кріселка, а циліндри — собі на коліна і продовжувала роботу. Тоді Монтессорі попрохала всіх дітей заспівати, але дівчинка ніяк не реагувала на цей подразник. Вона закінчила роботу за своїм бажанням, повторивши вправу 44 рази. Після її завершення дівчинка видавалася зовсім не втомленою, спокійною і щасливою, ніби прокинулася від глибокого сну.

Цей факт не був поодиноким. «Поступово таку концентрацію уваги я стала спостерігати у всіх дітей, — зауважувала Монтессорі. — Її можна визначити, як постійну реакцію щодо зовнішніх, точно встановлених умов. Щоразу, коли відбувається така поляризація уваги, дитина зовсім змінюється, стає спокійнішою, інтелігентнішою та сприйнятливішою...» [15, 41–42].

Саме поляризацію уваги Монтессорі вважала необхідною умовою і водночас ознакою початку глибоких позитивних змін, що відбуваються в дитині, — початком процесу нормалізації її поведінки (тут ідеться про перетворення поведінки дитини з девіантної, відхиленої на нормальну).

Що розуміла Монтессорі під «нормальною поведінкою»? До ознак нормальної поведінки дитини 3–6 років вона відно-

сила вміння зосереджено працювати, займатися самостійною діяльністю. «Нормалізована дитина» соціальна: вона доброзичлива стосовно дорослих та інших дітей, комунікабельна, готова допомогти, дисциплінована, оскільки вміє володіти собою. Монтессорі описує також «поведінку з відхиленнями» сильних та слабких за характером дітей. Для сильних дітей характерні такі порушення поведінки: вередування, спалахи гніву, агресивність, спрямована на інших дітей, дорослих, навколишні предмети, егоїзм, заздрість, що виявляється в намаганнях забрати в інших дітей те, що вони мають, неухважність, проблеми з координацією рухів, хаотичність мислення, перестрибування з однієї думки на іншу, прагнення зчинити галас, жорстокість щодо слабких дітей і тварин. Слабким дітям більше властиві млявість, повільність, пасивність, прагнення змусити інших працювати на себе, страхи, бажання постійно перебувати поряд із дорослим, брехливість як пасивна форма захисту, грабунок як спроба непомітно привласнити те, що їм не належить. Такі діти швидко починають нудитись. Як часто трапляється в дітей така поведінка? Ось відповідь Монтессорі: «Коли діти в трирічному віці приходять до нас, то майже всі вони виявляють ненормальні риси характеру, які можна скорегувати» [36, 176].

У чому полягають причини відхилень у поведінці? «Всі ці проблеми можна вирішити, — наголошує Монтессорі, — якщо нам відомий цикл конструктивної діяльності певної дитини й ми знаємо, що всі негативні риси характеру випливають з неправильного спілкування з дитиною в перший період життя. Якщо в цей період дитиною нехтують, то її розум порожній, тому що не сприяли його формуванню» [36, 177—178]. Отже, головними причинами виникнення порушень у поведінці, Монтессорі вважає брак інтелектуальної поживи для розуму і недостатність спонтанної діяльності, спонуюкою якої є внутрішні конструктивні імпульси. Щоб сприяти зміні в поведінці дитини і перетворенню її з відхиленої на нормальну, слід усунути зазначені причини, тобто дати розумові дитини інтелектуальну поживу і можливість самостійно працювати в розвивальному предметно-просторовому середовищі з матеріалами, що дають змогу здійснювати самоконтроль щодо помилок (підготовленому середовищі) в умовах свободи вибору діяльності.

Якщо умови для вільної праці створено, дитина швидко починає виявляти здатність до глибокої зосередженості, яка, в свою чергу, сприяє гармонізації її особистості. За допомогою підготовленого середовища (особливих методів роботи педагога) дитина обмежує необхідну допомогу в самопобудові, відхилення в її поведінці поступово зникають. М. Монтессорі вважає, що однією з причин поширення шкіл, що працюють за її методом, є усунення відхилень у поведінці дітей.

Педагог наголошує на особливій важливості зосередження в роботі, коли дитина просто переходить від одного заняття до іншого — навіть, якщо вона правильно використовує для цього матеріали, відхилення в поведінці не зникнуть; нормалізація відбувається завдяки сконцентрованості на будь-якій діяльності.

Як змінюється характер роботи дитини з розвитком її здатності до зосередження? Чи можна це перевірити експериментально? Монтессорі пропонує у спостереженнях за конкретною дитиною звернути увагу на криву залежності ступеня її зосередження і «зануреності в роботу» від тривалості. На підставі аналізу форми таких кривих вона буде «середню криву індивідуальної роботи дитини», що має ділянки підйому і спаду, які відповідають початку і закінченню діяльності з тими чи з тими матеріалами, а також горизонтальне «плато» (періоди зосередженої роботи). У процесі нормалізації ці «плато» мають тенденцію розширюватися (збільшується термін роботи дитини з матеріалами), а проміжки між ними зменшуються (дитина практично весь час зайнята творчою діяльністю). Монтессорі назвала таке явище «тенденцією вирівнювання кривої індивідуальної роботи дитини».

Учена наголошує, що нормалізація є результатом роботи самої дитини, становлення її особистості, а не зовнішнього впливу дорослого. Цьому результату вона дає найвищу оцінку.

Роль і функції педагога

Ролі і функціям педагога в системі Монтессорі вітчизняні педагоги-практики приділяють найпильнішу увагу. Зупинимося на цьому питанні докладніше. Сутність виховання, за Монтессорі, — в «сприянні психічному розвитку дитини з народження». Пізніше вона тлумачила процес виховання й

освіти дитини ширше — «допомога в житті». Основним тут є поняття *допомога*, яке визначає роль і позицію вчителя стосовно дитини.

Особливість організації педагогічного процесу, за Монтесорі, в тому, що центр активності переміщується з учителя на дитину. Дитина не є слухачем, який пасивно сприймає пояснення вчителя. Навпаки, вона активно опановує знання, оволодіває вміннями, навичками в самостійній конструктивній діяльності залежно від її індивідуальних інтересів та стиmulів. Вона оперує матеріалами, які сама вибирає, визначає місце і тривалість роботи з ними. Більшість матеріалів дають дитині змогу працювати як самостійно, так і удвох, або разом із кількома дітьми. Матеріали мають здебільшого автодидактичний характер і стають дитині у пригоді під час самонавчання.

Якою є роль учителя в Монтесорі-педагогіці? Він стає колегою, партнером, старшим товаришем дитини, який будь-коли надасть потрібну допомогу. Він доброзичливо і ненав'язливо керує дитиною, стаючи посередником між нею і підготовленим середовищем.

«Робота нової вчительки полягає в тому, щоб керувати використанням матеріалу, шукати відповідні слова і пояснювати кожну роботу, запобігати втраті енергії, за необхідності повертати втрачену рівновагу. Вона надає необхідну допомогу і можливість упевнено та швидко просуватися вперед в інтелектуальному розвитку» [36, 178], — наголошувала Монтесорі. Образно кажучи, вчитель перебуває не просто у полі зору дитини, а є разом із нею, уважно спостерігаючи, випереджаючи в разі необхідності на крок і надаючи допомогу та здійснюючи керівництво або відступаючи на крок назад і даючи дитині можливість повністю насолодитися самостійною діяльністю.

Функції педагога

Відповідно до поглядів Монтесорі до основних функцій педагога належать посередницька, керівна, освітня, організаційна, діагностична та захисна.

1. Посередницька функція. Педагог підтримує зв'язок між дитиною і розвивальним предметно-просторовим підготовленим середовищем. Він показує, як працюють з матеріалами,

демонструє дії з ними, спрямовані на розкриття властивостей та можливостей, прихованих у них. Такий показ називається презентацією матеріалу.

2. Керівна функція. Вчитель уважно спостерігає за дитиною і за необхідності допомагає їй зробити вибір: проводить презентацію матеріалу, демонструє способи контролю та корегування помилок.

Педагог повинен уміти запропонувати дитині матеріали, що стосуються зони її найближчого розвитку. Якщо допомога не потрібна, він не втручається в процес діяльності дитини, залишається зовнішньо пасивним, але внутрішньо високоактивним.

Монтесорі наголошує на важливості тактовного керівництва: «Вчителю слід вести дитину, не даючи їй сильно відчутти його присутність, так щоб він був завжди готовим надати необхідну допомогу і ніколи не ставав на перешкоді між дитиною та її досвідом» [37, 131].

3. Освітня функція. Вчитель дає урок, коли показує зразок роботи з матеріалом. Його дії, як і його поведінка, є прикладом, який дитина наслідує. Зорове навчання — один з головних способів оволодіння знаннями, вміннями і навичками за системою Монтесорі.

Педагог дає і усний урок. Його пояснення мають бути лаконічними, чіткими, зрозумілими, без зайвих подробиць. Він закріплює кожний набуток дитини словесно.

Одним із найчастіших способів уведення нових понять є триступеневий урок, описаний у працях М. Монтесорі.

4. Організаційна функція. Педагог готує певне середовище, яке охоплює засоби для самовиховання і дає дітям можливість вільно рухатися, вибирати матеріал, місце і час для роботи з ним, а також надає право займатися корисною діяльністю, індивідуально чи з партнером (партнерами).

Учитель дбає про порядок в організованому ним просторово-предметному середовищі.

Для впорядкування стосунків у Монтесорі-групі існують правила, які педагогові слід обговорити з дітьми. Вони мають бути розумними за змістом, нечисленними, сформульованими чітко і в доброзичливій формі, а не як заборони, наприклад: «Ми обходимо килим», «Ми беремо матеріал тільки з полиці» тощо. Вчитель відповідає за виконання цих правил.

Педагог стежить за тим, щоб на полицях, де зберігаються матеріали, завжди був порядок. Повернення матеріалу на своє місце після роботи є обов'язковим правилом для всіх дітей.

Слід також дотримуватися порядку під час роботи, виконувати дії в певній послідовності, доводити справу до кінця.

5. Діагностична функція. Однією з основних вимог, що висуваються до педагога, є вміння стежити за поведінкою дитини, оцінювати рівень її фізичного та психічного розвитку, володіння технікою спостереження.

Нині використовуються різні способи фіксації результатів спостережень: звіт про спостереження, щоденники спостережень. Такі щоденники можуть бути різними. Деякі з них містять детальний перелік знань і вмінь, що характеризують рівень розвитку дитини. Учитель з певною періодичністю, наприклад один раз на місяць, за допомогою позначок чи системи балів позначає в індивідуальному щоденнику спостережень за дитиною, рівень оволодіння нею знаннями та вміннями. Інші щоденники, що використовуються в початковій школі — це розкреслені бланки, до яких щодня записується поточна інформація про роботу дітей. Наприкінці тижня чи тривалішого проміжку часу вчитель може разом із дитиною проаналізувати, що вона робила, в загальних рисах обговорити, що вона робитиме на наступному тижні. Зауважимо, дедалі популярнішим методом оцінювання рівня знань і розвитку дитини є тестування, що проводяться також з певною періодичністю.

6. Захисна функція. Вчитель стежить, щоб діти не заважали одне одному. Монтессорі-педагог виступає як «добрий ангел» дітей, які зосереджені на старанному виконанні вправ.

Підготовлене середовище

Поряд зі спеціальною професійною підготовкою педагога Монтессорі надавала особливого значення організації в дитячому садку та школі розвивального предметно-просторового середовища. «Підготовка середовища і підготовка вчителя є практичним підґрунтям нашого виховання» [35, 39–40]. Назвімо основні правила створення такого середовища:

У підготовці середовища враховуються приміщення як таке, приміщення як місце роботи, приміщення як суспільне місце. Розгляньмо їх.

Приміщення як таке. Вимоги до приміщення для дитячого садка, що працює за системою Монтессорі, такі самі, як і до будь-якого традиційного дитячого дошкільного закладу.

Приміщення має бути зручним, щоб дитина почувала себе в ньому комфортно. Необхідне достатнє освітлення й тепло, адже діти часто працюють на підлозі. Підлога дерев'яна або покрита лінолеумом. Обов'язкове дотримання загальних гігієнічних вимог: чистота приміщення і всіх предметів у ньому. Гігієна важлива не тільки для збереження здоров'я дитини, а й для її виховання. Це правило гарного тону. Водночас чистота в кімнаті спонукає дитину до самостійного підтримання порядку.

Особливої уваги у повноцінному розвитку дитини Монтессорі надавала руховій активності. В дитячому садку слід виділити достатньо місця для рухів та роботи на підлозі. Великою має бути і площа класу, щоб діти могли вільно рухатися серед меблів. Типовим атрибутом дитячого садка Монтессорі є круги або овали, наклеєні чи намальовані на підлозі. Вони використовуються для вправ, що називаються «Ходіння по лінії» і проводяться з усіма дітьми групи чи з більшою частиною.

Важливо, щоб предмети, які оточують дітей, були легкими, меблі (шафи, вішалки для одягу) відповідали їхньому зросту, двері, шухляди легко відчинялися й зачинялися, щоб мило вміщувалося в долонях, щітки були з короткими, гладенькими ручками, одяг легко знімалася. Таке оточення сприяє розвитковій активності дитини.

Великого значення М. Монтессорі надавала естетичному оформленню приміщення: «Дуже важливо, щоб шкільні меблі та предмети були гарними і художніми. Краса тут не в прикрасах і розкошах, а в гармонії ліній і кольорів, у простоті...» [15, 88]. Педагог заперечувала проти безликих кімнат з голими стінами, сірими меблями.

Прикрашають приміщення зелені кімнатні рослини та квіти, їх ставлять низько, щоб діти самі могли їх поливати. Якщо педагог любить домашніх тварин і вміє за ними доглядати, то й вони можуть жити у приміщенні групи. Дітям корисно

спостерігати за їхньою поведінкою та способом життя, годувати і піклуватися про них.

Приміщення як місце роботи має свої особливості. Його обладнання відмінне від такого, що використовується у традиційних садках. Всі матеріали розміщені на відкритих полицях, діти можуть вільно ними користуватися. Приміщення поділяється на зони відповідно до п'яти навчальних розділів педагогіки Монтесорі: зону для вправлення у практичному повсякденному житті, сенсорну зону, зону для розвитку мовлення, навчання письма і читання, математичну зону, «космічну зону» (з матеріалами для ознайомлення з довколишнім світом, природою, основами природничих наук). У кожній зоні матеріали розміщені зліва направо відповідно до підвищення складності.

Кожний матеріал наявний в єдиному примірнику. Якщо дитина хоче взяти матеріал, який уже хтось використовує, вона має зачекати або використати інший матеріал, зробити спробу працювати разом із товаришем, якщо той не заперечує і дозволяє матеріал. Таким чином, дитина вчиться поводитися в товаристві. Серед матеріалів, зокрема призначених для вправлення в практичному житті, є красиві, легкі предмети, що б'ються. За словами Монтесорі, такі речі зі своєю крихкістю стають «виховним матеріалом». Тож дітям даються фаянсові тарілки, скляний посуд для пиття, це «речі-дповідачі», вони сигналізують про грубі, хаотичні, недисципліновані рухи.

При обладнанні приміщення — суспільного місця — береться до уваги те, що воно призначене для спілкування та взаємодії дітей від трьох до шести років. На думку Монтесорі, таке приміщення сприяє соціальному розвитку групи дітей. У ньому мають бути матеріали, що належать до найближчої зони розвитку кожної дитини.

Дидактичний матеріал

Допомога в саморозвитку дитини від трьох до шести років здійснюється завдяки диференційованій системі використання матеріалів, що належать до таких навчальних розділів: вправлення у практичному житті, розвиток сенсорики, розвиток мовлення, навчання письма й читання, математики та розділу з «космічного виховання», який має на меті озна-

йомлення дітей з довкіллям і культурою. Під час навчання дітей від 6 до 12 років, а також старших матеріали, що використовувалися на ранніх стадіях навчання, замінюють на матеріали для вивчення історії людської цивілізації, географії, основ фізики, хімії, астрономії. В межах кожного розділу матеріали впорядковані за складністю, а всі разом вони є частиною підготовленого дидактико-розвивального середовища.

Велику увагу педагогів привертають сенсорні матеріали Монтесорі й робота з ними. Ігри, заняття, вправи дають змогу розвивати зорово-розрізнявальне сприйняття розмірів, форм, кольорів, звуків. Вони сприяють математичному розвитку та розвитку мовлення. Ось який сенсорний матеріал запропоновано Монтесорі у праці «Метод наукової педагогіки»:

— дидактичний матеріал для використання у вправах на зорово-розрізнявальне сприймання розмірів — геометричні вкладні предмети. Цей набір складається з трьох дерев'яних брусків, кожний завдовжки 55 см, заввишки 6 см, завширшки 8 см. У кожному бруску — 10 круглих отворів. У кожний отвір вкладається дерев'яний циліндр, що легко витягується з гнізда за допомогою мідного гудзика, приробленого до верхньої грані кожного циліндра. В першому бруску всі циліндри однакової висоти і різного діаметра, у другому — однакового діаметра, але різної висоти. В третьому — циліндри відрізняються за висотою і діаметром. Різниця в розмірах наступного від попереднього в кожному випадку становить 0,5 см. Граючись таким набором, дитина сама вчиться розрізняти предмети за їх товщиною, висотою та об'ємом. Усі циліндри витягуються з гнізд і переміщуються. Розглядаючи циліндри й отвори, дитина повинна поставити кожний на своє місце так, щоб він без зайвих зусиль потрапив у отвір;

— інший набір — чотири комплекти великих брусків різних розмірів;

— 10 чотиригранних призм, з яких найбільша має основу 10 сантиметрів, основи інших зменшуються поступово на 1 сантиметр. Довжина кожного бруска 20 см. Дитина буде драбину, її сходинки стають дедалі ширшими до вершини. Вона сама може себе проконтролювати, а якщо помилилася, драбина буде неправильною. Головна ознака — товщина;

— набір, що складається з 10 паличок. Палички чотиригранні, кожна грань має в поперечнику 3 см. Перша паличка завдовжки 1 см, остання — 1 дм. Кожна більша за іншу на 1 см. Палички пофарбовані поперемінно в червоні та сині кольори, їх прикладають одну до одної — утворюється прямокутний трикутник, замальований поперечними смугами. Вибираючи з хаотично розміщених на столі паличок, дитина стежить за зменшенням довжини і чергуванням кольорів. Якщо палички розкладені правильно, то рівномірність зменшення драбини є чіткою. Цей набір можна використовувати в навчанні арифметики, з його допомогою дітей учать лічити до 10, додавати. Головна ознака — довжина;

— набір складається з 10 призм з основою 20×5 см і висотою, що поступово збільшується від 1 до 10 см; призми покриті жовтим лаком, основа — білою фарбою. Коли дитина розкладає призми за висотою (біла основа в неї завжди зверху), то утворюється драбина з однаковими сходинками. Головна ознака — висота;

— набір із 10 дерев'яних кубів, пофарбованих у рожевий колір; ребро найбільшого рожевого куба — 10 см, у решти кубів ребро поступово зменшується на 1 см до найменшого куба, ребро якого 1 см. До набору потрібен зелений килимок із клейонки або картону. Гра полягає в тому, що дитина будує вежу з кубів. Найбільший куб ставлять в основу вежі, за ним — наступний за величиною і так до найменшого. Якщо вежу неправильно збудовано і якийсь куб виступає за межі, то допущено помилку. Головна ознака — величина (великий — маленький). Діти можуть гратися з кожним набором окремо чи з усіма наборами одночасно, тоді вони мають зосереджувати увагу на певному параметрі величини, що дуже корисно для них.

Дидактичний матеріал для зороворозпізнавального сприймання форм — сприйняття зорово-тактильно-м'язове: плоскі геометричні вкладки з дерева. Як зазначає Монтессорі, думка про такі вкладки вперше виникла в Ітара, згодом їх застосував і Сеченов. Одна з дошок суцільна, друга має отвори у вигляді різних геометричних фігур. У них вкладаються геометричні форми досить щільно, щоб їх було зручно витягти; до кожної форми придоблено мідну кнопку.

Цей матеріал Монтессорі постійно оновлювала й удосконалювала, і зрештою він набув вигляду ящика з колекцією геометричних форм, шафи з шухлядками, в якій розміщено рамки з геометричними вкладками, три серії карток. Дитина вчиться співвідносити форму з отворами, спочатку йде шляхом спроб і помилок, а згодом доволі швидко добирає потрібну форму і виконує дію. Спочатку їй пропонують контрастні форми, потім завдання змінюють, пов'язуючи зорове з тактильно-м'язовим сприйманням. Дитина бачить і обмацує форму, проробляє те саме з отвором, в який її вкладає.

Аналогічний принцип — поєднання зорового і м'язово-тактильного сприймання — використовується в іграх із картками. Дитина повинна накласти певну форму на намальовану на картці так, щоб вони повністю збіглися.

Дидактичний матеріал для зорово-розрізнавального сприймання кольорів і сприймання хроматичного відчуття: матеріал складається: а) з клаптиків тканини: однотонної, смугастої, в клітинку, крапочки, горошок; б) матерчатих «німецьких ляльок» із волоссям із різнобарвної вовни; в) з вовняних м'ячів яскравого кольору. Цей матеріал слугує для занять, на яких у дітей формується вміння розрізняти кольори. В кінцевому рахунку було створено дидактичний матеріал, що являв собою маленькі довгі дощечки, обмотані різнобарвною вовною чи шовком. Ці дощечки мають по краях дерев'яні брусочки, щоб шовк не торкався стола й не забруднювався. На дощечках намотано нитки восьми кольорів, кожний із вісьмома відтінками: чорний (від сірого до білого), червоний, помаранчевий, жовтий, зелений, синій, фіолетовий і коричневий.

Перед дитиною кладуть дощечки двох кольорів. Показавши один із них, її просять знайти такий самий серед інших дощечок, що розкладені на столі. Поступово дитина навчається складати стовпчик з дощечок усіх кольорів, від основних кольорів переходить до відтінків, вчиться визначати їх наступність. Потім їй показують усі вісім відтінків кожного кольору. Завдання ускладнюється тим, що змішуються 8 відтінків двох споріднених кольорів (наприклад, синього та фіолетового або жовтого й помаранчевого) і пропонують розкласти їх по порядку.

Вправи на розпізнавання звуків спрямовані на привчання вуха дитини до різних шумів, щоб вона могла розрізнити

найменший із них. Таке вправління слуху має й іншу мету — розвиває естетичне почуття і сприяє виробленню дисципліни.

Для розпізнавання відтінків шуму використовуються коробочки, наповнені дрібним природним матеріалом (наприклад, піском, галькою), їх коливання породжує шум. Використання уроків тиші дає змогу виробляти гостроту слуху в дітей. Вихователь просить дітей заспокоїтися, вони поступово замовкають, а дорослий говорить дедалі тихіше, потім ледь чутно. Дітям дуже подобається «слухати тишу», і вони намагаються нічим не порушувати її. В такій тиші педагог створює різні шуми і звуки, спочатку контрастні, а потім подібні. Як зауважує Монтессорі, діти, зачаровані тишею, починають прислухатися то до густих і м'яких, то до різких і веселих звуків. Коли вони не тільки слухають, а всім еством відчувають ці звуки, то перестають любити різкі і стають чутливими до голосного шуму.

М. Монтессорі надавала великого значення вихованню почуттів. Вона наголошувала, що це полегшує природний розвиток особистості. Особливе значення він має для дітей від народження до 5—5,5 років, коли формується весь їх організм. Одна річ — полегшення природного психофізичного розвитку дитини, інша — пристосування індивіда до середовища. Ці дві сторони виховання неподільні. Виховання почуттів розвиває в людини здатність до спостереження і не тільки забезпечує пристосування її до сучасної цивілізації, а й безпосередньо готує до практичного життя.

Монтессорі вважала, що естетичне й моральне виховання також залежить від виховання почуттів. Коли зростає кількість відчуттів, розвивається здатність яскраво відчувати відмінності в стимулах, виробляється тонка чутливість людини і глибшою стає насолода від життя загалом. Вона починає осягати красу гармонії, а не контрастів. Естетична гармонія природи, мистецтва стає зрозумілою і близькою людині. Людина з грубими почуттями байдуже проходить повз красу.

Багатством і глибиною змісту, оригінальністю і конкретністю матеріалів, що спонукають дитину до активної діяльності, характеризується метод Монтессорі з навчання дітей математики. Велике зацікавлення викликає також підхід до навчання дошкільників письма і читання.

Висока алгоритмічність і різноманітність властива вправам з оволодіння навичками практичного повсякденного життя.

Спеціальні посібники М. Монтессорі широко використовуються в практиці дитячих садків і «живуть» подеколи самостійно, поза межами системи Монтессорі.

Методику роботи з матеріалами до перелічених розділів в її сучасному варіанті подано, наприклад, в альбомі «Монтессорі-матеріали. Школа для малюків», книжках «Математика за методом Монтессорі в дитячому садку і школі», «Життєва практика і сенсорне виховання дошкільників за методом Монтессорі» [16].

Оцінюючи внесок Монтессорі в педагогічну науку, до 90-х років ХХ ст. вчені здебільшого визнавали розроблену нею систему сенсорного виховання і створений для цього дидактичний матеріал, підкреслювали її глибoku «любов до дитини». Поза увагою залишалася цінність її теоретичної концепції.

Погляди Монтессорі ґрунтуються на ідеях, в яких дитина порівнювалася з «людиною, яка спить на краю безодні, вона повинна перевести свій погляд з природи, яку пригнічує, на власну душу, яку прирекла на небуття. Це — мета, нова людяність» [38, 26]. Монтессорі вірила, що цієї мети можна досягти, оскільки дитина більше розуміє, коли росте, ніж у дорослому віці. Відповідальність лежить на кожній людині, а не на групі: «Все людство — єдине і тільки єдине, одна раса, один клас і одне суспільство» [38, 26]. Люди настільки не усвідомлюють свою єдність, що очевидність цієї єдності постає перед ними скоріше у формі страху знищення, ніж в образі триумфу творчості.

Монтессорі вважала, що до «всесвітньої свідомості» дітей потрібно спонукати, культивувати її в дитині між 6—12 роками, оскільки саме в такому віці вона найсприйнятливіша до цієї ідеї.

Монтессорі зауважує: «Це новий шлях, новий напрям навчання допомагати розуму в різноманітних процесах його розвитку, підтримувати його сили і зміцнювати його численні можливості» [38, 27].

Ідеї М. Монтессорі поширювалися в багатьох країнах. Нині у світі працюють тисячі шкіл Монтессорі. У 1929 р. було створено «Міжнародну асоціацію Монтессорі», що має тепер багато філій. Існують численні суспільні організації та асоціації, які також поширюють та пропагують ідеї італійського педагога.

ВАЛЬДОРФСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ САДОК

Вальдорфська педагогіка — це міжнародне культурно-освітнє об'єднання. Першу Вільну вальдорфську школу було засновано відомим німецьким філософом Рудольфом Штейнером у 1919 р. для дітей працівників сигаретної фабрики в Штутгарті. Створення вільних, не залежних від держави шкіл було надзвичайно важливим кроком на шляху відродження, до якого після Першої світової війни прагнули країни Центральної Європи.

Реформування шкільної системи потребувало створення нової педагогіки, орієнтованої на людину.

Р. Штейнер — учений-філософ, соціальний практик — активно сприяв становленню нових суспільних форм навчання й виховання дітей. Він розробив методи пізнання їх душевного і духовного світу і вніс у культуру імпульс самопізнання й розвитку, надав нового спрямування мисленню. Р. Штейнер був фундатором антропософії (від грец. *ἄνθρωπος* — людина і *σοφία* — мудрість).

Як зазначають біографи, Р. Штейнеру з дитинства була властива пристрасть до навчання, що переходила в одержимість. Коло його інтересів: історія, філософія, психологія, біологія, стенографія, фізика, драматургія. Особливо його приваблювала математика, зокрема геометрія. Аналізуючи праці Гете, Штейнер виявив, що існують «нетрадиційні» методи дослідження картини світу. Він усвідомлював, що душа його здатна до незалежних духовних переживань, однак не міг пов'язати ясний внутрішній духовний досвід із реально існуючою природою й науковими поняттями про неї. Це було поживою для розуму і почуття 16–17-літнього юнака.

Протягом усього життя Штейнер розвивав, перевіряв і пропагував ідею про існування надчутливої дійсності, яку можна вивчити за допомогою органів чуття. Шлях пізнання, на який став Штейнер і до якого спрямовував інших, він назвав *антропософією*. Вивчаючи теоретичні праці Р. Штейнера, ми довідуємося про генетизм як найважливішу передумову антропософії, глибше ознайомлюємося з фундаментальною проблемою «живого пізнання життя», з уявленнями автора про духовно-душевну сутність людини (тіло, душа, дух), про її безсмертне ядро, яке неухильно розвивається, тощо.

Антропософський шлях пізнання, на якому й ґрунтувалася вальдорфська педагогіка, відрізняється від «звичайного». Шлях навчання зумовлений певною життєвою позицією. Можна не відразу і не в усьому погоджуватися з цією позицією, однак тим, хто ступив на антропософський шлях пізнання, важливо прийняти його головні цільові установки. «Гранична мета, — зазначає Ф. Карлгрен, — хоч вона й видається спочатку дуже віддаленою, полягає в тому, щоб розвинути здібності душі і духу як необхідні, щоб ясно і усвідомлено зазирнути в надчутливий світ» [8, 96].

Р. Штейнер пропонує учням шлях самопізнання. Оволодіти способами самопізнання і отримати перші результати саморозвитку нелегко. Водночас завдяки самопізнанню людина знає або може навчитися розуміти, як при зіткненні з проблемами або труднощами подолати їх. Перший крок — вправи. Оволодіння технікою і систематичне їх виконання мають на меті «вивести на рівень свідомості приховані внутрішні сили і дедалі більше їх зміцнювати за допомогою активації, що відновлюється» [24, 233]. Здатність, якої можна досягти таким шляхом, Штейнер називав «вільним від тіла мисленням» [24, 233]. Медитативні вправи, які рекомендував Штейнер, розвивають інтенсивне мислення, і тоді починаєш гостріше бачити те, що тебе оточує.

Різні явища в органічному світі, факти навколишньої дійсності, перегляд подій дня у зворотному порядку можуть стати предметом спостережень під час вправ. Внутрішні сили, що сприяють розвиткові надчутливих органів сприймання, не є чимось «таємничим» або «містичним». Це, на думку Штейнера, природна душевна здатність, нею ми постійно користуємося в повсякденному житті. Той, хто прагне до внутрішнього навчання, може посилити цю здатність і перетворити її на свою постійну якість, життєві устої.

Є низка якостей, що їх виокремлює Штейнер, особливо важливих для людини: мисленнєвий контроль, вольовий контроль, холоднокровність (контроль емоцій), позитивність, внутрішня рівновага та ін.

Оволодіння антропософськими засадами пізнання зумовлює осмислений взаємозв'язок трьох людських душевних здатностей: мислення, почування й волі. Основоположне уявлення про сутність людини, за Штейнером, полягає в єдності між названими психічними здатностями і фізіологіч-

ними органічними процесами: нервово-сенсорними, ритмічними та процесами обміну речовин.

Ці уявлення про людину, на думку Ф. Карлгрена, становлять основу вальдорфської педагогіки. «У дошкільному віці, коли дитина переважно створює фізичне тіло, на передньому плані перебуває вольове життя. Розвиток відбувається передусім через наслідування. В ранньому шкільному віці головне значення для дитини має емоційне життя. Заняття у вальдорфській школі з першого по сьомий клас абсолютно свідомо звернені до почуттів і тим самим вводять у дію ритмічні процеси. Лише в перехідному віці у дитини з'являється здатність до самостійного мислення. Заняття в старших класах вальдорфської школи будуються, таким чином, на особливих завданнях, що формують розумові здібності» [8, 98].

Мета вальдорфської педагогіки — подолати труднощі, які панують у традиційній педагогіці, в шкільній системі, антипедагогічну та антисоціальну селекцію, і створити рівні умови для розвитку дітей, різних за здібностями і соціальним походженням. Підхід до людини як до єдиного цілого є головним педагогічним принципом на всіх стадіях навчання у вальдорфській школі.

Процес навчання будується відповідно до вікових особливостей дитини та істотно змінюється при переході від першого, семирічного періоду життя дитини до другого і від другого — до третього.

Глибоке розуміння розвитку людини в її дитинстві та юності показує, що це не просто процес безперервного розширення знань і вмінь. Відбуваються й метаморфози, внаслідок яких дитина виробляє нове ставлення до світу; колишні стимули, домінянти навчання і розвитку відходять на задній план, поступаючись місцем новим. Найвиразніше це виявляється у кризові періоди: 1, 7, 12—14 років. Тому вальдорфська педагогіка надає кожній фазі особливого змісту, висуває різні завдання й застосовує інші методи виховання. Хоча кризовий період тісно пов'язаний із віком дитини, однак тенденції розвитку залежать не тільки від нього; на кожному рівні потрібно стимулювати і спрямовувати процес розвитку через виховання і навчання.

Педагоги і теоретики вальдорфської школи вважають, що перший великий період виховання дитини приблизно до семи-

річного віку визначається тим, що душа і дух її ще не дійшли внутрішньої самосвідомості — вони набагато тісніше, ніж у подальшому житті, пов'язані з процесами тілесного розвитку. Свідомість, переживання залежать від того, які враження з навколишнього життя вона сприймає своїми почуттями. Вирішальну роль у навчанні прямоходіння, мовлення, розвитку інтелекту, почуттів, мислення мають приклади з навколишнього середовища. Основна форма навчання в цей період життя — спочатку безпосереднє, а потім непряме наслідування. Те, що дитина бачить, чує, сприймає, діє на неї і сприяє повторенню, наслідуванню відповідних рухів, жестів, міміки, висловлювання. Така імітаційна діяльність впливає на розвиток елементарних навичок, на формування здатності до орієнтування в довкіллі.

Завдання вальдорфської педагогіки — встановити контакт дитини зі світом, розвинути її приховані здібності й властивості.

У чому полягають основні положення вальдорфської педагогіки?

Усе життя людини пронизане ритмами: ритм дихання і пов'язаного з ним пульсу, добовий ритм, річний ритм. Кожний ритм висуває перед процесом виховання свої особливі, специфічні вимоги. Вихователь повинен розуміти й бачити можливі перспективи розвитку кожної дитини, створюючи для цього умови.

Одна з особливостей дитинства — наслідування. Діти у дошкільному віці вчать, граючи, слухаючи і складаючи казки. Вони вчать через безпосереднє спілкування з дорослим. Якщо є внутрішній зв'язок з людиною, яка виховує і вчить дітей, то ніяких труднощів в учінні не виникає. Р. Штейнер особливо наголошував на ролі наслідування, яке надзвичайно розвинене у дошкільників.

Дитина повторює слова, які чує. Вона починає говорити тією мовою, якою спілкуються навколишні. Навчання в цьому віці може завдати шкоди. Діти поводяться так, як і дорослі. У неспокійної людини неспокійними будуть і діти.

Принцип авторитету — ще один із принципів вальдорфської школи. Діти вчать в діалозі, але наслідують того, хто завойовує їхню довіру. Інших серед вихователів не може бути. Адже головне призначення виховання — передати певні знання і виробити навички, допомогти у вільному само-

визначенні дитини. Не потреби виробництва, не соціально-політична кон'юнктура визначають цілі виховання й освіти загалом у вальдорфській педагогіці. Джерело освітніх цілей — у конкретній дитині. Педагог не слуга суспільства, а слуга дитини. Тому ще один принцип вальдорфської школи — свобода. Свобода не в значенні асоціальності. Дитина живе в соціумі — школа готує її до контактів зі світом. Однак вона не орієнтує дітей у бік певної світоглядної тенденції стосовно політики чи релігії. Принцип свободи виявляється у відсутності страху: в школі й дитячому садку немає оцінок.

Що ж може спонукати до навчання? Тільки бажання.

У вальдорфській школі й дитячому садку однакова увага приділяється розвиткові розумової, емоційної та вольової сфер особистості. Одні предмети і види діяльності не мають переваги над іншими. Поряд з опануванням теоретичними науками відбуваються заняття з художніх видів діяльності, оскільки саме мистецтво породжує цілісне світосприймання, а образне мислення природне для дитини. Художні дисципліни — живопис, скульптура, ліплення, драматичне мистецтво, гра на музичних інструментах — відіграють важливу роль у навчанні. Це повністю відповідає принципам Р. Штейнера — працювати з усіма дітьми, не поділяючи їх на обдарованих і відстаючих. До кожної дитини має бути індивідуальний підхід, це робиться делікатно, так, що ніхто цього не помічає. Процес благотворної зміни дитини відбувається неквапливо і часом завершується уже в школі.

Як і вальдорфські школи, дитячі садки створюються з ініціативи батьків, які значною мірою оплачують їх утримання. Менш заможні батьки вносять меншу плату, заможні нерідко виступають спонсорами.

Вальдорфська школа і дитячий садок існують на засадах самоврядування. Найважливіші організаційні питання вирішуються вчительською колегією, оскільки в школі немає директора. В організаційній роботі вчительської колегії беруть участь і батьки. Над закладом немає верхніх, керівних, інстанцій. Одна з особливостей функціонування таких закладів — велика роль батьків. Ініціативна батьківська група має діяти відповідально, тож усі батьки знають свої обов'язки і суть роботи в групах і комітетах. Тому говорять, що вальдорфська педагогіка завжди «зростає знизу, а не будується

зверху». У спільних учительсько-батьківських об'єднаннях розв'язують питання про будівництво, проведення спільних свят, відносини з державними організаціями. Один день на місяць — батьківський, коли батьки разом із дітьми займаються ручною працею, малюванням, беруть участь у концертах.

Наведені вище принципи пронизують життя будь-якого закладу, що побудований на ідеях вальдорфської педагогіки.

До таких дитячих садків приймають дітей 3–7 років. Заняття проводять з групою 12–20 дітей із тривалістю їх перебування в дитячому садку 4–5 годин. На думку Р. Штейнера, довше перебування дитини в товаристві інших дітей і без матері надзвичайно втомлює. Щоправда, такий режим не завжди влаштовує батьків, адже жінки, які мають маленьких дітей, нерідко беруть участь у суспільному житті. Цінні ті години, коли дитина в товаристві батьків чи одного з них усвідомлює власний світ, де в центрі — сім'я, а в центрі сім'ї — батьки й вона. Непорушність існування власного світу вселяє в дитину впевненість у собі, яку в подальшому житті ніщо не похитне.

Р. Штейнер надавав великого значення середовищу, в якому мешкає дитина. Він багато писав про архітектуру, використання природних матеріалів для спорудження й оздоблення житла, велику увагу приділяючи добору кольорів, форм на основі природовідповідних канонів. Усе це сприяє створенню атмосфери, в якій дитина почуває себе комфортно. В оточенні не повинно бути нічого галасливого, вульгарного, водночас воно не може бути сірим, невиразним.

Заняття і гра постійно змінюються. Їх основна ідея полягає в тому, щоб створити певний ритм, що благотворно впливає на дитину, забезпечує гармонійне чергування організованих і самостійних занять.

Одним із занять, в якому бере участь вся група, є малювання. При цьому йдеться не про те, щоб змусити дітей малювати щось визначене, наприклад пейзаж, будинок, тварину. Дитина задовольняє свою природну потребу просто попрацювати з фарбами. Вона наносить акварельні фарби на папір, радіє їх яскравості чи розмитості, тому що в суміші фарб то там, то тут з'являється новий колір. Це дивує і зачаровує дітей. На аркуші паперу кольори перебувають у русі, вони з'являються і зникають. Тому малювання, вважає Р. Штейнер, є важли-

вою подією для дитини і ключем до емоційного розуміння мистецтва. Зазвичай вихователь вальдорфського дитячого садка все готує до приходу дітей і починає малювати сам. Діти, що прийшли першими, збираються навколо нього і з цікавістю спостерігають. Усе, що дорослому довелося б пояснювати — як тримати пензлик, як поводитися з фарбами, — діти бачать і прагнуть наслідувати. Іноді вони беруть участь у підготовці до занять. У будь-якому разі у дітей з'являється внутрішнє бажання — самим узятися до роботи. Вони отримують аркуш паперу, готують його для малювання (занурюють у воду, розпрямляють губкою), розкладають інші матеріали — фарби в чашечках, баночки з водою, пензлики. Потім починають малювати: молодші просто «забавляються» з фарбами, п'яти-шестирічні дістають теми для малювання або працюють за своїм задумом. Після малювання роботи не обговорюються. Вихователь разом із дітьми радіє з того, «що можуть фарби». Аркуші паперу висихають на столах, їх збирають і розвішують у приміщенні.

Ще один предмет для загальних занять із дітьми — ліплення. Як і на заняттях з малювання, замість пояснень дітям дається можливість отримати безпосереднє враження, спостерігаючи за роботою дорослого. Для ліплення використовується забарвлений віск або пластична глина. Діти готують матеріал самостійно: розминають глину напередодні заняття, накривають її вологою серветкою. Вранці допомагають зсунути столи, розстеляють клейонку, розкладають дощечки. Починають працювати, фантазують, втішаються діями з матеріалом, спостерігають за роботою вихователя. Слідом за дорослим вони відтворюють те, що їх надихнуло на витвір. Готові роботи ставлять на полицю.

Гра на музичних інструментах у вальдорфському дитячому садку проходить так: дорослий спочатку розповідає історію або вірш про звуки, а потім «відтворює» їх на найпростіших музичних інструментах. Після цього дітям роздають інструменти. Знову повторюється історія про звуки, і тепер уже діти грають, намагаючись повторити те, що показував дорослий.

Спів — заняття, в якому також бере участь уся група. Зазвичай такі заняття відбуваються в різних ситуаціях. Наспівуючи дітям, беручи разом із ними участь у хоровому співі або слухаючи, як вони співають хором у супроводі музич-

ного інструмента чи без супроводу, дорослі вибирають такі пісні, які діти готові часто слухати або наспівувати. Одна і та сама мелодія, багато разів проспівана або почута, як зауважує Штейнер, розвиває в дитини почуття ритму. Радість приносять дітям ігри, в яких можна співати. Повільний спів супроводить дію, дає дітям можливість, слухаючи, стежити за висотою звука і правильно підспівувати.

Один раз на тиждень проводиться *евритмія* — особливий вид художніх занять, розроблений Штейнером. Евритмія побудована на певних закономірностях, що адекватно виражають музику в рухах тіла, пластиці. Маленькі діти мають безпосередній стосунок до цього мистецтва. Вони рухаються незалежно від того, чи є вони глядачами, чи учасниками дії. Евритмія дає можливість відчуття радості від вільного, природного руху і пробуджує дитячу фантазію. На таких заняттях можна використовувати теми казок, вдаючись до простих ритмічних поетично-музичних образів.

Головна подія дня — казка або історія, яку розповідають дітям уранці або вже перед тим, як вони йтимуть додому. Вона має бути саме розказана, а не прочитана, програна на магнітофоні, прослухана по радіо чи переглянута по телевізору. Під час оповіді діти перебувають у духовному контакті з оповідачем. Такий контакт дає змогу спостерігати за процесом розвитку дитини. Які твори вибирати для цієї мети? Штейнер підкреслює, що особливо підходять необроблені нескорочені казки, з їх таємничими життєвими істинами, народною мовою в усій її соковитості й колоритності. Події казки звернені до серця дитини і не позначені впливом сучасної цивілізації з її прагматизмом. У давніх казках, історіях ідеться про внутрішні переживання, а не про зовнішні події. Народні перекази, що дійшли до нас, показують, як у повсякденному житті виявляються різні людські якості. До них можна знов і знов звертатись у процесі виховання, вважає Штейнер, щоб допомогти дітям навіть старшого віку в конкретних ситуаціях. Усе це засвоюється дітьми навіть тоді, коли вони не одразу все розуміють. Саме з цього починається пізнання національної культури.

Оскільки казка — це щось ціле, її не можна дозувати, бо руйнується структура і єдність змісту. Зло неодмінно має бути покаране, його не можна залишати непереможеним, тому сюжет треба завжди розказати до кінця. Неприпустимо діли-

ти її на два дні. Необов'язково розтлумачувати дітям зміст або обговорювати казку. Внаслідок її своєрідності вона цього не потребує.

Кожне зі згаданих занять у вальдорфському дитячому садку дає дітям новий стимул. Залежно від педагогічної обстановки в конкретній групі час од часу можна віддавати перевагу певному виду занять або чергувати їх упродовж тижня. Впорядковане ритмічне чергування, наголошував Штейнер, завжди вносить організаційне начало і гармонію. Наприклад, у понеділок можна провести заняття з евритмії, у вівторок — ліплення, в середу розказати історію, в четвер провести музичну гру, в п'ятницю — малювання, в суботу — спільну прогулянку. Звичайно, вибираючи заняття, слід брати до уваги погоду і пору року.

Незалежно від того, який вид роботи заплановано для групи загалом, другою частиною щоденних занять є вільна гра. «У грі, — зазначав Штейнер, — найістотніше в ігровому й виховному відношенні ґрунтується саме на тому, що ми відкидаємо наші правила, наше педагогічне й виховне мистецтво і полишаємо дитину на її власні сили. Що робить дитина, залишена наодинці зі своїми силами? Дитина випробовує в грі зовнішні предмети, перевіряючи їхні дії завдяки своїм зусиллям. Тим самим дитина приводить у рух свою волю до дії. І в тому, як поводяться навколишні предмети під впливом її волі, виявляється, що життя виховує дитину в грі абсолютно інакше, ніж це відбувається під впливом особистості вихователя чи його педагогічних принципів. Дуже важливо якомога менше наповнювати гру дитини чимось розсудливим. Чим більше в її грі неусвідомленості, тим кращим є ігровий сюжет.

У грі виявляється одна з найважливіших якостей — творча фантазія, яка потребує дбайливого й уважного ставлення. Вона вносить теплоту і щирість у чинки дитини, є невіддільною від діяльності органів і від почуттів. Гра у вигляді абстрактної діяльності, пов'язаної з розрахунком комбінацій, прямо протилежна грі, сповненій фантазії. Гра, пронизана фантазією, є попередником найціннішої здатності — вміння з усією щирістю віддаватися своїй роботі.

Р. Штейнер вважав, що вільна гра в дитячому садку має бути організована так, щоб незалежно від погоди і пори року діти постійно мали в своєму розпорядженні на свіжому

повітрі чи в приміщенні різноманітні іграшки й матеріали (купу піску, гойдалки, конячку-гойдалку, прості ганчірні ляльки); книжки з малюнками, кольорові олівці, легкі дерев'яні стелажі для розміщення робіт і влаштування куточків для гри; кольорові хустки, шматки тканини й покривала для декорації і костюмів у сюжетній грі.

Діти вільно об'єднуються для гри, вибирають собі заняття і беруть у них активну участь. Втручання дорослого має бути зведене до мінімуму. Він повинен постійно мати в полі зору всю групу, однак при цьому знайти собі якусь справу, корисну для дитячого садка, якою водночас він може зацікавити дітей, наприклад щось шити для ляльок. Діти певний час спостерігатимуть, а потім також захочуть шити. Вони отримають матеріал й нитки і стануть до роботи, в чомусь повторюючи дорослого, а в чомусь створюючи своє оригінальне.

На свіжому повітрі з дітьми можна працювати в саду, упорядковувати клумби, згрібати опале листя тощо.

Розподіляючи час, який дитина проводить у дитячому садку, слід прагнути до рівноваги між вільною грою з ініціативи дітей і заняттями з групою. Якщо на вільну гру відводиться мало часу, то діти позбавлені найціннішого у своїй діяльності, для розвитку фантазії, ініціативи і осмислення вражень у них залишиться мало часу. Крім того, вільній грі завжди потрібен творчий задум, що сприймається дитиною у взаємодії з усією групою як певний стимул.

Р. Штейнер наголошував, що у грі потрібно враховувати індивідуальні особливості дітей: «Найхарактерніша гра властива дітям до п'ятирічного віку включно. Звичайно, вони граються й потім, але тоді в гру додається й щось інше, вона втрачає свій характер, який полягає в тому, що її зміст повністю визначається, як б сказав, свавіллям душі» [4, 33].

При належному керівництві грою, потрібно насамперед враховувати те, що називається задатками темпераменту, а також інші чинники, пов'язані з ними. Вважають, що, наприклад дитині з флегматичним характером потрібне щось особливо жваве, що може розворушити і спонукати її до активності, а дитині, схильній більше до замкненості, меланхолійного темпераменту (навіть якщо він як такий у дитини ще не виявлений, а лише намічається схильність до нього), — щось веселе. З такою думкою не можна погодитися беззастережно. Річ у тім, що потрібно вивчити характер дитини, на-

приклад, повільна дитина чи жвава, а вже потім пристосовувати до цього гру. Для повільної дитини і гру треба вести в сповільненому темпі, для жвавої — витримувати швидкий темп, переходити від одного темпу до іншого поступово.

Найбільшої педагогічної помилки припускаються, коли думають, що якусь ваду потрібно усувати не подібним, а протилежним. Вальдорфська педагогіка надає великого значення ритмам, будує на цій основі свою роботу: ритмічне поєднання гри і занять протягом дня, ритмічне поєднання різних занять протягом тижня, їх узгодження залежно від пори року, погоди, емоційної обстановки і педагогічної ситуації в групі на певний момент.

Ритм року сприймається дітьми, якщо влаштовуються обов'язкові річні свята, які повторюються з року в рік. У вересні проводять свято жнив, у листопаді — свято ліхтариків, для якого діти виготовляють ліхтарики і запалюють їх після заходу сонця. На свято запрошують батьків та інших родичів.

За тиждень до Різдва на підлозі у формі спіралі розкладають ялинові гілки, мох. У центрі запалюють велику свічку, а діти з маленькими свічками обходять спіраль, співаючи різдвяних пісень. У грудні приходить Святий Миколай із золотою книгою, в якій є запис про кожну дитину. Його помічник несе мішок із подарунками. Весь передріздвяний тиждень запалюються свічки, діти розігрують різдвяну п'єсу, яку показують батькам в останній день Різдва.

На Великдень прикрашають пир'ям та яєчною шкаралупою великодні дерева. Дітям кажуть, що великодні яйця сховав у саду заєць, усі разом шукають їх.

На Трійцю збирають зілля і квіти, роблять птахів з шовкового паперу, прикрашають приміщення.

Вихователі вальдорфського дитячого садка, прийнявши ідеї Штейнера, самовіддано служать дітям, роблячи кожний день цікавим, змістовним, позначеним маленькими перемогами і радощами. Робота тут не може перетворитися на рутинну, оскільки пов'язана з прагненням зрозуміти кожну дитину, розібратися в її темпераменті, характері, можливостях.

Дитина здатна відчувати сердечну теплоту дорослих, у такій атмосфері в неї з'являється почуття захищеності, впевненості, кожний день життя дарує їй радість.

Вальдорфська педагогіка — це напрям, який донедавна був невідомий у нас. Потреба в альтернативній педагогіці, зверненій до дитини, загострила інтерес вітчизняних учених до вальдорфської школи й уможливила використання її ідей у нашій системі виховання. Розуміння самотності цієї школи, її гуманістичної спрямованості дасть нам можливість знайти свій шлях у реформуванні вітчизняної школи й дошкільного виховання.

ПРОГРАМА «КРОК ЗА КРОКОМ»

Програму розроблено колективом Дошкільного проекту Дж. Сороса в Центрі розвитку дитини Джорджтаунського університету. Виконавчий директор програми — доктор наук П. А. Коглин.

Фонд Сороса, зокрема *Інститут «Відкрите товариство»*, — це мережа фондів, програм та інституцій, що підтримуються коштом Дж. Сороса і засновані ним для сприяння розвитку відкритого товариства в усьому світі, особливо в країнах Центральної та Східної Європи. З цієї метою Фонд співпрацює з організацією «Міжнародні ресурси — дітям», розвиваючи і втілюючи в життя програму «Крок за кроком». Нині ця програма містить кілька проектів: «Ранній вік» (для дітей від народження і до трьох років), «Дошкільний вік» (від трьох до шести років), «Початкова школа» (від шести до дев'яти років), «Вища школа» і «Навчальні центри», спрямованих на індивідуальне розкриття й розвиток кожної дитини.

Фонд Сороса виступив з ініціативою розроблення і втілення в життя програми дошкільного виховання, що поєднує багаті традиції європейського закладу з теорією і практикою американської програми. Автори-розробники розглядають програму як робочий документ, що пропонується для подальшого опрацювання й адаптації до соціокультурного контексту країн, у яких її буде реалізовано. Програма відкрита для корегування з боку самих дітей, їхніх батьків і вихователів.

За задумом авторів після адаптації програма має відповідати потребам і культурним традиціям кожної країни. Водночас вона містить певні особливості, що є її незмінними, обов'язковими елементами: індивідуалізація щодо кожної дитини.

ни, допомога дітям у здійсненні вибору шляхом планування діяльності й організації центрів активності, участі сім'ї.

Головна мета програми — підготувати дитину до життя у швидкозмінюваному соціумі (політиці, навколишньому середовищі, науці, техніці, сфері індустрії), сформуванню стійке прагнення й уміння вчитися самостійно.

Як базові визначаються вміння: приймати зміни і бути їх ініціатором у різних ситуаціях, критично мислити, вміти здійснювати вибір, порушувати й розв'язувати проблеми, бути творчим, активним, дбати про товариство, країну, навколишнє середовище.

В основу філософії програми покладено гуманістичну ідею про те, що розвиток маленької дитини має бути цілком вільним. Методологія програми побудована на принципі спонтанного, природного процесу навчання дитини, що здійснюється в її реальному житті. Як зазначають автори, програма ґрунтується на теоретичних положеннях Ж. Піаже, Е. Еріксона та Л. Віготського і виходить з того, що навчання кожної дитини прогресує, коли вона намагається осмислити навколишній світ. Хоча діти самі мають сформуванню власне світозуміння, роль дорослого як посередника і помічника є значною. Колектив вихователів забезпечує дитині різноманітне оточення, надає допомогу, керує її діями і підтримує інтерес для підвищення ефективності навчання.

Програма ґрунтується на використанні загальних методів, визначених для всіх стадій розвитку. Кожна дитина індивідуальна і приходять до класу з власними інтересами й потребами, з властивим їй індивідуальним стилем пізнання і певними можливостями. Методи, запропоновані програмою «Крок за кроком», розраховані на те, щоб заняття в класі були спрямовані на створення дітям можливостей бути «дослідниками», робити обдуманий вибір і досягати успіху.

Педагоги повинні бачити сильні й слабкі сторони кожного вихованця, планувати відповідні напрями роботи з ним, пропонувати завдання, що враховували б ці розбіжності. Зважаючи на широке коло інтересів дітей, різний рівень розвитку та особисті якості, педагоги повинні приділяти увагу кожній дитині. І вони подають приклад поваги й позитивного ставлення — тих якостей, які хочуть виховати в дітях.

Учитель організовує для дітей таке середовище, яке сприяє забезпеченню індивідуалізованого навчання. Плануючи цікаві

завдання, пильно спостерігаючи за дітьми впродовж дня, він змінює й адаптує матеріал відповідно до різних інтересів і потреб дітей в класі.

Виховання й навчання за програмою «Крок за кроком» відбувається динамічно і враховує особливості розвитку кожної дитини.

Невід'ємним елементом програми є багатоаспектна співпраця з сім'єю. Педагогічний колектив має докласти великих зусиль для створення неформального об'єднання трьох головних учасників педагогічного процесу: дітей, вихователів і батьків. Це потребує від колективу дошкільного закладу вміння встановлювати стосунки з батьками, відводити час для роботи з ними, планувати навчально-виховну роботу так, щоб вони посіли місце повноправного партнера. Програма «Крок за кроком» допомагає дітям розвинути власне розуміння:

— фізичного світу — завдяки вимірюванню, зважуванню, будівництву з блоків і мотузок, роботі з деревом, іграм з піском і водою, змішуванню фарб;

— соціальної і культурної дійсності — в іграх, готуванні їжі, читанні оповідань, їх драматизації, в прогулянках і в дискусіях з приводу суспільних подій, звичаїв, традицій і обрядів;

— логіки і математики — вимірюванням, порівнянням, рахунком, усвідомленням тотожностей, виявленням послідовностей, узагальненнями і класифікацією;

— усного й письмового слова — в читанні, листуванні, малюванні, слуханні, висловлюванні власних ідей.

Робота за програмою стимулює:

— фізичний розвиток — у ходьбі, лазінні, киданні, різанні, вишиванні, малюванні, письмі й одяганні;

— соціальний і емоційний розвиток: подоланням розбіжностей і неузгодженостей, висловлюванням почуттів, стримуванням емоцій, виявами турботи і поваги один до одного, до дорослих, виявленням власної і підтриманням чужої ініціативи, розподілом іграшок і матеріалів, проявом ощадливості й спільним досягненням мети.

У програмі викладено мету, засоби і технології роботи з дітьми та батьками, рекомендації вихователям і координаторам з організації педагогічного процесу загалом і в окремих його фрагментах, наведено матеріали для анкетування й бесід з батьками та дітьми.

У всіх блоках програми використовується поняття *виконавчий стандарт*, яке розкриває основні цілі й напрями роботи.

Одним із головних напрямів роботи є співпраця із сім'єю. Ідеологія програми ґрунтується на вихованні дитини в умовах шанобливого ставлення до неї в сім'ї. Працівники дитячого садка визнають провідну роль сім'ї як першого вихователя дитини.

Уже сам факт кооперування педагогів і батьків у вихованні дітей викликає розуміння й повагу. Проте ефективним таке співробітництво стає не відразу. Присутність батьків може викликати у вихователів відчуття, що вони, а не діти, стали об'єктом пильного спостереження. Іноді виникає занепокоєння з приводу можливих помилок. Тож педагоги перебувають у постійному напруженні. Батьки відчувають дискомфорт, їм часом важко відверто висловити свої сумніви, поділитися переживаннями, запитати про щось. Успіх спільної роботи залежить від того, чи зможуть батьки й вихователі відкинути свої побоювання і діяти разом, розвиваючи дух співпраці. Спілкування, взаємна повага і насамперед визнання важливості інтересів дитини й створюють міцне підґрунття для плідної взаємодії.

У програмі докладно розглянуто різні форми участі батьків у вихованні і навчанні дітей: відвідування дитячого садка, збори, семінари з фахівцями, бесіди, консультації, обмін досвідом, разові ділові доручення, заняття та ігри з дітьми у групі, виготовлення устаткування, екскурсії, свята тощо. Кожна форма роботи посідає важливе місце в педагогічному процесі і запобігає виявам формалізму в роботі.

Важливим напрямом діяльності вихователя є відвідування сім'ї дитини на початку і наприкінці року. Мета візитів може бути різною. Починається така робота з відвідання сім'ї дитини, яку готують до вступу в дитячий садок, щоб встановити контакт із родиною. Знайомство дитини з новим дорослим у звичній для неї обстановці полегшує перехід із сім'ї в дитячий садок. Вихователь, спілкуючись із батьками в домашніх умовах, дістає інформацію про навички дитини, проблеми в її розвитку. Це дає змогу з самого початку спілкування вибрати правильний тон, легше встановити стосунки, що ґрунтуються на довірі.

Зазвичай діти радіють приходів вихователя. Слід виявляти зацікавленість усім, що показує дитина, заздалегідь повідомляти батьків про мету візиту, щоб вони не пов'язували прихід педагога з неприємними розмовами.

Відвідування сім'ї корисне і батькам, і вихователю. Батьки мають уявлення про те, як вихователь спілкується з дитиною, вихователі ознайомлюються з атмосферою дому, де дитина проводить більшу частину часу.

Важливим елементом стратегії спілкування педагога з сім'єю є обговорення з батьками положень програми. Таким чином, закладаються підвалини співпраці і сторони досягають розуміння, виробляється єдність поглядів на виховання і навчання дитини. Вихователі й батьки обговорюють умови для забезпечення дитині поступового і спокійного переходу в дитячий садок.

Під час приходу дитини в дитячий садок і перед тим, як вона йде додому, проводяться бесіди вихователя з батьками, що є обов'язковою частиною розкладу.

Зв'язок із батьками підтримується постійно в різних формах: записки батькам щодо успіхів дитини, подяка за допомогу, інформаційні листи стосовно продовження занять удома, пропозиції певної роботи з дитиною, інформація на дошках оголошень про заняття й досягнення дітей. Усе це створює атмосферу доброзичливості, зацікавленості, поважного ставлення до дітей і дорослих.

У групі створюються умови для вільного перебування батьків: від 30 хв один раз на тиждень до щоденних відвідувань та ігор з дітьми в приміщенні чи на прогулянці. Час перебування в групі не обмежується. Приймається будь-яка форма співробітництва.

Перше ознайомлення батьків із приміщенням і обладнанням групи відбувається впродовж тривалого часу. Вони разом із дитиною бавляться іграшками, займаються художньою діяльністю, гуляють, слухають музику, їдять, засвоюють правила дошкільного закладу. Такі відвідини створюють уявлення про майбутнє життя дитини в дитячому садку, дають змогу батькам надалі почувати себе в групі комфортно. Батьки не завжди знають, що їм робити під час відвідування дитячого садка. Якщо вихователя заздалегідь повідомили про прихід когось із членів родини, то можна спланувати роботу так, щоб передбачити його участь в іграх і заняттях з дітьми.

У цьому разі на дошці оголошень вивішують записку з іменем члена сім'ї, інструкцією щодо запланованих дій.

На дошці оголошень можуть бути такі рекомендації:

Загальна інформація для помічників

Намагайтеся брати участь у тому, що роблять діти. Підтримуйте з ними товариські стосунки, будьте активними.

Заохочуйте дітей одягатися й роздягатися самостійно, допомагайте тільки тоді, коли це потрібно.

Не давайте своїх назв роботам дітей (малюнкам, будівлям тощо), нав'язуючи власну інтерпретацію. Запитайте в них, як це називається?

Ставте запитання вихователям у відведений для цього час.

Одягніться зручніше для того, щоб за потреби могли посидіти на підлозі, побути з дітьми на вулиці.

Не обговорюйте поведінку дітей із дорослими, з їхніми батьками або іншими членами сім'ї. Якщо у вас виникло питання, щось незрозуміло, поговоріть із вихователями чи координатором програми.

Діліться своїми ідеями і пропозиціями з вихователями, щоб вони могли використовувати їх у роботі.

Якщо у вас є особливі вміння чи можливості, повідомте про це вихователям.

З'ясуєте, якої дисциплінарної політики варто дотримуватись у групі. Запитайте у вихователів, що слід робити, якщо діти б'ються чи кривдять одне одного.

Не обговорюйте поведінку дітей в їхній присутності.

Давайте дітям достатньо часу для самостійного вирішення проблеми перед тим, як пропонувати свою допомогу.

Деякі батьки не мають можливості приходити в дитячий садок. Є багато інших способів участі в педагогічній роботі (надіслати матеріали, допомогти щось обладнати чи змайструвати).

Слід докласти всіх зусиль для залучення до життя дитячого садка чоловічої частини оточення кожної дитини. Для цього планують батьківські збори, певні види діяльності, в якій батьки змогли б узяти активну участь.

Програма «Крок за кроком» передбачає висловлення подяки за надану допомогу і участь у житті групи. Це може бути усна персональна подяка членові сім'ї дитини, згадування в інформаційних листках тих батьків, які допомагали вихователям, нагородження батьків значками чи сертифікатами подяки тощо.

Неформальна участь у житті групи дає дорослим можливість глибше зрозуміти свою дитину, а дітям — відчутти близькість рідних, розділити з ними свою радість чи переживання. Батьківські збори є важливою частиною роботи. Вони проводяться не рідше як один раз на місяць. Батьки, педагоги і координатор програми визначають тему й тип зборів. Батьківські збори бувають: інструктивні, консультативні, неформальні та взаємної підтримки. Кожний тип має свої особливості, що висвітлюються в рекомендаціях для вихователів. При цьому важливим є пошук ідей і вибір теми для зборів, розкриття потенціалу активності батьків. Якщо збори відбуваються в зручний для батьків час і організовані цікаво, то їх учасники мають не тільки користь, а й задоволення від спілкування один з одним.

Програмою передбачено обов'язкове створення сімейних кімнат для спілкування членів родин. Така кімната має бути затишною і привабливою. Зручна канапа, крісла, килим на підлозі, на стінах — дитячі малюнки, на полицях — вироби дітей, коробки з іграшками для молодших братів і сестер. Зустріч у сімейній кімнаті за чашкою чаю або кави спонукає до душевної розмови. Це приміщення використовується також як кабінет координатора роботи з сім'ями (таку посаду обов'язково передбачено штатним розписом дитячого садка). Складається гнучкий і зручний для всіх розклад роботи сімейної кімнати. У сімейній кімнаті чи в іншому приміщенні створюються ігroteка й бібліотека з книжками, іграми та іграшками, які можна брати додому на нетривалий час. Батьки надають допомогу, беручи зобов'язання дбати про книжки та іграшки.

Посильна участь батьків у заняттях та іграх з дітьми з урахуванням їхніх можливостей і здібностей урізноманітнює засоби і форми взаємодії. У програмі доцільно співвіднесено права батьків у виборі занять з дітьми з їх обов'язком дотримуватися певних вимог. Головне — повага до особистості кожної дитини, рівноправне партнерство з нею, заохочення самостійності, підтримка творчих здібностей.

Відкритість дитячого садка для батьків, залучення їх до педагогічного процесу потребують високої майстерності педагогів і керівників закладу, творчого підходу до планування і здійснення спільної роботи. Підготовці до зустрічі з дітьми та сім'єю в програмі присвячено спеціальний розділ, де ви-

значено мету й завдання, викладено рекомендації з організації роботи щодо:

- створення умов для поступового переходу дитини із сім'ї в дитячий садок;
- тіснішого знайомства з кожною дитиною для формування уявлень про її інтереси та здібності, вміння гратись і спілкуватися з ровесниками;
- створення атмосфери доброзичливості у групі.

Як зазначалося, дитячий садок організовує візит вихователя до сім'ї перед початком відвідування дитиною групи. У вихователів складається уявлення про дитину зі слів членів сім'ї, під час взаємодії з дитиною, спостереження за нею у грі тощо. Коли дитина починає відвідувати дошкільний заклад, вихователі уважно спостерігають за нею, вивчають її особливості, складають об'єктивну характеристику її досягнень, щоб зрозуміти проблеми і причини їх виникнення. Для цього вивчають також індивідуальні вияви і поведінку дітей у малих і великих групах, під час гри та розподілу ролей, позитивні й негативні аспекти взаємодії між дітьми, види діяльності, що приваблюють їх чи викликають зацікавлення. Створення атмосфери поваги між координатором програми, вихователями й дітьми потребує часу. Якщо діти відчують, що кожний із них сприйнятий і шанований, вони почують себе комфортно і вільно виявляють свої інтереси, стиль поведінки. Діти люблять похвалу, вона має бути індивідуалізована і позбавлена фальші.

У дитячому садку діє певний комплекс правил, необхідних для нормальної життєдіяльності вихованців. Він може відрізнятися від сімейного. Порядок залежить від вихователя, умов організації життя й особливостей віку дітей, які швидко засвоюють, що можна, чого не можна робити, що слід знати, чого варто очікувати від інших і що очікують інші люди від дитини. Основний спосіб допомогти дитині засвоїти правила поведінки, прийняти новий комплекс вимог, що ґрунтується на залученні її до побудови і зміни правил. Залучення дітей до цього процесу є ефективнішим, ніж заохочення чи покарання. Наявність чітких правил поведінки в групі привчає дитину до самоконтролю.

Велику увагу в програмі приділено організації простору групової кімнати та інших приміщень. На думку авторів, цей простір має часто змінюватися з ініціативи дітей і вихова-

телів відповідно до сучасних вимог і пізнавальних потреб дітей, стимулювати їхню природну допитливість. Кожний має змогу творчо використовувати матеріали й обладнання, самостійно організувати ігрове середовище. Дитячі роботи також стають частиною інтер'єру.

Уся діяльність групи щотижня планується всім колективом педагогів: ранковий прийом, добір занять, час споживання їжі, груповий час, прогулянка, години сну, переходи від одного заняття до іншого, події, що відбуваються упродовж кількох днів. У кожний режимний відтинок часу визначається зміст роботи вихователя. Розклад готується так, щоб співвідносилися різні види діяльності дітей, враховувався баланс активності й спокою, передбачалося достатньо часу для занять за вибором дітей, ігор, прогулянок. Розклад має бути гнучким, здатним урахувати непередбачені події, наприклад екскурсії, спостереження, візит батьків, а також сьогоденний настрій групи. У рекомендаціях для вихователя пропонується форма планування на тиждень у вигляді таблиці зі зразками й варіантами лаконічного запису.

Важливий блок програми — організація центрів активності та діяльності дітей. Матеріали й устаткування розміщуються в спеціально обладнаних місцях або зонах — центрах активності. Тут відбуваються ігри й заняття. Кожна група має кілька таких центрів: «Сюжетно-рольова гра», «Відкритий майданчик», «Будівництво», «Література», «Мистецтво», «Маніпулятивні (настільні) ігри та іграшки», «Пісок і вода».

У програмі описано кожен центр: зазначено можливі види діяльності та дії дітей, визначено аспекти розвитку, що забезпечуються ними, перелічено необхідні, рекомендовані, а також можливі матеріали, посібники, іграшки, устаткування, запропоновано засоби їх розміщення і варіанти використання, подано рекомендації щодо діяльності вихователів з керівництва й участі в роботі центрів.

Вихователі мають подбати про організацію відповідного простору, щоб забезпечити активність дитини. Будівництво з кубиків і блоків потребує достатньо простору, щоб умістити кількох дітей, що граються разом, і забезпечити збереженість їхніх будівель. Добре, якщо є килимове покриття, воно приглушує шум і дає змогу зручно розміститися на підлозі. Центр літературних занять має бути невеликим і затишним,

з м'яким килимом, подушками, зручними стільцями і столом для паперу та малювання. Книжки треба розташувати так, щоб діти мали до них вільний доступ.

Кожний центр передбачає заняття кількох дітей водночас. Матеріали та обладнання розміщуються в доступному місці, періодично поновлюються. Дітям дозволяють і пропонують відбирати й використовувати матеріали на свій розсуд чи відповідно до задуму, перемішувати їх у кімнаті, переносити з одного центру до іншого.

До обов'язків вихователя входить добір і розміщення матеріалів, надання дитині права вибору чи постановки проблемних ситуацій, демонстрація на прохання дітей чи в процесі спільної діяльності певних зразків дій, заохочення і корегування поведінки дитини, створення позитивної емоційної атмосфери, спостереження за діяльністю.

Робота в центрах активності будується за такими принципами: гра супроводжує всі види діяльності, індивідуальний підхід до дітей в усіх ситуаціях, надання свободи вибору, установка на формування і підтримку у дитини позитивного самопочуття, поєднання різних видів активності в будь-якій діяльності, індивідуальних і групових ігор і занять, забезпечення всебічного розвитку.

Заняття та гра в центрах стимулюють дослідницьку активність, розвивають креативність дітей, забезпечують їм можливість гратися самостійно, поодиночці чи невеликими групами.

Спільна діяльність у малих групах, за задумом авторів, створює умови для взаємодії. Діти вчаться вирішувати проблемні чи конфліктні ситуації, приймати рішення, поступатися одне одному, вислуховувати різні міркування, демонструвати свої вміння і вчитися в інших. Усе це сприяє соціальному, емоційному та особистісному розвитку дитини.

У програмі «Крок за кроком» докладно розглядається устаткування центрів активності й організація діяльності дітей.

Характеристика центру і значення діяльності, що розгортається в ньому

У структурі центрів виокремлено специфічні підрозділи, наприклад «Засоби підтримки драматичної гри» у центрі «Сюжетно-рольова гра». Розділ «Відкритий майданчик»

містить такі підрозділи: «Ігрова зона (зони лазіння, ігор з піском і водою, транспорту, тиші, столярна, садова ділянки)», «Вплив погоди на дітей» (рекомендований одяг для прогулянок). До центру «Грамота» віднесено підрозділ «Мовний розвиток». У центрі «Мистецтво» є підрозділи про експериментування з різними матеріалами. Кольорова крейда, маркери, глина, пластилін, матеріал для колажів, ножиці для правої і лівої рук, клей, цупкий папір — усе розкладено на відкритих полицях і доступне дітям.

Специфіка діяльності в центрі полягає в доборі устаткування й у наданні педагогом рекомендацій з використання різних технік образотворчої діяльності (пальцевий живопис, живопис картопляним крохмалем, мильними пластівцями, восковий живопис, плямовий живопис, друкування мотузкою, друкування губкою).

У центрах активності (маніпулятивному, будівельному, сюжетної гри, літературному, музичному) використовуються різні ляльки: готові (придбані в магазині) і зроблені дітьми та дорослими, паперові площинні, ляльки-маріонетки, маски, ляльки зі шкарпеток і рукавиць, пінопласту й глини тощо. Вони допомагають розвивати мовлення й уяву, сприяють загальному розвитку дітей.

У центрі «Маніпулятивні ігри та іграшки» зосереджено картинки й ігри-головоломки, ігри з фішками, лото, леґо, доміно, кольорові магнітні картинки. Ігри можуть мати позначки, що вказують на ступінь їх складності. Ігри в центрі потребують умінь спостерігати, ідентифікувати, класифікувати, добирати, порівнювати зі зразком. Вони сприяють розвиткові творчих нахилів та інтересу до дослідження.

Центр активності для ігор із піском і водою обладнують у груповій кімнаті та на ділянці дитячого садка. Діти пускають у воду човники, наповнюють їх водою і випорожнюють, спостерігають за предметами, що плавають, тонуть; маляють водою, просівають пісок, заривають у нього предмети, відшукують їх, пропускають пісок між пальцями, роблять «пиріжки», малюють за допомогою вологого піску. Усі ці ігри потребують спеціального обладнання й організації. У рекомендаціях ідеться про роботи вихователя з обладнання такого центру.

Автори проекту «Крок за кроком» наголошують, що центри активності є рушіями навчально-виховного процесу. На-

вчання дітей здійснюється щодня, вони працюють, граються, вчаться в центрах за встановленим розкладом. Кожна дитина зранку визначає, в якому центрі вона сьогодні працюватиме, і повідомляє про своє бажання за допомогою символів на спеціальній дошці. Вихователь готує для кожного центру посібник і обдумує тему заняття. За допомогою дорослих і самостійно діти виконують завдання, вирішують проблемні ситуації, працюють із посібниками й навчальними матеріалами. Тривалість занять чітко не регламентується. Вихователь планує так, щоб дитина впродовж тижня попрацювала в кожному з центрів. Діти мають вільний доступ до матеріалів і обладнання.

Програмою визначено гнучку систему опосередкованого стимулювання дитини до роботи в тому чи в тому центрі. Один із засобів — опертя на інтерес. Наприклад, дитина хоче споруджувати будинок із кубиків, а не хоче малювати. Можна додати до будівельних матеріалів маркер, папір і клейку стрічку й запропонувати виготовити та вивісити на будинку умовний знак «Вхід за рогом». Можна об'єднувати дітей по двоє, де одна дитина добре засвоїла те або інше поняття, діє краще за іншого. Така взаємодія, безумовно, корисна, тому що в ігровій формі створюються кращі умови для вправлення в новому вмінні, виконання складного завдання.

Крім занять, ініційованих вихователями, доцільно втілювати власні ідеї чи проекти вихованців, що поступово зацікавлюють весь дитячий і виховательський колектив.

Наведемо приклад комплексної роботи, що ґрунтується на допитливості дітей і підтримці вихователя.

Між кількома вихованцями зав'язалася розмова про китів. Вихователь звернув увагу, що діти зацікавилися цією темою. Він запропонував продовжити розмову і діти розповіли усе, що знали про китів. Одні стверджували, що кити всі однакові, інші говорили про блакитного кита — косатку. Дискусія завершилася пропозицією вихователя поговорити з батьками і з'ясувати їхню думку.

Наступного дня одна дитина прийшла в дитячий садок із книжкою про китів, інша сказала, що її мама вивчає китів в університеті. Діти з великою увагою слухали уривки з книги про китів, які їм зачитувалися, розглядали ілюстрації і навіть намалювали та підписали запрошення мамі-вченому з

проханням прийти в групу і розповісти про китів. Через кілька днів діти пішли в бібліотеку за книжками про китів, робили малюнки до цих книжок, виготовляли китів із фольги і пускали їх у воду. Вони виявили такий інтерес до проблеми збереження китів, що написали листа в екологічний комітет, висловивши занепокоєння проблемою їх безпеки і збереження.

Розповідаючи про розміри китів, вихователь запропонував дітям уявити, яку площу могло б зайняти дитинча кита. За допомогою рулетки вони виміряли кімнату і зрозуміли, що кит у їхній груповій кімнаті не поміститься. Потім обговорилася можливість «побудувати» кита на майданчику з великих блоків і знову виявилось, що таких блоків замало. Діти разом із вихователем, користуючись мотузкою, з'ясували довжину кита.

Понад місяць «китовий проект» володів увагою всієї групи і підтримувався стійким інтересом трьох дітей. Усе це свідчить про те, що діти можуть глибоко досліджувати предмет, вирішувати проблеми, використовувати знання з різних галузей. Їм допомагають батьки та інші дорослі. Проекти розширюються і потребують використання різного матеріалу. Комплексність у вивченні теми зумовлює засвоєння дітьми навколишнього світу за межами групи.

У програмі визначена сполучна ланка між центрами як домінантою в навчанні дитини. Це музика — багатоще джерело розвитку дітей. Очевидна роль музики полягає у сприянні розвитку емоцій. Діти охоче слухають, втішаючись мелодійністю творів, самі співають прості пісні, виявляючи власні почуття, беруть участь у хоровому співі, танцювальних рухах, милуються ритмічністю. Натомість колискові пісні заспокоюють дітей. Музика є природною частиною гри і сприяє встановленню взаємодії з дорослими.

Усі можливості музики для розвитку дитини ще не використані. Вихователь повинен допомогти дітям зрозуміти походження звуків, дати можливість порівняти звуки різної висоти. Музика стає частиною розкладу кожного центру активності. Програмою не тільки передбачено створення спеціального музичного центру, музика супроводжує дітей впродовж дня, у будь-якій діяльності.

Водночас автори програми зауважують, що варто виявляти обережність у використанні музики як фону. Пісні використо-

вуються як засіб переходу від одного виду діяльності до іншого чи для заповнення пауз (очікування обіду, здійснення туалету, під час роботи в центрах, якщо це обумовлено темою заняття і не відволікає дітей), під час відпочинку, відходу додому.

У музикуванні можна використовувати різні предмети: брязкальця — коробочки з покриттями, наповнені, наприклад, рисом, піском, гудзиками тощо, алюмінієві банки з-під лимонаду; для щипкових інструментів — дріт, нитки різної товщини; ударних — кубики, порожні банки; духових — пластикові пляшки, трубки, свистульки (інструменти фабричного виготовлення використовуються у визначений час).

Значну увагу приділено у програмі спостереженню за поведінкою дітей. У виконавчому стандарті вказується: забезпечити постійне спостереження й оцінювання зростання й розвитку кожної дитини з метою планування видів діяльності, відповідно до індивідуальних потреб. Це спостереження за дитиною, коли вона працює, грається без втручання в її діяльність. Результати спостереження реєструються. Системний підхід до спостереження дає змогу забезпечити повноту здобутих відомостей. Корисність спостереження доведено практикою. Маленькі діти найчастіше не спроможні висловити те, що виявляється в їхніх діях. Реєструючи дії чи результати діяльності дитини, вихователі отримують матеріал, на підставі якого можна говорити про доступність мети, зацікавленість нею, результативність діяльності дітей, типи їхньої поведінки, рівні засвоєння навичок і розвиток. Вихователі мають бути об'єктивними і реєструвати факти, а не їх інтерпретацію.

Матеріали спостережень становлять основу картки спостережень, з якої є змога довідатися про те, що дитина може і чого не може подолати у своєму розвитку. Це дає змогу вихователям визначати перспективи роботи з дитиною.

Загальне керівництво програмою у кожній групі (до 25 дітей) здійснюється так: упродовж дня працює один вихователь і два асистенти. У найскладніших випадках може допомогти третій асистент. За можливості посади асистентів виконують батьки.

Асистент вихователя — важлива фігура в педагогічному колективі. Фахова позиція асистента — ставлення до вихова-

теля як до лідера. Асистент за потреби звертається до вихователя по допомогу, інформує його про свої наміри, позитивно ставиться до інструктування й контролю з боку вихователя.

Вихователям у роботі надає підтримку координатор програми, який відповідає за виконання функцій, що забезпечують і залучення батьків до дитячої групи. До його обов'язків належать добір і запис дітей та їхніх сімей для участі у програмі, добір асистентів, вироблення і реалізація успішної стратегії залучення батьків до виконання програми, встановлення зв'язку із суспільними інституціями, що можуть сприяти медичному й соціальному забезпеченню життя сімей, організація спеціального приміщення (сімейної кімнати). Координатор узгоджує діяльність вихователів, асистентів і батьків, забезпечуючи умови для спільних заходів, бере участь в організації і роботі сімейного консультативного комітету, що обговорює з персоналом окремі аспекти реалізації програми.

Педагогічний колектив має бути командою однодумців, працювати злагоджено й ефективно. Для цього потрібний чіткий розподіл обов'язків і встановлення принципів взаємодії. Бажано регулярно обговорювати й уточнювати організацію роботи, планувати розподіл обов'язків, проте завжди треба бути готовими до непередбаченої ситуації, переключення з однієї справи на іншу. Доброзичливе ставлення, гідна оцінка й використання індивідуальних умінь усіх членів команди збагачують виконання програми.

У кожному інноваційному дитячому садку потрібно щороку оцінювати стан реалізації програми.

Наводимо орієнтовну схему такого оцінювання:

а) як дитина реагує на звертання ровесників (охоче відгукується, відповідає невдоволено й роздратовано, залишає ровесника без уваги, виявляє грубість тощо);

б) який настрій у дитини, що виконує прохання дорослого. Критерії оцінювання такі:

1) дитина охоче відгукується на прохання дорослого, виявляє доброзичливість, встановлюючи контакт із ровесником, виражає задоволення, радість, виконавши завдання і, навпаки, невдоволення у разі невдачі (+);

2) дитина неохоче відгукується на прохання дорослого, вступає у контакт із ровесником не відразу, після паузи, по-

вільно, насторожено придивляється до нього, має труднощі у виборі форми звертання (-);

3) дитина неохоче виконує прохання дорослого, взаємодія з ровесником має конфліктний характер (-).

На підставі здобутих відомостей обговорюються індивідуальні особливості дітей за такими питаннями:

1. Вид діяльності, в якій дитина досягає найкращих результатів (діяльність, що особливо захоплює дошкільника).
2. Характер взаємин дитини з людьми, які її оточують.
3. Становище дитини у групі ровесників.
4. Переважний емоційний стан.
5. Можливі причини негативних виявів.
6. Рекомендації для вихователів.

Спираючись на результати спостереження, бесіди з вихователем за запропонованим нижче питальником, визначте зорієнтованість педагога на одній з моделей взаємодії з дітьми.

**Питальник
для виявлення загального типу
орієнтованості вихователя
на навчально-дисциплінарну або особистісну
моделі взаємодії з дітьми**

Шановний вихователю!

Вашій увазі пропонуються твердження, що стосуються процесу виховання й навчання дошкільників.

Якщо ви цілком погоджуєтесь з твердженням, поставте навпроти нього, у графі «Бал» — 5. Якщо погоджуєтесь більше, ніж не погоджуєтесь, — 4. Якщо згодні й не згодні однаково, — 3. Якщо більше незгодні, ніж згодні, — 2 і, нарешті, якщо не погоджуєтесь з наведеним твердженням, — 1.

48 балів і більше — виражена орієнтованість на навчально-дисциплінарну модель взаємодії з дітьми;

43–47 балів — помірна орієнтованість на навчально-дисциплінарну модель;

38–42 бали — помірна орієнтованість на особистісну модель взаємодії;

37 балів і менше — виражена орієнтованість на особистісну модель взаємодії з дітьми.

Твердження	Бал
Суворий вихователь кращий, ніж несуворий	
Вихователь — головна особа, від нього залежить ефективність виховної роботи	
На заняттях, у режимних процесах дитина виконує те, що намічено вихователем	
Слухняність дітей — заслуга педагога	
Дитина подібна до глини, з якої можна ліпити що завгодно	
Дитина повинна виконувати всі вимоги вихователя	
Головна мета вихователя — реалізувати вимоги програми виховання і навчання дітей	
Головна мета навчально-виховного закладу — опанування дітей знаннями	
Головне в роботі педагога — домогтися старанності дітей	
Виховання — це насамперед вимогливість до дітей	
Заохочувати тільки ті бажання й ініціативу дітей, що відповідають поставленим завданням	
Гарна дисципліна — запорука успіху в вихованні, навчанні дітей	
Покарання — не найкраща форма виховання, але необхідна	
Діяльність дітей потребує постійного контролю	

Запитання і завдання

1. Назвіть основні причини оновлення змісту дошкільної освіти в Україні.
2. Схарактеризуйте нові підходи до наукової експертизи сучасних програм дошкільної освіти.
3. Проаналізуйте значення спільних і відмінних ознак освітніх програм різного рівня в забезпеченні особистісно зорієнтованого навчання й виховання дітей.
4. Розкрийте особливості підходів до освіти дітей в різних програмах для дошкільних навчальних закладів України.
5. Опишіть, як у кожній програмі реалізовано орієнтацію на загальнолюдські й національні цінності та свободу особистості.
6. Які спільні пріоритети щодо виховання дітей містяться в різних програмах? Які з них слід виокремити на етапі інтегрування України в європейський освітній простір?

Список рекомендованої літератури

1. *Базовий компонент дошкільної освіти в Україні.* — К.: Освіта, 1999. — 68 с.
2. *Богуславский М. В., Сороков Д. Т., Фаусек Ю.* Тридцать лет по методу Монтессори. — М., 1994.
3. *Горохова Т.* Маленький принц в вальдорфской школе // Педагогика. — 1994. — № 3.
4. *Грюнелиус З.* Вальдорфский детский сад. Воспитание детей младшего возраста: Пер. с нем. — М., 1992. — 205 с.
5. *Декларація прав дитини* // Виховна робота в закладах освіти в Україні. — К.: Освіта, 1998. — Вип. 2. — С. 10–14.
6. *Дитина в дошкільні роки: Програма розвитку навчання й виховання дітей.* — Запоріжжя: ЛПС Лтд, 2000. — 268 с.
7. *Дитина: Програма навчання і виховання дітей в дитячому садку.* — К.: Освіта, 1993. — 267 с.
8. *Карлгрен Ф.* Антропософский путь познания / Пер. с нем. Я. Обухова. — М., 1991.
9. *Концепція дошкільного виховання в Україні.* — К.: Освіта, 1993. — 16 с.
10. *Концепція про права дитини* // Виховна робота в закладах освіти в Україні. — К.: Освіта, 1998. — Вип. 2. — С. 14–43.
11. *Крутій К. Л.* Експериментальна робота в дошкільному закладі освіти. — Запоріжжя, 1999. — 56 с.
12. *Лаврентьєва Г.* Вальдорфський дитячий садок у Німеччині // Дошк. виховання. — 1998. — № 6. — С. 22–23.
13. *Лицем до дитини: Програма О. А. Винницької: У 2 ч.* — Л., 1988. — 134 с.
14. *Малютко: Програма виховання дітей дошкільного віку.* — К.: Освіта, 1999. — 198 с.
15. *Монтессори М.* Самовоспитание и самообучение в начальной школе. — М., 1993.
16. *Монтессори-материал. Школа для малышей: Пер. с нем.* / Ред. Е. Хилтунен. — М., 1992. — Ч. 1. — 174 с.
17. *Надія: Програма навчання і виховання обдарованих дітей дошкільного віку.* — О., 1994. — 197 с.
18. *Національна програма «Діти України»* // Виховна робота в закладах освіти в Україні. — К.: Освіта, 1998. — Вип. 2. — С. 116–145.
19. *Неліна Т.* Приватний садок в Австралії // Дошк. виховання. — № 4. — С. 24–25.
20. *Про освіту: Закон України від 23 березня 1996 р.* // Виховна робота в закладах освіти України. — К., 1998. — Вип. 2. — С. 43–76.
21. *Радішевський А.* Американські діти. Матерям є куди їх подіти (дошкільня) // Учитель. — 1999. — № 1-2.
22. *Ранній інтелектуальний розвиток: Програма за методикою М. Є. Веракси.* — Л., 1996. — 124 с.
23. *Слагаемые педагогической технологии* / Под ред. В. Безпалько. — М., 1989.
24. *Современные образовательные программы для дошкольных учреждений* / Под ред. Т. Ерофеевой — М.: Академия, 2000. — 34 с.
25. *Сорокова М. Г.* Система М. Монтессори: Теория и практика. — М.: Академия, 2003. — 384 с.
26. *Стандарти програми «Крок за кроком».* — К.; Л.: Міжнар. центр, 1999.
27. *Типовий статут дошкільного виховного закладу* // Дошк. виховання. — 1994. — № 9. — С. 6–8.
28. *Тихонов А.* Педагогическая теория и практика Монтессори // Дошк. воспитание. — 1989. — № 10. — С. 66–70.
29. *Українське дошкільня: Програма виховання та навчання дітей в дошкільних закладах.* — Л., 1996. — 124 с.
30. *Холерики О. Г., Поташиник М. Н., Лоренсов А. В.* Развитие школы как инновационный процесс. — М.: Новая шк., 1994. — 61 с.
31. *Шадриков В.* О новых программно-методических комплектах по дошкольному образованию // Дошк. воспитание. — 1997. — № 11. — С. 4.
32. *Шатова А. Д.* Дошкольник и ... экономика: Программа. — М., 1996.
33. *Штейнер Р.* Духовное обновление педагогики. — М., 1995. — С. 18.
34. *Юний еколог: Програма екологічного виховання дітей дошкільного віку.* — Івано-Франківськ, 1999. — С. 36–57.
35. *Grundgedanken der Montessori-Pädagogik* / Hg. von P. Oswald u. G. Schulz-Benesch. — Freiburg; Basel; Wien, 1990.
36. *Montessori M.* Das kreative Kind. — Freiburg; Basel; Wien, 1992.
37. *Montessori M.* Dr. Montessori's own handbook. — New York, 1965.
38. *Montessori M.* Kosmische Erziehung. — Freiburg; Basel; Wien, 1993.

ПРАКТИЧНІ Й СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

На шляху до вдосконалення професійної підготовки майбутніх спеціалістів дошкільного виховання викладачі курсу «Дошкільна педагогіка» виконують низку завдань. Передусім — це чітке окреслення об'єктів подальшої професійної діяльності.

Об'єктами професійної діяльності **бакалавра** за спеціальністю «Дошкільне виховання» є дошкільні заклади (дошкільні навчальні заклади, дитбудинки для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без опіки дорослих). Відповідно до фундаментальної та спеціальної підготовки бакалавр може виконувати такі види професійної діяльності:

- **догляд за дітьми:** забезпечення життєдіяльності дітей на основі передових методик і технологій педагогічної діяльності, турбота про здоров'я дітей, створення позитивного емоційного стану дитини, раціонального виховного середовища, надання в разі необхідності першої медичної допомоги дітям, проведення загартувувальних та інших оздоровчих заходів тощо;
- **гностично-дослідницьку:** вивчення індивідуально-особистісних особливостей дітей, збирання та аналіз фактів поведінки дітей, встановлення причин і наслідків вчинків вихованців, проектування розвитку особистості кожної дитини і дитячого колективу, засвоєння передового досвіду;
- **освітньо-виховну:** розроблення і реалізація змісту виховання та навчання дітей, добір форм і методів, спрямова-

них на формування в дитини дбайливого ставлення до природи, навколишнього світу, інших дітей та до самої себе;

- **конструктивно-організаційну:** організація педагогічного процесу в дитячому садку, використання форм, що забезпечують ефективний розвиток дітей, моделювання і керівництво різними видами діяльності дітей, педагогічне управління їхньою поведінкою та активністю;
- **діагностичну:** визначення рівня розвитку дітей, стану педагогічного процесу і завдань освітньо-виховної роботи з дітьми та їхніми батьками, визначення підсумків власної педагогічної роботи, відповідність їх вимогам часу;
- **консультативно-координаційну:** забезпечення єдності роботи дитячого садка й сім'ї, спрямованої на створення повноцінного мікро- та макросоціуму, використання потенціалу середовища, сприятливого для становлення самостійної і творчої особистості дитини, використання педагогічно доцільних форм роботи на основі диференційованого підходу до різних типів сімей.

Орієнтуючись на здобуття професійної освіти на рівні бакалавра, випускник має змогу набути надалі додаткову спеціалізацію: «Вихователь з правом навчання іноземної мови», «Логопед», «Хореограф», «Інструктор з фізичного виховання дітей дошкільного віку» та ін.

Об'єктами професійної діяльності **спеціаліста** за спеціальністю «Дошкільне виховання» є дошкільні заклади, організації соціального захисту дітей. Відповідно до фундаментальної та спеціальної підготовки вони можуть виконувати такі види професійної діяльності:

- **догляд за дітьми:** навчання та виховання дітей дошкільного віку, підготовка вихователів дітей дошкільного віку шляхом викладацької діяльності в педагогічних коледжах;
- **гностично-дослідницьку:** вивчення індивідуально-особистісних особливостей дітей, збирання й аналіз фактів поведінки дітей, проектування розвитку особистості й специфіка опанування професійними вміннями й навичками студентів педагогічних коледжів, засвоєння передового досвіду, нових педагогічних технологій;
- **освітньо-виховну:** розроблення й реалізація змісту виховання і навчання дітей, фахової підготовки вихователів дошкільного профілю в педагогічних коледжах, добір форм, методів і чинників соціалізації особистості майбутнього педагога в мікро- і макросоціумі;

- **конструктивно-організаційну:** організація педагогічного процесу в дитячому садку, в дошкільному педагогічному коледжі, використання форм, які забезпечують ефективний розвиток дітей, моделювання і керівництво різними видами діяльності дітей, педагогічне управління поведінкою та активністю майбутніх вихователів;
- **діагностичну:** вивчення рівня розвитку дітей, стану педагогічного процесу й завдань освітньо-виховної роботи з дітьми, студентами педагогічних коледжів, визначення результатів власної педагогічної роботи, їх відповідність вимогам часу, використання корекційних методик;
- **консультативно-координаційну:** використання педагогічно доцільних форм роботи зі студентами на основі диференційованого підходу до особистості майбутнього педагога, використання педагогічно доцільних форм роботи на основі диференційованого підходу до різних типів сімей.
Об'єктами професійної діяльності **магістра** за спеціальністю «Дошкільне виховання» є дошкільні заклади різних типів, соціальні служби, коледжі, інститути та університети, управління навчальними закладами, номенклатурні посади в навчальних і виховних організаціях. Відповідно до фундаментальної та спеціальної підготовки магістр може виконувати такі види професійної діяльності:
- **навчання та виховання дітей дошкільного віку:** підготовка вихователів дітей дошкільного віку шляхом викладацької діяльності в педагогічних коледжах, інститутах, університетах, викладацька діяльність в інститутах післядипломної освіти педагогічних працівників, організація дошкільних закладів освіти, контроль стану функціонування дошкільних закладів освіти (різного типу) в Україні;
- **гностично-дослідницьку:** вивчення індивідуально-особистісних особливостей дітей, проектування розвитку особистості й специфіки опанування професійними вміннями й навичками студентами педагогічних коледжів, інститутів, університетів, удосконалення кваліфікаційних категорій вихователів-практиків у системі Інституту післядипломної освіти педагогічних працівників (ІПОПП);
- **освітньо-виховну:** розроблення і втілення змісту виховання і навчання студентів, фахової підготовки вихователів дошкільного профілю в педагогічних коледжах, інститутах,

університетах, добір чинників соціалізації особистості майбутнього педагога в мікро- та макросоціумі, добір форм і методів професійного вдосконалення вихователів-практиків у системі ІПОПП щодо атестаційної категорії;

- **конструктивно-організаційна:** організація педагогічного процесу в педагогічному коледжі, педагогічному інституті, університеті, курсів ІПОПП;
- **діагностичну:** визначення рівня розвитку дітей, стану педагогічного процесу і завдань освітньо-виховної роботи зі студентами, підведення підсумків власної педагогічної роботи, досвіду практичної підготовки педагогів для дошкільних закладів у різних освітніх системах європейських країн і країн світу;
- **консультативно-координаційну:** використання педагогічно доцільних форм роботи зі студентами на підставі диференційованого підходу до особистості майбутнього педагога, моделювання різних варіантів педагогічних освітніх технологій з урахуванням надбань вітчизняної та зарубіжної педагогіки в царині дошкільної і професійної підготовки педагогів до роботи в різних закладах навчання й виховання дітей.
Упродовж навчання у вищому навчальному закладі у студентів формують відповідні професійно-педагогічні вміння.
До випускника вищого навчального закладу за освітньо-кваліфікаційним рівнем **бакалавр** висуваються такі загальні вимоги:
- бути обізнаним з основними вченнями в галузі гуманітарних та соціально-економічних наук, здатним аналізувати соціально значущі проблеми та процеси, вміти використовувати наукові методи у своїй професійній і соціальній діяльності;
- знати етичні та правові норми, що регулюють ставлення людини до суспільства, навколишнього середовища, вміти враховувати їх у власному житті та професійній діяльності;
- усвідомлювати сутність та соціальне значення своєї майбутньої професії;
- мати цілісне уявлення щодо процесів і явищ, які відбуваються в суспільстві та природі; про методи їх пізнання, вміти доцільно використовувати під час розв'язання відповідних освітньо-виховних завдань;

- мати наукові уявлення про здоровий спосіб життя, володіти вміннями та навичками фізичного самовдосконалення;
- володіти культурою мислення, знати його загальні закони, володіти вмінням правильно формулювати свої міркування у письмовій та усній формах;
- мати належний рівень професійної підготовки і загальної культури, а також гуманістичну спрямованість, почуття особистої відповідальності за виконувану справу, любити дітей, уміти налагоджувати співробітництво з ними, правильно їх розуміти, адекватно відгукуватися на їхню поведінку і стан, виявляти творчу ініціативу в роботі;
- уміти організовувати свою працю на науковій основі, використовувати найновітніші методики;
- володіти знанням основ виробничих відносин, бути готовим до кооперації з колегами та роботи в колективі, знати основи педагогічної майстерності;
- бути спроможним в умовах розвитку науки й мінливої соціальної практики переоцінювати накопичений досвід, аналізувати свої можливості, вміти набувати нові знання, використовувати сучасні інформаційні освітянські технології;
- узагальнювати і впроваджувати передовий педагогічний досвід у власній роботі з дітьми;
- підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність;
- здійснювати психолого-корекційний вплив на дітей, які відстають у розвитку, перебувають у кризовому стані або в конфліктних ситуаціях.

Спеціаліст з дошкільного виховання має бути готовим обійняти посади вихователя, методиста, завідувача, організатора — керівника навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку в типовому дошкільному закладі, в закладі закритого типу (дитячий будинок, будинок маляти), дошкільних закладах для дітей з відхиленнями в розвитку. Він також повинен бути підготовлений до роботи викладачем у дошкільному педучилищі або педагогічному коледжі, дістати призначення на посаду викладача дошкільної педагогіки, дитячої психології або конкретних методик дошкільного виховання. Крім того, він може працювати у відділі народної освіти на посаді інспектора-методиста дошкільного виховання.

Спеціалістові мають бути властиві такі особистісні якості:

- громадська й моральна зрілість, висока національна свідомість і патріотизм;
- любов до своєї професії, прагнення вдосконалювати педагогічну майстерність;
- відданість національним принципам у роботі з вихованцями та колегами;
- любов до дітей, гуманне й доброзичливе ставлення до них;
- громадська активність;
- справедливість, тактовність;
- вимогливість у ставленні до себе і студентів;
- спостережливість і педагогічна увага;
- самокритичність;
- винахідливість і оптимізм;
- спілкування державною українською мовою;
- ввічливість, повага до колег, їхніх поглядів і позицій;
- ініціативність;
- неухильність у дотриманні норм моралі та мовленнєвого етикету;
- прагнення до духовного, інтелектуального й фізичного удосконалення.

Спеціаліст повинен знати:

- теоретичні основи загальноосвітніх і фахових дисциплін в обсязі, що забезпечує якісне виконання навчальних програм у дошкільному закладі, педагогічному училищі, коледжі;
- дисципліни психолого-педагогічного циклу, дошкільну педагогіку і педагогіку школи, психологію загальну, дитячу, вікову й педагогічну, анатомію і фізіологію дитини, гігієну й педіатрію дошкільного віку, українознавство;
- конкретні методики дошкільного виховання, тенденції їх розвитку в умовах національного дошкільного закладу та за кордоном, перспективи розвитку методик на сучасному етапі;
- методику викладання кожної дисципліни, що передбачена відповідними програмами і навчальними планами дошкільного навчального закладу;
- історію розвитку українського дошкільля в Україні загалом і в конкретному регіоні зокрема, тенденції удосконалення мережі дошкільних закладів з різними формами власності та фінансування на сучасному етапі;

- історію розвитку педагогічної думки взагалі та дошкільної зокрема в Україні й у конкретному регіоні;
- культурно-просвітницьку діяльність українських педагогічних товариств і спілок в Україні та в регіоні в минулому і нині;
- основи педагогічної практики, шляхи її удосконалення в умовах роботи національних дошкільних закладів за альтернативними програмами;
- анатоμο-фізіологічні та гігієнічні норми організації педагогічного процесу в дошкільних закладах;
- особливості організації та методичного керівництва різними видами діяльності дітей у різних вікових групах;
- особливості і специфіку роботи дошкільного закладу з батьками та громадськістю;
- зміст і структуру альтернативних програм навчання й виховання дітей у дошкільному закладі;
- принципи організації та керівництва дошкільним вихованням у населеному пункті з урахуванням типу дошкільного закладу та специфіки його діяльності;
- принципи планування і керівництва педагогічним процесом у коледжі, інституті, університеті;
- особливості проведення студентської науково-дослідницької і навчально-дослідницької діяльності.

Кінцевий етап професійної підготовки забезпечує здобуття звання **магістра**:

- Наводимо вимоги до магістра дошкільного виховання:
- застосовувати здобуті знання в галузі національного виховання і навчання дітей дошкільного віку, студентів педагогічних коледжів, інститутів, університетів у вирішенні навчально-методичних і науково-методичних завдань відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей і з урахуванням конкретних педагогічних ситуацій;
 - володіти різними методиками психолого-педагогічного обстеження, діагностування та корекції відхилень у розвитку дітей дошкільного віку, зокрема девіантної поведінки;
 - орієнтуватись у теорії та практиці дошкільного виховання й навчання дітей дошкільного віку на вітчизняний і зарубіжний досвід підготовки фахівців до роботи з дітьми в дошкільному закладі;
 - уміти критично оцінювати науково неспроможні й педагогічно компромісні явища в практиці дошкільних закладів,

що діють на альтернативних засадах (приватних, кооперативних тощо);

- вести викладацьку роботу, вміти визначати ступінь засвоєння матеріалу студентами педагогічного коледжу з різних предметів, виявляти їх індивідуально-педагогічні здібності та хист до науково-педагогічної діяльності;
- використовувати різні методи та форми навчання, прогресивні прийоми керівництва навчальною, пошуковою і практичною діяльністю студентів вищого педагогічного навчального закладу;
- професійно оцінювати педагогічні явища і процеси, що відбуваються в колективі вихователів дошкільного закладу та вищого педагогічного навчального закладу;
- здійснювати керівництво творчими колективами студентської молоді у вищих педагогічних навчальних закладах;
- вести науково-дослідницьку і методичну роботу в галузі викладацької діяльності у вищому педагогічному навчальному закладі;
- вміти організовувати дошкільні заклади різних типів для дітей з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей їхнього розвитку, що мають об'єктивний характер (обдаровані діти, діти, які мають відхилення в розвитку, соціально занедбані діти).

Зазначеними знаннями, практичними вміннями та навичками студенти опановують на семінарських, практичних заняттях, а також під час лабораторного практикуму з дошкільної педагогіки і методик дошкільного виховання.

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Семінарські заняття як форма навчальної діяльності зі студентами покликані розвивати їхню самостійність і творчість, а також поглиблювати і конкретизувати ті знання, які вони вже опанували на лекціях і в самостійній навчальній діяльності.

Чільне місце у структурі семінарських занять посідає підготовка до роботи з першоджерелами — носіями наукової і практичної інформації з проблем дошкільної освіти в Україні та за її межами. Студентів готують не лише до всебічного аналізу джерельної бази загальних, конкретних і часткових проблем навчання й виховання дітей, їхню увагу зосереджують на сут-

ності й важливості аналітико-синтетичних операцій. Майбутні педагоги пізнають теорію та практику роботи з дошкільниками, зміст підготовки їх в освітніх системах різних країн, вчать ся виокремлювати найважливіше, актуальне та інтегрувати його у зміст самостійних педагогічних проєктів. Вони вивчають та узагальнюють передовий педагогічний досвід, ознайомлюють ся із здобутками педагогічних колективів, що працюють за авторськими програмами, тобто зорієнтовані на передові педагогічні технології. Семінарські заняття сприяють опануванню мовою педагогічної науки, професійною термінологією, виробленню навичок і вмінь педагогічного прогнозування.

Методикою проведення семінарських занять передбачено:

- 1) дискусії¹, колективне обговорення значущих тем чи їх окремих положень. Під час дискусії важливі точність оперування науковими термінами, знання прогресивних концепцій і теорій дошкільного виховання;
- 2) мозкову атаку²;
- 3) метаплан³;
- 4) рольові ігри⁴.

¹Науковий інтерес до дискусії як методу виник у 30-х роках ХХ ст., в період досліджень відомого швейцарського педагога Ж. Піаже. У цих дослідженнях схарактеризовано вплив групової дискусії між однолітками на самоусвідомлення дітей, на набуття ними вмінь поважати погляди іншого. На думку сучасних учених (Б. Ломов, К. Левін, О. Реан та ін.), завдяки дискусії відбувається логічний відхід від егоцентричного мислення, забезпечується емоційний імпульс до самостійної пошукової активності, що реалізується в конкретних діях.

²Мозкова атака — форма стимулювання творчої фантазії групи студентів, коли народжується найбільше цікавих ідей і пропозицій. Угорський учений Я. Шушанські вперше розробив оригінальну технологію проведення не лише мозкової атаки, а й її різновиду — метаплану.

³Метаплан — поетапне (6 етапів) обговорення проблеми з подальшою класифікацією її актуальних аспектів. Можливе ведення письмових записів — рецензій, нотаток щодо кожної проблеми, прогнозування шляхів їх розв'язання, обговорення зі схваленням чи з запереченням щодо способів розв'язання поставлених завдань.

⁴Рольова гра — форма підготовки студентів до виконання практичних функцій у реальних ситуаціях, що виникають в педагогічному процесі. Її використовують як групову вправу для вироблення оптимальних способів приймання рішень, використання адекватних методів і прийомів у штучно створених умовах, що відтворюють педагогічний процес. В основу гри покладено загальноігрові елементи: проблему, роль, ситуації, дії, матеріальне оснащення.

Існують різні методики проведення семінарського заняття. Вони передбачають співбесіди за наперед визначеними темами чи тематичними блоками, обговорення нових наукових та методичних праць, заздалегідь написаних рефератів і відповідей, проведення ділових і рольових ігор тощо. На таких заняттях студенти вчать ся аналізувати виступи своїх однокурсників, уточнювати й конкретизувати висловлені думки, брати на себе функції опонента, а також репрезентувати надбаня здійсненої навчально-дослідної та науково-дослідницької роботи.

Характерною рисою сучасного навчання студентів є різноманітність змісту організаційних форм його повідомлення. У вищій педагогічній школі України практикують різні форми семінарських занять. Насамперед це традиційний *семінар-бесіда* за заздалегідь складеним переліком питань, що порушуватимуться в обговоренні за моделлю трикутника: викладач — студент, студенти між собою, викладач — кожний окремий студент. Відповідно до цієї моделі застосовують оцінно-дискусійні прийоми, в результаті чого з'являються оригінальні пропозиції студентів.

Семінари-дискусії передбачають різнобічне обговорення спірного положення чи питання, на якому ґрунтується проблема. Педагогічна технологія підготовки семінару-дискусії передбачає не лише глибоку обізнаність студентів із планом обговорення проблеми, а й опертя на зміст лекційного матеріалу та рекомендованої для опрацювання літератури.

На підставі отриманих відомостей під час навчально-дослідної та науково-дослідницької роботи зі студентами проводяться *семінари-дослідження*. Такі заняття характеризуються достатнім і високим рівнем обізнаності студентів зі змістом матеріалу, їх ґрунтовною теоретичною й методичною підготовкою. Істотною перевагою цієї форми семінарських занять є актуалізація в їхньому змісті таких методів професійної підготовки як міні-дискусія, діалог, опонування, самостійне висвітлення теми з опертям на першоджерела тощо.

Загалом усі види семінарів спираються на лекційний матеріал, а семінар-дослідження передбачає відхід від лекційної тематики. Викладач і студенти коментують, оцінюють, висловлюють власні судження щодо першоджерел і ставлен-

ня до проблеми. Важливо, що водночас у них формується критичне мислення, комунікативна й дискусійна культура.

Для широкого впровадження в навчальний процес семінарів-досліджень важливо створювати особливу, сприятливу обстановку для навчання. На думку психолога С. Парнса, цьому сприяють такі умови:

- усунення внутрішніх перешкод для вияву творчості й самостійності кожним студентом;

- відстрочене оцінювання знань кожного студента на заключному етапі семінару;

- запровадження аналогій та альтернатив, опертя на їх визначальні положення;

- стимулювання уяви, фантазування, мислення у процесі сприяння розвитку й конкретизації знань, опанованого досвіду;

- зосередження на розвитку творчої діяльності з усвідомленням власної самодостатності.

Деякі інші функції виконують у навчальному процесі *практичні заняття*. Мета їх — активне формування у студентів практичних умінь і навичок, способів логічного інтегрування теоретичних уявлень і понять із досвідом безпосередньої діяльності з дітьми. Перевагу практичних занять забезпечує своєрідний тренінг, який згідно з методикою спонукає до активної участі в практичних діях кожного учасника, зокрема й викладача. Навчання на практичних заняттях синтезує змістовний та розвивальний компоненти. Воно виступає не лише як процес передачі знань, демонстрування практичних умінь і навичок, а й як засіб формування мислення, розвитку способів моделювання навчальної та виховної діяльності з дітьми, як засіб різнобічного впливу на особистість майбутнього педагога. З цієї метою важливо на практичних заняттях розглядати різні типи й види діяльності, притаманної дошкільникам упродовж перших 6–7 років життя. Доцільно також повідомити студентам про можливості кожного методу, яким можна чи слід послуговуватись у роботі з дітьми, враховуючи специфіку особистісно зорієнтованого підходу, а також принципи індивідуалізації й диференціації навчання та виховання.

Нинішній етап розвитку педагогічного процесу у вищому педагогічному закладі — це етап інтенсифікації та модернізації, в основу яких покладено передусім синтез сучасних надбань учених України й зарубіжжя. Таким чином, актуалізу-

ється впровадження передових педагогічних технологій у двох площинах: вуз → студент → майбутній фахівець; вуз → студент → майбутній фахівець → дитина-вихованець → родина вихованця. Опанування новітніми технологіями — це насамперед екстраполяція у вищу школу надбань практиків, які можуть підтвердити їх науково-методичну відповідність вимогам сьогодення.

Центральною ланкою подібної апробації технологій є практичні заняття, на яких якнайактивніше використовуються прогностичні ідеї, новаторські пошуки, авторські надбання. Оптимізувати таке заняття — означає домогтись максимальних результатів у професійній підготовці спеціалістів у галузі дошкільного виховання в умовах вищого навчального закладу. При такому підході можна висувати й надзавдання — домагатися максимально повного оволодіння студентами знаннями, уміннями й навичками не лише на репродуктивному, а й на творчому рівнях.

Отже, можна твердити, що прогнозування практичних занять у сучасній вищій школі — це систематизоване дослідження з чітким проектуванням технологічних процесів та очікуваних від їх застосування результатів. Таким чином, педагог добирає раціональні способи його проведення, унеможливаючи методичні несподіванки й прорахунки. При такому підході перед викладачем відкривається можливість активного втручання в перебіг подій, створюються передумови для гнучкого, оперативного, всебічно обґрунтованого керування процесами професійної підготовки майбутніх педагогів.

Значний час у навчально-виховному процесі відводиться *лабораторному практикуму*. Його якісна відмінність від інших видів практичних занять полягає в тому, що він проводиться на базі дошкільного закладу, тобто за межами вищого навчального закладу. Вже на молодших курсах викладачі залучають студентів до психолого-педагогічного діагностування всієї групи вихованців та кожного зокрема. Зазначимо, що в діагностуванні педагоги зосереджують увагу студента на доцільності цілісного сприйняття навчально-виховного процесу в дошкільному закладі, на необхідності дотримання єдності навчального й ігрового середовища в дитячому садку, його зосередженості на розв'язанні низки освітніх завдань чітко визначеного змісту.

Отже, на лабораторному практикумі доцільно пропонувати такі завдання:

- виявлення інтелектуально, емоційно та духовно розвинених дітей;

- вибір стимулів для розумової та пізнавальної активізації дітей, спонукання їх до самопізнання й самовиховання;

- залучення вихователів і батьків до діагностування їх впливу на розвиток обдарованості дітей;

- залучення батьків до аналізу результатів діагностування дітей з різних видів діяльності, накреслення шляхів співпраці з метою усунення упущень і недоліків у суспільному й сімейному вихованні;

- створення предметно-ігрового середовища та практичних моделей роботи з дітьми на заняттях і поза ними з метою мікрогрупового диференціювання, індивідуалізації засобів педагогічного впливу та корекції;

- інформування вихователів і батьків про здобутки в теорії та практиці навчання й виховання дітей дошкільного віку в Україні й за кордоном;

- складання характеристик динаміки вікового розвитку дітей, удосконалення показників їх усебічного зростання впродовж дошкільного дитинства.

На заняттях з лабораторного практикуму студенти виконують завдання різних типів, насамперед опрацьовують навчально-дослідницькі теми шляхом поглибленого ознайомлення зі специфікою педагогічного процесу в різних вікових групах дошкільних закладів різного типу, здійснюють аналіз розвивального потенціалу предметно-ігрового середовища з урахуванням соціокультурних умов дошкільного закладу, вивчають процеси розвитку навчання й виховання дітей, виявлення й діагностування їхніх знань, умінь і навичок, спостерігають за поведінкою та міжособистісним спілкуванням і його спрямованістю (ситуативне та позаситуативне спілкування), вивчають стиль спілкування і взаємодії педагога з дітьми та їхніми батьками, колегами; аналізують документацію дошкільної установи тощо.

Для досягнення високої результативності у професійній підготовці майбутніх вихователів дошкільних закладів під час лабораторного практикуму застосовують різноманітні методики. Здебільшого їхню увагу зосереджують на трьох визначальних напрямках:

- роботі з дітьми у різних вікових групах;
- роботі з працівниками дошкільних закладів;
- співпраці з родинами вихованців та громадськістю.

Узагальнення викладеного вище є підставою для визначення того, що має знати випускник із циклів загальних гуманітарних та суспільно-економічних дисциплін.

Вимоги до знання загальних гуманітарних та суспільно-економічних дисциплін

Випускник має ґрунтовно *засвоїти*:

- основні історичні факти, імена історичних діячів, дати й події;

- типологію, основні джерела виникнення й розвитку масових культурно-освітніх рухів, чинники, типи та структуру соціальних організацій захисту дитинства й материнства;

- умови формування особистості, міру її відповідальності за збереження життя, природи, культури, вплив насильства та ненасильства на поведінку людини;

- права та свободи людини і громадянина, шляхи їх реалізації;

- основи української правової системи та законодавства, організації та функціонування судових і правових органів, правові й морально-етичні норми у сфері професійної педагогічної діяльності;

- основи фізичної культури та здорового способу життя;

- сутність культури, її роль у життєдіяльності людини, а також способи надбання, зберігання та передачі соціального досвіду;

- форми і типи культур, основні культурно-історичні центри та регіони світу, закономірності їх функціонування й розвитку;

- історію України, її місце в системі світової культури та цивілізації;

Випускник повинен *уміти*:

- вільно володіти державною мовою України;

- висловлювати та обґрунтовувати свою позицію з питань ціннісного ставлення до історичного минулого;

- аналізувати в загальних рисах основні економічні події у своїй країні та за її межами;

— виокремлювати теоретичні і прикладні, аксіологічні та інструментальні компоненти у підготовці та обґрунтуванні політичних рішень, у забезпеченні особистого внеску в суспільно-політичне життя;

— дотримуватися положень нормативних і правових актів стосовно майбутньої діяльності, вживаючи необхідних заходів для відновлення порушених прав;

— оцінювати досягнення культури на підставі знання історичних подій і фактів, їх створення, вести діалог на теми ставлення до культури й суспільства;

— сформувати свою думку щодо сакральної та секулярної духовності;

— на основі засвоєння лексичного й граматичного мінімуму однієї з іноземних мов спілкуватися нею в усній та писемній формах;

— вести іноземною мовою бесіди-діалоги загального характеру, дотримуватися правил мовного етикету, ознайомлюватися з літературою за спеціальністю для пошуку інформації, складати анотації, реферати та ділові листи іноземною мовою.

Вимоги до знання професійно орієнтованих дисциплін

Випускник повинен знати:

— основні державні документи, правові та нормативні акти з питань виховання й навчання, соціального захисту дітей;

— системи соціального виховання дітей, основні напрями й перспективи розвитку народної освіти й педагогічної науки в Україні та за рубежом;

— лінгвістичні основи української мови, а також «Закон про мови в Україні»;

— тенденції, закономірності розвитку загальної й дошкільної педагогіки, їх зв'язки і специфіку;

— програмно-методичні документи й матеріали;

— методи психолого-педагогічного діагностування розвитку дитини, способи педагогічного керівництва вихованням дітей у сім'ї, а також шляхи забезпечення наступності між дитячим садком і школою;

— методи роботи з батьками, вимоги до рівня педагогічної культури.

Випускник повинен уміти:

— складати психологічну характеристику дитини (її темпераменту, здібностей тощо). Інтерпретувати власний психологічний стан, володіти найпростішими способами здійснення психологічної саморегуляції;

— здійснювати диференційований та індивідуальний підхід до дітей, сприяти розвитку їхніх здібностей і задатків;

— застосовувати вплив на вихованців, що ґрунтується на педагогіці співробітництва, національних традиціях, гуманному ставленні до дитини;

— проводити діагностичне обстеження дошкільника, аналізувати рівень його знань і вмінь, здійснювати різні види спостережень, працювати у тісній взаємодії з сім'єю.

Вимоги до знання природничо-наукової та практичної підготовки

Випускник повинен знати:

— анатомію і фізіологію дитини дошкільного віку;

— основи педіатрії та гігієни дітей;

— основи психолого-педагогічних, науково-методичних дисциплін для розв'язання педагогічних, науково-методичних, організаційних завдань;

— зміст, організаційні форми, методи навчання та виховання дітей дошкільного віку для здійснення їх різнобічного розвитку;

— основи етики й естетики, дитячу літературу з основами культури і техніки мовлення, основи народознавства й родинної педагогіки;

— методи педагогічного керівництва різними видами дитячої діяльності;

— зміст навчальних посібників, наочності, аудіовізуальну техніку, комп'ютер для роботи з дітьми.

Випускник повинен уміти:

— планувати, організовувати і результативно здійснювати навчально-виховну роботу з дошкільниками;

— керуватись у своїй педагогічній роботі принципами загальнолюдської моралі;

— застосовувати знання з педагогіки, психології, методик у процесі організації предметно-практичної та предметно-художньої діяльності вихованців, з розвитку мови і мовлення, математичних уявлень;

— забезпечувати набуття дітьми життєвого досвіду, засвоєння знань, вироблення вмінь і навичок, необхідних для подальшого навчання в школі;

— з професійних позицій оцінювати явища педагогічного процесу в національному дошкільному закладі;

— здійснювати керівництво дитячою творчою працею, самостійною художньою діяльністю, гуртковою, студійною та іншими видами роботи дітей з урахуванням їхніх інтересів і здібностей;

— здійснювати керівництво творчими колективами студентської молоді в педагогічних училищах (коледжах);

— вести науково-дослідницьку й методичну викладацьку діяльність у педучилищі (коледжі);

— проводити лекційно-пропагандистську роботу серед колег, батьків та громадськості з актуальних проблем охорони материнства й дитинства.

Комплексні контрольні завдання (ККЗ), які доцільно практикувати в діагностичній роботі зі студентами, подано в додатку 6.

Розгляньмо теми й форми роботи з ними, що сприятимуть ґрунтовному засвоєнню студентами знань, виробленню вмінь і навичок у роботі з дітьми, самоосвіті та самовихованні. Йдеться про аналіз першоджерел, вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду, моделювання у реалізації оригінальних методик, діагностування й корегування освітніх і життєвих потреб вихованців.

Запропоновані матеріали для практичних занять викладаєно за такою *структурою*:

— назва теми, визначення її сутності, головні положення, які студенти мають засвоїти самостійно;

— практичні навчально-дослідницькі завдання, спрямовані на поглиблення знань і формування вмінь та навичок;

— література для самостійної підготовки студентів, конспектування, написання рефератів.

*Загальні методичні поради
до вивчення курсу
«Дошкільна педагогіка»*

У посібнику основну увагу зосереджено на вивченні педагогічної теорії навчання й виховання дітей дошкільного

віку на різних етапах становлення науки про дитинство, на вікових особливостях розвитку дошкільного виховання в Україні й за рубежом. Пильної уваги потребують також уміння й навички, зумовлені певними теоретичними положеннями. Засвоєні на лекціях знання про основні ідеї, альтернативні підходи, актуалізуються шляхом обговорення їх теоретичної й практичної значущості.

Доцільно запропонувати *вимоги до відповіді студента* на семінарських заняттях, які стимулюватимуть самоконтроль, самоаналіз і самооцінювання:

- високий теоретичний рівень опанування проблемою чи окремим її аспектом;
- методична чіткість й професійна виразність висвітлення питання;
- опертя на положення самостійно опрацьованої літератури, застосування їх змісту для аналізу практичних і проблемних ситуацій у педагогічному процесі дошкільних закладів освіти різного типу;
- підтвердження основних відомостей і висновків практичними результатами роботи з дітьми, доведенням прикладної значущості теоретичних положень для розвитку теорії та практики роботи з дітьми;
- уміння чітко висловлювати свої думки, оперувати педагогічною термінологією.

З а н я т т я 1

ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА ЯК НАУКА

Питання для обговорення

1. Предмет дошкільної педагогіки як науки.
2. Основні поняття дошкільної педагогіки: виховання, навчання, освіта, методи, прийоми, гуманізація, розвивальне середовище, педагогічний процес, педагогічна діяльність, педагогічний досвід, педагогічна майстерність, педагогічне новаторство.
3. Джерела розвитку дошкільної педагогіки: народна педагогіка, прогресивні ідеї минулого і сьогодення у вітчизняній і зарубіжній педагогіці, відомості з суміжних наук, передовий досвід дитячих установ, експериментальні дослідження.
4. Зв'язок дошкільної педагогіки з іншими науками.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Підготуйте мікрОВиступ, в якому розкрийте сутність одного-двох понять дошкільної педагогіки (на вибір).
2. Підготуйте реферативний виступ на тему «Значення і зміст одного з джерел розвитку дошкільної педагогіки» (на вибір).
3. Складіть схему зв'язків дошкільної педагогіки з іншими науками (з системою педагогічних і психологічних наук, з природничими науками, філософією тощо). Підготуйте мікрОВиступ про сутність зв'язків дошкільної педагогіки з однією-двома іншими науками.
4. Підготуйте реферативний виступ про зв'язок дошкільної педагогіки з однією з методик виховання і навчання дітей (для студентів, що закінчили педагогічний коледж).

Заняття 2

РОЗВИТОК СУСПІЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Питання для обговорення

1. Система суспільного виховання дітей. Становлення дошкільного виховання в Україні в другій половині XIX ст.
2. Провідна роль суспільного дошкільного виховання на сучасному етапі.
3. Типи дошкільних закладів в Україні.
4. Національний дошкільний заклад. Огляд основних концептуальних положень.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Підготуйте реферативні виступи про перші заклади дошкільної освіти в Галичині (регіон на вибір).
2. Доведіть, що типи дошкільних закладів і механізми їх функціонування були соціально зумовленими.
3. Підготуйте реферати на тему «Становлення й розвиток дошкільного виховання в Україні», «Дошкільня Галичини: погляд у минуле і майбутнє» та ін.
4. Дайте відповідь на перше питання у формі тез.
5. Докладно опишіть один із типів дошкільних закладів України (за погодженням із викладачем).

Заняття 3

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЗА КОРДОНОМ

Питання для обговорення

1. Стан дошкільного виховання за кордоном.

Навчально-дослідницьке завдання

Підготуйте реферат про стан і перспективи розвитку дошкільної освіти за кордоном (за погодженням із викладачем).

Заняття 4

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Питання для обговорення

1. Основні напрями гуманізації педагогічної роботи в дошкільному закладі.
2. Освітні програми розвитку, навчання й виховання дітей дошкільного віку.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Підготуйте опорну схему, що відображає основні напрями гуманізації педагогічної роботи в дошкільних навчальних закладах.
2. Підготуйте презентацію однієї з освітніх програм (виконується кожним студентом).

Заняття 5

ВІКОВА ПЕРІОДИЗАЦІЯ ТА ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Питання для обговорення

1. Основні підходи до періодизації життя людини. Сучасні психолого-педагогічні дослідження проблеми.
2. Вікові особливості дітей дошкільного віку.

3. Специфіка роботи вихователя в різних вікових групах.
4. Акселерація. Ампліфікація. Депривація. Сучасні психолого-педагогічні дослідження.
5. Госпіталізація. Особливості роботи вихователя в групах дошкільного закладу закритого типу.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Розкрийте поняття акселерації, ампліфікації, депривації в дошкільному віці і наведіть конкретні приклади їхніх проявів у житті дошкільників.
2. Доберіть три-чотири педагогічні ситуації і поясніть їх зміст з урахуванням вікових особливостей дітей.

Заняття 6

ВПЛИВ НОРМИ ТА ВІДХИЛЕННЯ ВІД НОРМИ РОЗВИТКУ ДИТИНИ НА ОРГАНІЗАЦІЮ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Питання для обговорення

1. Норма і відхилення від норми: поняття і характеристика їх проявів у дошкільному дитинстві.
2. Типи відхилень у розвитку дітей дошкільного віку.
3. Теорії відхилень та їх регулятивно-правові функції в період дитинства.

Навчально-дослідницькі завдання

1. На підставі опрацювання опишіть характерні відхилення в розвитку дітей дошкільного віку, які впливають на їхню інтелектуальну, емоційно-вольову і фізичну сфери.
2. Схарактеризуйте типи дошкільних закладів, що забезпечують належний розвиток, навчання і виховання дітей з відповідними відхиленнями.
3. Складіть для вихователя картотеку публікацій щодо порушеної проблеми.

Заняття 7

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Питання для обговорення

1. Сутність поняття «соціалізація».
2. Етапи соціалізації.
3. Чинники та агенти соціалізації.
4. Засоби і механізми соціалізації.
5. Складові процесу соціалізації.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Наведіть альтернативні визначення процесу соціалізації.
2. Розкрийте труднощі, що виникають у процесі соціалізації дошкільника.
3. Наведіть приклади конкретного впливу інституцій функціонування освіти на соціалізацію дошкільників.

Заняття 8

ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ ЯК ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ ВИХОВАННЯ

Питання для обговорення

1. Роль біологічних і соціальних чинників у розвитку дитини.
2. Значення дошкільного дитинства в становленні особистості.
3. Вплив різних видів діяльності на психічний розвиток дитини.
4. Урахування індивідуальних, вікових і статевих особливостей при вихованні дітей дошкільного віку.

Навчально-дослідницьке завдання

На основі вивченої літератури схарактеризуйте етапи соціалізації дитини в ранньому і дошкільному віці.

З а н я т т я 9

СВОЄРІДНІСТЬ ПЕРІОДУ РАНЬОГО ДИТИНСТВА. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ПЕРШИХ МІСЯЦІВ ЖИТТЯ

Питання для обговорення

1. Загальні закономірності фізичного і психічного розвитку дітей раннього віку.
2. Особливості вищої нервової діяльності дітей раннього віку.
3. Урахування вікових особливостей дітей в організації виховання.
4. Теоретичне обґрунтування необхідності виховання дітей з моменту народження.

Навчально-дослідницьке завдання

Ознайомившись із літературою, встановіть залежність між загальними педагогічними правилами виховання і особливостями розвитку дітей раннього віку.

З а н я т т я 10

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНО-ІГРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Питання для обговорення

1. Педагогічна цінність іграшки та ігрових засобів.
2. Сучасна класифікація іграшок.
3. Характеристика предметно-ігрового середовища в різних вікових групах дошкільного закладу.
4. Історія народної іграшки в Україні, її види та місце в педагогічному процесі.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Проведіть анкетування продавців магазинів (відділів) іграшок, з'ясуйте ставлення до іграшки дорослих і дітей (анкети додаються, див. додаток 13).

2. Проаналізуйте асортимент іграшок у магазинах щодо відповідності їх педагогічним вимогам.

3. Використовуючи методичні напрацювання і результати власного соціологічного дослідження, складіть рекомендації для батьків на тему «Як правильно вибрати іграшку для дитини дошкільного віку».

Підготуйте реферативні повідомлення про організацію предметно-ігрового середовища в різних вікових групах дошкільного закладу.

З а н я т т я 11

ГРА ЯК ПРОВІДНИЙ ВИД ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

Питання для обговорення

1. Основні характеристики гри як провідного виду діяльності та форми організації життя дітей дошкільного віку. Можливості ігрової діяльності як розвивального і виховного чинника.
2. Зміст і структура творчої сюжетно-рольової гри (уявна ситуація, сюжет, ігрова дія, роль, правила, мотив).
3. Характеристика сюжетно-рольової гри як творчої діяльності (ігровий образ, засоби його усвідомлення, наявність задуму, розвиток творчості й фантазії).
4. Закономірності розвитку сюжетно-рольової гри (основи становлення дитячих ігор у ранньому й дошкільному віці, лінії й рівні розвитку гри, способи побудови ігрової діяльності).
5. Організація сюжетно-рольових ігор у різних вікових групах дитячого садка (принципи організації, основні аспекти керування).

Навчально-дослідницькі завдання

1. Випишіть з опрацьованої літератури цитати, що переконливо доводять таке положення: «Гра — це засіб розвитку і виховання дитини дошкільного віку».
2. Назвіть критерії, що можуть бути покладені в основу діагностичних карт із виявлення рівня розвитку сюжетно-рольової гри у дітей різних вікових груп.

3. Складіть таблицю методичних прийомів керівництва сюжетно-рольовими іграми дітей дошкільного віку. Доберіть приклади, що відображають деякі методи.

4. Окресліть шляхи перспективного розвитку творчої сюжетно-рольової гри в одній із вікових груп дитячого садка.

5. Підготуйте мікроповідомлення стосовно одного із джерел рекомендованої літератури.

Заняття 12

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СЮЖЕТНО-РОЛЬОВІЙ ГРІ

Питання для обговорення

Варіант 1

1. Виховання у дітей активності й організаторських умінь в сюжетно-рольовій грі.
2. Виховання у грі гуманізму і дружби між дітьми.
3. Виховання колективу і суспільних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Варіант 2

1. Виховання дітей у процесі підготовки до гри.
2. Розгортання рольових і реальних взаємин дітей під час гри, їх характеристика.
3. Можливі конфлікти та їх причини. Регулювання взаємин дітей.
4. Розвиток творчості дітей у сюжетно-рольовій грі.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Проаналізуйте рекомендовану літературу, виокремте організаторські вміння, гуманізм дитячих об'єднань, ігрового колективу; сформулюйте основні положення авторів, що мають значення для розкриття теми.

2. Опишіть методи виховання у грі активності та організаторських умінь, любові до рідного дому, доброзичливого ставлення до народів нашої та інших країн, гуманних почуттів і колективізму. Наведіть приклади.

3. Висвітліть орієнтований хід сюжетно-рольової гри дітей п'яти-шести років, назвіть засоби розв'язання виховних завдань у різних ситуаціях. Визначте їх спрямованість (для студентів, що закінчили педагогічний коледж).

Заняття 13

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ

Питання для обговорення

1. Функції дидактичної гри.
2. Види дидактичних ігор.
3. Структурні компоненти дидактичної гри, їх характеристика.
4. Методи організації дидактичних ігор у різновікових групах дошкільного навчального закладу.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Законспекуйте статтю А. К. Бондаренко «Формування первинних основ соціальної активності у дітей дошкільного віку засобами дидактичної гри» (Дошк. виховання. — 1987. — № 3).
2. Складіть анотацію на збірку дидактичних ігор (за вибором студентів).
3. Зробіть спробу розробити нові дидактичні ігри або варіанти до вже відомих.

Заняття 14

ТЕАТРАЛІЗОВАНІ ІГРИ

Питання для обговорення

1. Значення театралізованих ігор для становлення особистості дитини.
2. Характеристика основних видів театралізованих ігор.
3. Своєрідність ігор-драматизацій.
4. Особливості організації та керівництва іграми дітей різних вікових груп.
5. Розвиток творчості дошкільників у процесі ігор-драматизацій.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Розробіть програму спостережень за організацією і перебігом гри-драматизації в одній із вікових груп.

2. Обдумайте і сплануйте підготовчу роботу з драматизації якогось літературного твору (вік дітей виберіть самостійно).

3. Сформулюйте показники дитячої творчості в процесі постановки літературного твору.

З а н я т т я 15

КОМП'ЮТЕРНІ ІГРИ

Питання для обговорення

1. Комп'ютерні технології в системі дошкільного виховання.
2. Розроблення комп'ютерних програм для дошкільників.
3. Вимога до комп'ютерно-ігрового комплексу в дошкільному закладі.

Навчально-дослідницьке завдання

Проаналізуйте тематичний принцип групування розвивальних і навчальних ігор системи «КІД / Малюк» (Комп'ютерні ігри для маленьких дітей) для дошкільників, з'ясуйте, які завдання вони вирішують.

З а н я т т я 16

РОЗПОРЯДОК ДНЯ В ДОШКІЛЬНІЙ УСТАНОВІ

Питання для обговорення

1. Природничо-наукові основи розпорядку дня в дитячому садку.
2. Педагогічне значення розпорядку дня.
3. Правильно організований розпорядок дня — засіб запобігання втомленню дітей.
4. Організація розпорядку дня в різних вікових групах.

Навчально-дослідницьке завдання

Розробіть педагогічні рекомендації для батьків із фізичного виховання дітей різних вікових груп.

З а н я т т я 17

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ

Питання для обговорення

1. Сенсорна культура і розумовий розвиток дітей.
2. Зміст і завдання сенсорного виховання в сучасній вітчизняній педагогіці.
3. Методи сенсорного виховання.
4. Особливості систем сенсорного виховання Ф. Фребеля, М. Монтессорі, Є. І. Тихєєвої.

Навчально-дослідницьке завдання

Підготуйте реферати про системи сенсорного виховання Ф. Фребеля, М. Монтессорі, Є. І. Тихєєвої.

З а н я т т я 18

РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Питання для обговорення

1. Значення вимог до середовища дитини в державному освітньому стандарті дошкільної освіти та його компоненти.
2. Основні джерела знань і соціального розвитку дитини. Їх значення в педагогічному процесі.
3. Нові прогресивні підходи до утворення середовища сучасного дошкільного закладу. Його роль у розвитку дитини та її емоційному благополуччі.
4. Принципи побудови розвивального середовища.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Підготуйте письмові повідомлення з характеристикою якостей дитини, що формуються в умовах розвивального середовища.

2. Опишіть, як організувати взаємозв'язок спеціалістів зі створення розвивального середовища в дитячому садку? Складіть умовні схеми.

3. Наведіть приклади участі різних спеціалістів зі створення розвивального середовища.

4. Підготуйтеся до тренінгу за темою заняття.

Орієнтований сценарій проведення тренінгу

Організація простору

Простір аудиторії має сприяти створенню умов для роботи студентів у групах і водночас спільної роботи всіх учасників.

Меблі розташовані таким чином, щоб навколо кожного столу могла розміститися група студентів кількістю 8–12 осіб.

Передбачається також робота з дошкою, яка має бути доступна кожному учасникові.

Слід подбати про додатковий стіл (столи), на якому експонуватимуться створені в процесі роботи макети.

Матеріали й обладнання

Для кожної групи: велика коробка для виготовлення макету, кольоровий папір, клаптики тканини, фломастери, ножиці, клей, щіточки, схеми (роздатковий матеріал).

Первинний аналіз

Розгляньте складені схеми варіантів організації середовища в груповій кімнаті дитячого садка, порівняйте їх і визначте переваги і недоліки кожного.

Проектування

1. Інструкція

Обговоріть у групах об'єкт проектування (ним може бути групове або будь-яке інше приміщення дитячого садка, окрема зона приміщення або ділянки, зала, коридор тощо). Для проектування використайте матеріали, розміщені на столах.

Рекомендується поділити простір на зони для різних видів активності дітей, передбачити дверні й віконні отвори (їх можна зобразити на стінках коробки), оформити зони перегородками, ширмами, промаркувати шафки, намалювати або склеїти інші меблі, іграшки, обладнання. Якщо проектується ділянка, позначити на ній дерева, будинки і приблизно намітити (за допомогою аплікації або вирізання) вікна і двері, передбачити освітлення та інші санітарно-гігієнічні умови. (Перелік подібних орієнтирів може бути продовжений вихователем, студентами.)

При виготовленні макету слід урахувати результати аналізу розглянутих схем.

2. Заявлення проекту

Після обговорення, на яке відводиться 5–7 хв, кожна група представляє свій об'єкт проектування.

3. Виготовлення макетів

Групи починають виготовлення макетів. На це відводиться час, що залишився (не менш як 1 год).

За 25–30 хв до закінчення роботи вихователь оголошує, що після виготовлення макета кожна група представлятиме його для загального обговорення. Для цього готуються короткі доповіді від груп за поданою нижче схемою. Учасники групи повинні самостійно обрати доповідача й допомогти йому підготувати повідомлення.

4. Структура доповіді

Назва доповіді (девіз, образ). Об'єкт проектування. Джерело проектної ідеї (реальний досвід дошкільного закладу — вказати, якого саме, — література, уявна ситуація, наприклад «Розвивальне середовище дитячого садка ХХІ ст.»).

Структура проекту (з яких компонентів складається — демонструється на макеті).

Основні характеристики проекту (напрямок розвитку дітей або видів діяльності і процесів, що мають відбуватися в конкретному просторі, які види середовища цьому сприяють, яких принципів дотримуються автори проекту і т. ін.).

Презентація і захист проектів

Представник кожної групи має виступити двічі: як автор проекту і як експерт проекту іншої групи.

Викладач оголошує послідовність презентацій. Для оцінювання проектів призначають експертів.

До дошки запрошують доповідача та двох-трьох представників групи експертів, обраних учасниками групи експертів.

Доповідач робить повідомлення на 5–7 хв. Після цього інші учасники групи проекту за потреби вносять доповнення, поправки, висловлюють свою думку.

Учасникам інших груп пропонується ставити запитання доповідачеві.

Після відповідей на запитання слово надається експертам. Їхнє завдання полягає в тому, щоб розкрити позитивні сторони проекту, критично проаналізувати проект і подати конструктивні пропозиції щодо його вдосконалення.

Після виступів експертів конструктивні пропозиції можуть вносити інші учасники. Потім заслуховується наступна доповідь.

Наприкінці тренінгу всім учасникам надається можливість підійти до столу, на якому експонуються всі макети, ознайомитися з ними і за потреби продовжити обговорення в не регламентованій формі.

З а н я т т я 19

ВИХОВАННЯ РОЗУМОВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ

Питання для обговорення

1. Характеристика розумової активності дітей дошкільного віку в дослідженнях вітчизняних педагогів і психологів.
2. Педагогічні умови формування розумової активності дошкільників (навчальний вплив дорослих; використання спеціальних методів навчання і виховання; організація пізнавальної та пошукової діяльності дітей тощо).
3. Характеристика основних методів і прийомів формування розумової активності у дошкільників (дидактична гра, ігри-головоломки, моделювання, проблемні й пошукові ситуації, досліді, питання проблемного характеру тощо).
4. Роль різних видів діяльності у формуванні розумової активності дітей (творчої, конструювання, експериментування і т. ін.).

Навчально-дослідницькі завдання

1. Випишіть із літератури визначення розумової активності і проаналізуйте їх.
2. Підготуйте матеріал для демонстрування одного з методів формування розумової активності дітей.

З а н я т т я 20

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Питання для обговорення

1. Визначення основних понять: *дошкільна дидактика, дидактична система, категорії дошкільної дидактики.*
2. Розроблення основних положень теорії дошкільного навчання в історії вітчизняної й зарубіжної педагогіки (Я. А. Коменський, Й. Г. Песталоцці, Ф. Фребель, М. Монтессорі, К. Ушинський, Є. Тихеева, С. Русова, А. Животко та ін.).
3. Закономірності й принципи навчання дітей дошкільного віку.
4. Процес навчання дошкільників у дослідженнях О. Усової та сучасних освітніх програмах. Зміст, форми, методи і прийоми навчання дошкільників.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Підготуйте реферати за темами:
Програма навчання дошкільників у «Материнській школі» Я. А. Коменського;
Методи навчання дітей Й. Г. Песталоцці, навчання дошкільників у дидактиці Ф. Фребеля;
Організація навчання дітей за методом М. Монтессорі;
Аналіз К. Ушинським організації навчання в дошкільних закладах Європи середини ХІХ ст.;
Є. Тихеева про організацію занять у дошкільних закладах;
Особливості навчання дошкільників за програмою «Розвиток»;
Пізнавальний розвиток дошкільників за програмою «Надія»;
Зміст освітньої роботи з дітьми за програмою «Надія»;
Зміст освітньої роботи з дітьми за програмою «Дитина».
Вислухавши реферати, прорецензуйте їх, визначте повноту та глибину розкриття теми, послідовність і логічність викладу, чи вдало дібрані приклади, чи доступно викладено матеріал, які допущені помилки.
2. Зробіть порівняльний аналіз підходів до навчання дошкільників, що характерні для різних освітніх програм, і заповніть таблицю.

Назва програми	Принципи відбору навчального змісту	Основні розділи освітньої роботи	Організація навчання дітей (способи, форми)
Державна програма виховання і навчання «Малютко»			
«Дитина»			
«Українське дошкілля»			
«Дитина в дошкільні роки»			
«Надія»			

3. Складіть анотації на статті, в яких висвітлено передовий досвід організації навчання дітей у дошкільних закладах різного типу (за журналом «Дошкільне виховання»).

Заняття 21

ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Питання для обговорення

1. Характерні ознаки гуманістичної педагогіки.
2. Новація та інновація в сучасному педагогічному процесі.
3. Гуманістична спрямованість педагогічних інновацій. Псевдоінновації.
4. Визначальні чинники інноваційної діяльності вихователя дошкільного закладу.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Обґрунтуйте, чим різняться новація та інновація в сучасному педагогічному процесі.

2. Схарактеризуйте, як впливають псевдоінновації на педагогічну технологію.

3. Розкрийте найважливіші, з вашого погляду, чинники інноваційної діяльності вихователя дошкільного закладу.

Заняття 22

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Питання для обговорення

1. Заняття — традиційна форма навчання в дитячому садку.
2. Варіативність організації занять. Типи і види занять, їх структура.
3. Різноманітність форм організації навчально-пізнавальної діяльності в дошкільному закладі.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Складіть конспект статті О. Усової «Процес навчання на заняттях».
2. Підготуйте тези статті В. Аванесової «Теоретичні основи занять як форми організації розумового виховання і навчання».
3. Складіть конспект варіативної організації навчально-пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Заняття 23

ПЛАНУВАННЯ Й ОБЛІК ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Питання для обговорення

1. Педагогічні основи планування:
 - а) завдання планування;
 - б) чинна програма навчання й виховання — основа планування;
 - в) вимоги до планування;
2. Зміст планування.

3. Форми планування.
4. Облік навчально-виховної роботи.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Дайте письмову відповідь на 1—3 питання плану.
2. Складіть розклад занять для дітей дошкільного віку (групу погодьте з викладачем).
3. Складіть письмово календарний план на 1 день.

Заняття 24

ФОРМУВАННЯ В ДОШКІЛЬНИКІВ МОРАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ, ПОЧУТТІВ, ЗВИЧОК І ДОСВІДУ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Питання для обговорення

1. Характеристика особливостей виховання моральних почуттів у дітей дошкільного віку.
2. Специфіка розвитку в дітей етичних уявлень.
3. Формування моральних звичок і збагачення морального досвіду поведінки дітей.
4. Мотиви моральної поведінки дітей.
5. Взаємозв'язок компонентів морального розвитку дитини. Причини невідповідності етичних уявлень дітей їхній поведінці.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Законспекуйте одну зі статей В. Котирло.
2. Складіть анотацію на посібник Т. Поніманської «Моральне виховання дошкільників».
3. Підготуйте реферативні виступи з першого та четвертого питань для обговорення.
4. Розробіть зміст проблемної ситуації (сценарій ситуативного заняття), що зумовить поєднання уявлень дітей про гуманне ставлення до людей з їхньою моральною поведінкою.

Заняття 25

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Питання для обговорення

1. Сутність індивідуального підходу до дітей.
2. Головні вимоги і вплив індивідуального підходу на виховання гуманності й соціальний розвиток дошкільника.
3. Характеристика гуманного ставлення дітей до людей, які їх оточують.
4. Порівняння змісту й завдань морального і соціального розвитку дошкільників. Їх специфіка і взаємозв'язок у різних вікових групах.

Навчально-дослідницькі завдання

1. На підставі аналізу рекомендованої літератури визначте сутність понять *соціальний розвиток* і *моральний розвиток*; зробіть спробу сформулювати зміст поняття *соціально-моральний розвиток*.
2. Назвіть випадки, коли діти використовують гуманне ставлення в корисливих цілях. Обговоріть питання, чи залишаються такі стосунки гуманними; чи зумовлені вони соціальним або моральним розвитком дітей.
3. Розробіть і змодельуйте проблемні ситуації, що потребують від дитини самостійного вибору морально-цінного рішення, вияву гуманності.

Заняття 26

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ

Питання для обговорення

1. Визначення понять *культура поведінки* та *етикет*.
2. Методи і прийоми формування у дітей культурно-гігієнічних навичок, звичок і правил поведінки.
3. Зміст поняття *культура спілкування*. Методи і прийоми формування культури спілкування дітей з дорослими та однолітками.

4. Зміст поняття *культура діяльності*. Методи і прийоми формування культури діяльності з урахуванням вікових особливостей і можливостей дітей.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Підготуйте реферативні виступи на тему «Педагогові, батькам і дітям: а) етикет у їдальні; б) про елегантність і культуру одягу; в) етикет у гостях; г) про дотримання етикету в громадських місцях».

2. Доберіть гумористичні розповіді-мініатюри або розіграйте короткі інсценівки, що спонукатимуть дітей до усвідомлення помилок у своїй поведінці та способів їх виправлення.

3. Підготуйте мікровиступ про те, що майбутнім вихователям потрібно збагатити арсенал засобів толерантної мовної поведінки.

4. Складіть словесний портрет ідеально вихованої дитини молодшого і старшого дошкільного віку.

5. Підготуйте анотацію і рекламу нової книжки з розглянутої теми.

Заняття 27

ВИХОВАННЯ КОЛЕКТИВІСТСЬКОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Питання для обговорення

1. *Колективізм, якості громадянськості* та інші поняття, вживані авторами в дослідженнях з проблеми формування у дошкільників паростків колективізму.
2. Етичні почуття як основа розвитку паростків колективізму.
3. Розвиток первинних об'єднань дітей. Мотиви, що спонукають дітей до об'єднання.
4. Методика формування колективістської спрямованості у старших дошкільників.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Випишіть показники, що відображають сформованість у дітей паростків колективізму, якостей громадянськості, колек-

тивних відносин, наведені різними авторами. Зіставте їх, викремте спільне й відмінне в характеристиках. Зробіть висновки.

2. Схарактеризуйте вияв у дітей комунікативної активності в спільній діяльності (праці, грі, образотворчій діяльності тощо).

3. Обговоріть умови, що сприяють формуванню комунікативної активності. Наведіть приклади її вияву в дошкільників.

Заняття 28

ПРОПЕДЕВТИКА І КОРЕКЦІЯ НЕГАТИВНИХ ВИЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДИТИНИ

Питання для обговорення

1. Причини порушення дітьми правил поведінки.
2. Запобігання можливим порушенням дисципліни з урахуванням індивідуальних особливостей дітей.
3. Заохочення і покарання як засоби педагогічної корекції. Вимоги до заохочень і можливих покарань.
4. Неприпустимість антипедагогічних способів заохочення і покарання.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Підготуйте короткі реферативні виступи за розглянутою темою.

2. Розробіть зміст рекламного ролика для батьків про шкоду фізичних покарань, які принижують гідність дитини.

3. Обговоріть умови запобігання застосуванню батьками фізичних покарань дітей у сім'ї.

Заняття 29

ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ ЛЮБОВІ ДО РІДНОГО ДОМУ В УМОВАХ СІМ'Ї І ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Питання для обговорення

1. Розвиток поваги і любові до рідного дому — початковий етап патріотичного виховання дітей.

2. Шляхи, засоби й методи формування у дітей емоційного образу рідного дому:
 - а) виховання любові й поваги до батьків (передусім до матері), інших членів сім'ї, друзів;
 - б) виховання почуття захоплення рідною природою і дбайливого ставлення до неї.
3. Педагогічні умови виховання у дітей поваги й любові до рідного дому.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Підготуйте мікрровиступ на тему «Психологи про необхідність виховання у дітей чуйності, уважності та турботливості щодо своїх близьких».
2. Доберіть народну чи авторську казку, що виховує любов і повагу до матері або батька, друзів.
3. Розробіть зміст консультації для батьків на тему «Як підготувати і провести день народження вашої дитини».
4. Підготуйте серію мікрровиступів, присвячених народній педагогіці Давньої Русі: а) про роль матері в житті дитини, шанування дітьми батьків; б) про бабусю й дідуся — домашніх вихователів; в) про дбайливе ставлення до природи; г) доберіть прислів'я і приказки про любов до Батьківщини та її захист.
5. Розробіть зміст проекту «Рідний дім». Складіть конспект заняття, спрямованого на виховання у дітей любові до рідного дому, до малої й великої батьківщини.

Заняття 30

ЗАХИСТ ПРАВ І ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

Питання для обговорення

1. Міжнародні акти про захист прав дітей.
2. Положення дітей у світі та в Україні.
3. Конвенція про права дитини, її основний зміст.
4. Пошук способів реалізації прав дитини в суспільному дошкільному вихованні України.
5. Досвід правового виховання старших дошкільників і молодших школярів.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Знайдіть у газетах і журналах відомості про порушення прав дітей у нашій країні та за рубежом.
2. Проаналізуйте матеріали педагогічних і дитячих журналів, газет (на вибір), виданих упродовж останніх двох-трьох років, щодо висвітлених питань захисту прав і правового виховання дітей.
3. Складіть рецензію на одну зі статей.

Заняття 31

ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ ЕТИКИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ

Питання для обговорення

1. Визначення понять *народ, національне почуття, національність, національна самосвідомість, виховання етики міжнародного спілкування*.
2. Особливості національної самосвідомості й ставлення дітей дошкільного віку до представників різних народів.
3. Оптиміальний обсяг знань для старших дошкільників про людей певної національності.
4. Принцип добору матеріалу і послідовність ознайомлення дітей з культурою певних народів у дошкільній освітній установі.
5. Шляхи й засоби виховання у дітей доброзичливого ставлення до людей різних національностей.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Підготуйте реферативний виступ на тему «Зарубіжні й вітчизняні програми виховання дітей в дусі миру».
2. Складіть конкретну програму повідомлення знань про певний народ для ознайомлення дітей дошкільного віку з його культурою.
3. Розробіть дидактичну гру, спрямовану на виховання у дітей доброзичливого ставлення до людей різних національностей (для студентів, що закінчили педагогічний коледж).

Заняття 32

ВИДИ ПРАЦІ ДІТЕЙ І ФОРМИ ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Питання для обговорення

1. Види праці дітей і зміст кожного з них.
2. Місце праці в розпорядку дня дошкільного закладу.
3. Доручення як форма організації праці дітей. Їх характеристика, можливі ускладнення. Керівництво дорученнями.
4. Чергування як форма організації праці дітей. Їого характеристика. Керівництво працею чергових.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Схарактеризуйте зміст загальних доручень для дітей різних вікових груп (у приміщенні, на ділянці дошкільного закладу, в різні пори року). Обґрунтуйте їх значення, визначте кількість учасників і розподіліть зміст роботи між ними. Розкрийте можливі ускладнення під час виконання доручень старшими дошкільниками в розв'язанні ними питань, що потребують узгодження інтересів.

2. Розробіть програму спостережень за вихователем, який керує чергуваннями. Визначте прийоми, спрямовані на формування у дітей трудових навичок, виховання у них відповідального ставлення до своїх обов'язків.

Заняття 33

КЕРІВНИЦТВО КОЛЕКТИВНОЮ ПРАЦЕЮ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Питання для обговорення

1. Колективна праця як форма організації діяльності дітей. Її характеристика. Вимоги до вибору змісту.
2. Виховні можливості колективної діяльності дітей.
3. Методика керівництва колективною діяльністю дітей. Виконання завдань морального виховання.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Визначте зміст праці, що дає змогу вихователю організувати діяльність дітей усієї групи, і завдання для кожної мікрогрупи. Доведіть відповідність запропонованого вами змісту педагогічним умовам організації праці.

2. Складіть конспект заходу з використанням колективної праці дітей у межах групової кімнати, на ділянці дошкільного закладу.

Заняття 34

ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Питання для обговорення

1. Зміст економічного виховання дітей у сучасних програмах навчання в дошкільних закладах України.
2. Спрямованість предметно-ігрового середовища на економічне виховання дітей різних вікових груп.
3. Організація і планування процесу економічного виховання в різних вікових групах.
4. Економічне виховання дітей у сім'ї.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Схарактеризуйте стан роботи конкретного дошкільного закладу з економічного виховання дітей у різних вікових групах.

2. Визначте рівень відповідності предметно-ігрового середовища дошкільного закладу змістові економічного виховання дітей.

3. Доберіть по три-чотири ситуації, що стосуються змісту економічного виховання дітей, і окресліть перспективні напрями розвитку їх змісту в наступних вікових групах.

4. Розробіть оригінальну методику діагностування рівня обізнаності дітей з економічною проблематикою.

Заняття 35

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Питання для обговорення

1. Мета й завдання екологічного виховання.
2. Засоби екологічного виховання.
3. Методи і форми організації роботи з екологічного виховання в дошкільних закладах.
4. Створення матеріальної бази і методичне керівництво процесом екологічного виховання дітей у різних вікових групах дошкільного закладу.
5. Організація пошуково-дослідницької діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Складіть сценарій заходу природоохоронного змісту.
2. Розробіть одну-дві дидактичні гри з екологічного виховання.
3. Проаналізуйте умови екологічного виховання в одній із груп базового дитячого садка; подайте рекомендації щодо їх поліпшення.
4. Опишіть значення екологічного виховання для всебічного розвитку особистості.
5. Обґрунтуйте завдання екологічного виховання дітей дошкільного віку.
6. Назвіть особливості пошуково-дослідницької діяльності в старшому дошкільному віці.

Заняття 36

РОЗВИТОК У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙМАННЯ І ПОЧУТТІВ

Питання для обговорення

1. Зв'язок естетичного виховання з іншими напрямками виховання дитини.
2. Зміст і завдання естетичного виховання дітей дошкільного віку.

3. Формування у дітей оцінного ставлення до прекрасного в навколишньому житті й мистецтві.
4. Організація естетичного виховання в дошкільному закладі.
5. Естетика поведінки дітей і дорослих.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Сформулюйте зміст консультації для батьків на тему: «Зустріч дітей з прекрасним».
2. Підготуйте поради батькам щодо залучення дітей до прекрасного в умовах сім'ї, а також під час відвідання музеїв, виставок, перегляду вистав.

Заняття 37

ХУДОЖНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Питання для обговорення

1. Витоки дитячої творчості.
2. Види художньої діяльності дітей.
3. Методи розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.
4. Організація умов для самостійної художньої діяльності дошкільників.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Підготуйте короткі повідомлення про кожен вид художньої діяльності дітей (вікова група — на вибір).
2. З опрацьованої літератури виберіть приклади використання методу завдань для розвитку творчості дітей у різних видах художньої діяльності (на вибір) і проведіть заняття.

Заняття 38

СТАТЕНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ СІМ'Ї І ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Питання для обговорення

1. Психосексуальний розвиток дитини.
2. Іграшка в психосексуальному розвитку дитини та ігрова корекція.

3. Провідна роль сім'ї в статевому вихованні дітей, хибні установки і помилки батьків.
4. Методи і прийоми формування початкових якостей жіночності у дівчаток.
5. Методи і прийоми формування початкових якостей мужності у хлопчиків.
6. Виховання культури спілкування хлопчиків і дівчаток.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Складіть анотацію на розділ «Дошкільний вік» з книжки В. Каган «Вихователю про сексологію».
2. Розробіть зміст стенду для батьків на тему «Особливості статевого виховання дівчаток і хлопчиків», визначивши окремі рубрики.
3. Випишіть із запропонованих джерел (з посиланням на авторів), методи і прийоми формування жіночності у дівчаток і мужності у хлопчиків.
4. Складіть для дітей старшого дошкільного віку кросворд про особливості дівчаток або хлопчиків.

Заняття 39

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЯ ДІТЕЙ У РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУПАХ

Питання для обговорення

1. Створення розвивального предметно-ігрового середовища в дошкільному закладі.
2. Організація розпорядку дня у різновікових групах.
3. Особливості організації навчання. Види занять.
4. Індивідуальний підхід до дітей із різним рівнем розвитку.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Проаналізуйте розпорядок дня дітей молодшої і старшої груп, визначте зміни у тривалості і формах організації окремих заходів. Обґрунтуйте їх доцільність.

2. Розробіть орієнтовні варіанти розпорядку дня для дітей різного віку на час перебування вдома.

Заняття 40

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ В РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Питання для обговорення

1. Визначення понять: *педагогічний процес, принципи організації педагогічного процесу, різновікова група, малокомплектний дитячий садок, контрастний вік дітей, суміжний вік дітей.*
2. Особливості організації педагогічного процесу при контрастному віковому комплектуванні груп.
3. Особливості організації педагогічного процесу при суміжному віковому комплектуванні груп.
4. Організація педагогічного процесу в змішаних групах дітей від 3 до 6 років.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Під час спостереження й аналізу педагогічного процесу в різновіковій групі дитячого садка в першу чи другу половину дня:

а) встановіть специфіку вікового комплектування групи дітей (суміжний, контрастний вік, змішана група, де є діти віком від 3 до 6 років);

б) визначте особливості міжвікового спілкування і взаємодії дітей в різних видах діяльності (різновиди контакту між молодшими і старшими, між дітьми одного віку, взаємонавчання, взаємодопомога, уважність);

в) визначте специфіку педагогічного керівництва організацією режимних процесів, занять, ігор, праці, вільної діяльності дітей. Назвіть можливі труднощі і з'ясуйте шляхи їх подолання;

г) визначте класичні та інноваційні технології, якими користується педагог, організовуючи освітньо-виховний процес у різновіковій групі дошкільного закладу.

Заняття 41

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАКРИТОГО ТИПУ

Питання для обговорення

1. Тип дошкільного закладу, його функціональне призначення.
2. Основні вікові групи дітей, специфіка планування роботи вихователів.
3. Особливості організації навчально-виховного процесу в різних вікових групах.
4. Специфіка роботи старшого вихователя.
5. Функції та особливості роботи персоналу, що обслуговує дошкільний заклад.
6. Матеріальна база дошкільних закладів закритого типу, обладнання педагогічного процесу.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Зробіть порівняльний аналіз планування роботи вихователя дошкільного садка і закладу закритого типу.
2. Підготуйте письмову відповідь на 3-4 питання плану для обговорення.

Заняття 42

ВЗАЄМОДІЯ СУСПІЛЬНОГО І СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Питання для обговорення

1. Роль сім'ї у формуванні особистості дитини.
2. Історія розвитку сімейного виховання.
3. Переваги й недоліки сімейного виховання.
4. Сучасний підхід до проблеми співробітництва дошкільної установи і сім'ї.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Наведіть приклади з художньої літератури, що підтверджують велике значення і специфіку сімейного виховання, вплив авторитету батьків на дитину.

2. Складіть таблицю, де були б відображені позитивні й негативні сторони виховання дитини в сім'ї та дитячому садку.

3. Визначте нові напрями співробітництва педагогів і батьків.

4. Підготуйтеся до дискусії з питань: «Чи може дитячий садок через педагогічну просвіту впливати на морально-психологічний клімат сім'ї», «Якою я бачу спільну роботу дитячого садка і сім'ї сьогодні».

5. Висвітліть тему про «відкритість» дитячого садка щодо спілкування педагога з батьками.

Заняття 43

ФОРМИ І МЕТОДИ ВЗАЄМОДІЇ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ІЗ СІМ'ЄЮ

Питання для обговорення

1. Традиційні форми роботи педагогів із батьками (колективні та індивідуальні) їх аналіз.
2. Нетрадиційні форми роботи педагогів із батьками.
3. Способи оптимізації співробітництва з батьками.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Складіть картотеку з 10 праць щодо питань роботи дитячого садка з сім'єю за останні роки (за журналом «Дошкільне виховання»).

2. Розробіть зміст консультацій для батьків за однією з проблем сімейного виховання (на вибір).

3. Складіть таблицю «Індивідуальні й колективні форми роботи з батьками».

4. Розробіть сценарій нетрадиційної форми взаємодії педагогів з батьками.

Заняття 44

ФОРМУВАННЯ БАТЬКІВ ЯК ПЕДАГОГІВ

Питання для обговорення

1. Сутність педагогічної рефлексії як складової частини педагогічної культури батьків.

2. Методи формування педагогічної рефлексії у батьків.
3. Метод ігрового моделювання у спілкуванні з батьками.
4. Метод домашніх завдань для батьків, його переваги порівняно з іншими.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Розробіть анкету для батьків, на підставі якої можна було б визначити, чи знають вони свою дитину.
2. Розробіть питальник для бесіди, мета якої — виявити уявлення дітей про своє становище у сім'ї.
3. На підставі особистих спостережень складіть 2-3 педагогічні ситуації, обдумайте запитання для їх аналізу.
4. Складіть сценарій ігрового тренінгу, що допоможе батькам позбутися стереотипів у своїй поведінці.
5. Доберіть твори художньої та мемуарної літератури про життя дитини в сім'ї. Обдумайте, як його можна використати в роботі з батьками для формування у них рефлексивного ставлення до своєї діяльності.
6. Доберіть відповідну літературу для вихователя з формування у батьків педагогічної рефлексії.

З а н я т т я 45

ГОТОВНІСТЬ ДІТЕЙ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Питання для обговорення

1. Зміст загальної готовності дітей до шкільного навчання.
2. Особливості й зміст спеціальної готовності дітей до школи.
3. Значення комплексної готовності дітей до навчання в школі.

Навчально-дослідницьке завдання

Підготуйтеся до проведення ділової гри «Круглий стіл» за темою «На порозі школи».

З а н я т т я 46

ДІАГНОСТИКА ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ

Питання для обговорення

1. Наступність у роботі дошкільного закладу і школи. Завдання підготовки дітей до школи.
2. Основні передумови розвитку навчальної діяльності.
3. Діагностування та його види.
4. Діагностичні методи. Класифікація діагностичних методів (за Б. Ананьєвим).

Навчально-дослідницькі завдання

1. Складіть програму діагностичного обстеження дитини шестирічного віку з метою визначення її готовності до школи:
 - а) програма має охоплювати блоки, що визначають інтелектуальну, морально-вольову, мотиваційну, соціальну готовність;
 - б) програма має містити блоки, що визначають спеціальну готовність із розвитку мови, математики, ознайомлення з довкіллям, підготовку до письма.
2. Підготуйте огляд і презентацію збірок діагностичних матеріалів, що зорієнтовані на визначення готовності дітей до школи.

З а н я т т я 47

ТИПИ Й СТРУКТУРА УРОКІВ У ПЕДУЧИЛИЩІ (КОЛЕДЖІ)

Питання для обговорення

1. Теоретичне й методичне обґрунтування класно-урочної системи і сучасні психолого-педагогічні дослідження з цієї проблеми.
2. Типи сучасного уроку. Структура й місце уроку в професійній підготовці учнів педагогічного училища (коледжу).
3. Вимоги до різних типів уроків з дошкільної педагогіки.
4. Особливості розроблення конспектів уроків різного типу. Сучасні психолого-педагогічні дослідження з оптимізації педагогічного процесу в середніх спеціальних навчальних закладах:
 - а) значення формулювання мети;

- б) вимоги до викладу нових знань, відтворення здобутих;
- в) методика пояснення домашнього завдання.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Розробіть план-конспект уроку з дошкільної педагогіки (тему погодьте з викладачем).
2. Зробіть письмовий аналіз одного конспекту уроку.

Заняття 48

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ПЕДАГОГІЧНИХ УЧИЛИЩАХ (КОЛЕДЖАХ)

Питання для обговорення

1. Поняття про методи навчання, їх класифікація. Взаємозв'язок методів навчання.
2. Методи навчання за класифікацією Г. І. Щукіної. Особливості їх добору за дидактичним призначенням.
3. Використання технічних засобів навчання на уроках з дошкільної педагогіки.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Складіть таблицю «Методи навчання дошкільної педагогіки в педагогічному училищі».
2. Складіть бібліографічний опис статей з проблеми, що розглядається.

Заняття 49

МІСЦЕ ІГРОВИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ УЧИЛИЩІ (КОЛЕДЖІ)

Питання для обговорення

1. Ігри-вправи та методика використання їх.
2. Місце дидактичних ігор у педагогічному процесі дошкільного педагогічного училища (коледжу).
3. Застосування ділової та педагогічної гри у викладанні курсу «Дошкільна педагогіка».
4. Особливості розв'язання педагогічних задач на уроках з дошкільної педагогіки.
5. Засоби активізації самостійної роботи учнів.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Доберіть педагогічні задачі до теми уроку (за вибором студента). Опишіть методику їх використання на уроці.
2. Розробіть конспект ділової або педагогічної гри (за вибором студента).
3. Розробіть тематику педагогічних ігор до курсу «Дошкільна педагогіка» для студентів III – IV курсів.

Заняття 50

ПРОБЛЕМНЕ ТА ПРОГРАМОВАНЕ НАВЧАННЯ УЧНІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ УЧИЛИЩІ (КОЛЕДЖІ)

Питання для обговорення

1. Значення і місце проблемного та програмованого навчання в педагогічному процесі. Сучасні психолого-педагогічні дослідження проблеми.
2. Основні шляхи реалізації проблемного навчання на уроках з дошкільної педагогіки.
3. Місце програмованого навчання на уроках з дошкільної педагогіки.
4. Підготовка і методичне керівництво роботою викладача.

Навчально-дослідницькі завдання

1. Наведіть зразки проблемного і програмованого навчання учнів.
2. Проаналізуйте прийоми створення проблемних ситуацій для подання матеріалу.

Список рекомендованої літератури

1. *Артемova Л. В.* Колір. Форма. Величина. Число. — К.: Томіріс, 1997. — 176 с.
2. *Богданов А. А.* Познание с исторической точки зрения / Сост. и авт. вступ. ст. О. Г. Носкова. — Москва; Воронеж, 1999. — 480 с.
3. *Васянович Г. П.* Педагогіка вищої школи: Навч.-метод. посіб. — Л.: Ліга-Прес, 2000. — 100 с.
4. *Волков Г. Н.* Этнопедагогика: Учеб. — М.: 1999. — 168 с.
5. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник. — К.: Либідь, 1997. — 376 с.
6. *Дошкільник та економіка: Програма економічного виховання дітей дошкільного віку // Дошк. виховання. — 1994. — № 8.*

7. Эриксон Э. Детство и общество. — СПб.: ИТД «Летний сад», 2000. — 416 с.
8. Козлова С. А., Куликова Т. А. Дошкольная педагогика: Учеб. — М.: Академия, 1998. — 432 с.
9. Концепція педагогічної освіти. — К.: Освіта, 1998. — 20 с.
10. Крок за кроком / Дошкільний проект Дж. Сороса; Робоча програма. — Рукопис, 1994.
11. Лисенко Н. В. Еколого-педагогічна культура вихователя дошкільного закладу. — Івано-Франківськ: Плай, 1994. — 244 с.
12. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Методичні поради до вивчення курсу «Дошкільна педагогіка» — Івано-Франківськ, 1993. — 61 с.
13. Лисенко Н. В. Практична екологія для дітей. — Івано-Франківськ: Сіверсія, 1999. — 156 с.
14. Лисенко Н. В. Соціальна екологія в системі професійно-педагогічної підготовки вихователя дошкільного закладу. — К., 1997. — 240 с.
15. Мижеринов В. А., Ермоленко М. Н. Введение в педагогическую профессию. — М., 1999. — 288 с.
16. Науковий експеримент у системі професійної підготовки педагогів / За ред. М. Г. Стельмаховича. — Івано-Франківськ, 1996. — 258 с.
17. Педагогика / Под ред. П. И. Пидкасистого. — М., 1998. — 640 с.
18. Підласий І. П. Диагностика та експертиза педагогічних проєктів. — К., 1998. — 343 с.
19. Пидкасистый П. И., Портнов М. Л. Искусство преподавания. — М., 1999. — 208 с.
20. Поздняк Л. В., Лященко Н. Н. Управление дошкольным образованием. — М., 2000. — 432 с.
21. Поніманська Т. І. Основи дошкільної педагогіки. — К.: Абрис, 1998. — 448 с.
22. Практическая психология образования / Под ред. И. В. Дубровиной. — М., 1997. — 528 с.
23. Проскура О. В. Психологічна культура праці завідуючої дошкільним закладом. — К., 1998. — 124 с.
24. Сприяння індивідуальному розвитку в дитячому садку. — Торонто; Львів, 1996.
25. Удосконалення професійної підготовки спеціалістів дошкільного профілю / Упоряд.: Л. В. Артемова, Н. В. Лисенко. — К., 1996. — 206 с.
26. Українське національне дошкільля: вчора, сьогодні, завтра. Історичний аспект проблеми / Упоряд. Н. В. Лисенко. — Івано-Франківськ, 1994. — 77 с.
27. Швед М. С. Педагогіка. — Л., 1996. — 140 с.
28. Щербань П. Н. Навчально-педагогічні ігри. — К.: Вища шк., 2004. — 207 с.

Додаток 1

Конвенція про права дитини (витяг)

З преамбули

Держави — учасниці цієї Конвенції...
 вважаючи, що дитина має бути повністю підготовлена до самостійного життя в суспільстві і вихована в душі ідеалів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, і особливо в душі миру, гідності, терпимості, свободи, рівності і солідарності,
 беручи до уваги, що необхідність у такому особливому захисті дитини була передбачена в Женевській декларації прав дитини 1924 року і Декларації прав дитини, прийнятій Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 року, та визнана в Загальній декларації прав людини, в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (зокрема, в статтях 23, 24), в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (зокрема, в статті 10), а також у статутах і відповідних документах спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями благополуччя дітей, беручи до уваги, що, як зазначено в Декларації прав дитини, дитина внаслідок фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження,
 посилаючись на положення Декларації про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх всиновленні, на національному і міжнародних рівнях, Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») та Декларації про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів, визначаючи, що в усіх країнах світу є діти, які живуть у виключно тяжких умовах, і що такі діти потребують особливої уваги, враховуючи належним чином важливість традицій і культурних цінностей кожної нації для захисту і гармонійного розвитку дитини,

визначи важливість міжнародного співробітництва для поліпшення умов життя дітей в кожній країні, зокрема в країнах, що розвиваються,

погодилися про нижченаведене:

ЧАСТИНА 1

Стаття 1. Для цілей цієї Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосованим до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.

Стаття 2. 1. Держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин.

2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї.

Стаття 3. 1. В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

2. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів.

3. Держави-учасниці забезпечують, щоб установи, служби і органи, відповідальні за піклування про дітей або їх захист, відповідали нормам, встановленим компетентними органами, зокрема в галузі безпеки й охорони здоров'я та з точки зору численності і придатності їх персоналу, а також компетентного нагляду.

Стаття 4. Держави-учасниці вживають усіх необхідних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав, визнаних у цій Конвенції. Щодо економічних, соціальних і культурних прав Держави-учасниці вживають таких заходів у максимальних рамках наявних у них ресурсів і при необхідності в рамках міжнародного співробітництва.

Стаття 5. Держави-учасниці поважають відповідальність, права і обов'язки батьків і в відповідних випадках членів розширеної сім'ї чи общини, як це передбачено місцевим звичаєм, опікунів чи

інших осіб, що за законом відповідають за дитину, належним чином управляти і керувати дитиною щодо здійснення визнаних цією Конвенцією прав і робити це згідно зі здібностями дитини, що розвивається.

Стаття 6. 1. Держави-учасниці визнають, що кожна дитина має невід'ємне право на життя.

2. Держави-учасниці забезпечують у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини.

Стаття 7. 1. Дитина має бути зареєстрована зразу ж після народження і з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування.

2. Держави-учасниці забезпечують здійснення цих прав згідно з їх національним законодавством та виконання їх зобов'язань за відповідними міжнародними документами у цій галузі, зокрема, у випадку, коли б інакше дитина не мала громадянства.

Стаття 8. 1. Держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання.

2. Якщо дитина протизаконно позбавляється частини або всіх елементів своєї індивідуальності, Держави-учасниці забезпечують їй необхідну допомогу і захист для найшвидшого відновлення її індивідуальності.

Стаття 9. 1. Держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поведуться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають роздільно і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини.

2. Під час будь-якого розгляду згідно з пунктом 1 цієї статті всім заінтересованим сторонам надається можливість брати участь у розгляді та викладати свою точку зору.

3. Держави-учасниці поважають право дитини, яка розлучається з одним чи обома батьками, підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прями контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить найкращим інтересам дитини.

4. У тих випадках, коли таке розлучення впливає з якого-небудь рішення, прийнятого Державою-учасницею, наприклад при арешті, тюремному ув'язненні, висилці, депортації чи смерті (включаючи смерть, що настала через будь-яку причину під час перебування даної особи у віданні держави) одного чи обох батьків або

дитини, така Держава-учасниця надає батькам, дитині чи, якщо це необхідно, іншому члену сім'ї на їхнє прохання необхідну інформацію щодо місця перебування відсутнього члена (членів) сім'ї, якщо надання цієї інформації не завдає шкоди, добробуту дитини. Держави-учасниці надалі забезпечують, щоб подання такого прохання само по собі не призводило до несприятливих наслідків для відповідної особи (осіб).

Стаття 14. 1. Держави-учасниці поважають право дитини на свободу думки, совісті та релігії.

2. Держави-учасниці поважають права та обов'язки батьків і у відповідних випадках законних опікунів керувати дитиною в здійсненні її права методом, що відповідає здібностям дитини, які розвиваються.

3. Свобода дотримуватися своєї релігії або віри може зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом і необхідні для охорони державної безпеки, громадського порядку, моралі та здоров'я населення або захисту основних прав і свобод інших осіб.

Стаття 15. 1. Держави-учасниці визнають право дитини на свободу асоціації і свободу мирних зборів.

2. Щодо здійснення даного права не можуть застосовуватися будь-які обмеження, крім тих, які застосовуються відповідно до закону та необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки, громадського порядку (order public), охорони здоров'я і моралі населення, або захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 16. 1. Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла чи таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність.

2. Дитина має право на захист закону від такого втручання або посягання.

Стаття 17. Держави-учасниці визнають важливу роль засобів масової інформації і забезпечують, щоб дитина мала доступ до інформації і матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо до такої інформації і матеріалів, які спрямовані на сприяння соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини. З цією метою Держави-учасниці:

а) сприяють засобам масової інформації у поширенні інформації і матеріалів, корисних для дитини в соціальному і культурно-мисленні відношеннях та в дусі статті 29;

б) сприяють міжнародному співробітництву в галузі підготовки, обміну та поширення такої інформації і матеріалів, що надходять із різних культурних, національних і міжнародних джерел;

с) сприяють виданню і розповсюдженню дитячої літератури;

д) сприяють засобам масової інформації у приділенні особливої уваги мовним потребам дитини, яка належить до якої-небудь групи меншостей або корінного населення;

е) сприяють розробці належних принципів захисту дитини від інформації і матеріалів, що завдають шкоди її благополуччю, враховуючи положення статей 13 і 18.

Стаття 18. 1. Держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування.

2. З метою гарантування і сприяння здійсненню прав, викладених у цій Конвенції, Держави-учасниці надають батькам і законним опікунам належну допомогу у виконанні ними своїх обов'язків по вихованню дітей та забезпечують розвиток мережі дитячих установ.

3. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб діти, батьки яких працюють, мали право користуватися призначеними для них службами і установами по догляду за дітьми.

Стаття 19. 1. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалої і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

2. Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури.

Стаття 20. 1. Дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою.

2. Держави-учасниці відповідно до своїх національних законів забезпечують зміну догляду за дитиною.

3. Такий догляд може виключати, зокрема, передачу на виховання «кафала», за ісламським правом, усиновлення або, за необхідності, направлення до відповідних установ по догляду за дітьми. Під час

розгляду варіантів зміни необхідно належним чином враховувати бажаність наступництва виховання дитини, її етнічне походження, релігійну і культурну належність і рідну мову.

Стаття 21. Держави-учасниці, які визнають і/чи дозволяють існування системи усиновлення, забезпечують, щоб найкращі інтереси дитини враховувалися в першочерговому порядку, і вони:

a) забезпечують, щоб усиновлення дитини дозволяли лише компетентні власті, які визначають згідно з застосовуваними законом і процедурами та на підставі всієї інформації, що має відношення до справи і достовірна, що усиновлення допустиме з огляду на статус дитини щодо батьків, родичів і законних опікунів і що, якщо потрібно, зацікавлені особи дали свою усвідомлену згоду на усиновлення на підставі такої консультації, яка може бути необхідною;

b) визначають, що усиновлення в іншій країні може розглядатися як альтернативний спосіб догляду за дитиною, якщо дитина не може бути передана на виховання або в сім'ю, яка могла б забезпечити її виховання або усиновлення, і якщо забезпечення якогось придатного догляду в країні походження дитини є неможливим;

c) забезпечують, щоб у випадку усиновлення дитини в іншій країні застосовувалися такі самі гарантії і норми, які застосовуються щодо усиновлення всередині країни;

d) вживають всіх необхідних заходів з метою забезпечення того, щоб у випадку усиновлення в іншій країні влаштування дитини не призводило до одержання невинуватих фінансових вигод, пов'язаних з цією особою;

e) сприяють у необхідних випадках досягненню цілей цієї статті шляхом укладення двосторонніх і багатосторонніх домовленостей або угод та намагаються на цій підставі забезпечити, щоб влаштування дитини в іншій країні здійснювали компетентні власті чи органи.

Стаття 22. 1. Держави-учасниці вживають необхідних заходів, щоб забезпечити дитині, яка бажає одержати статус біженця або яка вважається біженцем, відповідно до застосовуваних міжнародним або внутрішнім правом і процедурами, як тій, що супроводжується, так і тій, що не супроводжується її батьками або будь-якою іншою особою, належний захист і гуманітарну допомогу в користуванні застосовуваними правами, викладеними в цій Конвенції та інших міжнародних документах з прав людини або гуманітарних документах, учасницями яких є зазначені держави.

Додаток 2

Конституція України (витяг)

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Додаток 3

Концепція дошкільного виховання в Україні

Проект

I. МЕТА І ЗАВДАННЯ

Демократизація державної діяльності та суспільного життя України потребує переорієнтації дошкільного виховання згідно з сучасними тенденціями духовного, економічного та національного розвитку країни.

В умовах відродження суверенітету України визрівають можливості для створення таких дошкільних закладів, у яких би повною мірою були використані досягнення етнопедagogіки й світової педагогічної думки відповідно до народних виховних традицій та національних звичаїв.

Основи духовного та фізичного формування особистості закладає сім'я. Родинне виховання в єдності з суспільним дошкільним вихованням забезпечує повноцінний та всебічний розвиток дитини.

Концепція передбачає формування провідних засад дошкільного виховання, які є основою для творчого використання в інтересах розбудови сучасного дитячого садка.

Кожний конкретний народ через власне дошкільне виховання продовжує себе в дітях, генерує свій національний дух, характер, психологію, традиційну культуру, спосіб життя. Цілком закономірним є прагнення кожного цивілізованого народу мати свій національний дитячий садок.

Національним є той дитячий садок, який забезпечує етнізацію особистості, тобто природне входження дитини в духовний світ і традиційне життя рідного народу, в культуру нації як складову

загальнолюдської культури. Він будується на ґрунті загальнолюдських ідей гуманізму й демократизму, органічного взаємозв'язку народного й національного, збереження національних та прилучення до загальнолюдських духовних цінностей, орієнтується на перспективу розвитку особистості.

Мета дошкільного виховання — формування основ духовності особистості.

Завдання дошкільного виховання

1. Пробудити у дитини духовне начало, розвинути його як домінуюче в структурі особистості.

2. Формувати особистість у контексті рідної культури, мови як емоційного природного середовища дитини, що відповідає її етнопсихології.

3. Відновити престиж української мови — материнської мови дітей, державної мови суверенної України, мови корінної нації як засобу соціалізації особистості.

4. Сформувати творчу індивідуальність на національній основі і водночас розвинути на рівні сучасності, яка живе активно, цікаво, відповідно до вікових соціальних та фізіологічних потреб і готова фізично та психічно до подальших вимог сім'ї, життя, школи.

5. Прищеплювати дитині безкорисливість як вищу цінність у шкалі цінностей культури і водночас елементи економічної обізнаності, діловитості.

II. ОСНОВНІ ЗАСАДИ

Концепція дошкільного виховання ґрунтується на наукових, теоретичних положеннях філософії, педагогіки й психології, відповідно до яких в основі освіти лежать культура і наука. Основи духовності закладаються сім'єю і розвиваються дитячим садком, побудованим на традиціях родинного виховання, етнопедогогіки та сучасних здобутків педагогічної науки.

Вихідні засади концепції розвитку й виховання дитини визначаються суверенним правом кожного народу дбати про своє майбутнє та своє відтворення і передбачають:

формування гармонійно розвинутої підростаючої особистості, наділеної національною свідомістю, гідністю й прагненням зберігати й примножувати національну культуру як елемент культури загальнолюдської;

прищеплення загальнолюдських морально-етичних цінностей, зокрема таких якостей, як доброта, чуйність, милосердя, людяність, справедливість, правдивість, сумлінність, чесність, гідність, громадян-

ськість, повага й гуманне ставлення до людей різних національностей;

максимальне пристосування до природи дитини, до її вікових статевих та індивідуальних особливостей, до фізіологічних, психологічних (генетичних), національних рис;

диференціацію навчально-виховного процесу відповідно до індивідуальних задатків, нахилів, здібностей, інтересів та потреб кожного вихованця, виявлення талантів, створення якнайсприятливіших умов для їхнього розквіту, для самовираження, самоствердження й самореалізації кожного індивіда;

гуманізацію й демократизацію педагогічного процесу як найважливішу умову вільного самопочуття дитини в дошкільному закладі, її прагнення вдосконалюватися, активно та ініціативно діяти, виявляти своє ставлення до людей і середовища;

незалежність навчально-виховного процесу від партійного, релігійного спрямування, соціально-педагогічну самостійність вихователів, забезпечення реальних можливостей для організації їхньої діяльності на основі власної творчості та ініціативи відповідно до місцевих історико-етнографічних особливостей країни;

гармонійне поєднання родинного й суспільного виховання, що ґрунтується на взаємній повазі й підтримці, активному підході до явищ навколишньої дійсності, ненав'язливому введенні дитини в життя;

відповідність організації, структури і змісту виховної системи в цілому прогресивним досягненням етнопедогогіки і світової педагогічної думки;

культивування знань, збудження інтересу й прагнення до навчання та іншої праці;

опанування сучасних здобутків відповідно до соціально-культурних вимог часу і науково-технічного прогресу, що задовольняє потреби сім'ї та суспільства у вихованні дітей;

збереження національної психології, генотипу, який сформувався протягом століть у певних природно-географічних та історичних умовах як сукупність спадкових психічних і фізичних структур, що передавалися нацією з покоління в покоління й зумовили її національне обличчя;

відродження національної культури за допомогою введення у повсякденний побут різних видів мистецтва рідного народу, доречне використання фольклору, його пропаганда й поширення, використання національних мотивів у сучасному мистецтві, інтер'єрі, одязі тощо з урахуванням регіональних умов;

актуалізацію національних звичаїв духовно-морального, інтелектуального, гуманно-демократичного, трудового, оздоровчого й культурно-естетичного характеру в народнопобутових традиціях, святах, обрядах, піснях, родинних реліквіях, народному календарі;

оволодіння рідною мовою як найціннішим скарбом нації, плекання любові до материнського слова як першого й могутнього духовного наставника людини, як найдійовішого вияву національної культури та історії, додержання статусу української мови як державної відповідно до діючого Закону про мови в Україні;

ознайомлення з історією рідного народу як джерелом духовності й мудрості, свідченням безперервної наступності поколінь, національної самосвідомості, гордості, основою для формування громадянина суверенної демократичної держави;

розкриття географічних особливостей як багатства рідного краю, як витоків формування в дитини чуття Батьківщини, чуття господаря своєї країни.

III. ЗМІСТ І ЗАСОБИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Рідна мова. Зміст і засоби української мови виражають психологічні, соціальні, національні особливості народу, досвід попередніх поколінь. Якнайкраще пристосована до психологічних особливостей дитини, рідна мова забезпечує природне виховання й навчання малят.

Дитину навчають користуватися рідною мовою в живому безпосередньому спілкуванні з оточуючими людьми, формують мовне мислення, основні засоби мови, усне мовлення за нормами літературної мови, пошану до носіїв діалектів. Повноцінний розвиток мовлення забезпечує цілеспрямоване навчання відповідно до структурних елементів мови — фонетичних, лексичних, граматичних. Одномовність значною мірою гарантує нормальне функціонування й розвиток української нації, збереження народу як етносу. Додержання україномовного режиму в сім'ї та дитячому садку обов'язкове для нормального розвитку дитини.

Мовний режим здійснюється диференційовано щодо дітей з різним типом двомовності. Навчання української мови у російських дитячих садках передбачає такі аспекти: державний, етичний, інтелектуальний, естетичний, практичний.

У сучасних умовах налагодження та поширення політичних, економічних, наукових, культурних міжнародних зв'язків України нагальною потребою є прилучення до однієї з мов міжнародного спілкування вже в дошкільному віці — найсприятливішому періоді оволодіння другою мовою. Інша мова, неспоріднена українській, не становить загрози до її виродження. Грамотна з лінгвістичної й психолінгвістичної точок зору методична система забезпечує успіх в оволодінні запропонованим обмеженим мовним матеріалом і створення відповідних передумов для подальшого засвоєння будь-якої іноземної мови практично всіма дітьми при мінімумі засобів. Важливо

використовувати їх природно, гнучко, ситуативно, осмислено, задовольняючи пізнавальні, ігрові, особисті психофізіологічні потреби і враховуючи можливості дітей, зокрема тих, що мають комунікативні та лінгвістичні здібності.

Природа рідного краю є основою матеріальної і духовної культури народу. Географічні біологічні та інші природні фактори, що зумовили національні особливості українців, формують у дітей чуття єдності, гармонії людини й природи. Дитяче чутливе сприймання природи як живого організму, зустріч з її таємницями, прагнення осягнути їх породжує любов до природи, екологічне світобачення.

Рідна історія дає знання про виникнення, становлення й розвиток свого народу. Старших дошкільників ознайомлюють з доступними відомостями про доленосні віхи на шляху розвитку рідного народу, про його боротьбу, спроби відродитися і стати в рівень з іншими народами світу. У дітей пробуджують розуміння історії та інтерес до неї, духовність, історичну пам'ять, усвідомлення себе як частини народу. У доступній формі дітей знайомлять із сучасними соціальними процесами національного відродження.

Державна і народна символіка розглядається у єдності з історичним минулим народу. Вона виражає істотні сторони, визначальні події в житті української нації, держави.

Ознайомлення дітей із змістом і мотивацією державних та етнічних символів, доречне їх використання у повсякденному житті, державних урочистостях формує чуття дому, родини, краю, гордості за свій народ, єдності на основі спільних емоційних переживань, духовних цінностей.

Фольклор. Твори фольклору, як і мова, — це органічний фактор формування у дитини відчуття етнічної належності. Вони впливають передусім на її емоційну сферу, розвивають почуття, допомагають відтворити картину світу в традиційних для народного світогляді формах: казках, прислів'ях, приказках, забавлянках, колисанках, мирилках, потішках тощо.

Життєвий досвід, зокрема фольклорний, передається від старших до молодших поколінь. У сучасних умовах національний дитячий садок стає спадкоємцем традицій виховання, що передались у фольклорі, адаптуючи ці суто сімейні засоби виховання. Залучення небайдужих батьків до участі у різних заходах, зокрема до підготовки і проведення фольклорно-етнографічних свят, створює атмосферу невимуженості й емоційності, необхідних для прилучення дітей до народних традицій, стимулює творчість.

Фольклор використовується доречно, принагідно до певних, конкретних обставин, випадків. До місцевого фольклору звертаються як до найближчого духовного середовища. Ознайомлення з розмаїттям фольклору в різних етнографічних регіонах України ство-

рює у дітей уявлення про багатоманітність національної культури свого народу.

Гра та іграшка. Гра як у широкому розумінні (обряди, культу, мистецтво), так і вузькому (ігри дітей, дорослих) є складовою частиною культури і відображає її особливості й зміни. Гру використовують як невимушений спосіб прилучення дітей до народних звичаїв і традицій, оскільки народні ритуали ґрунтуються на ігрових засобах. Малят завжди приваблюють соковитий народний гумор, доречні приказки, прислів'я, загадки, потішки, стають близькими й доступними народні пісні, хороводи. В активний словник, входять забуті слова й вирази. Ігрова форма, емоційний характер фольклорних ритуалів створюють радісний настрій, формують позитивне ставлення до народних звичаїв.

Народні ігри, породжені сімейною педагогікою, посідають належне місце в педагогічному процесі як засіб ласкавого поводження з дітьми, прагнення порадувати, потішити їх, спонукання до звуко-наслідування, емоційної виразності міміки й мови.

У системі виховання дошкільнят велику увагу приділяють народним іграм з правилами, лічилками, співом, музичним супроводом. Як носіїв жарту, сатири використовують народні театри — сплав пісень, таночків, гри, гумору.

Іграшка — стародавній вид народного мистецтва, виразник національної культури. Реалістична або умовна манера виконання іграшки демонструє дітям можливу варіативність образів, веде до узагальнень. Гра й розваги з народною іграшкою прилучають малят до господарських занять, виховують спритність, естетичний смак, розвивають фантазію, уяву. Народна іграшка ненав'язливо, без зайвого дидактизму розкриває дитині світ, формує активне багатогранне ставлення до нього, активізує творчі можливості. Вона виражає наступність, зберігає особливості місцевої етико-естетичної культури, допомагаючи становленню особистості на рідному ґрунті. Відновлення ігрових традицій є засобом передачі культурного досвіду від покоління до покоління, зростання національної самосвідомості, спрямованої на відновлення національної культури в дитячому товаристві.

Національне мистецтво. Мистецтво, сконцентроване в естетичній формі, матеріалізує національний дух народу у проявах його творчості. Твори українських скульпторів, художників, народних митців яскраво відбивають риси національного характеру і відображають життєвий уклад, історію й культуру народу України.

Народне і професійне мистецтво формує у дітей естетичні смаки, відчуття багатства, краси національного духу, втіленого у різноманітних видах і жанрах — літературному, пісенному, музичному, танцювальному, образотворчому, декоративно-прикладному тощо. Мистецькими традиціями мають бути просякнуті всі сфери життя дітей.

Засвоєння національної музичної культури дітьми зумовлене національним музичним генотипом. Це вироблена поколіннями сукупність музичних структур і засобів (ритм, лад, гармонія тощо), які передаються, закріплюються спадково і забезпечують природне органічне сприймання та переживання. Органічність сприймання і переживання фольклорного музичного мистецтва зумовлюються вродженою готовністю дитини до сприймання інтонаційного багатства рідної національної музики й мови, особливостей їх ритмічного інтонування тощо.

Прилучення дітей до фольклорної естетики передбачає опанування народного співу, який принципово відрізняється від професійного.

Гра дітей (починаючи з трьох років) на простих музичних інструментах виховує любов до музичного мистецтва свого народу, природи, рідного краю. Важливе місце в системі національного виховання мають посідати музично-ритмічні рухи, танці й хороводи.

Народний календар — система історично обумовлених дат, подій, свят, традицій, звичаїв і обрядів, які у певній послідовності відзначає весь народ протягом року, — прилучає дошкільнят до живої енциклопедії побуту й дозвілля народу. В могутньому гармонійному комплексі емоційно-естетичних засобів виховання дитина формується як представник певного етносу. В дитячому садку народний календар є природовідповідною програмою національного виховання. Традиції і обряди, притаманні кожному святу, пов'язані з природою рідного краю, природою самої людини, трудовою діяльністю народу в різні пори року. Вони поглиблюють емоційні зв'язки дитини з життям, працею, красою рідного народу. Зміст та ідейно-моральна наснаженість народного календаря виховують у малюка добropорядність, добродійність, милосердя та інші чесноти. Активна, доступна дошкільникам участь у підготовці та відзначенні свят, урочистостей поглиблює зв'язок дітей з сім'єю, рідним народом.

Родинно-побутова культура втілює любов і піклування батьків та родини про дітей, збереження рідної мови, сімейних традицій, вивчення свого родоvodu і продовження заповітів батьків та старійшин роду, дбайливе ведення господарства, бережне ставлення до національної духовної і матеріальної культури, доречне й естетичне використання її в побуті, розуміння краси й моралі, гуманне ставлення до людей і природи, вшанування національних героїв.

Сім'ї, що є носіями родинно-побутової культури, мають стати активом співробітництва з дитячим садком в усіх напрямках національного виховання.

Народні традиції — звичаї, обряди, норми і правила поведінки, що переходять з покоління в покоління. На основі народних традицій у дітей формуються норми й правила моральної поведінки, світосприймання. Традиції — це живий, пізнавальний, емоційний, зрозу-

мілий зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім народу. Прилучаючись до традицій, наслідуючи їх, діти вбирають їх пізнавальний, психологічний, моральний, естетичний зміст.

IV. ПРОГРАМА І ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС

Розвиток особистості в дошкільному закладі передбачає: задоволення актуальних соціологічних і соціальних потреб, властивих дошкільному дитинству;

практичне використання дошкільниками засвоєних знань, моральних норм, способів діяльності в доступних, цікавих, посильних їм справах та спілкуванні;

вчасне використання сензитивних періодів дошкільного дитинства для закладення основи і перспективи розвитку дошкільників;

підготовку до наступного навчання в школі, подальшого життя, творчої трудової діяльності тощо.

Зміст програм розвитку і виховання дитини дошкільного віку має гуманітарне спрямування і передбачає елементарну освіту за такими напрямками:

фізична, гігієнічна культура та охорона здоров'я;

суспільна, краєзнавча, історична обізнаність;

моральна, етична сфера;

мовна, комунікативна готовність;

естетично-прикладний цикл;

конструктивний, математичний розвиток.

Зміст кожного напрямку поєднує:

національну психологію, культуру, історію, регіональні умови;

загальнолюдські надбання;

сучасні здобутки культури та досягнення науково-технічного прогресу;

розуміння психології народу, яка складається віками (це дає змогу найбільш адекватно формувати особистість);

національну культуру, яка є внеском у загальнолюдські надбання демократичності, гуманізму, совісті, честі, гідності, громадянськості, чуття прекрасного;

історичне минуле народу — джерело непересічності поколінь, патріотизму та інтернаціоналізму;

природні та економічні особливості регіону — умови розвитку пізнавальних, господарських інтересів, нахилів.

Світова культура та науково-технічний прогрес, зокрема іноземні мови, світова література, образотворче мистецтво, музика, розвивальні комп'ютерні ігри — засоби виходу за рамки національної, територіальної, соціальної обмеженості, прилучення дитини до загальнолюдських цінностей.

Формування особистості здійснюється на підставі цілісного підходу до організації навчально-виховного процесу, який передбачає органічне поєднання відповідних напрямів, форм, методів педагогічної роботи, належну організацію різних видів діяльності дітей, орієнтацію як на соціально значущі цілі виховання, так і на інтереси й потреби, типові для дошкільників взагалі і кожної дитини індивідуально.

Основним у виховному процесі є взаємне довір'я, повага, радість, гумор, любов між дорослими і дітьми, дітей між собою, а також співробітництво між сім'єю і дошкільним закладом.

Зміст програми і педагогічного процесу повинен бути соціально-цінним, доступним, актуальним для дітей.

Слід наголосити на міжпредметних зв'язках і реалізації їх як основи повноцінної організації педагогічного процесу, що дасть змогу економно використати регламентований (заняття) і нерегламентований (різні види самостійної діяльності дітей) час педпроцесу, забезпечити повторення матеріалу, засвоєння його дітьми різними засобами (навчанням, вивченням, самостійним застосуванням).

Заняття — провідна, але не єдина форма навчання. На заняття виноситься лише основоположний зміст програми. Проводяться вони з підгрупами дітей за графіками почергової зміни різних занять, організованих фахівцями.

У змісті, що виноситься на заняття, виділяють основні компоненти — знання, способи їх добування й застосування як основоположні для розвитку самостійних і змістовних видів діяльності. Останні, завдяки цьому, знаходять у програмі своє місце як діяльність, порожена навчанням, коли дитина може самостійно, творчо поєднувати свій досвід з тим, чого її навчали дорослі, практично застосовувати знання і моральні норми у вчинках і справах. Так, надбання дитини стають необхідними їй повсякденно, що викликає потребу подальшого пізнання і вдосконалення.

Дедуктивними, й індуктивними способами (формами, методами, прийомами) педагог залучає дітей до оволодіння знаннями, способами діяльності, до пошуку, відкриття нового.

Педагог виступає джерелом інформації, взірцем для наслідування як оцінно-емоційний стимул. Він задовольняє соціальну потребу дитини в спілкуванні, спрямовує її, даючи емоційну оцінку діяльності. Дошкільник у педагогічному процесі — не тільки об'єкт, а й суб'єкт процесу пізнання, морально-емоційної атмосфери в групі, взаємного впливу в середовищі дітей, індикатор педагогічних зусиль, партнер у співробітництві з дорослими й однолітками, старшими, молодшими дітьми.

Роль гри в педагогічному процесі зумовлена її функцією — творчою інтеріоризацією дітьми власного досвіду пізнання навколиш-

нього середовища. Змістовна гра та інші види діяльності (навчальна, трудова, спілкування) розвиваються в умовах педагогічного процесу, побудованого на поєднанні вищерозглянутих аспектів. Гра сприяє формуванню у дітей ієрархічної структури мотивів, які становлять основу морального спрямування особистості. Вона є ніби першим шаблем в осягненні моральних взаємин, підпорядкуванні мотивів, які продовжують діти і поза грою. Гру проводять для спонукання дітей до таких вчинків, мотивів, взаємин, які не використані в реальній дійсності, для невимушеного усвідомлення знань, моральних норм, для застосування способів їхнього пізнання й перетворення. Крім того, гра — найлегший ступінь для усвідомленого оволодіння надбанням культури, досвідом людських взаємин, знаннями, способами діяльності тощо.

Впровадження електронної і, зокрема, комп'ютерної техніки — новий етап інформаційної культури в педагогічному процесі дошкільного закладу. Комп'ютери застосовують у роботі з дошкільниками в ряду традиційних засобів репрезентації пізнавального та виховного змісту. Комп'ютерні програми складають з урахуванням психології сприймання й пошукової діяльності дошкільників. Ігрова мотивація є основним рушійним механізмом і стимулом розв'язання дидактичних завдань комп'ютерних програм.

Оволодіння дитиною способами управління відеотерміналом підпорядковане та обмежене потребою досягнення успіху в роботі з кожною програмою. Це забезпечує невимушене й досить швидке оволодіння дошкільниками клавіатурою дисплею, вільну орієнтацію в пропонуваному їм наборі умовних позначень.

Відповідно до цього рекомендується створити комп'ютерно-ігровий комплекс (КІК) — технічно-педагогічне середовище — та орієнтуватися на нього як на органічну складову матеріально-педагогічних умов дошкільних закладів.

Модифікація клавіатури комп'ютера відповідно до української абетки відкриває широкі можливості для того, щоб оперувати зображенням на відеотерміналі букв алфавіту рідної мови. Вводячи ігрові ситуації до програм, ураховують емоційність навчання грамоти дітей: активізують сприйняття букв, полегшують оперування буквами при створенні різних поєднань, які утворюють нові склади, поліпшують злитне читання. Можливості деяких комп'ютерів дають змогу зобразити звучання поданих на відеотерміналі букв. Це використовується як момент, що передуює появі зображення букв чи підкріплює правильність вибору дитиною певної букви. Комп'ютерні програми цікаво й доступно ознайомлюють дітей з сучасністю та історичним минулим рідного краю, фольклорними образами народних казок, потішок, пісень, з мотивами декоративно-ужиткового мистецтва тощо. Такий зміст комп'ютерних програм, посилення їх емоційного впливу засобами гумору, гри, малих форм народної твор-

чості є передумовою успішного прилучення дітей до культури свого народу і створює можливість вивчати українознавство в дитячих садках. Проте треба зважати на те, що обмежені зображувальні засоби комп'ютерної техніки, яка доступна дошкільним закладам, збіднюють змістовність та емоційність впливу програм, не дають змоги відобразити звучання мови тощо.

Таким чином, проблема прилучення дітей до українознавства в сензитивний період мовного та емоційного розвитку людини розв'язується шляхом пошуку й розширення спектра педагогічних засобів, серед яких чільне місце посідає гра, народна іграшка, сучасна комп'ютерна техніка, спеціальні відеопроекти, використання їх для оптимізації педагогічного процесу взагалі і в справі українознавства в дошкільних закладах зокрема.

Отже, національний дошкільний заклад передбачає природний перебіг педагогічного процесу, спрямованого на етнізацію та всебічний розвиток кожної дитини, на основі широкого застосування звичних для неї засобів родинної етнопедагогіки, у контексті реального життя, при якому виховання здійснюється цілком природно й вільно, тобто на оптимальному рівні, коли дитина не відчуває, що її хтось виховує.

Розглянуті положення щодо української культури і мови можуть бути реалізовані відповідно до етнічних особливостей, історії та сучасних перспектив розвитку будь-якої нації, що проживає на території України.

V. ПЕДАГОГІЧНІ КАДРИ

Завдання працівників системи дошкільного виховання на сучасному етапі полягає у прищепленні дітям любові до рідної мови, сім'ї, до свого роду, до рідного краю, до Батьківщини, а отже, задатків національної свідомості.

Підготовка педагогічних кадрів у галузі національного дошкільного виховання здійснюється в державній системі педагогічної професійної освіти України.

Підготовка педагогічних кадрів має забезпечувати:

формування готовності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку до роботи в умовах гуманізації педагогічного процесу, що базується на особистісно орієнтованій взаємодії дитини й педагога та їхньому повноправному партнерстві і співробітництві;

розвиток національної свідомості педагогічних кадрів дошкільних закладів на основі глибоких знань з історії й сучасності свого народу, його культури, традицій, етнопедагогіки;

володіння українською мовою як засобом невимушеного спілкування з дітьми, спрямування розвитку у дітей мови як носія національної культури, духовності народу;

обізнаність зі станом природи та перспективами соціально-політичного розвитку України, свого регіону, краю, чітку визначеність своєї ролі як громадянина у процесі відродження всіх сторін життя регіону і становлення особистості вихованців як національної генерації;

оволодіння надбаннями національної і світової педагогічної думки, методиками навчання і виховання дітей дошкільного віку.

Підготовка працівників дошкільних закладів передбачає два етапи: попередній відбір та навчання й виховання майбутніх спеціалістів.

Щодо відбору, то профцентри відділів народної освіти включають у сферу своєї діяльності орієнтування підлітків на професію педагога-дошкільника. З цією метою потрібно:

у перелік професій, рекомендованих для профорієнтації, включати і професію вихователя дошкільного закладу;

створити регіональні програми діяльності профцентрів, передбачивши в них теоретичні та практичні аспекти педагогічної роботи з дітьми;

зміцнювати взаємозв'язок у роботі профцентрів і шкіл майбутнього педагога у вузах.

Виховання майбутнього педагога-дошкільника передбачає ряд аспектів, якими є:

історія народу, національні й культурні традиції, у процесі вивчення яких формуються уявлення про Київську Русь як українську державу, розуміння закономірностей національно-визвольної боротьби українського народу впродовж століть, особливостей сучасного етапу розвитку;

природа, надра, народне господарство рідного краю, вивчення яких сприяє формуванню у студентів екологічної свідомості та культури, економічного мислення, навичок активної природоохоронної діяльності, оволодінню методикою виховання у дітей дошкільного віку бережливого ставлення до природи;

побут народу, ознайомлення з яким спрямовує студентів на глибоке вивчення етнічного складу населення конкретного регіону, особливостей мови, побуту, традицій, ремесел, архітектури різноманітних етнічних груп, а також сприяє формуванню почуття патріотизму, глибокої поваги до національних надбань кожної етнічної групи;

багатство усної народної творчості, оволодіння яким сприяє зростанню духовного та інтелектуального рівня студентів, поверненню до життя традицій народної педагогіки, зокрема, гуманного ставлення до дитини;

художня література: вивчення цього предмета сприяє виробленню у студентів гуманістичних засад, націлює їх на виявлення й повернення до широкого кола читачів імен забутих авторів свого регіону,

чий твори відображали світ дитини, сприяли її розумовому розвитку, духовному збагаченню, становленню високих громадянських якостей;

національне мистецтво, глибоке ознайомлення з яким виховує естетичні почуття і смаки, прагнення пізнати прекрасне і прилучитися до нього, формує потребу в самостійній художній діяльності, у залученні до неї дітей дошкільного віку та їхніх батьків, сприяє відродженню народних ремесел з урахуванням регіональної специфіки (Таврія, Крим, Донбас, Полісся, Поділля, Буковина, Галичина, Закарпаття, Волинь тощо);

світогляд майбутніх фахівців передбачає відмову від догматичних стереотипів мислення і повернення до загальнолюдських цінностей, які є основою формування почуття патріотизму та інтернаціоналізму, гордості за належність до певної національної групи, готовності відроджувати та відстоювати духовні цінності свого народу й матеріальні багатства рідного краю.

VI. ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА І РЕАБІЛІТАЦІЯ В УМОВАХ ДИТЯЧОГО САДКА ТА СІМ'Ї

Дбаючи про відродження української нації, необхідно вирішувати соціально-психологічні проблеми дитинства, які виникли в умовах сучасного суспільства.

Важлива роль у психологічній службі покладається на практичного психолога. Спираючись на свої професійні знання про вікові закономірності психічного розвитку, діяльності і поведінки людини, залежність їх від особливостей взаємин малят з дорослими та ровесниками, психолог забезпечує можливості для індивідуального підходу до дитини в дошкільному закладі, визначає причини відхилень у розвитку та шляхи психолого-педагогічної корекції.

Діяльність психолога в дошкільній установі має бути спрямована на забезпечення повноцінного психічного розвитку дітей, на діагностику особливостей інтелектуального й особистісного розвитку, на профілактику й усунення причин порушень у їх поведінці і розвитку в цілому. У розв'язанні проблем психолог повинен виходити насамперед з інтересів дитини, сприяти всебічному і гармонійному її розвитку.

Робота психолога передбачає профілактику, діагностику, психокорекцію.

Профілактична робота визначається необхідністю вчасно запобігати можливим порушенням в інтелектуальному й споживчо-мотиваційному розвитку. З цією метою психолог веде роботу з адаптації дітей у дитячому садку, дає рекомендації вихователям

і батькам в адаптаційний період, здійснює психологічне обстеження кожної дитини, аналізує весь хід її розвитку, узагальнюючи інформацію, що одержує з різних джерел (спостережень за дитиною, бесід з нею, психологічних експериментальних обстежень, бесід з батьками, вивчення документації, продуктів діяльності дитини).

Діагностична робота передбачає поглиблене психолого-педагогічне вивчення дошкільників протягом перебування у дитячому садку: систематичне обстеження дітей для прогнозування їх психічного розвитку, відповідності його віковим нормативам; діагноз психологічних причин порушень в інтелектуальному розвитку дітей, причин порушень у поведінці, в спілкуванні, в оволодінні необхідними соціальними вміннями і навичками з метою здійснення індивідуального підходу до кожної дитини в процесі виховання.

Психокорекційна робота передбачає активний вплив психолога на процес формування індивідуальності дитини. Завдання цього напрямку — корекція відхилень у психічному розвитку дитини на основі створення оптимальних можливостей і умов для її психічного розвитку в межах норми, за принципами єдності діагностики і прогнозу корекції розвитку.

Гуманізація і демократизація практичної педагогіки передбачає індивідуальний підхід до дитини, заснований на глибокому розумінні її психологічних особливостей, на вивченні її інтересів, на створенні умов для виявлення справжньої творчої активності кожного малюка.

Додаток 4

Закон України «Про дошкільну освіту» (витяг)

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Законодавство України про дошкільну освіту

Законодавство України про дошкільну освіту базується на Конституції України і складається із Закону України «Про освіту», цього Закону, інших нормативно-правових актів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 2. Основні завдання законодавства України про дошкільну освіту

Основними завданнями законодавства України про дошкільну освіту є:

забезпечення права дитини на доступність і безоплатність здобуття дошкільної освіти;

забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку системи дошкільної освіти;

визначення змісту дошкільної освіти;

визначення органів управління дошкільною освітою та їх повноважень;

визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу, встановлення відповідальності за порушення законодавства про дошкільну освіту;

створення умов для благодійної діяльності у сфері дошкільної освіти.

Стаття 3. Державна політика у сфері дошкільної освіти

1. Держава визнає пріоритетну роль дошкільної освіти та створює належні умови для її здобуття.

Державна політика у сфері дошкільної освіти визначається Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами і втілюється центральними органами виконавчої влади Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

2. Держава:

надає всебічну допомогу сім'ї у розвитку, вихованні та навчанні дитини;

забезпечує доступність і безоплатність дошкільної освіти в державних і комунальних дошкільних навчальних закладах у межах державних вимог до змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти (Базового компонента дошкільної освіти);

підкується про збереження та зміцнення здоров'я, психологічний і фізичний розвиток дітей;

сприяє розвитку та збереженню мережі дошкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності.

Стаття 4. Дошкільна освіта. Дошкільний вік

1. Дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні.

2. Дошкільна освіта — цілісний процес, спрямований на:

забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб;

формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду.

3. Дошкільний вік — базовий етап фізичного, психологічного та соціального становлення особистості дитини.

4. Періоди дошкільного віку:

немовляти;

молодший дошкільний;

середній дошкільний;
старший дошкільний.

Стаття 5. Система дошкільної освіти

Систему дошкільної освіти становлять:

дошкільні навчальні заклади незалежно від підпорядкування, типів і форми власності;
наукові і методичні установи;
органи управління освітою;
освіта та виховання в сім'ї.

Стаття 6. Принципи дошкільної освіти

Принципами дошкільної освіти є:

доступність для кожного громадянина освітніх послуг, що надаються системою дошкільної освіти;
рівність умов для реалізації задатків, нахилів, здібностей, обдаровань, різнобічного розвитку кожної дитини;
єдність розвитку, виховання, навчання і оздоровлення дітей;
єдність виховних впливів сім'ї і дошкільного навчального закладу;
наступність і перспективність між дошкільною та початковою загальною освітою;
світський характер дошкільної освіти;
особистісно-орієнтований підхід до розвитку особистості дитини;
демократизація та гуманізація педагогічного процесу;
відповідність змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти особливостям розвитку та стану здоров'я дитини дошкільного віку.

Стаття 7. Завдання дошкільної освіти

Завданнями дошкільної освіти є:

збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини;
виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля;
формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду;
виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти, забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту;
здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї.

Стаття 8. Роль сім'ї у дошкільній освіті

1. Сім'я зобов'язана сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних та інших навчальних закладах або забезпечити дошкільну освіту в сім'ї відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти.

2. Відвідування дитиною дошкільного навчального закладу не звільняє сім'ю від обов'язку виховувати, розвивати і навчати її в родинному колі.

3. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання і навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності.

Стаття 9. Здобуття дошкільної освіти

1. Громадяни України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак мають рівні права на здобуття дошкільної освіти у дошкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, а також у сім'ї.

2. Здобуття дошкільної освіти в дошкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності має забезпечити виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти.

3. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, здобувають дошкільну освіту в порядку, встановленому для громадян України.

4. Відповідальність за здобуття дитини дошкільної освіти покладається на їхніх батьків, а дитини, позбавленими батьківського піклування, — на осіб, які їх замінюють, та на навчальні заклади, де вони утримуються.

5. Дитина може здобувати дошкільну освіту за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють:

у дошкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності;
у сім'ї;
за допомогою фізичних осіб з високими моральними якостями, які мають відповідну вищу педагогічну освіту, ліцензію на право надання освітніх послуг у сфері дошкільної освіти та фізичний стан здоров'я яких дозволяє виконувати обов'язки педагога.

Стаття 10. Мова (мови) у дошкільній освіті

Мова (мови) у дошкільній освіті визначається відповідно до Конституції України і законів про мови.

Розділ II. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ, ЇХ ПОВНОВАЖЕННЯ

Стаття 11. Дошкільний навчальний заклад та його повноваження

1. Дошкільний навчальний заклад — навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її

фізичний розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту.

2. Дошкільний навчальний заклад:

задовольняє потреби громадян відповідної території в здобутті дошкільної освіти;

забезпечує відповідність рівня дошкільної освіти вимогам Базового компонента дошкільної освіти;

створює безпечні та нешкідливі умови розвитку, виховання та навчання дітей, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я відповідно до санітарно-гігієнічних вимог та забезпечує їх дотримання;

формує у дітей гігієнічні навички та основи здорового способу життя, норми безпечної поведінки;

сприяє збереженню та зміцненню здоров'я, розумовому, психологічному і фізичному розвитку дітей;

здійснює соціально-педагогічний патронат, взаємодію з сім'єю;

є осередком поширення серед батьків психолого-педагогічних та фізіологічних знань про дітей дошкільного віку;

додержується фінансової дисципліни, зберігає матеріально-технічну базу;

здійснює інші повноваження відповідно до статуту дошкільного навчального закладу.

3. Дошкільний навчальний заклад, заснований на приватній формі власності, здійснює свою діяльність за наявності ліцензії на право надання освітніх послуг у сфері дошкільної освіти, виданої у встановленому законодавством України порядку.

4. Режим роботи дошкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності, тривалість перебування в ньому дітей встановлюються його засновником (власником) відповідно до законодавства України за погодженням з відповідними органами управління освітою та відповідними органами управління охорони здоров'я.

За бажанням батьків або осіб, які їх замінюють, у дошкільному навчальному закладі може встановлюватися гнучкий режим роботи, який передбачає організацію різотривалого, цілодобового перебування дітей, а також чергові групи у вихідні, неробочі та святкові дні.

5. Дошкільний навчальний заклад, що здійснює інноваційну діяльність, може мати статус експериментального. Такий статус надається йому згідно з Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженим спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки. Статус експериментального не змінює підпорядкування, тип і форму власності дошкільного навчального закладу.

6. У дошкільному навчальному закладі незалежно від підпорядкування, типу і форми власності не допускаються створення і діяльність організаційних структур політичних партій та релігійних організацій.

Стаття 12. Типи дошкільних навчальних закладів

1. Відповідно до потреб громадян України створюються такі дошкільні заклади:

дошкільний навчальний заклад (ясла) для дітей віком від двох місяців до трьох років, де забезпечуються догляд за ними, а також їх розвиток і виховання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, де забезпечуються догляд за ними, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

дошкільний навчальний заклад (дитячий садок) для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, де забезпечуються їх розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) компенсуючого типу для дітей віком від двох місяців до семи (восьми) років, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації. Дошкільні навчальні заклади (ясла-садок) компенсуючого типу поділяються на спеціальні та санаторні;

будинки дитини — дошкільний навчальний заклад системи охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також для дітей з вадами фізичного та (або) розумового розвитку від народження до трьох (для здорових дітей) та до чотирьох (для хворих дітей) років;

дошкільний навчальний заклад (дитячий будинок) інтернатного типу забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку, які перебувають у родинних стосунках та утримуються за рахунок держави;

дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) сімейного типу для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, які перебувають в родинних стосунках і де забезпечуються їх догляд, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, у складі якого можуть бути групи загального розвитку, компенсуючого типу, сімейні, прогулянкові, в яких забезпечуються дошкільна освіта з урахуванням стану здоров'я дітей, їх розумового, психологічного, фізичного розвитку;

дошкільний навчальний заклад (центр розвитку дитини), в якому забезпечуються фізичний, розумовий і психологічний розвиток, корекція психологічного і фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома;

дитячий будинок сімейного типу — дошкільний навчальний заклад, в якому виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, віком від двох до вісімнадцяти років.

2. Перелік дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я.

3. Для задоволення освітніх потреб громадян дошкільний навчальний заклад може входити до складу навчально-виховного комплексу «дошкільний навчальний заклад — загальноосвітній навчальний заклад», «загальноосвітній навчальний заклад — дошкільний навчальний заклад» або до складу об'єднання з іншими навчальними закладами.

Для задоволення освітніх, соціальних потреб, організації ранньої корекційної та лікувально-відновлювальної роботи при спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах), загальноосвітніх санаторних школах (школах-інтернатах) можуть створюватися дошкільні групи.

Для забезпечення реалізації прав дитини на родинні зв'язки при загальноосвітніх школах-інтернатах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, можуть створюватися дошкільні відділення.

Для задоволення освітніх, соціальних потреб громадян можуть створюватися дошкільні навчальні заклади з сезонним перебуванням дітей.

Стаття 13. Статут дошкільного навчального закладу

1. Дошкільний навчальний заклад визнається юридичною особою з дня реєстрації його статуту.

Статут дошкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності розробляється відповідно до Конституції України, Закону України «Про освіту», цього Закону, Положення про дошкільні навчальні заклади.

2. Положення про дошкільні навчальні заклади затверджується Кабінетом Міністрів України.

Дошкільний навчальний заклад незалежно від підпорядкування, типу і форми власності на основі Положення про дошкільні навчальні заклади розробляє статут, який затверджується засновником (власником), погоджується з відповідним органом виконавчої влади у порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 14. Комплектування груп дошкільного навчального закладу

1. Групи у дошкільному навчальному закладі комплектуються за віковими, сімейними, родинними ознаками.

2. Наповнюваність груп у дошкільних навчальних закладах становить:

для дітей віком до одного року — до 10 осіб;

для дітей віком від одного до трьох років — до 15 осіб;

для дітей віком від трьох до шести (семи) років — до 20 осіб; різновікові — до 15 осіб;

з короткотривалим і цілодобовим перебуванням дітей — до 10 осіб;

в оздоровчий період — до 15 осіб.

Засновник (власник) може встановлювати меншу наповнюваність груп дітьми у дошкільному навчальному закладі.

У дошкільних навчальних закладах, розташованих у селах, селищах, кількість дітей у групах визначається засновником (власником) залежно від демографічної ситуації.

3. Для дошкільного навчального закладу (ясел-садка) компенсуючого типу незалежно від підпорядкування і форми власності кількість дітей у групах визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі фінансів.

Стаття 15. Статус дошкільного навчального закладу

1. Дошкільні навчальні заклади можуть бути державної та приватної форм власності.

2. Статус державного має дошкільний навчальний заклад, заснований на державній формі власності.

3. Статус комунального має дошкільний навчальний заклад, заснований на комунальній формі власності.

4. Статус приватного має дошкільний навчальний заклад, заснований на приватній формі власності.

Стаття 16. Створення, реорганізація та ліквідація дошкільного навчального закладу

1. Створення, реорганізація і ліквідація дошкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форми власності здійснюються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

2. Державні дошкільні навчальні заклади створюються центральними органами виконавчої влади, комунальні дошкільні навчальні заклади — місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування з урахуванням соціально-економічних,

національних, культурно-освітніх і мовних потреб за наявності дітей відповідного віку, необхідної навчально-методичної та матеріально-технічної бази, педагогічних кадрів, а також з дотриманням санітарно-гігієнічних норм, правил і стандартів.

3. Рішення про створення, реорганізацію приватного дошкільного навчального закладу приймається засновником (власником) за наявності необхідної навчально-методичної та матеріально-технічної бази, педагогічних кадрів, а також з дотриманням санітарно-гігієнічних норм, правил і стандартів за погодженням із відповідним органом виконавчої влади з питань освіти та відповідним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

Рішення про ліквідацію приватного дошкільного навчального закладу приймається засновником (власником) за погодженням із відповідним органом виконавчої влади з питань освіти.

4. Рішення про створення, реорганізацію або ліквідацію дошкільного навчального закладу (дитячого будинку) інтернатного типу для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного навчального закладу (ясел-садка) компенсуючого типу, приймаються Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

5. Вивільнені приміщення ліквідованих державних та комунальних дошкільних навчальних закладів використовуються виключно для роботи з дітьми.

Майно, яке є державною або комунальною власністю (земельні ділянки, будівлі, споруди, обладнання тощо), придбання чи відокремлення якого призначене для здобуття дітьми дошкільної освіти, використовується виключно із зазначеною метою.

6. Засновник (власник) державного чи комунального дошкільного навчального закладу не має права безпідставно ліквідувати його, зменшувати в ньому площу території, кількість груп, а також здавати в оренду приміщення (будівлі).

Реорганізація або ліквідація діючих комунальних дошкільних навчальних закладів, а також дошкільних навчальних закладів, створених колишніми сільськогосподарськими колективами та державними господарствами, допускається лише за згодою територіальної громади (загальних зборів) села, селища, міста або на підставі результатів місцевого референдуму.

Дошкільні навчальні заклади передаються центральними органами державної влади або власником з державної до комунальної власності на безоплатній основі.

Приватні дошкільні навчальні заклади можуть бути передані засновником (власником) до комунальної власності на безоплатній основі за згодою сторін.

Типовий статут дошкільного виховного закладу

І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Дошкільний виховний заклад (далі — дошкільний заклад) здійснює свою діяльність відповідно до чинного законодавства, Положення про дошкільний виховний заклад України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 вересня 1993 р. № 688 (далі — Положення), даного статуту.

2. Засновником(ами) дошкільного закладу є _____

(вказується засновник(и) дошкільного закладу)

Засновник(и) або уповноважений ним(и) орган здійснює фінансування дошкільного закладу, його матеріально-технічне забезпечення, надає необхідні будівлі з обладнанням і матеріалами, організовує будівництво і ремонт приміщень, їх господарське обслуговування, харчування та медичне обслуговування дітей.

3. Юридична адреса дошкільного закладу _____

(індекс, область, район, місто, селище, село, назва вулиці, № будинку, №№ телефонів)

4. Головною метою дошкільного закладу є задоволення потреб громадян у нагляді, догляді, оздоровленні, вихованні та навчанні дітей дошкільного віку.

5. Головними завданнями дошкільного закладу є: реалізація державної політики в галузі освіти, забезпечення фізичного і психічного здоров'я дітей; розвиток творчих здібностей та інтересів дітей; надання кваліфікованої допомоги в корекції недоліків розвитку дитини; формування умінь і навичок, необхідних для навчання в школі; _____

(вказуються інші завдання, що не суперечать чинному законодавству)

6. Відповідно до рішення _____ (місцевих органів державної, виконавчої влади щодо закладів освіти всіх форм власності) про реєстрацію статуту _____

(назва дошкільного закладу)

визнається юридичною особою з дня реєстрації статуту в місцевому органі державної виконавчої влади, має печатку зі своїм найменуванням, штамп, рахунки в установах банків.

7. Дошкільний заклад самостійно приймає рішення і здійснює діяльність у межах компетенції, передбаченої чинним законодавством, Положенням та даним статутом.

8. Дошкільний заклад несе відповідальність перед особою, суспільством і державою за:

реалізацію головних завдань, визначених Законом України про освіту та Положенням;

забезпечення рівня дошкільного виховання в обсязі державних вимог;

дотримання фінансової дисципліни.

II. КОМПЛЕКТУВАННЯ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

9. Порядок комплектування дошкільного закладу визначається засновником(ами). Для зарахування дитини в дошкільний заклад необхідно пред'явити:

(медичну довідку про стан здоров'я дитини,

документи для зарахування в заклад

(групу) компенсуючого типу, свідоцтво про народження дитини)

10. Дошкільний заклад має одновікові, різновікові групи: _____

(загального розвитку, компенсуючого, сімейного, прогулянкового та інших напрямів)

11. У дошкільному закладі функціонують групи: _____

(денного,

цілодобового, короткотривалого перебування дітей, можуть бути вказані інші групи)

12. _____

(кількість дітей у групах), (допускається менша, ніж визначена нормативами, кількість дітей у групах, за умови виділення додаткових коштів його засновником(ми) або місцевими органами державної виконавчої влади)

13. За дитиною зберігається місце в дошкільному закладі у разі її хвороби, карантину, хвороби або відпустки матері, на час чергової відпустки батьків або осіб, які їх замінюють, а також у літній період (75 днів), незалежно від періоду і тривалості їх відпустки.

14. Із врахуванням місцевих умов засновник(и) може вносити необхідні зміни у встановлений порядок зберігання за дитиною місця в дошкільному закладі.

15. Відрахування дітей з дошкільного закладу може здійснюватися _____

(на підставі медичного висновку про стан здоров'я дитини; за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють; при невиконанні батьками угоди між дошкільним закладом і батьками (якщо така угода існує); коли дитина не відвідує заклад без поважних причин більше місяця; у разі невнесення плати за утримання дитини після встановленого терміну)

16. _____

(термін повідомлення батьків про відрахування дитини)

17. _____

(порядок прийняття та відрахування дітей, умови збереження за дитиною місця в дошкільному закладі, який не має статусу державного)

III. РЕЖИМ РОБОТИ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

18. Режим роботи дошкільного закладу _____

(початок і закінчення роботи закладу (групи), робота чергових груп)

19. Дошкільний заклад працює на _____

(п'яти-шестиденному робочому тижні, цілодобово, тільки у вечірні або нічні години, у вихідні і святкові дні, за змінним графіком, сезонно та інші)

Вихідні дні _____

(субота, неділя, святкові)

IV. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

20. Навчально-виховний процес у дошкільному закладі здійснюється відповідно до програми виховання і навчання дітей дошкільного віку.

21. Дошкільний заклад працює за програмою(ми) _____

(рекомендованими Міністерством освіти України

або за авторською(ми) програмою(ами))

22. У дошкільному закладі (групах) визначена(і) _____

мова(и) навчання і виховання дітей.

V. УЧАСНИКИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

23. Учасниками навчально-виховного процесу дошкільного закладу є: педагогічні працівники, технічні працівники та навчально-допоміжний персонал, батьки (особи, які їх замінюють), представники підприємств, установ, кооперативних громадських організацій, фондів, які беруть участь у навчально-виховній роботі.

24. _____
(форми морального заохочення учасників навчально-виховного процесу)

25. Права батьків або осіб, які їх замінюють:

обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування дошкільного закладу з питань навчання, виховання дітей;

брати участь у покращенні організації навчально-виховного процесу та зміцненні матеріально-технічної бази закладу;

захистити в органах громадського самоврядування закладу та у відповідних державних і судових органах законні інтереси своїх дітей; заслуховувати звіти завідуючого та вихователів дошкільного закладу про роботу у виховних групах.

Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані (зобов'язання визначені ст. 54 Закону України «Про освіту») (1060-12):

вчасно вносити плату за утримання дитини в дошкільному закладі у встановленому порядку;

вчасно сповіщати дошкільний заклад про можливість відсутності або хворобу дитини.

26. Педагогічними працівниками дошкільного закладу можуть бути особи з високими моральними якостями, які мають відповідну педагогічну освіту, у певних випадках — професійну практичну підготовку, фізичний стан, який дозволяє виконувати покладені на них функції.

Педагогічні працівники приймаються на роботу до закладу завідуючим за погодженням із радою закладу.

27. Педагогічні працівники мають право на вільний вибір, розробку та застосування методик виховання і навчання дітей за погодженням з радою закладу; на підвищення кваліфікації в педагогічних вищих навчальних закладах, аспірантурі та інших навчальних закладах з виплатою їм стипендії за наявності відповідних фондів; вимагати від завідуючого дошкільним закладом створення умов для здійснення навчально-виховного процесу.

28. Педагогічні працівники зобов'язані дотримуватися статуту дошкільного закладу, посадової інструкції, правил внутрішнього трудового розпорядку, умов контракту чи трудового договору; співпрацювати з сім'єю вихованця дошкільного закладу з питань навчання і виховання дітей; сприяти задоволенню попиту батьків на додаткові освітні послуги.

29. _____
(інші права і обов'язки учасників навчально-виховного процесу дошкільного закладу, визначені Законом України «Про освіту» (ст. 50–51))

30. Працівники дошкільного закладу несуть відповідальність за життя, фізичне і психічне здоров'я кожної дитини згідно з чинним законодавством.

VI. УПРАВЛІННЯ ДОШКІЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

31. Управління дошкільним закладом здійснюється його засновником(и) і _____
(вказується структурний підрозділ місцевого органу державної виконавчої влади)

Безпосереднє керівництво роботою дошкільного закладу здійснює його завідуючий, який призначається і звільняється засновником(ами) або уповноваженим ним органом з дотриманням чинного законодавства, та рада дошкільного закладу.

32. Органом самоврядування дошкільного закладу є загальні збори членів трудового колективу та батьків.

Кількість учасників загальних зборів від працівників дошкільного закладу _____, батьків і представників громадськості _____.

Термін їх повноважень становить _____.

Рішення загальних зборів приймаються простою більшістю голосів від загальної кількості присутніх.

Збори скликаються не рідше одного разу на рік.

Загальні збори: обирають раду дошкільного закладу, її членів і голову, встановлюють термін її повноважень; заслуховують звіти завідуючого, голови ради дошкільного закладу про їх роботу, дають їй оцінку шляхом таємного або відкритого голосування; затверджують основні напрями вдосконалення роботи і розвитку дошкільного закладу _____.

(вказуються інші функції, що не суперечать чинному законодавству)

33. У період між загальними зборами вищим колегіальним органом є рада дошкільного закладу (у малокомплектних дошкільних закладах функції ради можуть виконувати загальні збори).

Кількість засідань ради визначається за потребою.

Засідання ради дошкільного закладу є правомірним, якщо в ньому бере участь не менше двох третин її членів (працівники дошкільного закладу, вчителі, батьки, засновники, спонсори та інші).

Рада дошкільного закладу: затверджує разом із засновником статут дошкільного закладу, зміни та доповнення до нього; організовує виконання рішень загальних зборів; затверджує річний план

роботи закладу; розглядає та погоджує режим роботи закладу і груп; підтримує громадські ініціативи щодо вдосконалення розвитку, навчання і виховання дітей; погоджує зміст роботи з педагогічної освіти батьків; визначає порядок встановлення надбавок, доплат і премій працівникам дошкільного закладу, вносить пропозиції щодо їх заохочення; порушує питання про розірвання трудового договору з працівником, який не відповідає посаді, що займає; разом із завідуючим дошкільним закладом контролює витрачання коштів, формує напрями використання бюджетних коштів, погоджує штатний розпис; визначає умови оренди приміщень, споруд і обладнання; розглядає пропозиції, скарги, зауваження учасників навчально-виховного процесу, відповідних структурних підрозділів органів державного управління з питань роботи дошкільного закладу і приймає відповідні рішення; контролює витрачання бюджетних асигнувань, визначає напрями використання бюджетних і позабюджетних коштів дошкільного закладу для вирішення перспективних проблем удосконалення його діяльності _____

(зазначаються інші функції, що не суперечать чинному законодавству)

34. Завідуючий дошкільним закладом: несе відповідальність за організацію діяльності закладу; забезпечує реалізацію державної політики в галузі освіти; діє від імені закладу, представляє його в усіх державних органах, на підприємствах, в установах і громадських організаціях; розпоряджається коштами, укладає договори, в тому числі угоди з батьками, відкриває рахунки в установах банків; у межах своєї компетенції видає накази, обов'язкові для виконання працівниками закладу; приймає на роботу та звільняє з неї працівників закладу; організує додаткові послуги, спрямовані на поліпшення догляду, оздоровлення, виховання, навчання дітей; затверджує штатний розпис у межах фонду заробітної плати, утвореного в установленому порядку, і погоджує його із засновником та радою дошкільного закладу; встановлює надбавки, доплати, премії працівникам закладу за рахунок і в межах фонду заробітної плати відповідно до порядку, визначеного радою дошкільного закладу; забезпечує виконання санітарно-гігієнічних, протипожежних вимог та інших умов щодо охорони життя і здоров'я дітей; створює сприятливі умови для здійснення навчально-виховного процесу в закладі; _____

(зазначаються інші функції, що не суперечать чинному законодавству)

35. У дошкільному закладі з чисельністю не менше трьох педагогічних працівників створюється постійно діючий дорадчий колегіальний орган — педагогічна рада.

До складу педагогічної ради входять усі педагогічні працівники дошкільного закладу, вчителі школи, батьки.

Головою педагогічної ради є завідуючий дошкільним закладом.

Педагогічна рада: розглядає питання навчально-виховного процесу в дошкільному закладі та приймає відповідні рішення; організовує роботу щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників, розвитку їх творчої ініціативи, впровадження досягнень науки, передового педагогічного досвіду; приймає рішення з інших питань професійної діяльності педагогічних працівників. Робота педагогічної ради планується доволі відповідно до потреб дошкільного закладу.

Кількість засідань педагогічної ради визначається за потребою і, як правило, становить не менше чотирьох на рік.

Для організації обміну досвідом навчально-виховної роботи вихователі сільських малокомплектних дошкільних закладів можуть входити до територіальних педагогічних рад на базі однієї зі шкіл.

VII. ОРГАНІЗАЦІЯ ХАРЧУВАННЯ І МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

36. _____

(організація та кратність харчування дітей)

37. Медичне обслуговування дітей дошкільного закладу здійснюється: _____

(штатним або спеціально закріпленим персоналом медичного закладу, підпорядкованого місцевим органам державної виконавчої влади)

Медичний персонал здійснює лікувально-профілактичні заходи, контроль за станом здоров'я, фізичним розвитком дитини, організацією фізичного виховання, загартуванням, дотриманням санітарно-гігієнічних норм, режимом та якістю харчування.

VIII. МАЙНО ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

38. Відповідно до рішення _____

(вказується орган державної виконавчої влади)

№ _____ від «_____» _____ 200 ____ р. дошкільний заклад має земельну ділянку, де розміщують спортивні та ігрові майданчики, зони відпочинку, господарські будівлі тощо.

39. Рішенням _____

(вказується орган державної виконавчої влади)

№ _____ від «_____» _____ 200 ____ р. дошкільному закладу виділена присадибна ділянка площею _____

40. Дошкільний заклад має _____ (інтернат, гуртожиток) для педагогічних працівників.

ІХ. ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

41. Джерела формування коштів державного дошкільного закладу: кошти державного бюджету, що надходять у розмірі, не нижчому від передбаченого нормативами фінансування дошкільних закладів; кошти, одержані від громадян за надання платних послуг у галузі освіти; доходи від здавання в оренду приміщень, обладнання та іншого майна; дотації органів державної виконавчої влади та місцевого і регіонального самоврядування; кредити і позички банків; добровільні грошові внески і спонсорські пожертвування підприємств, установ, організацій та окремих громадян, іноземних юридичних осіб;

(інші надходження, не заборонені чинним законодавством)

42. Дошкільний заклад за погодженням із засновником(ами) має право: придбати, орендувати необхідне йому обладнання та інші матеріальні ресурси; користуватися послугами будь-якого підприємства, установи, організації або приватних осіб, фінансувати за рахунок власних коштів заходи, що сприяють поліпшенню соціально-побутових умов колективу; здавати в оренду приміщення (без права викупу).

43. Дошкільний заклад користується приміщенням, обладнанням, відведеною територією, розпоряджається ними у межах, передбачених чинним законодавством, Положенням про дошкільний виховний заклад України, установчими документами.

44. _____
(дошкільний заклад може надавати населенню платні освітні послуги)

45. _____
(бухгалтерська і статистична звітність дошкільного закладу)

46. _____
(потреба в матеріальних ресурсах і продуктах харчування, одержання їх у централізованому порядку, а також на договірних засадах)

Х. КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

47. Дошкільний заклад підпорядкований і підзвітний засновникові чи уповноваженому ним органу.

48. Основною формою контролю за діяльністю дошкільного закладу є атестація, що проводиться, як правило, один раз у п'ять років у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

49. Контроль за дотриманням дошкільним закладом державних вимог щодо змісту, рівня й обсягу виховання здійснюється місцевими органами державної виконавчої влади.

(зазначається орган державного управління, що здійснює контроль)

50. Зміст, форми, періодичність контролю, не пов'язаного з навчально-виховним процесом, встановлюється засновником дошкільного закладу.

51. Створення, реорганізація чи ліквідація дошкільного закладу здійснюється відповідно до чинного законодавства.

Примітка. Зразок титульної сторінки додається.

ЗАТВЕРДЖЕНО
Засновником(ами)
від «__» _____ 200__ р.
Протокол № _____

ЗАТВЕРДЖЕНО
Радою виховного закладу
від «__» _____ 200__ р.
Протокол № _____

СТАТУТ

(офіційна назва дошкільного виховного закладу — дитячих ясел, дитячого садка, дитячих ясел-садка; тип дошкільного виховного закладу — загального розвитку, компенсуючий, комбінований, сімейний, прогулянковий та ін.)

що знаходиться у _____
(державній, приватній, колективній)

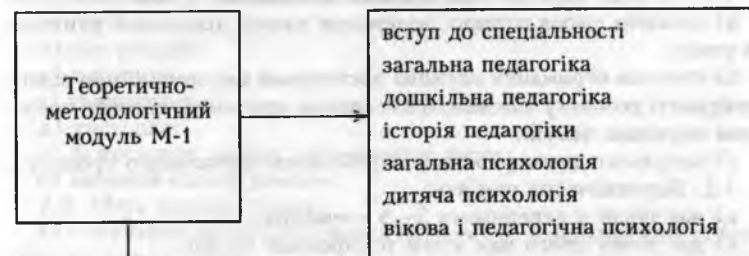
власності _____
(вказується державна, кооперативна, громадська організація, підприємство, установа, фізична особа)

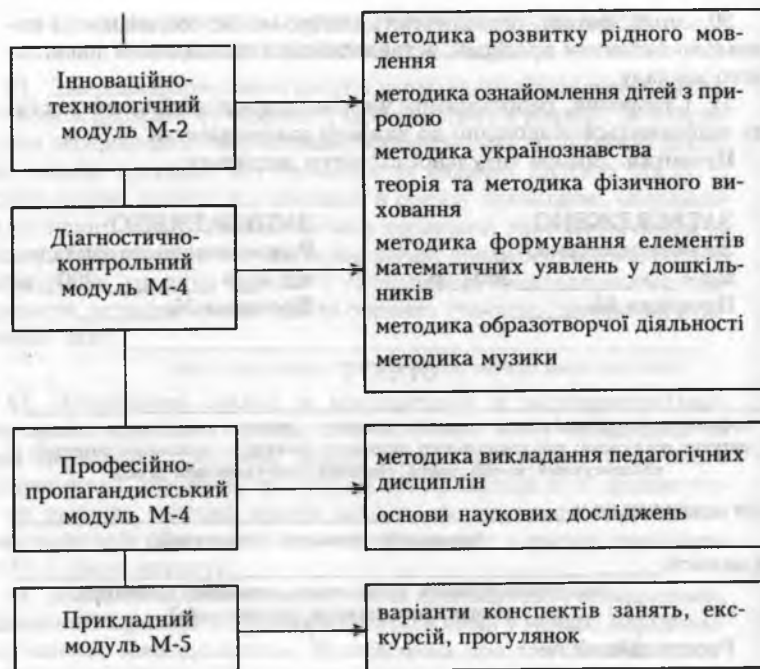
Реєстраційний № _____
Зареєстровано в _____
(назва державного органу управління)

Свідоцтво про державну реєстрацію № _____ від «__» _____

Додаток 6

Комплексні кваліфікаційні завдання за спеціальністю 7.010.101 «Дошкільне виховання» для майбутніх спеціалістів і магістрів

**Комплексне кваліфікаційне завдання
із спеціальності
«Дошкільне виховання»**

Освітньо-кваліфікаційний рівень – спеціаліст

Варіант 4

М-1. Завдання теоретично-методологічного модуля

1.1. Методи науково-педагогічних досліджень – це:

- а) способи упорядкованої взаємопов'язаної діяльності учителя та учнів;
- б) способи отримання науково достовірної інформації про закономірності розвитку людини, її виховання, навчання, способи побудови наукових теорій;
- в) результат довготривалого сприймання навчального процесу.

1.2. Короткочасна пам'ять:

- а) має обсяг у середньому 5–9 елементів;
- б) дає змогу довго пам'ятати телефонний номер;

в) обидві відповіді неправильні.

1.3. З'ясуйте спільне й відмінне у змісті понять: *уявлення, знання, вміння, навички, базові новоутворення дошкільного віку, підґрунтя для подальшого виховання особистості, якісні новоутворення дошкільного віку, надбання сензитивного періоду, зміст опанування чинною програмою (програмами), чинник адаптації особистості в мікросоціумі, чинник адаптації особистості макросоціумі, чинник адаптації, показник ініціації.*

1.4. Як називається метод, за допомогою якого здійснювалося дослідження? В одному експерименті за допомогою перевірених об'єктивних методик зіставлялися особливості певних характеристик пам'яті дошкільників, школярів і дорослих:

- а) спостереження;
- б) бесіда;
- в) метод попередніх зрізів;
- г) кількісна і якісна обробка даних.

1.5. Узагальнена професіограма педагога охоплює педагогічну спрямованість особистості, особливості пізнавальної сфери, педагогічний вияв емоційно-вольової сфери, характерологічні й типологічні особливості педагога. Вкажіть, у якому пункті названо особливості пізнавальної сфери:

- а) педагогічна і психологічна спостережливість, здатність довільно концентрувати й розподіляти увагу, творча спрямованість уяви, логічність мислення, чуття нового, гнучкість розуму;
- б) логічність мислення, комунікативність, педагогічний оптимізм, гнучкість розуму;
- в) комунікативність, педагогічний такт, чуття нового.

1.6. Якому вихованню надавав перевагу Дж. Локк:

- а) розумове;
- б) фізичне;
- в) моральне.

М-2. Завдання інноваційно-технологічного модуля

2.1. Вкажіть основні сезонні явища в житті рослин, з якими ознайомлюють дітей дошкільного віку:

- а) гутація;
- б) сон рослин;
- в) сокорух;
- г) геліотропізм;
- д) листопад;
- е) фотосинтез; осіннє забарвлення листя;
- є) зимовий спокій рослин.

2.2. Мета етичної бесіди:

- а) з'ясування засобів художньої виразності, композиційної структури та жанру твору;

б) забезпечення сприймання художнього твору, пробудження інтересу до читання;

в) роз'яснення норм і правил загальнолюдської моралі.

2.3. О. Плеханов у праці «Листи без адреси» зробив висновки про гру. Підкресліть найважливіші:

а) з'являється на певному етапі розвитку людського суспільства;

б) обов'язковим атрибутом ігор є іграшка;

в) має чітко виражені загальнолюдські, національні та історико-культурні цінності.

2.4. Хто з учених обґрунтував методику проведення рухливих ігор різних видів:

а) Г. Осокіна;

б) Л. Кормилова;

в) В. Тимофеева;

г) Е. Вільчковський;

д) Т. Дмитренко;

е) С. Цвек?

2.5. Назвіть, у якій послідовності здійснюється порівняння чисел:

а) на основі знання учнями того, щоб утворити наступне число, треба до даного числа додати одиницю; щоб утворити попереднє число, треба від даного числа відняти одиницю;

б) на наочно-предметній основі;

в) на основі знання учнями того, що дане число більше за будь-яке число, менше за будь-яке число, що слідує за ним.

2.6. Види конструювання в дитячому садку:

а) конструювання з будівельного матеріалу;

б) дизайн;

в) художнє;

г) конструювання з паперу (покидькового матеріалу);

д) конструювання з природного матеріалу.

2.7. Музичні здібності дітей:

а) є вродженими;

б) формуються й розвиваються у процесі різних видів музичної діяльності;

в) формуються і розвиваються в процесі фізичного розвитку.

М-3. Завдання діагностично-контрольного модуля

3.1. У якій послідовності розвивається мовлення дітей:

а) фонема рідної мови;

б) перші слова;

в) гуління;

г) лепет, наслідування;

д) розуміння деяких слів;

е) «комплекс-пожвавлення»?

3.2. Існують такі вимоги до показників вимірювання достовірності отриманих результатів:

а) перша вимога — єдині критерії для всіх показників у межах однієї класифікації об'єктів;

б) друга вимога — рівень сформованості готовності до дослідницької педагогічної діяльності;

в) третя вимога — використання в єдності якісних і кількісних вимірів;

г) четверта вимога — вимірювання має відповідати поставленим завданням.

3.3. У якій з поданих нижче відповідей названо характерні особливості сюжетно-рольових ігор молодших дошкільнят:

а) діти дотримуються правил в іграх; ігрові дії є досить розгорнутими; ролі часто замінюються; перед початком гри діти домовляються; гра триває до 16 хв;

б) самі діти добирають потрібні для гри іграшки; перед початком гри домовляються, в яку саме гру і як будуть гратися; в іграх бере участь від 5 до 15 дітей; ігри колективні;

в) ігри відтворюють зовнішній бік окремих предметних дій дорослих; в іграх є зачатки задуму; нескладний сюжет; ролі, які часто змінюються і підказані предметами, що випадково потрапляють під руку; діти граються поруч?

М-4. Завдання професійно-пропагандистського модуля

4.1. Змоделюйте один технологічний блок уроку з дошкільньої педагогіки на тему «Методи навчання дітей дошкільного віку». Тип — комбінований урок.

4.2. Розробіть план-конспект навчального заняття з методики розвитку рідного мовлення на тему: «Базовий компонент мовленнєвого розвитку дошкільника як обов'язковий мінімум мовленнєвого розвитку дітей».

Обґрунтуйте вибраний вами варіант виду заняття, методів навчання та прийомів активізації пізнавальної діяльності студентів.

4.3. Батьки звернулися до молодшої виховательки: «Наша Оксана піде через рік до школи, але вона не знає букв і не вміє читати й писати. Чи досить знань, що є у неї, для вступу до школи?» Як би ви відповіли батькам? З яким рівнем знань діти мають іти до школи, які навички з підготовки до навчання грамоти повинні бути сформовані?

4.4. Що мають робити батьки, щоб розширити самостійність дитини при спілкуванні її з зовнішнім предметним світом?

М-5. Завдання прикладного модуля

5.1. Складіть план-конспект заняття для дітей старшої групи на тему «Весна настала» так, щоб забезпечити їхню стійку увагу.

5.2. Розробіть сценарій сюжетного показу для дітей раннього віку.

5.3. Доберіть дидактичні вправи для усвідомлення старшими дошкільниками зв'язку між додаванням і відніманням:

- а) з демонстраційним матеріалом;
- б) з індивідуальним дидактичним матеріалом;
- в) з числами (дії за зразком).

5.4. У якому випадку учні першого класу запам'ятають 10 малюнків: якщо їм дати спеціальне завдання запам'ятати малюнки, чи якщо такого завдання не давати, але запропонувати класифікувати ці малюнки за певним принципом? Чому?

Якими закономірностями пам'яті це пояснюється? Яку роботу можна ще провести з учнями після виконання ними цього завдання щодо формування прийомів, способів розумової діяльності?

**Комплексне кваліфікаційне завдання
за спеціальністю
«Дошкільне виховання»**

Освітньо-кваліфікаційний рівень — магістр

Варіант 8

М-1. Завдання теоретично-методичного модуля

1.1. До основних категорій у педагогіці належать:

- а) виховання, самовиховання, перевиховання;
- б) виховання, самовиховання, перевиховання, освіта, навчання;
- в) виховання, освіта, навчання;
- г) правильної відповіді немає.

1.2. Розвиток організму:

- а) визначається генотипом кожного індивіда;
- б) специфічний для кожного виду;
- в) залежить від внутрішнього процесу дозрівання;
- г) усі відповіді правильні.

1.3. З'ясуйте спільні й відмінні ознаки у змісті педагогічних понять навчання:

виховання, освіта, особистість, група, особа, формування, об'єкт дослідження;

єдність мети і завдань, спільність принципів, ідентичність методу, спільність організаційних форм і засобів впливу на особистість дошкільника, чинність Міжнародних декларацій та Конвенцій прав дитини, синтез теорії та практики, інтегрування зусиль різних інститутів виховання особистості в сензитивний період.

1.4. До якої групи завдань належать такі завдання дитячої психології: 1) формування гуманістичної спрямованості особистості; 2) розвиток ранніх етапів свідомості й самосвідомості; 3) діагностування та розвиток творчих здібностей тощо:

- а) теоретична;
- б) методологічна;
- в) практична?

1.5. Узагальнена професіограма педагога охоплює педагогічну спрямованість особистості, особливості пізнавальної сфери, педагогічний вияв емоційно-вольової сфери, характерологічні та типологічні особливості педагога. В якому пункті вказано складові педагогічної спрямованості особистості:

- а) психологічна готовність до педагогічної праці, психолого-педагогічна культура, любов до дітей;
- б) педагогічні здібності, педагогічний такт, педагогічний оптимізм;
- в) любов до дітей, психологічна сумісність із дітьми, педагогічні здібності?

1.6. Хто із зарубіжних педагогів справив значний вплив на теорію і практику фізичного виховання:

- а) Я. А. Коменський;
- б) Джон Локк;
- в) Й. Г. Песталоцці?

М-2. Завдання інноваційно-технологічного модуля

2.1. Назвіть, якою може бути краєзнавча тематика розповідей вихователя для дітей дошкільного віку:

- а) побут українців;
- б) народні промисли у краї;
- в) природничі та історичні пам'ятки;
- г) виробнича діяльність у краї;
- д) охорона природного довкілля;
- е) об'єкти Червоної книги;
- є) корисні копалини краю;
- ж) археологічна довідка місцевості;
- з) «знай, люби, бережи».

2.2. Сприймання змісту художнього твору складається з таких процесів:

- а) читання;
- б) слухання;
- в) розуміння.

2.3. Народна гра — це:

- а) вид людської діяльності;
- б) спосіб самовираження дитини, її вдосконалення;
- в) вид діяльності дитини дошкільного віку, який полягає у відтворенні дій дорослих та стосунків між ними;

г) форма організації педагогічного процесу в дошкільному закладі.

2.4. Вкажіть, у яких працях Е. Вільчковський розглядає методику навчання дошкільників різних вправ спортивного характеру:

- а) «Рухливі ігри в дитячому садку»;
- б) «Ранкова гімнастика дошкільників під музику»;
- в) «Методика фізичного виховання в дитячому садку»;
- г) «Фізична культура дітей дошкільного віку»;
- д) «Фізичне виховання дошкільників у сім'ї».

2.5. Які поняття й уявлення формуються в дошкільників у процесі встановлення взаємно однозначної відповідності між множинами предметів:

- а) просторові й часові;
- б) про форму й величину;
- в) кількісні?

2.6. Які прийоми вирізування використовуються в старшій групі:

- а) паперу, складеного навпіл;
- б) гармошкою;
- в) обриванням;
- г) по косій лінії;
- д) силуетне?

2.7. Методика музичного виховання дошкільників розглядається як:

- а) система наукових знань і понять про закономірності розвитку, виховання, навчання дітей у процесі залучення їх до музики;
- б) окрема наукова дисципліна, не пов'язана з іншими науками;
- в) частина музикознавства.

М-3. Завдання діагностично-контрольного модуля

3.1. В якому віці діти оволодівають предметними діями:

- а) період новонародженості;
- б) період немовляти;
- в) ранній вік;
- г) молодший дошкільний вік;
- д) старший дошкільний вік?

3.2. Основні етапи формуючого експерименту:

- а) розроблення й обґрунтування експериментальної методики;
- б) постановка педагогічного експерименту й обґрунтування здобутих результатів;
- в) передбачення якісних умінь практичного етапу досліджуваної проблеми;
- г) розроблення та обґрунтування предмета й об'єкта дослідження.

3.3. Знайдіть правильне твердження. Сформовані ознаки навчальної діяльності спостерігаються:

- а) у дошкільників середнього віку;
- б) у дошкільників старшого віку;
- в) на кінець дошкільного віку;
- г) у початкових класах.

М-4. Завдання професійно-пропагандистського модуля

4.1. Складіть план-конспект заняття для дітей старшого дошкільного віку на тему «Наша планета – Земля».

4.2. Розробіть план-конспект навчального заняття з (ТМФВ) на тему: «Методика проведення занять із фізичної культури».

Обґрунтуйте вибраний вами варіант типу заняття, методів та прийомів навчання дітей.

4.3. Яку роботу ви провели б із батьками, щоб навчити їх працювати з дитячою книжкою?

4.4. Студентка педучилища під час педагогічної практики в дошкільному закладі підійшла до п'ятирічного Миколки і сказала йому: «Зачекай хвилинку, мені потрібно з тобою порозмовляти!». Хлопчик зупинився і здивовано подивився на неї. Студентка почала з ним розмову.

1. Чи правильно вчинила студентка, скориставшись методом бесіди?

2. Яких умов має дотримуватися дослідник, використовуючи метод бесіди?

М-5. Завдання прикладного модуля

5.1. Як вихователь може використати працю дитини в дошкільному закладі для розвитку її особистості. Складіть план такої роботи для дітей шестирічного віку.

5.2. Розробіть систему підготовчих вправ для розвитку мовленевого апарату, що сприяють правильній артикуляції звука [р].

5.3. Складіть самостійно математичний диктант, який доцільно запропонувати з метою закріплення просторових категорій і відношень у дітей підготовчої групи.

5.4. Розгляньте ситуацію і дайте відповіді на запитання:

На 3 – 4 році життя дитина часто виявляє впертість; відмовляється виконувати вимоги дорослих; на заборону реагує афектом; прагне діяти самостійно, заявляючи «Я сам». При цьому впертість має вибірковий характер: вона виявляється стосовно дорослого, зокрема близької людини, і не поширюється на однолітків.

Про що свідчить це явище? Як воно характеризує процес психічного розвитку?

5.5. Чи згодні ви з поданим нижче міркуванням батьків? Обґрунтуйте свою відповідь.

Дітям слід дати змогу цілковито віддаватися своїм емоціям і бурхливо виявляти їх.

5.6. Розробіть системи запитань (по 5–7) відповідно до виду бесіди:

морально-оцінювального змісту;

на з'ясування розуміння дітьми засобів художньої виразності твору;

на розуміння дітьми жанру твору.

5.7. Ігровий метод полягає у наданні особливої форми пізнавальному завданню шляхом введення одного чи кількох елементів гри. Такими елементами можуть бути сюжет, форма діяльності учнів, настанова на виграш. Опишіть три гри, елементами яких є сюжет, форма діяльності, настанова на перемогу і які можна застосувати на занятті з теми «Розрізнення предметів за розмірами: товсті, тонкі».

5.8. Визначте рівень психологічної готовності дитини до шкільного навчання.

Додаток 7

Орієнтовне Положення про творчу групу педагогів

I. Загальні положення. Творча група — це професійне об'єднання педагогів, зацікавлених у колективній співпраці щодо вивчення, розроблення й узагальнення матеріалів з певної проблеми.

II. Завдання діяльності творчої групи: підвищення творчого потенціалу педагогів. Формування творчого колективу педагогів-однодумців. Проведення наукового педагогічного дослідження та апробація його результатів. Узагальнення досвіду роботи.

III. Зміст і форми роботи. Організація діяльності. Творча група може діяти на базі дошкільного навчального закладу і районного (міського) методичного кабінету, кафедри інституту післядипломної педагогічної освіти. Питання щодо функціонування групи вирішуються колегіально. Форми проведення занять є довільними. Результатом роботи творчої групи є оформлені у вигляді звіту результати наукового педагогічного дослідження, методичні рекомендації, навчальні посібники тощо. Залежно від масштабів керівництво діяльністю творчої групи здійснює методист дошкільного навчального закладу, районного (міського) методичного кабінету, інституту післядипломної педагогічної освіти або педагог, який досяг значних результатів у розв'язанні проблеми, над вивченням якої працює творча група.

Керівник творчої групи: визначає форми збирання інформації, її узагальнення; пропонує варіанти активної участі членів творчої

групи в її діяльності; узагальнює й систематизує зібрані матеріали; визначає стратегію й тактику ведення дослідження.

Педагоги — члени творчої групи: беруть активну участь у засіданнях групи; пропонують власні розробки стосовно проблеми дослідження; виконують завдання керівника творчої групи; беруть участь в узагальненні матеріалів дослідження.

Орієнтовний алгоритм діяльності творчої групи:

1. Глибоке вивчення науково-педагогічної літератури, досягнень перспективного педагогічного досвіду з проблеми.

2. Забезпечення впровадження у практику роботи дошкільного навчального закладу наукових досягнень: розроблення рекомендацій, моделей, схем щодо їхньої реалізації.

3. Створення та впровадження перспективного педагогічного досвіду, апробація рекомендацій, схем, моделей реалізації наукових досягнень. Рекомендації, розроблені творчою групою, можуть мати таку структуру: коротке обґрунтування актуальності проблеми, що вивчається; виокремлення основних положень, ідей, висновків, прийомів роботи, які є результатом сучасних наукових досліджень; визначення місця нових розробок в освітньому процесі дошкільного навчального закладу; визначення оптимальних умов щодо реалізації рекомендацій творчої групи.

4. Поширення набутого досвіду: участь у конкурсі «Методист року», в роботі науково-практичних конференцій, шкіл перспективного педагогічного досвіду, майстер-класів тощо.

У діяльності творчих груп умовно виокремлюють п'ять етапів:

I етап — *аналітико-діагностичний*: визначення освітніх потреб; здійснення діагностичних заходів; визначення проблеми і вибір теми дослідження; пошук шляхів розв'язання проблеми;

II етап — *проектний*: формулювання гіпотези; розроблення загального плану пошукової роботи; опрацювання літературних джерел з досліджуваної проблеми; вивчення перспективного педагогічного досвіду з питань, що вивчаються; добір методів науково-дослідницької роботи; розроблення теоретичних положень, методики експерименту, програми дослідження;

III етап — *впроваджувальний*: дослідницька робота членів творчої групи; апробація розроблених рекомендацій; збирання та нагромадження емпіричних даних; оцінювання результатів апробації;

IV етап — *узагальнювальний*: аналіз та узагальнення отриманих результатів; формулювання висновків, підготовка методичних матеріалів з проблеми, над якою працювала творча група;

V етап — *редакційно-оформлювальний*: оформлення методичних матеріалів, напрацьованих творчою групою, з метою їх подальшого розповсюдження; впровадження рекомендацій, розроблених творчою групою, педагогічними колективами дошкільних навчальних закладів.

Головні критерії оцінювання ефективності діяльності творчих груп:

1. Відповідність організації та змісту роботи «Положенню про творчу групу».

2. Актуальність, наукова новизна і практична значущість проблеми, яку вивчають члени творчої групи.

3. Наявність матеріалів перспективного педагогічного досвіду, де відображено ідеї та положення, що є науковою основою досвіду. Критерії оцінювання матеріалів перспективного педагогічного досвіду.

Високий рівень — запропонована технологія є принципово новою і в педагогічній практиці ще не застосовувалась; *достатній рівень* — запропонована технологія є частково новою, вона містить відомі рекомендації, істотно доповнюючи їх; *середній рівень* — запропонована у досвіді технологія містить добре відомі рекомендації, що мають певні уточнення та доповнення, конкретизують раніше відомі; *низький рівень* — запропонована технологія не є оригінальною, вона вже відома і повторюється без будь-яких уточнень, доповнень і змін.

4. Наявність матеріалів щодо розповсюдження результатів діяльності творчої групи.

Отже, творчі групи є тими професійними об'єднаннями педагогів, які сприяють організації та проведенню наукових педагогічних досліджень, розробленню та узагальненню матеріалів практичного характеру з метою пошуку оптимальних шляхів розвитку, навчання та виховання підростаючого покоління.

Додаток 8

Орієнтовне Положення про школу перспективного педагогічного досвіду

1. Загальні положення. Школа перспективного педагогічного досвіду (ППД) — об'єднання педагогів, здатних до узагальнення і поширення власного досвіду роботи, спрямованого на методичну допомогу колегам, на вдосконалення їхньої професійної майстерності. Школа ППД передбачає розповсюдження освітніх технологій, забезпечує глибше пізнання педагогами досягнень педагогічної науки, розвиток творчого мислення, інтелектуальної ініціативи, самостійності, вдосконалення професійних навичок.

II. Завдання діяльності школи перспективного педагогічного досвіду. Організація роботи щодо узагальнення та поширення перспективного педагогічного досвіду. Сприяння процесам створення та розроблення концепцій і програм розвитку, пов'язаних з інноваційною діяльністю. Вдосконалення освітнього процесу на засадах використання високоефективних інноваційних технологій.

III. Організація діяльності. Школа перспективного педагогічного досвіду створюється на базі дошкільного навчального закладу. Члени школи приймають рішення стосовно доцільності запропонованих методів і прийомів роботи. Узагальнення досвіду може відбуватися у вигляді творчого звіту, семінару, майстер-класу тощо. Керівництво школою здійснює педагог, який має високу кваліфікацію та організаторські здібності.

Керівник школи: визначає стратегію поширення перспективного педагогічного досвіду; створює модель взаємодії педагогів — членів школи; створює банк даних теоретичних джерел і перспективного педагогічного досвіду з проблеми; організовує апробацію перспективного педагогічного досвіду; сприяє реалізації творчого потенціалу педагогів — членів школи; керує складанням звіту діяльності школи.

Педагоги — члени школи перспективного педагогічного досвіду: беруть участь у проведенні занять школи; пропонують власні практичні розробки з вирішення проблеми школи; беруть участь у складанні звіту про результати діяльності школи. Ефективній діяльності шкіл перспективного педагогічного досвіду сприяють методи: обговорення змісту наукових праць, навчально-методичних посібників, статей наукового та практичного характеру з проблеми, яка вивчається; теоретичні заняття з роз'ясненням керівником школи основної ідеї досвіду, його теоретичне обґрунтування; відвідування педагогами занять та інших видів діяльності керівника школи; практичні заняття з набуття умінь і навичок застосування на практиці ідей, запропонованих керівником школи; відвідування керівником школи занять, інших видів діяльності, підготовлених слухачами школи, надання їм допомоги в застосуванні набутого під час навчання у школі досвіду.

Невід'ємною складовою діяльності шкіл перспективного педагогічного досвіду є своєрідні «домашні завдання». Їх зміст: опрацювання літератури з проблеми; підготовка та проведення занять, інших видів діяльності з дітьми для апробації визначених заздалегідь методів і прийомів роботи.

Додаток 9

Психолого-медико-педагогічний консиліум (ПМПК)

ПМПК є нарадою психологів, педагогів, медиків, на якій обговорюють проблеми розвитку, навчання й виховання, збереження фізичного та психічного здоров'я дитини, визначають методи колективного впливу та приймають управлінські рішення. Це форма роботи з

кадрами з практичної реалізації завдань дошкільного навчального закладу. Під час консилиуму вирішуються такі завдання:

Управлінські — координування дії педагогів, психологів, медичних працівників, які працюють із дітьми конкретної вікової групи; сприяння вдосконаленню технологій педагогічної діяльності вихователів; підвищення компетентності спеціалістів у суміжних з основною професійною діяльністю напрямках.

Дидактичні: сприяння підвищенню професійних умінь педагогів і психологів; оцінювання актуального стану дитини; розроблення моделі міждисциплінарної взаємодії шляхом створення програм індивідуального розвитку дитини, конкретної підгрупи або групи дітей.

Основною *метою* ПМПК є забезпечення кожного вихованця медико-психологічним педагогічним супроводом, що забезпечить фізичну, психологічну та морально-правову безпеку дитини дошкільного віку.

Зміст роботи ПМПК здійснюється за такими параметрами: медичний, соціально-психологічний, педагогічний, аналіз суб'єктів реалізації.

Педагогічний консилиум проводиться тільки зі спеціалістами, які безпосередньо працюють із дітьми певної групи. ПМПК проводиться з певної проблеми. Брати участь у засіданні консилиуму можуть тільки певні спеціалісти. Це зумовлено проблемами дитини, стратегія розвитку якої розробляється на консилиумі та залежить від кількості спеціалістів конкретного дошкільного закладу. Наводимо орієнтовні теми для доповідей учасників ПМПК, які можуть варіюватися залежно від мети та завдань консилиуму.

Педагог-психолог: результати обстеження інтелекту; характеристика пам'яті; характеристика уваги; особливості міжособистісних стосунків; характеристика сім'ї дитини, особливостей взаємин і стилю виховання; вплив сімейних конфліктів на розвиток дитини; адаптаційні можливості дитини.

Вихователь: навички самообслуговування; характер стосунків у колективі однолітків і дорослих; особливості ігрової діяльності дитини; рівень розвитку конструктивних навичок дітей; особливості сприймання форми, кольору, розміру у дітей; труднощі в засвоєнні програми.

Музичний керівник: здібності до творчої діяльності; можливості використання різних прийомів корекції проблем дитини; рівень розвитку слухового аналізатора.

Медична сестра: результати огляду лікарів; фізичний статус дитини; планування оздоровчих заходів щодо супроводу дитини.

Медична сестра з масажу: показники для проведення та дозування масажу; поведінка дитини під час проведення сеансів масажу.

Лікар: психоневрологічний діагноз і прогноз розвитку дитини; група здоров'я; соматична патологія та її вплив на розвиток дитини; рекомендації спеціалістам; стан аналізаторів та його вплив на розвиток дитини; результати обстеження рівня розвитку аналізаторів і рекомендації щодо створення розвивального предметно-просторового середовища.

Логопед: особливості мовленнєвого розвитку дитини; вплив двомовного середовища на темп мовленнєвого розвитку; можливості корекційної роботи з мовленнєво пасивною дитиною.

ПМПК доцільно проводити систематично, щомісяця, визначивши певний день (наприклад, кожен другий вівторок місяця), або, за потреби, один раз на тиждень.

План роботи консилиуму складається не менш як на місяць. Визначається дата проведення та прізвища дітей, які будуть предметом розгляду консилиуму. Осінній цикл консилиуму (вересень — листопад) може бути обмежений обговоренням справ дітей, які прийшли у дошкільний заклад уперше, та умов перебігу адаптації. Особливу увагу слід приділити дітям, у яких після літнього відпочинку спостерігається погіршення психічного (соматичного) стану.

Весняний цикл (квітень — травень) потребує охоплення всього контингенту дітей з метою аналізу динаміки розвитку впродовж року та уточнення програм подальшої роботи з кожною дитиною. Протягом року може бути скликаний консилиум для аналізу проблем поведінки, навчання, корекції дітей, які потребують колегіального розгляду за участю адміністрації та батьків.

Педагогічний консилиум має повноваження педагогічної ради.

Алгоритм організації та проведення ПМПК

Попередня підготовка

Про засідання ПМПК слід повідомити членів консилиуму за місяць до початку. Упродовж місяця вихователям, психологу та педагогам потрібно дати пам'ятку, в якій має бути зазначена обговорювана проблема, запропоновані практичні рекомендації з аналізу проблеми, діагностування тощо.

Орієнтований порядок денний ПМПК

1. Інформація завідувача дошкільного закладу — керівника ПМПК (окреслює проблему й робить повідомлення про обговорювані справи).

2. Інформація методиста дошкільного закладу щодо сутності обговорюваної теми.

3. Обговорення проблеми членами консилиуму, які характеризують стан психічного та фізичного здоров'я дитини.

4. Обговорення дій суб'єктів освітнього простору щодо спільних заходів у корекційно-розвивальній роботі.

5. Оформлення підсумкових документів. Порядок фіксації результатів ПМПК.

За результатами ПМПК на кожну дитину, яка має бодай незначні проблеми, заповнюється така форма:

Форма фіксації відхилень у розвитку дитини

Прізвище _____

Ім'я _____

Проблема ПМПК _____

Дата проведення _____

Спеціалісти — члени ПМПК	Виявлені відхилення	Методи корекції відхилень кожним спеціалістом
Вихователь 1		
Вихователь 2		
Лікар-педіатр		
Психолог		
Дефектолог		
Інші		
Дата наступного ПМПК		

Використання результатів ПМПК. Відповідно до рекомендацій консиліуму вихователі, педагога, інші спеціалісти корегують плани освітньої роботи, розробляють серії індивідуальних занять. Психологи складають корекційні програми. Медичний персонал дає рекомендації щодо медичного супроводу, а саме: фізичного навантаження, розроблення терапевтичної схеми підтримки дитини тощо.

Показники ефективності проведення консиліуму:

1. Розроблена система заходів щодо корекції розвитку.
2. Найважна динаміка результатів розвитку дитини в реалізації корекційних програм.
3. Найважна позитивна динаміка стану здоров'я дитини.
4. Підвищення психолого-педагогічної та медичної компетентності суб'єктів освітнього простору.
5. Успішна інтеграція дитини в соціальне та освітнє середовище.

Орієнтовні матеріали для виконання студентами навчально-дослідницьких завдань

(за виданням: *Групові форми методичної роботи з педагогами в сучасному дошкільному навчальному закладі* / За ред. К. Крутій. — Запоріжжя, 2004)

Структура методичної роботи в сучасному дошкільному навчальному закладі визначається пріоритетними завданнями його функціонування й розвитку. Основні напрями діяльності: форми методичної роботи, зміст діяльності і форми взаємодії. До найефективніших групових форм методичної роботи в сучасному дошкільному закладі слід віднести:

- 1) участь педагогів у методичних об'єднаннях (міста, району);
- 2) організацію шкіл перспективного педагогічного досвіду «Школа майстерності» (вдосконалення педагогічної майстерності у співпраці з педагогами-наставниками першої та вищої категорій). Форми роботи: консультації, координація взаємодії педагогів і фахівців, тренінги, «круглі столи», дискусії, дослідницька діяльність тощо. Підсумком роботи є формування в педагогів авторського стилю, підвищення ділової кваліфікації. Формами також є творчі (проблемні, ініціативні, профільні) групи педагогів; педагогічні консиліуми; семінари (проблемні, семінари-практикуми, практикуми), що дають змогу підвищити професійну майстерність вихователів. Мета цих форм — допомогти в усвідомленні стратегічної лінії відновлення особистісно орієнтованої дошкільної освіти. Для правильного вибору структури, змісту, форм і методів методичної роботи слід визначити: пріоритетні завдання конкретного дошкільного закладу; кількісні та якісні характеристики педагогічного колективу; якісний аналіз результатів діагностичного вивчення особистості й діяльності педагогів; зміст методичної роботи та рівень розвитку її основних напрямів; порівняльну ефективність форм і методів роботи; особливості освітнього процесу; матеріальне, морально-психологічне забезпечення колективу; передовий досвід і наукові рекомендації з організації методичної роботи.

Методичне об'єднання — одна з традиційних, організованих форм колективної методичної роботи в системі підвищення кваліфікації педагогів близьких за ознаками дошкільних закладів — територіально, за типами, проблемними темами, пріоритетними завданнями.

Зміст роботи диференціюється залежно від спеціальності, освіти, педагогічного досвіду вчителів. Методичні об'єднання ознайомлюють педагогів із досягненнями педагогічної науки й перспектив-

ного педагогічного досвіду, сприяють поглибленню знань зі спеціальності та споріднених предметів. Метою роботи методичного об'єднання є забезпечення якості освіти, ефективності інноваційного пошуку, відпрацювання та впровадження кращих традиційних зразків педагогічної діяльності, взаємне педагогічне спілкування, обмін досвідом, вироблення єдиних підходів, критеріїв, норм та вимог до оцінювання результатів освітньої діяльності дітей і педагогів.

Завдання методичних об'єднань — організація та проведення заходів із підвищення рівня освітнього процесу, обговорення питань теорії й практики навчання та виховання, організація обміну досвідом кращих педагогів, ознайомлення з методичною, педагогічною, науково-популярною літературою, навчальними кінофільмами. Продуктивна робота методичного об'єднання позитивно впливає на якість освітнього процесу в дошкільних закладах. Для вивчення найефективніших технологій слід залучати до роботи в об'єднанні всіх педагогів-дошкільників. Методисти рай(міськ)управління надають дійову допомогу в роботі методичних об'єднань, виявляють сильні й слабкі сторони діяльності дошкільних навчальних закладів; визначають види методичної допомоги; вивчають ефективність роботи об'єднання. Основні форми роботи методичного об'єднання: засідання (виступи членів методоб'єднання; обговорення актуальних проблем; огляд новинок науково-методичної літератури); підготовка, проведення відкритих заходів, конкурсів, виступів; методичне навчання педагогів; реалізація методичної допомоги педагогам.

Методичне об'єднання: аналізує результати освітнього процесу; рекомендує зміни в змісті та в структурі варіативних парціальних програм; вносить пропозиції до процедури атестації працівників; приймає рішення з підготовки методичних рекомендацій для педагогів, дітей, батьків; організовує роботу щодо їх освоєння; організовує роботу методичних семінарів для педагогів; бере участь в організації та розробленні змісту дослідно-експериментальної роботи. Методичні об'єднання створюються у такому складі і з таким добором розділів освітньої програми, які є необхідними й достатніми для успішної роботи. Періодичність засідань залежно від потреб учасників, зазвичай щоквартально.

Проведення проблемних семінарів у дошкільному навчальному закладі

Проблемний семінар може мати різноманітні форми проведення: певні види навчальної діяльності, наради, збори тощо. Він є формою групового навчально-теоретичного заняття, на якому вивчається складне теоретичне питання. Проблемні семінари виникли в

результаті зростання потреб педагогів у зв'язку з новими досягненнями педагогіки і нагромадженням перспективного педагогічного досвіду. Проведення таких семінарів потребує від організаторів методичної роботи високої ерудиції. Мета їх — удосконалення теоретичної підготовки вихователів з дошкільної педагогіки й дитячої психології з урахуванням нових підходів до виховання й навчання дошкільників. Проблемні семінари поєднують теоретичні й практичні форми роботи і проводяться за конкретною темою. Вони розраховані на опрацювання комплексу питань з педагогіки і з окремих методик забезпечення практики. Залежно від форми проведення виокремлюють кілька видів семінарів. Семінар-бесіда, що відбувається у формі розгорнутої бесіди за планом з коротким вступом і висновком методиста; допускається підготовка до занять усіх, хто навчається, за всіма питаннями плану семінару; дає змогу залучити максимум педагогів до активного обговорення теми; семінар-конференція — забезпечує педагогічну взаємодію методиста з вихователями, максимальну самостійність їх, активність, ініціативу; ця форма роботи, що проводиться зі всіма педагогами дошкільного навчального закладу, спрямована на розширення теоретичних і вдосконалення практичних знань; семінар-заслуховування допускає попередній розподіл питань між педагогами для підготовки ними доповідей і рефератів; семінар-диспут — це колективне обговорення певної проблеми з метою з'ясування шляхів її практичного вирішення. Проводиться у формі діалогічного спілкування учасників і передбачає їх високу розумову активність, прищеплює вміння вести полеміку, обговорювати матеріали, захищати свої погляди й переконання, лаконічно викладати думки.

Основною формою навчання на теоретичних семінарах є лекція як особлива модель навчального процесу. Методист упродовж усього семінарського заняття повідомляє новий матеріал. Лекція є найекономічнішим способом передачі вказівки, водночас слухачі можуть адаптувати матеріали відповідно до своїх професійних потреб.

Можна також використовувати іншу схему написання плану семінарського заняття. Наприклад:

Семінар-практикум.

Дата проведення.

Тема.

Організаційна інформація.

Характеристика аудиторії, на яку розрахований захід: кількість учасників, рівень підготовленості. Матеріали і технічні пристрої. Змістовна інформація: мета проведення; ключові слова (не більше 10); коротка анотація; теоретична частина (тезовий виклад теоретичних основ семінару). Докладний план роботи (із вказівкою застосованих методів і мети). Досвід роботи, який отримують педагоги в певній галузі: дослідницький, практичний. Список літератури.

Семінари-практикуми в системі методичної роботи

Вони передбачають розгляд вузьких питань — прикладних, навчальних. Мета такого семінару — вдосконалення професійних умінь і навичок педагогів, закріплення їхніх знань тощо. Для вибору форми — проблемний, семінар-практикум чи практикум — слід з'ясувати рівень професійної компетенції педагогів щодо проблеми, проаналізувати анкети, результати спостережень, контрольної-діагностичних зрізів тощо. Так, проблемний семінар може бути проведений на таку тему «Лінгводидактичні засади методики навчання мови та розвитку мовлення дітей». Залежно від обсягу запропонованого теоретичного матеріалу тривалість проблемного семінару становить від одного до трьох років. Кількість занять визначається їх тематикою.

Семінар-практикум є важливою ланкою процесу навчання. Його особливість полягає в орієнтуванні тих, кого навчають, на вияв більшої самостійності в пізнавальній діяльності. В результаті участі в семінарі поглиблюються, систематизуються й контролюються знання педагогів. Це є наслідком самостійного опрацювання ними першоджерел. Дидактичні цілі семінарських занять: поглиблення, систематизація, закріплення знань, перетворення їх на переконання; перевірка знань; формування вмінь і навичок самостійної роботи з першоджерелами, розвиток культури мовлення, формування вміння аргументувати, обстоювати свій погляд, відповідати на запитання, слухати інших, ставити запитання. Семінари-практикуми тісно пов'язані з проблемними семінарами й самоосвітою педагогів. Однак матеріал цих семінарів не дублюється.

Практикуми як форма групової організації методичної роботи дошкільного навчального закладу

Практикум передбачає формування у слухачів певних навичок і виконання завдань під керівництвом методиста чи досвідченого вихователя. Цікавим різновидом його є практикум-експеримент. Головні дидактичні цілі практикуму-експерименту: експериментальне підтвердження вивчених теоретичних положень, експериментальна перевірка знань, ознайомлення з методикою проведення експериментів і досліджень із дітьми дошкільного віку. Відтак у педагогів формуються вміння спостерігати, порівнювати, зіставляти, аналізувати, формулювати висновки й узагальнення, самостійно досліджувати, використовувати різні прийоми дослідження, оформлення результатів у таблицях, схемах, графіках тощо. На таких заняттях формуються професійні вміння й навички роботи з різними приладами, апаратурою, іншими технічними засобами. Провідною дидактич-

ною метою практикуму-експерименту є оволодіння технікою експерименту, вмінням вирішувати практичні завдання шляхом постановки досліду.

Соціально-психологічний тренінг (СПТ) є своєрідною формою засвоєння і формування певних навичок спілкування, а також формою відповідної корекції шляхом психологічного впливу в умовах роботи в групі. Продуктивність СПТ залежить від дотримання у групі загальних принципів: «тут і зараз»; довіра у спілкуванні; активність на заняттях; зворотний зв'язок; добровільність і конфіденційність участі; рівність позицій і визнання особистісних якостей кожного учасника; неупередженість і усвідомлення особистісних ролей; схвалення взаємної підтримки учасників; «екологічність» комунікацій; інтелектуальний та емоційний ризик; гнучкість рольової тактики тощо. Дотримання зазначених принципів дає можливість вирішувати такі завдання: забезпечення позиції кожного учасника заняття, який характеризується активністю, партнерством (визнання цінності особистості іншого), об'єктивацією поведінки і дослідницькою спрямованістю (самостійний пошук вирішення проблем); вибір оптимальної тактики проведення заняття. Найпродуктивнішими варіантами є: орієнтування учасників групи на методиста; центрування групи на учасниках; спільна відповідальність. Правильно вибраний варіант чи їх поєднання забезпечують реалізацію можливостей соціально-психологічного тренінгу з максимальною ефективністю. Соціально-психологічний тренінг передбачає чотири етапи: 1) створення єдиного психологічного простору, забезпечення зворотного зв'язку між учасниками СПТ і від усієї групи — до кожного учасника; 2) проведення дискусії, гри, полілогу чи інтерв'ювання для педагогічної рефлексії; 3) вирішення конкретних завдань, засвоєння знань, формування навичок, вмінь, досягнення інших розвивальних цілей; 4) релаксаційно-відтворювальні вправи для зняття психологічної напруженості й підведення підсумків заняття.

Практичне заняття є формою організації методичної роботи з вирішення певних завдань під керівництвом методиста. Педагоги виконують одну чи кілька практичних робіт. Дидактичною метою цих робіт є формування в педагогів професійних умінь, практичних навичок, необхідних для роботи з дітьми дошкільного віку. Особливими є практикуми на формування професійних умінь педагогів-початківців. Зміст практичних завдань становлять: вивчення нормативних документів і довідкових матеріалів, аналіз документації, планів перспективного й календарного планування освітньої роботи з дітьми дошкільного віку; аналіз ситуацій, розв'язання конкретних педагогічних завдань; розрахунок і аналіз показників, оброблення результатів діагностичних зрізів розвитку дітей дошкільного віку; відпрацювання інноваційних педагогічних технологій.

Структура проведення практикуму: повідомлення теми й мети практикуму; актуалізація теоретичних знань, потрібних для раціональної практичної роботи; підготовка експерименту та інша практична діяльність.

Значну роль у підвищенні кваліфікації педагогів, які навчаються під безпосереднім керівництвом методиста, відіграє самоосвіта. Виокремлюють чотири види самостійної діяльності в процесі навчання, що різняться специфікою планування: 1) постановка мети й планування самоосвіти педагога за допомогою методиста; 2) постановка мети здійснюється за допомогою методиста, а планування самоосвіти виконується самостійно; 3) постановка мети й планування самоосвіти здійснюється самостійно у межах проблеми, що відпрацьовується; 4) самоосвітня діяльність здійснюється педагогом із власної ініціативи, він без допомоги методиста визначає зміст, мету, план і самостійно їх виконує. Дидактичні цілі самоосвіти педагогів: закріплення, поглиблення, розширення й систематизація знань з проблемного семінару; самостійне оволодіння новими матеріалами; формування професійних умінь; формування вмінь і навичок самостійної розумової праці; розвиток самостійності мислення. Найважливішим засобом формування навичок самоосвітньої діяльності є виконання педагогом різних типів і видів самостійних робіт.

Творчі групи — це організовані невеликі колективи досвідчених працівників освіти, які поглиблено вивчають певну проблему і забезпечують творче впровадження основних наукових положень у практику роботи освітніх закладів. Головним завданням діяльності творчих груп є вивчення результатів наукових досліджень, їх апробація та розроблення рекомендацій щодо впровадження. Змістом діяльності творчої групи має стати проведення наукового педагогічного дослідження, процес формування нових педагогічних знань, один із видів пізнавальної діяльності, спрямований на розкриття об'єктивних закономірностей розвитку, навчання та виховання.

Ефективному проведенню наукового педагогічного дослідження сприяють такі умови: вибір актуальної теми; обґрунтування мети й завдань дослідження, стратегії його проведення; спрямованість дослідження на пошук шляхів оптимізації освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі; дотримання певної послідовності етапів організації та проведення наукового педагогічного дослідження; прогнозування результатів наукового педагогічного дослідження. Організація та проведення педагогічного дослідження передбачає такі етапи: 1) вибір проблеми наукової роботи (опрацювання науково-методичної літератури; ознайомлення з нормативними документами; аналіз педагогічного досвіду); 2) докладне ознайомлення з проблемою за літературними джерелами (складання бібліографії; конспектування основних положень тощо). Го-

ловною метою цих двох етапів є формулювання членами творчої групи проблеми наукового педагогічного дослідження. Визначення проблеми має бути результатом глибокого вивчення стану перспективного педагогічного досвіду, а також наукової літератури з проблеми.

Педагогічні дослідження членів творчої групи можуть передбачати практичну мету чи отримання інформації для вибору шляхів і засобів розв'язання проблемної ситуації: розроблення педагогічних, науково-методичних (організаційно-педагогічних, соціально-педагогічних) основ формування, виховання й розвитку дітей і педагогів; з'ясування, обґрунтування й експериментальна перевірка педагогічних (дидактичних, методичних, методологічних) умов розвитку дітей; педагогічне обґрунтування змісту, форм, методів і засобів; розроблення технології формування тощо. Завдання дослідження визначаються рівнем вивчення об'єкта і становлять мінімум запитань, відповіді на які є необхідними для досягнення мети. Найзагальнішою вимогою до розроблення завдань дослідження є їхня діагностичність. Діагностичне визначення завдань стає можливим, якщо вихідні поняття формулювання мають точне визначення і категорію міри.

Результати наукового педагогічного дослідження творчої групи доцільно відобразити у спеціальному звіті — основному офіційному документі щодо проведеного дослідження. Назва має бути короткою, конкретною і відповідати змістові роботи; у змісті слід зазначити частини, основні розділи і підрозділи роботи, що в короткій формі розкривають зміст науково-дослідницької діяльності членів творчої групи. Передмова містить відомості про умови створення наукової праці, у вступі окреслюється коло проблем, що вивчаються, висвітлюється їхнє значення та актуальність, розкривається мета й завдання дослідження, характеризуються етапи діяльності, подається огляд літератури, в якому ґрунтовно аналізується стан вивчення проблеми в педагогічній науці. В основній частині має бути докладний опис програми та отриманих результатів дослідження (матеріали, методи, експериментальні дані, узагальнення та висновки). Основна частина має відповідати загальній логіці проведеного дослідження і містити: короткий виклад програми й методики дослідження; опис проблеми, мети, завдань, об'єкта, предмета та гіпотези; концептуальну схему дослідження; обґрунтування методики та процедури експерименту; здобуті результати експериментальної роботи та аналіз їх. Завершують звіт висновки та список використаної літератури.

Висновкам слід надати форми коротко сформульованих тез, що відображують часткові та загальні положення проведеного дослідження, загальну оцінку їх наукової, соціальної та практичної значущості. У списку використаної літератури джерела слід розмістити

в алфавітному порядку й пронумерувати. У кожній позиції списку літератури вказуються: прізвище, ініціали автора, назва книжки чи статті, місто, назва видавництва та рік видання, кількість сторінок у ньому. Алгоритм впровадження результатів педагогічного дослідження у практику роботи дошкільного навчального закладу охоплює: попередню підготовку педагогічного колективу до впровадження нової педагогічної ідеї (концепції); формування перспективного педагогічного досвіду на підставі результатів наукових досліджень; впровадження у практику роботи педагогів досвіду реалізації нових педагогічних ідей, концепцій, рекомендацій; аналіз результатів впровадження досвіду.

Додаток 11

Орієнтовні схеми роботи з дошкільниками

(за розробками С. Є. Кулачівської, Т. О. Піроженко,
Л. Г. Подоляк, Л. І. Соловйової, І. І. Карабаєвої
та С. В. Кузнецової)

Схема психологічної характеристики дошкільника

1. Загальні відомості про дитину

Прізвище, ім'я, дата народження.
Загальний фізичний розвиток.
Стан здоров'я.
Склад сім'ї.
Тривалість відвідування дитячого садка.

2. Особливості особистісного розвитку

Самосвідомість:

як усвідомлює свої фізичні можливості, вміння, здібності, інтереси, схильності, психічні процеси;
як усвідомлює себе в часі;
чи може відзвітувати про те, що робить зараз, що робила нещодавно, що збирається робити;
чи мріє про майбутнє;
як усвідомлює свою стать та стать інших людей;
як ставиться до себе;
чим пишається;
чи усвідомлює власні переживання (весело, сумно і т. ін.);
які цілі ставить перед собою, чи враховує свої можливості;
наскільки вагома для дитини суспільна думка;
наскільки об'єктивно оцінює себе і результати своєї діяльності, за якими критеріями;

чи вміє контролювати свою діяльність, як і в яких ситуаціях;
чи залежить самоконтроль від дорослого, який поруч, та колективної організації діяльності;
які види самоконтролю використовує («поопераційний», результативний, передбачення).

Моральний розвиток:

які моральні форми та якості усвідомлює, які з них вважає найважливішими;

які якості оцінює позитивно, які негативно;

чи розмовляє з дорослими й однолітками на моральні теми;

які етичні проблеми обговорює;

чи зіставляє моральні норми з власною поведінкою;

чи дотримується цих норм у власній діяльності й поведінці;

чи оцінює поведінку інших дітей на основі моральних норм і правил;

чи звертається зі скаргами-заявами до дорослого;

чим мотивує дотримання моральних норм (заради норми; щоб похвалили, щоб уникнути покарання, мати вигоду для себе тощо);

у яких ситуаціях не дотримується норм і чому.

Воля і довільність поведінки:

які компоненти вольової дії сформовані (боротьба мотивів, ухвалення рішення, виконання дії для досягнення мети, самоконтроль і самооцінювання);

які вольові якості, у яких ситуаціях, видах діяльності виявляються стійкими;

чи здатна до вольового зусилля;

які особливості довільності в практичній і розумовій діяльності (чи може стримувати безпосередні бажання, регулювати поведінку й діяльність, психічні процеси); наскільки імпульсивна поведінка, які причини цієї імпульсивності; які вольові навички вже сформовані.

Почуття та емоції:

які почуття розвинені;

у яких ситуаціях вони виявляються і як впливають на поведінку та взаємини з дорослими й однолітками;

чи усвідомлює свої емоції й почуття, чи називає їх;

як і в яких випадках може довільно регулювати свої емоції і почуття;

наскільки різноманітні переживання;

що викликає найяскравіші позитивні й негативні емоції і чому;

чи помітні ознаки емоційного дискомфорту і які;

яка динаміка переживання почуттів і яке їх зовнішнє вираження.

Мотиви й потреби:

які мотиви визначають діяльність дитини;

які з них головні;

як відбувається боротьба мотивів;
чи усвідомлює дитина цю боротьбу як конфлікт.
Темперамент:
риса якого темпераменту виявляються і як;
які з них найяскравіші;
які риси темпераменту впливають на поведінку, діяльність, взаємини з дорослими та однолітками.

Характер:
які об'єкти, ситуації є значущими для дитини і чому;
які вольові, моральні, інтелектуальні риси сформовані;
які характерні позитивні й негативні навички.

Здібності:
до якого виду діяльності дитина здібна і якою мірою;
який вид діяльності опановує найуспішніше;
які ознаки обдарованості найхарактерніші.

3. Особливості розвитку видів діяльності

Образотворча діяльність:
якому виду образотворчої діяльності віддає перевагу — малюванню, ліпленню, виготовленню аплікацій (чи працює у вільний час, за власною ініціативою);

якими навичками в кожному виді образотворчої діяльності володіє;

наскільки вони різноманітні й закріплені;
чи вміє формулювати і втілювати задум;
наскільки задуми стійкі й різноманітні;
які причини нестійкості задуму;
наскільки оригінальні або, навпаки, наслідувальні;
які спостерігаються прояви творчості;
які використовує виразні образотворчі засоби;
які враження відображає в образотворчій діяльності і чому.

Конструювання:
як ставиться до процесу й результату конструювання;
чи діє самостійно, за власною ініціативою, з яких матеріалів буде;

чи може формулювати і втілювати задум у процесі конструювання, чи змінює його і чому;
наскільки різноманітні й оригінальні задуми;
наскільки конструювання пов'язане з грою (чи грається «у будівельника», чи буде під впливом ігрових мотивів);
чи користується кресленням, схемою у процесі конструювання;
які вияви творчості;

якими технічними навичками володіє, наскільки вони різноманітні й закріплені;

як аналітико-синтетична діяльність впливає на процес конструювання;

який зміст будівель.
Ігрова діяльність:
якими видами ігор цікавиться;
чи любить гратись одна, з однолітками, з дорослими;
чи грається в режисерські ігри, який їх зміст, сюжет, герой;
як довго грається: наскільки стійкі ігрові об'єднання;
чи сприймає умовну ігрову ситуацію;
чи використовує предмети-замінники (уявні предмети);
наскільки сформовані компоненти сюжетно-рольової гри, які їх індивідуальні особливості;
чи залучає до гри дорослих і в яких ситуаціях (для виконання другорядних ролей, організації гри).

Трудова діяльність:
які форми і види праці засвоєні; які з них переважають;
які мотиви праці;
як ставиться до процесу й результату праці;
чи досягає результату;
як праця пов'язана з грою;
чи вміє планувати, контролювати й оцінювати свою трудову діяльність і працю однолітків;
чи сформована працьовитість і в чому це виявляється;
чи прагне працювати разом із дорослими;
які має уявлення про працю дорослих, як ставиться до їхньої праці.
Спілкування з батьками, вихователями та однолітками:
чи сформована культура спілкування;
які засоби спілкування використовує;
які зміст і мотиви спілкування;
які форми спілкування з дорослими й однолітками;
наскільки вибіркоче спілкування та яскраво виражені симпатії й антипатії.

4. Особливості пізнавального розвитку

Увага:
яке співвідношення довільної і мимовільної уваги;
які подразники викликають мимовільну увагу, в яких ситуаціях спостерігається довільна й мимовільна увага;
наскільки розвинені властивості уваги (переведення, концентрація, стійкість);

які подразники найбільше відволікають увагу;
чи характерна нестала (хитка) увага і в яких ситуаціях.

Мовлення:
які особливості розвитку словника дитини, граматичного ладу мовлення;

які особливості звуковимови;
наскільки розвинене діалогічне мовлення;
з ким найчастіше розмовляє, на які теми;
чи вміє вислухати іншого й висловити свою думку;
наскільки розвинене зв'язне мовлення;
чи вміє пояснювати, розповідати;
наскільки мовлення послідовне, логічне, аргументоване;
які допоміжні засоби і як використовує їх у процесі мовного спілкування (міміка, пантоміміка, жести);
наскільки виразне мовлення.

Сприймання:

які особливості сприймання простору, часу;
чи може поставити мету спостереження і підпорядкувати їй свої дії;
чи сформована спостережливість.

Пам'ять:

яке співвідношення обсягу довільної і мимовільної пам'яті;
чи ставить за мету запам'ятати почуте від дорослого, чи робить це самостійно;
чи використовує прийоми запам'ятовування та відтворення і які;
які події або об'єкти запам'ятовує мимоволі й чому.

Уява:

які особливості відтворювальної та творчої уяви;
наскільки оригінально виконані малюнки, складені казки, виготовлені вироби;
які прийоми використовує для створення нових образів;
які джерела уявлення (знання, особистий досвід, книжки тощо);
наскільки розвинена емоційна уява;
який характер — довільний чи мимовільний — має уява.

Мислення:

чи правильно узагальнює, на основі яких ознак;
чи вміє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;
чи вміє міркувати, наскільки міркування аргументовані, обгрунтовані, послідовні, логічні;
чи ставить пізнавальні запитання й кому;
який зміст цих запитань;
чи прагне самостійно відповісти на свої запитання;
чи розмовляє з однолітками або з дорослими на пізнавальні теми;
які явища зацікавлюють;
чи експериментує за власною ініціативою і як часто, що спонукає до експериментування;
як виконує практичні завдання;
як співвідноситься наочно-дійове мислення з наочно-образним;
які елементи логічного мислення сформовані.

Вимоги до пізнавального розвитку старшого дошкільника

Досягненням пізнавального розвитку старших дошкільників є поява важливих психічних новоутворень — децентрації мислення, його знаково-символічної функції, уяви.

Децентрація мислення. Через гру, продуктивні види діяльності старші дошкільники засвоюють операцію зворотного мислення — у них розвивається децентрація мислення. Дитина вже здатна ставати на позицію іншої людини, координувати свої погляди з поглядами інших, тобто починає усвідомлювати, що існують інші міркування. Старші дошкільники стають «проникливими для досвіду» інших, можуть зосередити увагу не на одній особливості предмета (колір, величина, форма тощо), яка чимось приваблює, а й виокремити ті риси предмета, про які розповідали дорослі (наприклад, їх спільні та відмінні риси), бачити предмети щодо їх форми, змісту та призначення, вміють вирізнити подібне й відмінне, порівнювати, відносити до певної групи предметів, поділяючи при цьому чийсь погляд, не маючи досвіду «спілкування» з цим предметом, тобто дитина старшого дошкільного віку позбувається пізнавального егоцентризму.

Знаково-символічна функція мислення (знакова функція свідомості, семіотична функція). У грі, малюванні та інших видах продуктивної діяльності дитина використовує знаки як замітники предметів, яких бракує. Існує дві лінії розвитку знаково-символічної функції мислення. Перша веде від заміщення одних предметів іншими (в ігровій діяльності), від заміщення предметів їх зображеннями (в зображальній діяльності), до використання мовних знаків — літер, з яких будуються слова й речення, математичних — цифр, знаків відношень. Друга лінія веде до появи і розширення можливості доповнювати і заміщувати реальні речі та ситуації уявними. Візуальні знаки пізнання як замітники реальних предметів, звуків мовлення, множин — малюнки, буквені й математичні знаки дитина опановує у старшому дошкільному віці. Ставлення дитини до візуальних знаків пізнання є соціальним, дитина засвоює їх поступово і лише за допомогою дорослих. Знаково-символічна функція мислення реалізується в знаково-символічній діяльності. Найпростіший вид її — заміщення. Розуміння заміщуваної функції знака полягає в тому, що дитина може виділити певний знак серед інших, віднести його до певної знакової системи, схарактеризувати щодо форми й змісту і пояснити, що цей знак заміщує предмети, явища реального життя.

Уява — один із важливих пізнавальних процесів, що є складником будь-якого творчого процесу людини на різних етапах її життя. За допомогою уяви діти пізнають і опановують життєве середовище, переступають межі особистісного досвіду.

Першоджерелом уяви дитини є знаково-символічна функція мислення, розвиток її другої лінії, що передбачає доповнення, замі-

щення реальних речей, ситуацій, дій уявними або побудову (на ґрунті накопичених уявлень) нових образів. Уява дітей старшого дошкільного віку спирається на предмети, не схожі на заміщувані, виконує ігрову дію з предметом, якого насправді немає; відбувається ігрове перевтілення предмета, він наповнюється новим змістом, дії з ним лише уявляються. Поряд із репродуктивною уявою, образи якої стають дедалі складнішими, розвивається продуктивна уява, яка дає дитині змогу створювати образи відповідно до задуму, розв'язувати завдання своїми способами, даючи кілька варіантів відповідей. У старшому дошкільному віці дитина вже керує уявою. Формуються дії уяви: задум у формі наочної моделі; образ уявного предмета, суб'єкта, спосіб дії з ними. Уява перестає бути супроводжувальною під час розглядання малюнків, прослуховування казок, набуває самостійності. Вона починає передувати практичній діяльності, поєднуючись із мисленням під час вирішення пізнавальних завдань. Уява допомагає розвивати довільні пізнавальні процеси: ставити мету й дотримуватися її, цілеспрямовано шукати засоби, прийомми її втілення.

Показниками пізнавального розвитку передусім мають бути істотні якісні ознаки в їх системному зв'язку, що виявляються у вікових центральних новоутвореннях (а не читання, письмо, лічба, які в дошкільників зазвичай є механічними діями).

Завдання 1. Особливості розвитку мислення у старших дошкільників.

Методика: «Четвертий зайвий».

Метод: експериментальне завдання.

Мета: визначити рівні: а) вміння аналізувати й добирати узагальнення до групи зображених предметів, граматичних і математичних знаків, б) розвитку децентрації мислення.

Матеріал: таблиці із зображеннями чотирьох предметів. Три зображення предметів можна об'єднати за спільною ознакою, а четверте зображення її не має.

Інструкція: «Подивись на цю картку. Тут є зображення. Три з них мають спільну ознаку, а в четвертого зображення вона відсутня. Які зображення предметів можна об'єднати за певною ознакою? Як можна разом назвати ці три зображення? Яке зображення зайве? Чому?»

Показники для аналізу.

Аналізуємо особливості узагальнення дитиною зображеного: узагальнює за істотною ознакою чи на підставі життєвих понять, що спираються на конкретні практичні знання про навколишній світ і відображають функціональні або зовнішні ознаки.

Достатній рівень оволодіння узагальненнями: дитина вміє підбирати узагальнення до кожної з груп зображень на підставі загальних істотних ознак.

Недостатній рівень: дитині важко підбирати узагальнення щодо якоїсь із груп або щодо всіх груп зображень — вона ототожнює надруковане слово, речення з малюнками.

З'ясуємо, чи зосереджує дитина увагу на поодинокій властивості конкретного предмета, чи бачить предмет нерозчленованим, не допускаючи можливості діяти з ним.

Наявність децентрації мислення у дошкільника: дитина при узагальненні об'єктів може виокремити істотні й неістотні ознаки (зовнішні і внутрішні властивості) за допомогою системи дій (аналіз, порівняння, узагальнення тощо).

Визначаємо рівень сформованості знаково-символічної функції мислення.

Достатній рівень: дитина при оперуванні писемними знаками (букви, слова, речення, цифри) розуміє букви як елементарні граматичні одиниці, вирізняє їх серед інших зображень, сприймає і виділяє цифри як знаки для позначення множин, сприймає і вирізняє слова, речення як граматичні одиниці й не ототожнює написане з намальованим (відсутнє прозоре відображення слова, речення).

Недостатній рівень: дитина при оперуванні писемними знаками не розуміє їх знакової функції заміщення. Такий рівень фіксується тоді, коли дитина взагалі не помічає серед намальованого, наприклад букву, і шукає зайве серед трьох інших зображень тощо.

Завдання 2. Розвиток продуктивної уяви у старших дошкільників.

Мета: вивчення розвитку механізмів продуктивної уяви.

Методика К. Торенса.

Матеріал: картки з намальованими невизначеними фігурами, папір, кольорові олівці.

Інструкція: «Я даю тобі картку з намальованою фігурою, а ти її домалюй так, щоб вийшла якась картинка».

Показники для аналізу:

1. Кількість намальованих картинок, що відповідають завданню (розуміння завдання).

2. Кількість різних категорій картинок (за різноманітністю, варіативністю засобів виконання завдання).

3. Кількість оригінальних (неповторних) малюнків за змістом і способом використання.

Результати аналізу: проаналізувавши кількісно та якісно малюнки, можна визначити типи виконання завдання та з'ясувати рівень розвитку продуктивної уяви.

Нульовий тип: дитина ще не розуміє завдання на побудову образу уяви з використанням певного заданого елемента, вона не володіє засобами створення продуктивної уяви.

Перший тип: дитина для виконання завдання використовує засіб «опредметнювання образу»: вона домальовує фігуру так, що

Пізнавальний розвиток

Дитячий заклад № ____ група ____ Дата обстеження _____ Вік дитини _____ Експериментатор _____		Композиція казки					
		за- чин	за- в'яз- ка	роз- виток сю- жету	кому- ніка- ція	роз- в'яз- ка	кін- цівка
№ пор.	Прізвище, ім'я дитини						

отримує зображення певного предмета, але схематичне, без деталей.

Другий тип: дитина малює окремий предмет, але на малюнку вже є різні деталі — «об'єкт з деталями».

Третій тип: дитина малює «сюжет» і доповнює його запропонованою фігурою (хлопчик біжить).

Четвертий тип: дитина малює кілька об'єктів, що об'єднані сюжетом (хлопчик грається з м'ячем).

П'ятий тип: фігура доповнює сюжет і є другорядним його елементом. Дитина здатна відходити від стандартів, вільно комбінувати задану фігуру відповідно до ідеї, задуму, уяви. Дитина може складати мовленнєвий план утілення своєї ідеї, вдаватися до корекції під час її реалізації.

Достатній рівень розвитку продуктивної уяви в дітей старшого дошкільного віку (6–7 років) визначається четвертим та особливо п'ятим типом виконання завдання на побудову образу уяви: дитина творчо будує цілісний сюжет, до початку робіт може мати свою ідею, скласти план її реалізації, у процесі втілення свого задуму вносити корективи, доповнення тощо. При застосуванні кількох карток сюжету будуть різноманітні, варіативні, неповторні.

Недостатній рівень розвитку продуктивної уяви в дітей визначається третім, другим або першим типом виконання завдання.

Завдання 3. Особливості розвитку продуктивної уяви старшого дошкільника.

Мета: визначення особливостей продуктивної уяви старших дошкільників.

Методика: створення казки.

старшого дошкільника

Структурні особливості казки					Мовленнєві особливості			
Сюжет			Персонажі		опис персонажів, ситуація	пряме мовлення	використання виразних засобів	діалог
по- буто- вий	при- год- ниць- кий	каз- ковий	го- лов- ний	друго- ряд- ний				

Матеріал: пропонується назва казки «Неслухняні діти».

Інструкція: «Придумай казку, яка мала б назву «Неслухняні діти». Це може бути казка про кого завгодно — дітей, звірів чи пташенят, головне, щоб її зміст відповідав назві. Подумай і скажи, про кого буде казка».

Показники для аналізу:

1. Джерела створення казки.
2. Легкість створення сюжету.
3. Оригінальність фабули; виразність мовлення.
4. Відповідність темі.

Обробка даних: аналіз придуманої дитиною казки можна виконати за особливостями композиції, структурними, мовленнєвими особливостями. З цієї метою дані аналізу записуємо до таблиці.

Примітка. Варіантами цього завдання може бути придумування казки за початком, кінцівкою чи темою (казка про маленького зайчика), малюнком. Можливий і такий варіант: «Чим би закінчилася історія про трьох поросят, якби всі брати були ледачими, і ніхто з них не побудував будиночок? Придумай нову казку, але щоб вона мала гарний кінець».

Достатній рівень розвитку продуктивної уяви в словесній творчості визначатиметься наявністю основних композиційних елементів (див. табл.) казки, легкістю розгортання сюжету, виразністю мовних засобів під час описування зовнішнього вигляду персонажів, обставин, подій, неповторністю, оригінальністю фабули.

Недостатній рівень визначатиметься репродуктивним характером сюжету казки, фрагментарністю розгортання подій, невиразністю мовних засобів (бідність словника дитини).

Завдання 4. Особливості розвитку продуктивної уяви у старших дошкільників.

Методика Л. Венгера: «Незвичайне використання знайомого предмета».

Інструкція: «Цеглина здебільшого потрібна у будівництві. Проте є ще багато різноманітних і незвичних способів використання цеглини. Будь ласка, назви якомога більше таких способів».

Показники для аналізу:

1. Кількість варіантів використання предмета — цеглини.
2. Легкість (швидкість) називання перших трьох способів використання цеглини.
3. Кількість незвичних способів використання цього предмета, не названих іншими дітьми.

Результати порівняльного аналізу: за кількістю названих способів використання цеглини визначається розвиток такого засобу створення образу уяви, як варіювання. Кількість неповторних способів застосування предмета є показником оригінальності створення образів уяви.

Достатній рівень розвитку засобу варіювання при створенні образу уяви: дитина називає два, три і більше варіантів використання цеглини, але не називає будівництво.

Недостатній рівень: дитина варіює вид будівництва (дім, огорожа, піч) або називає один спосіб використання цеглини, крім — у будівництві.

Додаток 12

Облаштування розвивального середовища¹

Розвивальне предметне середовище — це сукупність умов, що забезпечують різнобічний розвиток дітей, система матеріальних об'єктів їхньої діяльності. Створення в дошкільному закладі повноцінного розвивального предметно-ігрового середовища та забезпечення відповідної позиції вихователя в організації діяльності дітей — головний засіб реалізації завдань реформування освіти, адже правильно організоване розвивальне середовище сприяє соціалізації дитини, впливає на всі аспекти її розвитку.

Специфіка організації розвивального середовища для дітей раннього віку зумовлена передусім особливостями психології та фізіології малюків. Як відомо, малюки непосидючі, швидко переходять від одного виду діяльності до іншого, у них переважає «схплювальне» сприйняття (тобто вони поспішають «ухопити» якомога

¹ Див.: Лохвець Л. Розвивальне середовище для дітей раннього віку // Дошк. виховання. — 2003. — № 11.

більше інформації). Такі діти надзвичайно спостережливі, чутливі та сприйнятливі, в них яскраво виражена потреба в русі, а пізніше — в активних діях, що спостерігається вже на першому році життя. На п'ятому місяці життя дитина починає діяти з предметами. Потреба в таких діях різко зростає на другому році життя, коли малюк починає ходити і навчається виконувати складніші дії з предметами.

Дворічна дитина охоплена бажанням діяти. Вона розглядає і обмацує всі предмети, що потрапляють їй до рук, розбирає їх на частини, робить спробу скласти з окремих частин щось нове, розв'язати нескладні практичні завдання.

У цей період активний дитини має яскраво виражений орієнтувально-дослідницький характер, тобто мотивується бажанням дізнатися: що це таке? Малюк виокремлює в предметах нові якості й установлює між ними нові зв'язки.

У дітей першого-другого років життя ігровий задум ще нестійкий, їх цікавить процес, дія, а не її результат, тож, наслідуючи дії дорослого, вони виконують їх узагальнено. Вже через рік дії дитини набувають певної усвідомленості: трирічний малюк не просто ставить кубик на кубик — він будує башту. Поступово контакти дитини з предметами ускладнюються, вона намагається повторювати свої самостійні дії.

Враховуючи всі особливості дітей раннього віку, можна визначити вимоги до організації для них розвивального середовища.

В основу чинних програм («Дитина», «Малюк» та ін.) покладено принцип комплексного підходу та вільного центрування, запропоновані відомим психологом В. Петровським. Передбачено створення в дошкільному закладі — як у груповій кімнаті, так і на майданчику — функціональних куточків (центрів, зон), у яких розміщуються матеріали для стимуляції розвитку дітей з урахуванням їхніх потреб, інтересів і здібностей. Обладнання має бути розраховане насамперед на практичну діяльність дитини, пов'язану з її побутом, щоб поступово готувати малюка до життя, а також сприяти його фізичному та психічному розвитку.

Для створення такого середовища вихователі мають знати функціональні можливості ігрового матеріалу, вміти формувати ігрову групу, розподіляти її на куточки (центри, зони). Варто також подбати про відповідність іграшок віковій дитини, характеру їхньої діяльності, про правильне комплектування ігрових наборів.

Основні вимоги до обладнання ігрових куточків (центрів, зон)

Усі іграшки, матеріали, атрибути, предмети-замінники об'єднуються за функціональними ознаками відповідно до різних видів

предметно-ігрової діяльності дітей (сюжетно-віدображальної, будівельної, рухової тощо).

Більшість дидактичних матеріалів, іграшок та картинок мають бути поліфункціональними, тобто використовуватися по-різному, залежно від мети діяльності.

Усі іграшки, незалежно від їхньої класифікаційної належності, групуються так, щоб вони відповідали за розмірами одна одній, зростові дітей і стаціонарному предметному оточенню, в якому малята зазвичай граються. Середовище має містити як відомі дитині компоненти, так і нові, незнайомі, що забезпечують її пізнавальний розвиток. Поповнюючи обладнання в куточку, вихователь має дотримуватися принципу поступового ускладнення, тобто давати дітям нові іграшки та ігри відповідно до вимог програми й тих знань, яких вони набувають на заняттях. Кожну нову іграшку потрібно обов'язково обіграти, зробити дітям сюрприз.

Рівня інформативності середовища досягають урізноманітненням тематики (від приготування їжі для ляльки до її лікування тощо).

Предметно-ігрове середовище має бути динамічним і мобільним, щоб діти вчилися активно ним користуватися, а також щоб забезпечувати їм свободу дій. Обладнання слід постійно поновлювати, видозмінювати й легко переносити з одного центру в інший.

Однією з основних умов створення в дошкільних навчальних закладах будь-якого типу розвивального середовища для дітей раннього віку є опертя на особистісно зорієнтовану модель взаємодії між педагогом і дітьми. Це означає, що:

— пріоритетною метою виховання є формування гармонійної і всебічної розвиненої особистості;

— завдання педагога полягає у забезпеченні інтересів дитини щодо задоволення її природніх нахилів і потреб;

— дорослий у педагогічній діяльності керується принципом: «не поруч, не над, а разом».

Для реалізації цієї моделі у середовищі, яке оточує малюків, слід створити умови для повноцінного інтелектуального, морального та естетичного розвитку особистості, її гуманізації. Предметно-ігрове середовище, в якому діє дитина переддошкільного віку, має бути для неї невичерпним, інформативним, здатним задовольняти потребу в новизні. Основою розвитку дитини є практичні цілеспрямовані дії, ігрова діяльність, під час яких малюк сприймає предмети і явища навколишньої дійсності, усвідомлює зв'язки між ними. Тобто: середовище має бути джерелом збагачення дитячої діяльності.

Наводимо основні принципи облаштування розвивального середовища для дітей раннього віку в дошкільних навчальних закладах:

— принцип взаємодії;

— принцип активності, самостійності й творчості;

— принцип динамічності;

— принцип вільного центрування;

— принцип емоційного комфорту;

— принцип естетичності в добірї матеріалів та атрибутів;

— принцип зв'язку з реальним життям;

— принцип урахування вікових особливостей дітей.

Принцип взаємодії означає, що провідною умовою впровадження особистісно орієнтованої моделі взаємодії дорослого з дітьми є встановлення між ними позитивних стосунків. Для реалізації цього принципу важливо, по-перше, створити в групі дітей доброзичливу психологічну атмосферу (партнерське спілкування між педагогом і дітьми); по-друге, обладнати групові кімнати меблями різної висоти, щоб і вихователь, і дитина мали можливість наближатися одне до одного.

Принцип активності, самостійності й творчості полягає в тому, що діти, діючи в організованому предметно-ігровому середовищі, мають змогу розвивати власні інтереси, певні риси характеру, емоції та почуття. Під час практичної діяльності малюки вправляються у виконанні завдань різного ступеня складності, вчать-ся досягати бажаного результату, виявляючи наполегливість, ініціативність, вносять елементи новизни. Таким чином, діти активно пізнають навколишню дійсність, у них розвиваються інтелектуальні, волевові та емоційні здібності.

Принцип динамічності полягає в тому, що предметне довкілля, що оточує дитину, змінюється залежно від її віку, індивідуальних особливостей, пори року, тем, які вивчаються. Так, трирічні діти спроможні самостійно вносити зміни в куточки розвивального середовища. Вони приносять з дому альбоми, різні вироби, виготовлені батьками, щоб доповнити й збагатити інтер'єр групової кімнати дитячого садка. Завдання вихователя — зберегти цілісність розвивального середовища, не перевантажувати дітей зайвою кількістю іграшок та атрибутів, сприяти раціональному їх використанню.

Принцип вільного центрування передбачає створення певних куточків залежно від програми навчання й виховання дітей. Це дає їм змогу займатися одночасно різними видами діяльності за власними бажаннями та інтересами (розглядати ілюстрації, гра-тися, виконувати вправи тощо), не заважаючи одне одному. Вони також мають можливість за власним вибором переходити від одного центру діяльності до іншого, від спокійних занять до активних.

Принцип емоційного комфорту передбачає створення в групі домашнього затишку — атмосфери, в якій дитина відчуває себе психологічно комфортно. Цього досягають оформленням пред-

метно-ігрового середовища репродукціями картин, живими та штучними квітами, настінними керамічними тарілками, декоративними виробами тощо.

Принцип естетичності полягає у правильному доборі обладнання за кольором, формою, розмірами та в оптимальному розміщенні предметів у предметно-ігровому середовищі. Це сприяє формуванню в дітей художнього смаку, естетичних почуттів.

Принцип зв'язку з реальним життям передбачає відповідність розвивального предметного середовища сучасним вимогам, тобто соціокультурним особливостям суспільства, в якому діти живуть. Ідеться про забезпечення середовища сучасною технікою (її іграшковими аналогами), сучасними художніми засобами, про врахування належності дітей до певного етносу, культури й побуту рідного народу. Саме тому предметно-ігрове середовище в дошкільних навчальних закладах різних регіонів має свою специфіку.

Принцип урахування вікових особливостей дітей полягає в тому, що добирання матеріалів і розміщення їх у куточках розвивального середовища здійснюється залежно від віку вихованців. Дії з іграшками — перші практичні дії малюка. Вони задовольняють і стимулюють його потреби в рухах, у роботі аналізаторів. Але організм дитини розвивається поступово, тож і її іграшки мають «розвиватися» так само поступово.

Іграшки, що входять у життя малюка на першому-другому місяці життя, мають сприяти передусім розвиткові зору та слуху. Це можуть бути яскравий великий легкий м'яч або повітряна куля, підвішені над ліжком дитини на відстані 50 см від очей.

Коли малюк виповниться два-два з половиною місяці, йому пропонують великі персоніфіковані (ляльки, ведмедики) та сюжетні іграшки, які розміщують біля ліжка чи манежу; звукові іграшки: брязкальця, дзвіночки, ляльки-неваляйки; дрібні іграшки, які можна схопити рукою.

Починаючи з п'яти-шести місяців, дітям дають іграшки, виготовлені з різних матеріалів: пластмаси, гуми, дерева (м'ячики різних розмірів, ляльки, фігурки тварин з чітко вираженою будовою тіла). Всі іграшки мають бути зручними для утримування в руці дитини.

Із семи-восьми місяців малюкам пропонують іграшки і предмети для вкладання, відмінні за кольорами, розмірами й матеріалами, сюжетні й транспортні іграшки (возики, машинки тощо).

Восьми-дев'ятимісячним дітям можна давати іграшки, що сприяють оволодінню способами зіставлення дій (закривання, нанизування).

Уже наприкінці першого року життя малюк здатний засвоїти предметні дії, складаючи пірамідки, вчиться виконувати дії, спрямовані на інший предмет.

Починаючи з другого року життя, дітям пропонують усі види іграшок: образні, транспортні, заводні, музичні, дидактичні, іграшки-меблі, фігурки тварин, будівельні набори, іграшки спортивного характеру.

Одна з основних вимог до іграшки для дітей раннього віку — її безпечність для здоров'я. Купуючи іграшку, слід насамперед дізнатися, чи є до неї сертифікат якості. Якщо такого сертифікату немає, то немає й гарантії, що іграшка відповідає санітарно-гігієнічним нормам, установленим Міністерством охорони здоров'я України, а саме: що вона зроблена з матеріалів, не шкідливих для здоров'я малюків (тобто таких, які не викликають алергії та не спричинюють отруєння в разі потрапляння до рота), не ламка, не містить дрібних деталей.

Додаток 13

Анкети для продавців і покупців іграшок

Анкета для продавців іграшок

Шановні студенти! Пропонуємо взяти участь у соціологічному опитуванні, мета якого — виявити асортимент іграшок для дошкільників у спеціалізованих магазинах і ставлення до нього продавців, батьків і дітей. Опитування дасть можливість виявити об'єктивну картину про педагогічні цінності сучасної іграшки.

І н с т р у к ц і я: анкетування продавців та покупців проводиться індивідуально, у формі письмового опитування. Заздалегідь готується відповідна кількість анкет (за кількістю учасників опитування).

Процедура опитування: перш ніж почати роботу, повідомте мету обстеження. Запропонуйте відповісти на питання анкети: позначити або підкреслити відповіді, які збігаються з оцінкою опитуваного, чи написати власні варіанти. Подякуйте за допомогу у дослідженні проблеми педагогічної цінності іграшки.

1. Які іграшки для дошкільників мають найбільший попит у ваших покупців:

- ляльки (дівч.), машини (хлопч.) — дидактичні іграшки;
- м'які іграшки (відтворюють тварин) — тематичні набори (назвіть їх);
- інші варіанти відповідей, вкажіть їх _____.

2. Чим керуються дорослі, купуючи іграшки:

- віянням моди;
- вартістю іграшки;
- віковими особливостями дитини;
- бажанням розширити знання дитини про техніку, природу, побут людей, життя інших народів;
- інші варіанти відповідей, вкажіть їх _____.

3. Чи часто у продажу бувають військові іграшки? (Так/ні.) Які з них найпоширеніші:
- зброя (назвіть яка);
 - військова техніка;
 - тематичні набори (назвіть їх);
 - настільно-друковані ігри на військову тематику (назвіть);
 - інші варіанти відповідей, назвіть їх _____.
4. Які іграшки переважають у продажу: імпортні чи вітчизняні?
5. Яким із них надають перевагу покупці? Як ви гадаєте, чому?
6. Чи узгоджують покупці з вами вибір іграшки для дитини? (Так/ні.) Які ставлять запитання?

Анкета для покупців іграшок

1. Як часто ви купуєте іграшки для своєї дитини:
 - залежить від матеріального стану;
 - від мотиву (іграшка як заохочення);
 - тільки як подарунок до свят;
 - залежить від особливостей психічного і фізичного розвитку дитини;
 - інші варіанти відповідей, вкажіть їх _____.
 2. Ви відвідуєте магазин іграшок
 - з дитиною;
 - без дитини.
 3. Якщо відвідуєте магазин іграшок з дитиною, то чим керуєтесь:
 - бажанням потішити дитину;
 - прагненням розвивати її волю;
 - спробою ознайомити її з домашньою економікою;
 - інші варіанти відповідей, вкажіть їх _____.
- У якому випадку ви відвідуєте магазин іграшок без дитини:
- дитина вередує, якщо їй не купують усі іграшки, що сподобалися;
 - щоб запобігти травмуванню її психіки через неможливість купити ці іграшки;
 - територіальна віддаленість магазину;
 - хвороба дитини;
 - інші варіанти відповідей, вкажіть їх _____.
4. Чим зумовлений вибір іграшки для купівлі:
 - проханням дитини;
 - вартістю іграшки;
 - бажанням розширити знання дитини про техніку, природу, побут, людей, життя інших народів;
 - віковими особливостями дитини;
 - індивідуальною схильністю дитини (надає перевагу технічним чи дидактичним, образним чи спортивним іграшкам);

- інші варіанти відповідей, вкажіть їх _____.
5. Чи купуєте військові іграшки? (Так/ні.) Якщо так, то назвіть їх _____.
- Чим ви керуєтесь, купуючи військові іграшки:
- проханням дитини;
 - бажанням ознайомити її з життям військових;
 - вважаєте, що військові іграшки сприяють розвиткові мужності, сміливості, вольових якостей;
 - ці іграшки для хлопчиків;
 - інші варіанти відповідей, вкажіть їх _____.
6. Яка лялька приваблює вашу дитину:
 - Барбі;
 - образ дитини-немовляти;
 - плоскостінна лялька;
 - не має особливого значення;
 - інші варіанти відповідей, вкажіть їх _____.
 7. Про яку іграшку ви самі мріяли в дитинстві? Чи збулася ваша мрія? (Так/ні.) Чи є така іграшка у ваших дітей? Як вона з'явилася?

Додаток 14

Матеріали до етнопедагогічної експедиції

1. *Дитина*
 - а) Як називали дитинку, хлопчика/дівчинку, немовля? б) До якого віку її так називали – дівчину, юнака (дівка, хлопець)? Як пестливо зверталися до дитини?
2. *Ім'я*
 - а) Коли дитині давали ім'я (при водохрещенні, відразу після народження ...)? Чи можна було заздалегідь, до народження дитини, придумувати імена? Хто давав ім'я (батько, священик, повитуха, свекруха ...)?
 - б) Чиє давали ім'я: батька, діда, родича, що помер ..? Чи називали дітей у родині однаковим іменем? Якщо ні, то чому?
 - в) Якщо дитина помирала при пологах, то чи давали їй ім'я? Якщо дитина помирала до водохрещення, яке ім'я їй давали?
 - г) Якщо дитина була слабкою, як давали їй ім'я (запитували в першого зустрічного, називали неприємним на слух іменем ...)?
3. *Сирота*
 - а) Як називали дитину, в якої не було матері, батька, обох батьків?
 - б) Як називали дитину прийомні батьки (*пасинок* ...)?
 - в) Як дитина називала прийомних батьків, братів, сестер?

4. Незаконнонароджені діти

- а) Як їх називали (закосинець, беззаконник ...)?
- б) Що їм говорили про батька, як пояснювали його відсутність?
- в) Хто і як хрестив дитину? Чи могло це принести хрещеним удачу/невдачу?
- г) Яке ім'я, по батькові давали (незвичне, рідкісне; по батькові батька, по братові матері)?

5. Діти хворі, з фізичними вадами

- а) Як їх називали?
- б) Що вважали причиною їхньої хвороби (гріхи батьків, матері, порушення матір'ю певних заборон під час вагітності тощо)?
- в) Кого запрошували до таких дітей у хрещені? Чи можна було відмовитися?

6. Двійня

- а) Як називали близнюків?
- б) Що вважалося причиною їхнього народження, чи вважалося це удачею/невдачею?
- в) Як пов'язані їхні долі (заміжжя, удача в справах)?

7. Перша дитина. Остання дитина

- а) Як їх називали?
- б) Чи володіли вони особливими якостями (могли лікувати, заговорювати, пророкувати), чи брали участь в обрядах (початок сівби, жнива)?

8. Годування. Відлучення від грудей

- а) Що робили, якщо дитина не брала грудь?
- б) Як довго дитину годували груддю (до появи зубів ...)? Який день вважався сприятливим/несприятливим для відлучення від грудей (день тижня, свято)? Що робили, як дитину відлякували, щоб вона не просила грудь (мати йшла на певний час із дому, мазали груди гірчицею, підкладали щітки ...)? Як це називали?
- в) Чи годували дитину груддю в піст і пісні дні? З якого віку дітям не давали скоромного? Як це пояснювали їм?
- г) Коли дитину саджали за загальний стіл (у день, коли відлучали, у день пострижин)?
- д) Якщо дитина погано їла за столом, що їй говорили, чим лякали? Що примовляли під час їди (ложка за маму, за тата тощо)?

9. Годувальниця

- а) Хто годував дитину, якщо в матері не було молока? Як називали цю жінку? Ким вона потім доводилася дитині? Як дитина її називала?
- б) Як називали дітей, вигодованих однією жінкою? Чи вважалися вони рідними?

10. Нянька

- а) Кого брали в няньки до дітей (старих, молодих ...)? На який час? Як цих жінок називали?
- б) У чому полягали їхні обов'язки (годувати, колисати, гуляти, лікувати)?
- в) Чим платили за роботу? Як це відбувалося?

11. Заколисуння

- а) Як називали заколисування дитини? Як називали коліскові пісні?
- б) Хто заколисував (мати, нянька, бабуся, старші діти)?
- в) Яких пісень співали, вкладаючи спати дитину? Чи враховувався вік дитини? Чи розрізнялися пісні для рідної дитини і дитини хазяйнів, братів, сестер, сироти, незаконнонародженої?
- г) Ким лякали дитину, якщо вона не хотіла засинати?
- ж) Як заколисували хвору дитину? Яких пісень співали?

12. Перші емоції

- а) Чи помічали, чому і коли дитина вперше посміхнеться, засміється? Як ворожили по цьому про його життя?

13. Перші кроки

- а) Що говорили про дитину, яка почала вставати й ходити?
- б) Як називали дитину, яка довго не ходить? Що робили, щоб вона пішла (креслили на підлозі перед нею хрестики ножем (пальцем), сіяли перед нею коноплі, ячмінь)?

14. Перші слова

- а) Коли дитина має почати говорити? Як називали дитину, що почала говорити рано/пізно? Що могло бути причиною цього (хвороба, поведінка матері)?
- б) Що робили, якщо дитина довго не говорила, як її лікували (напували водою з дзвіночка)?
- в) Чи вважали, що дитина, яка довго не говорить, наділена особливими якостями (до пророкування, лікування, може впливати на долю інших людей)?

15. Перші зуби (молочні/корінні)

- а) Як називали перші зуби?
- б) Хто (хрещені батьки) і що (ложку) дарували на перший зуб? Як це називалося (на зубок)?
- в) Молочні зуби, що випадали, викидали, зберігали, кидали у певне місце (за грубку)? Що примовляли й до кого при цьому зверталися?
- г) Як називали корінні зуби і коли вони мали з'являтися?

16. Постриження

- а) До якого часу не можна було стригти дитину, чому (мову обстригати)? Коли її вперше стригли? Як це називалося? Хто

і чим це робив (батько, хрещений; ножем, ножицями, сокирою)?

б) Що робили і що не можна було робити з першим обстриженим волоссям (зберігали, спалювали, викидали)?

в) На що саджали дитину під час постриження (на шкіру, стіл, прялку, сокиру)?

г) Чи не було звичаю після цього саджати дитину за загальний стіл, на коня?

17. Нігті

а) Чи можна було стригти дитині нігті, якщо ні, то чому (буде злодієм)? Що замість цього робили (обкушували)?

б) Що робили з обкусаними/обстриженими нігтями (викидали, спалювали, зберігали все життя ...)?

18. Сповивання

а) Як сповивали дитину, що використовували (пелюшки, старий одяг)? Чи перев'язували дитину поясом зверху? Як саме (навхрест ...)?

б) Коли переставали сповивати, чому?

в) Де можна / не можна було сушити пелюшки й чому (дитина не буде спати)?

19. Колиска

а) Як називали колиску? Хто її робив, коли (до чи після народження дитини)? Коли встановлювали? Коли вперше клали у неї дитину? Хто це робив?

б) Що клали всередину колиски (солону, матрасик)? Які обереги мали бути покладені в колиску (сіль, ніж, ножиці, веретено, гребінь, часник, іконка, хрестик)?

20. Одяг

а) Коли дитині вперше надягали сорочку (під час водохрещення)? Хто її купував, дарував?

б) Чи розрізнявся одяг хлопчиків і дівчаток? Коли дівчинка надягала плаття, а хлопчик — штани?

21. Потішки, пестушки

а) Що примовляли, коли сповивали, одягали, погладжували дитину, що їй наспівували?

б) Як з нею гралися, що при цьому робили? Де знаходилася дитина (на колінах у дорослого, в ліжечку)?

ЗМІСТ

Передмова	3
Розділ 1. Витоки дошкільного виховання в Україні	6
1.1. Перші кроки українського національного дошкільця	6
1.2. Українське національне дошкільця: вчора, сьогодні, завтра (Спецкурс)	20
1.3. Типи дошкільних закладів в Україні на сучасному етапі	52
Список рекомендованої літератури	78
Розділ 2. Програми навчання й виховання дітей у сучасних дошкільних навчальних закладах України	81
2.1. Державні освітні програми	88
Програма «Малюнок»	88
Програма «Дитина»	91
2.2. Регіональні освітні програми	92
Програма «Дитина в дошкільні роки»	92
Програма «Українське дошкільця»	99
2.3. Авторські освітні програми	103
Програма О. Винницької «Лицем до дитини»	103
Програма «Ранній інтелектуальний розвиток дитини»	105
Програма «Дошкільник і економіка»	108
2.4. Альтернативні освітні програми	113
Педагогіка Марії Монтесорі	113
Вальдорфський дитячий садок	136
Програма «Крок за кроком»	147
Список рекомендованої літератури	164

Розділ 3. Практичні й семінарські заняття	166
Заняття 1. Дошкільна педагогіка як наука	183
Заняття 2. Розвиток суспільного дошкільного виховання	184
Заняття 3. Дошкільне виховання за кордоном	185
Заняття 4. Сучасні освітні програми для дошкільних закладів	185
Заняття 5. Вікова періодизація та вікові особливості дітей дошкільного віку	185
Заняття 6. Вплив норми та відхилення від норми розвитку дитини на організацію навчально-виховного процесу в дошкільному закладі	186
Заняття 7. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку	187
Заняття 8. Особистість дитини як об'єкт і суб'єкт виховання	187
Заняття 9. Своєрідність періоду раннього дитинства. Теоретичне обґрунтування необхідності виховання дітей із перших місяців життя	188
Заняття 10. Організація предметно-ігрового середовища для дітей дошкільного віку	188
Заняття 11. Гра як провідний вид діяльності дошкільника	189
Заняття 12. Виховання дітей у сюжетно-рольовій грі	190
Заняття 13. Дидактичні ігри	191
Заняття 14. Театралізовані ігри	191
Заняття 15. Комп'ютерні ігри	192
Заняття 16. Розпорядок дня в дошкільній установі	192
Заняття 17. Психолого-педагогічні основи сенсорного виховання	193
Заняття 18. Розвивальне середовище в дошкільному закладі	193
Заняття 19. Виховання розумової активності дітей	196
Заняття 20. Теоретичні основи навчання дітей дошкільного віку	197
Заняття 21. Педагогічні інновації в навчально-виховному процесі дошкільного закладу	198
Заняття 22. Основні підходи до організації навчання в дошкільному закладі	199
Заняття 23. Планування й облік освітньо-виховної роботи в дошкільному закладі	199
Заняття 24. Формування в дошкільників моральних уявлень, почуттів, звичок і досвіду моральної поведінки	200
Заняття 25. Індивідуальний підхід до соціально-морального розвитку дитини	201
Заняття 26. Виховання культури поведінки дітей	201

Заняття 27. Виховання колективістської спрямованості особистості дитини	202
Заняття 28. Пропедевтика і корекція негативних виявів у поведінці дитини	203
Заняття 29. Виховання у дітей любові до рідного дому в умовах сім'ї і дошкільного закладу	203
Заняття 30. Захист прав і правове виховання дитини	204
Заняття 31. Виховання у дітей етики міжнаціонального спілкування	205
Заняття 32. Види праці дітей і форми її організації	206
Заняття 33. Керівництво колективною працею дітей старшого дошкільного віку	206
Заняття 34. Економічне виховання дітей дошкільного віку	207
Заняття 35. Екологічне виховання як складова частина педагогічного процесу дошкільного закладу	208
Заняття 36. Розвиток у дошкільному віці естетичного сприймання і почуттів	208
Заняття 37. Художня діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі	209
Заняття 38. Статеве виховання дітей в умовах сім'ї і дошкільного закладу	209
Заняття 39. Організація життя дітей у різних вікових групах	210
Заняття 40. Організація педагогічного процесу в різновіковій групі дошкільного закладу	211
Заняття 41. Особливості роботи дошкільних закладів закритого типу	212
Заняття 42. Взаємодія суспільного і сімейного виховання	212
Заняття 43. Форми і методи взаємодії дошкільного закладу із сім'єю	213
Заняття 44. Формування батьків як педагогів	213
Заняття 45. Готовність дітей до навчання в школі	214
Заняття 46. Діагностика готовності дітей до школи	215
Заняття 47. Типи й структура уроків у педучилищі (коледжі)	215
Заняття 48. Використання сучасних методів викладання дошкільної педагогіки в педагогічних училищах (коледжах)	216
Заняття 49. Місце ігрових методів навчання на уроках дошкільної педагогіки в педагогічному училищі (коледжі)	216
Заняття 50. Проблемне та програмоване навчання учнів у педагогічному училищі (коледжі)	217
<i>Список рекомендованої літератури</i>	217

Додатки	219
<i>Додаток 1.</i> Конвенція про права дитини (витяг).....	219
<i>Додаток 2.</i> Конституція України (витяг).....	224
<i>Додаток 3.</i> Концепція дошкільного виховання в Україні. Проект.....	225
<i>Додаток 4.</i> Закон України «Про дошкільну освіту» (витяг).....	238
<i>Додаток 5.</i> Типовий статут дошкільного виховного закладу.....	247
<i>Додаток 6.</i> Комплексні кваліфікаційні завдання за спеціальністю 7.010.101 «Дошкільне виховання» для майбутніх спеціалістів і магістрів.....	255
<i>Додаток 7.</i> Орієнтовне Положення про творчу групу педагогів.....	264
<i>Додаток 8.</i> Орієнтовне Положення про школу перспективного педагогічного досвіду.....	266
<i>Додаток 9.</i> Психолого-медико-педагогічний консилиум (ПМПК).....	267
<i>Додаток 10.</i> Орієнтовні матеріали для виконання студентами навчально-дослідницьких завдань.....	271
<i>Додаток 11.</i> Орієнтовні схеми роботи з дошкільниками.....	278
<i>Додаток 12.</i> Облаштування розвивального середовища.....	288
<i>Додаток 13.</i> Анкети для продавців і покупців іграшок.....	293
<i>Додаток 14.</i> Матеріали до етнопедагогічної експедиції.....	295

Навчальне видання

Лисенко Неллі Василівна
Кирста Наталія Романівна

Педагогіка українського дошкілля

У ДВОХ ЧАСТИНАХ
ЧАСТИНА 1

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Оправа і титул художника *В. С. Соловійова*
Художній редактор *Г. С. Муратова*
Технічний редактор *А. І. Омоховська*
Коректори: *Л. М. Байбородіна, Н. М. Мельник*
Комп'ютерна верстка *А. А. Коркішко*

Відомості про видавництво
Українського видавництва
«Вища школа»

НБ ПНУС

713677

Підп. до друку 05.07.2006. Формат 84×108/32. Папір офс. № 1.
Гарнітура Kudriashov. Офс. друк. Ум. друк. арк. 15,96.
Обл.-вид. арк. 18,00. Тираж 3300 пр. Вид. № 10581.
Зам. № 6-716

Видавництво «Вища школа», вул. Гоголівська, 7 г, м. Київ, 01054
Свідоцтво про внесення до Держ. реєстру від 04.12.2000
серія ДК № 268

Надруковано з плівок, виготовлених у видавництві «Вища школа»,
у ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»,
вул. Л. Курбаса, 4, м. Біла Церква, 09117
Свідоцтво про внесення до Держ. реєстру від 14.08.2001
серія ДК № 567